

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ
СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Тамара М. Стефановић

**ПРИМЕНА РОДНО ОСЕТЉИВОГ
ЈЕЗИКА У ПОСЛОВНОЈ
КОМУНИКАЦИЈИ НА ЕНГЛЕСКОМ
КАО НЕМАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ -
СТАВОВИ СТУДЕНТСКЕ
ПОПУЛАЦИЈЕ ПОСЛОВНО-
ЕКОНОМСКОГ УСМЕРЕЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Докторска дисертација

Косовска Митровица, 2021.

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY
HEAD-OFFICE IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHYLOSOPHY

Tamara M. Stefanović

**GENDER SENSITIVE LANGUAGE IN
BUSINESS COMMUNICATION IN
ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE -
ASPECTS OF STUDENT POPULATION
WITHIN BUSINESS AND ECONOMIC
EDUCATIONAL FIELD IN THE
REPUBLIC OF SERBIA**

Doctoral dissertation

Kosovska Mitrovica, 2021.

Ментор:

Проф. др Драгана Спасић, редовни професор, Англистичка лингвистика
Филозофски факултет, Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици

Чланови комисије:

1) _____

2) _____

Датум одбране: _____

Изјаве захвалности

Ова докторска дисертација настала је уз велику помоћ и подршку менторке, професорке др Драгане Спасић, којој дугујем велику захвалност за то што ми је током израде овог комплексног рада пружала неизмерну подршку и несебично делила своје знање и савете кроз коментаре и сугестије, охрабрујући ме да истрајем до краја у овом подухвату.

Најискренију и најдубљу захвалност дугујем члановима своје породице, мајци Мирјани, оцу Миодрагу, брату Игору и супругу Јовану, који су веровали у мене и током свих ових година показали бескрајно разумевање, љубав и несебичну и безрезервну подршку.

Њима и мојој вољеној, тек рођеној, ћерки Искри посвећујем овај рад!

Захваљујем се и својим пријатељима који су ме у стопу пратили и бодрили током овог дугогодишњег усавршавања.

**ПРИМЕНА РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА У ПОСЛОВНОЈ
КОМУНИКАЦИЈИ НА ЕНГЛЕСКОМ КАО НЕМАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ -
СТАВОВИ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ПОСЛОВНО-ЕКОНОМСКОГ
УСМЕРЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Резиме

Дисертација се бави анализом проблема, значаја и потенцијала родно осетљивог језика, као и питањем у којој се мери родно осетљив језик примењује међу студентском популацијом пословно-економског усмерења у Републици Србији. Полази се од уверења да је родно осетљив језик и компонента друштвених односа заснованих на равноправности и њихов одраз. Претпоставља се да употреба родно осетљивог језика доприноси јачању и изградњи јавног дискурса који се темељи на учтивости, уљудности, хуманости, уважавању, скромности и слободи говора, те се у контексту мерења примене родно осетљивог језика код поменуте циљне групе кроз рад ставља акценат на улогу наставе енглеског језика у сврху поспешивања употребе родно осетљивог језика. Узимајући у обзир корпоратизацију великог броја аспеката друштвеног функционисања, пословна комуникација се схвата као канал од посебног значаја у овом контексту. Стога се истражује веза између пословне комуникације на енглеском језику и родно осетљивог језика. Емпиријски део истраживања пружа увид у специфичне облике манифестовања те везе. Као инструмент је коришћен структурисани упитник, а статистичким методом, критичком анализом дискурса и контрастивном анализом дошло се до закључка да се ставови о родној осетљивости рефлектују на употребу родно осетљивог језика код циљне студентске популације, те да, стога, употреба родно осетљивог језика у настави енглеског језика у високом образовању може допринети како развијању свести о родној осетљивости, тако и употреби родно осетљивог језика. Консеквенце у домену друштвеног функционисања на демократским принципима равноправности, као и подстицање перцептивности за језичке стилске суптилности могу допринети просперитету лингвистичке, едукативне и културне ситуације у друштву. Дисертација препоручује употребу родно осетљивог језика у

настави пословног енглеског језика у високообразовним институцијама, чиме се доприноси друштвеном дијалогу у духу демократије и људских права, а и унапређењу језичке праксе као такве. Рад даје дефинитивне одговоре на питање у којој мери се примењује родно осетљив језик код студената пословно-економског усмерења у Републици Србији. Такође, циљ наше дисертације је да стимулише академске дебате на ову тему, те се у закључку предлажу могућности за даља истраживања којима би она послужила као полазиште.

Кључне речи: *родно осетљив језик, енглески језик, српски језик, род, корпоративна култура, доминација, родна равноправност, пословна комуникација, толеранција, људска заједница.*

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: **Англистичка лингвистика**

УДК број:

**GENDER SENSITIVE LANGUAGE IN BUSINESS COMMUNICATION
IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE - ASPECTS OF STUDENT
POPULATION WITHIN BUSINESS AND ECONOMIC EDUCATIONAL FIELD
IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Summary

This dissertation explores the question, significance, and potential of gender sensitive language, as well as the use of gender sensitive language by students in business and economics programs in the Republic of Serbia. It stems from the idea that gender sensitive language both engenders and reflects social relations based on equality. It emphasizes the role of business English curricula, as it assumes that gender sensitive language ensures the creation and enhancement of the public discourse anchored in politeness, courtesy, humaneness, respect, humbleness, and freedom of speech. The experimental part of the research was based on the survey. Applying a statistical method, critical discourse analysis, and contrastive analysis resulted in the conclusion about the connection between student perception of gender sensitivity and their use of gender sensitive language. Hence, it is assumed that the introduction of gender sensitive language in the higher education business English language curricula can contribute to both raising awareness of gender sensitivity and the use of gender sensitive language. The consequences in the realm of social functioning on democratic principles of equality, as well as enhancing the perceptiveness about language stylistic subtleties can engender linguistic, educational, and cultural prosperity in the society. Since many aspects of the contemporary world have been corporatized, business communication is perceived as a channel of major importance. Therefore, the research investigates the dynamic within the link between business communication in English and gender sensitive language. The empirical part of the research offers insights into the specific manifestations of the nexus. The dissertation recommends the use of gender sensitive language in business English courses at the institutions of higher education as a contribution to the public dialogue in the spirit of democracy and human rights, and the advancement of communication. The study offers definitive answers to the questions it

poses about the use of gender sensitive language by the students in business and economics programs. These answers are understood as an invaluable stimulus for the academic debate and the continuation of the research in the proposed thematic frame and conceptual key.

Keywords: *gender sensitive language, English language, Serbian language, gender, corporate culture, dominance, gender equality, business communication, tolerance, humanity.*

Scientific field: Linguistics

Scientific subfield: **Anglistic linguistics**

UDC Number:

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕНДЕРНО-ЧУВСТВИТЕЛЬНОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОВОЙ КОММУНИКАЦИИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ, КАК НЕ НА РОДНОМ ЯЗЫКЕ - ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНЧЕСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В ДЕЛОВОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБИИ.

Резюме

Диссертация посвящена анализу проблем, значимости и потенциала гендерно-чувствительного языка, а также вопросу о том, в какой степени гендерно-чувствительный язык применяется среди студенческого населения деловой и экономической ориентации в Республике Сербия. Исходим из убеждения, что гендерно-чувствительный язык и компонент социальных отношений, основанных на равенстве и их отражении.

Предполагается, что использование гендерно-чувствительного языка способствует укреплению и построению общественного дискурса, основанного на вежливости, человечности, гуманности, уважении, скромности и свободе слова, а также в контексте измерения использования гендерно-чувствительного языка в этой цели в работе особое внимание уделяется обучению английскому языку с целью содействия использованию гендерно-чувствительного языка. Принимая во внимание корпоратизацию большого количества аспектов социального функционирования, деловое общение понимается как канал особой важности в этом контексте. Таким образом, исследуется связь между деловым общением на английском и гендерно-чувствительным языком. Эмпирическая часть исследования дает представление о конкретных формах проявления этой связи. В качестве инструмента использовалась структурированная анкета, и статистический метод, критический анализ дискурса и сравнительный анализ пришли к выводу, что отношение к гендерной чувствительности отражает использование гендерно-чувствительного языка в целевой группе учащихся, и, следовательно, использование гендерно-чувствительного языка на английском языке в обучение языку в высшем образовании может способствовать как развитию осведомленности о гендерной чувствительности, так и использованию гендерно-чувствительного языка. Последствия в области социального функционирования на демократических принципах равенства, а также поощрение восприятия языковых стилистических тонкостей могут способствовать процветанию языковой, образовательной и культурной ситуации в обществе. В диссертации рекомендуется использовать гендерно-чувствительный язык при преподавании делового английского языка в высших учебных заведениях, что способствует социальному диалогу в духе демократии и прав человека, а также улучшению языковой практики как таковой. В статье даются окончательные

ответы на вопрос о том, в какой степени гендерно-чувствительный язык используется студентами деловой и экономической ориентации в Республике Сербия. Кроме того, цель нашей диссертации - стимулировать академические дебаты по этой теме, и в заключении предлагаются возможности для дальнейших исследований, которые могут послужить отправной точкой.

Ключевые слова: *гендерно-чувствительный язык, английский язык, сербский язык, гендер, корпоративная культура, доминирование, гендерное равенство, деловое общение, толерантность, человеческое сообщество.*

Область науки: лингвистика

Узкое научное направление: **английская лингвистика**

Номер УДК:

САДРЖАЈ

I. ТЕОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД.....	14
1. УВОД.....	14
1.1. Предмет истраживања	15
1.2. Циљ истраживања	17
1.3. Хипотезе истраживања	18
1.4. Структура рада	19
2. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ, ПИТАЊА И ЦИЉЕВИ.....	23
2.1. Род <i>per se</i>	23
2.1.1. Корпоративна сфера	24
2.1.2. Пословна комуникација	26
2.2. Пословна хијерархија.....	29
2.2.1. Доминантност у комуникацији.....	34
2.2.2. „Женски језик”	36
2.3. Сан о изономији	41
2.3.1. Старогрчка баштина	43
2.3.2. Англосаксонска традиција	44
2.3.3. Од Кромвела до XX века.....	48
2.3.4. Андроцентризам новијег доба	50
2.4. Закључна разматрања	54
3. ИСТОРИЈА ГРАМАТИЧКОГ РОДА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ	56
3.1. Почеци.....	63
3.1.1. Смена.....	64
3.1.2. Генеричко <i>he/she/they</i>	67
3.1.3. Асиметрија парова речи	72
3.2. XY vs. XX.....	85
3.2.1. Биолошке, психолошке, културолошке хипотезе.....	85
3.2.2. Анима и анимус: мотив сизигије.....	86
3.2.3. Полови и моћ: коалиционе стратегије	87
3.2.4. Феминизам као покрет	90
3.3. Закључна разматрања	101
4. ЖЕНЕ И МУШКАРЦИ У ПОСЛОВНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ	102
4.1. Анализа трансакција	102
4.2. Социјалне вештине: асертивност.....	105
4.3. Социјалне вештине: толеранција.....	106
4.4. Родне разлике у канцеларији.....	108
4.5. Варијабле доминације и асиметријски склоп.....	110
4.6. Интеракцијска асиметрија.....	111

4.7.	Успешност жена у мушким професијама	113
4.8.	Род, идентитет и пословна организација	116
4.8.1.	Родна питања	116
4.8.2.	50/50 моћ	118
4.8.3.	Родна комуникација	120
4.8.4.	Сексизам	122
4.9.	Закључна разматрања	123
5.	КОРПОРАТИЗАЦИЈА КАО ОСНОВА ДРУШТВЕНИХ ОДНОСА И ЊЕН УТИЦАЈ НА ЈЕЗИК, ОБРАЗОВАЊЕ И РОДНОСТ	124
5.1.	Родна политика на тремеђи моћи, личног и јавног	124
5.2.	Неки аспекти питања родне равноправности у светлу образовања корпоратизације и хијерархије	127
5.3.	Пословна комуникација на енглеском језику у контексту високог образовања у Србији	131
5.4.	Смернице у настави енглеског језика у светлу родно инклузивног језика	135
5.5.	Закључна разматрања	142
II.	ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ	144
6.	МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	144
6.1.	Методе, инструменти и узорак у светлу родно осетљивог језика 144	
6.2.	Закључна разматрања	156
7.	КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА И ИНТЕПРЕТАЦИЈА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАКА: ЈЕЗИК, ЛИНГВИСТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ И ВАНЈЕЗИЧКА СТВАРНОСТ ИЗМЕЂУ БРОЈЕВА И СЛОВА	158
7.1.	Пол	168
7.2.	Врста студија	189
7.3.	Ниво знања енглеског језика	201
7.4.	Географски регион	222
7.5.	Комуникацијски стил	252
7.6.	Познавање пословне комуникације	270
7.7.	Употреба речи које означавају мушки род без обзира на критеријум анализе	284
7.8.	Употреба „родно обојених” именица у значењу занимања/професија и/или групе људи без обзира на критеријум анализе ..	291

7.9. Закључна разматрања	298
8. ЗАКЉУЧАК.....	300
ЛИТЕРАТУРА	312
ДОДАТАК 1	326
ДОДАТАК 2	336
БИОГРАФИЈА АУТОРА	344
Изјава о ауторству	345
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	346
Изјава о коришћењу.....	347

I. ТЕОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

1. УВОД

Језик је од централног значаја за живот заједнице и реализовање људског бића као појединца. Језик омогућава комуникацију и у приватној и у јавној сфери. Ова дисертација се већим делом фокусира на функционисање језика у јавној сфери, мада указује и на области где се ова два плана дотичу. С обзиром да је тематски фокус уперен на област пословне комуникације, велики део истраживања посматра функционисање одређених језичких категорија у формалном регистру, али указује на појаве које задиру и у колоквијални израз. Стављајући у центар тематског оквира питање родности и његову везу са језиком, рад истражује конкретне манифестације језика лингвистички контекстуализујући анализу и дискусију. Исто тако, пропитују се аспекти лингвистичких појава у оквиру милеа који им даје уже специфично обележје. Из тог разлога, приступ феноменима који се посматрају укључује свест о друштвеним аспектима њихових манифестација. Ово указује на карактер истраживања и промишљања тема, који се креће од уско схваћеног лингвистичког испитивања језичких инстанци, перспективе, која узима у обзир могућности које пружа социолингвистика, до угла гледања, ослоњеног на идеје из области теорије које се односе на сферу медија, друштва, политике и културе.

Дисертација се бави проблемом примене родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском језику. Теми се приступа са позиције питања како у савременом свету остварити равнотежу између слободе говора и уважавања другости. Узета је у обзир дуга историја борбе за људска права, са примарним акцентом на улогу феминизма у промовисању и препознавању родних права. Овај историјски, друштвени и културни аспект је доведен у везу са језичким, показујући какве могућности пружа комуникација у оквиру које се лингвистичким облицима изражава свест о сегменту друштва који је дискриминисан. Пратећи савремене друштвене и језичке токове, родно осетљив језик се пропитује у светлу растуће тенденције захтева за родно неутралним језиком, који представљају резултат флукуација у сфери родне политике и начина на који се родност манифестује у животима појединаца.

Ова тематика се контекстуализује у оквирима високог образовања у Србији и отвара могућност да се питања родности, језика, образовања и пословног сектора разумеју као интегрални чиниоци живота у демократском друштву, у ком су људска права, једнакост, и правда доступни свима. Родно осетљив језик се посматра као компонента образовних садржаја и методике наставе који подижу свест о потреби за елиминисањем дискриминације, неговањем уљудности и уважавањем другог. Као што друштвена пракса показује, а ово истраживање потврђује, сматра се да би садржаји примењени у настави пословног енглеског језика који се заснивају на принципима родне освешћености и укључују инстанце практиковања родно осетљивог језика могли бити канал за унапређење језичке компетенције, подстицај за критички приступ друштвеној стварности и средство које би омогућило комуникацију без шума у комуникационом каналу људске заједнице.

1.1. Предмет истраживања

Предмет истраживања ове докторске дисертације јесте примена родно осетљивог језика међу члановима наше циљне групе, сачињене од студената пословно-економског усмерења. Питање родно осетљивог језика се вероватно не би ни постављало да људска раса нема различите карактеристике. Иако се те разлике суштински не могу ни спознати, могуће је приметити неке основне, тј. стечене рођењем, као што су етничке, расне и, наравно, полне. С обзиром на то да ове карактеристике не припадају слободном избору, може се рећи да оне представљају урођену компоненту, која је део свачијег идентитета. Самим тим, цивилизација је имала потребу да од почетака организовања друштвеног (па и радног) живота, размишља о достојанству и поштовању права, као и о начелима недискриминације поједних категорија популације.

Људске ставове о равноправности није обликовала само филозофска и научна (пре свега правна) баштина, него их је обликовао и језик којим се служимо. Стављајући различитост полова у језички контекст који нас занима у овом раду, разликујемо граматички родне и неродне језике. Енглески језик, за разлику од српског, није граматички родан, те се *isonomia* мора посматрати са

нагласком на ту специфичност у свим сферама живота, па и пословној. Пол је биолошка људска карактеристика. Род је друштвено, културолошки и политички условљена категорија, те ће овај рад фокус теме решавати као питање дискурса, а не граматике. Иако се може сагледати из различитих углова и имати различите манифестације, веза између њих (пола и рода) је неспорна. Родне категорије, међутим, историјски и културно су промењиве и прате динамику језика, те се ово истраживање сагледава у контексту дискурса, а не искључиво граматике, јер се род посматра не само као лингвистичка, него и као друштвена категорија.

У раду ће бити дат и мало шири угао посматрања. Прво ће се операционално дефинисати појмови који ће бити коришћени у раду. Након тога, фокус ће бити на кратком приказу развоја демократске мисли, са нагласком на англосаксонску традицију. Потом ће бити сагледана историја лингвистичког рода у енглеском језику, после чега ће уследити повратак природи разлике међу половима, са освртом на феминизам као покрет. У сваком одељку прво ће бити изложена опречна мишљења стручњака, да би након њихове анализе било могуће јасно артикулисати властити закључак. По завршетку датих аналитичких интерпретација пажња ће бити посвећена конкретнијој теми: како се у савременом свету ставови о родним разликама рефлектују на вербалну пословну комуникацију на енглеском језику. Такође, биће дате и конкретне препоруке по питању тога којим правцем би пословни језик убудуће требало да се креће.

Како је тема дисертације контекстуализована у оквирима високообразовног система, један аспект рада промишља начине на које конкретан језички материјал који се односи на родно осетљив језик може бити интегрисан у наставу енглеског језика. С тим у вези, пружа се увид у могућности наставних садржаја који би подигли свест о родној осетљивости, допринели усвајању језика родне осетљивости и тиме били од значаја превенствено за пословну комуникацију на енглеском језику у духу родне равноправности. Шире гледано, то би могло послужити као полазиште за антидискриминационе друштвене односе, сувишну људску комуникацију и, генерално, живот појединца и заједнице заснован на једнакости, толеранцији и уважавању.

1.2. Циљ истраживања

Циљ овог истраживања је да утврди у којој мери се родно осетљив језик примењује међу студентском популацијом пословно-економског усмерења у Републици Србији, те утицај фактора као што су пол, регион, ниво знања енглеског језика, врста студија, комуникацијски стил и познавање пословне комуникације на примену родно осетљивог језика, што се читава у статистичкој анализи података, која указује на разлике међу појединим инстанцама примене родно осетљивог језика зависно од поменутих параметара. С тим у вези се посматра разумевање појма родне равноправности у сегменту пословне комуникације која се одвија на распрострањеном, али родно проблематичном енглеском језику. Резултати овог истраживања биће корисни пре свега лингвистима, али ће бити интересантни и правницима, психолозима, политиколозима, социолозима, као и свима који трагају за решењем најхуманије везе родних разлика и људских права у савременом друштву.

Рад истражује могућности улоге енглеског језика у подизању свести о родној осетљивости, родној равноправности, антидискриминационој политици и инклузивној комуникацији. Уже гледано, ова проблематика је контекстуализована у оквирима наставе пословног енглеског језика у високошколском образовању, где се трага за начинима на које се тај едукативни сегмент може унапредити тако да део тог прогресивног садржаја буде подстицај родној равноправности, али и њена рефлексивност.

Крајњи циљ овог истраживања је конципирање педагошко-методолошког приступа настави енглеског језика, унутар ког би се усвајао лингвистички садржај повезан са једнакошћу, родно осетљивим језиком, демократијом, грађанском свешћу и слободом. Контрастивни и интегрални приступ овим аспектима културе и језика може појаснити актуелну језичку ситуацију, чиме се може омогућити аутентично усвајање језичких садржаја, просперитетна комуникација и овладавање језиком на начин који није диктиран профитом и механицистичким приступом знању и учењу. У том смислу и са тим циљем потребно је инсистирати на аутентичном материјалу, стварним говорним ситуацијама, језику којим се комуницира на друштвеним мрежама, свакодневном говору, упоредо са

академским дискурсом. На тај начин се студентима може пружити прилика да буду у контакту са актуелном језичком ситуацијом.

Такође се инсистира на аспектима пословне комуникације који се тичу учтивости и уважавања. Овде се скреће пажња на стилске нијансе у комуникацији које су ствар избора особе која учествује у њој. Конкретно, ставља се акценат на важност учтивног обраћања уопште, а нарочито у пословној комуникацији, и то у контексту родне тематике. Тензија између слободе избора и нормативности, која се намеће у пословној комуникацији, јако је деликатна тема, као и сам феномен родне осетљивости. Уљудност је нешто што аутентично доживљавамо и примењујемо у комуникацији и опхођењу са другима. С друге стране, конвенционална учтивост може се свести на пуку формалност која је релативизује, те мења и начине на које се манифестује и ефекат који има у комуникацији.

1.3. Хипотезе истраживања

Имајући у виду да је родно осетљив језик недовољно истражена категорија у комуникацији међу студентском популацијом пословно-економског усмерења, главну хипотезу нашег рада поставили смо на следећи начин: у савременом свету, ставови о родној равноправности и родно осетљивом језику рефлектују се недвосмислено и у великој мери на вербалну пословну комуникацију на енглеском као нематерњем језику.

Узимајући у обзир десетогодишње искуство у настави енглеског језика струке, како на струковним, тако и на академским студијама, као и раду са студентима који долазе из различитих географских регија Србије, а предмете „Енглески језик струке” и „Пословне комуникације” уче на средњем вишем нивоу као обавезне према наставном плану и програму, интересовало нас је у којој мери се родно осетљив језик примењује у пословној комуникацији на енглеском као нематерњем језику, према параметрима одређеним посебним хипотезама. Посебне хипотезе од којих се полазило у приступу одређеним сегментима емпиријског истраживања предочене су у наставку текста:

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по полу.

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по врсти студија.

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по степену знања енглеског језика.

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику на основу географске регије из које је испитаник.

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по комуникацијском стилу.

Постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику на основу познавања пословних комуникација.

Већина испитаника ће у случајевима када род није експлицитно и јасно наглашен употребити мушки род.

Већина испитаника користи „родно обојене” именице када говори о занимањима/професијама и/или о групи људи.

Очекивани резултати нашег истраживања потврдиће главну хипотезу, што се може пратити кроз динамику преиспитивања посебних хипотеза које су заправо ослонац главној хипотези.

1.4. Структура рада

Дисертација се састоји из два основна дела – теоријског и емпиријског. Подељена је у осам поглавља, од којих прво поглавље садржи увод, приказ предмета истраживања, циља истраживања, хипотеза и структуре рада.

У другом поглављу се даје увид у преглед основних појмова и питања стављањем у фокус везе између језика и друштвено-политичке стварности. Питање родне осетљивости се историјски прати у светлу друштвених појава. Појам изономије се посебно сагледава као један од централних за питање једнакости. Концепти и феномени су контекстуализовани и у оквире савременог дискурса и теорије. Да би се предочила комплексност теме, теоријски осврти се комбинују са лингвистичком анализом.

Треће поглавље истражује питање рода у енглеском језику кроз историјске оквире и лингвистичка тумачења језичких инстанци које одсликавају друштвено-политичке сегменте стварности. Да би се појаснила специфичност

лингвистичке ситуације у енглеском језику и, у многим случајевима, њена несамерљивост са српским језиком, предочавају се морфолошки, лексички и семантички аспекти као део проблематике, а истовремено се сугерише и на вањезички домен, који има улогу у динамици везаној за проблем родне осетљивости.

Четврто поглавље даље продубљује тему бавећи се појмовима доминације, асертивности, једнакости и толеранције у вербалној комуникацији. Приказ комуникационих модела заснованих на психолошкој теорији трансакционе анализе илуструје друштвени значај проблема указивањем на улогу коју стереотипи и стереотипно мишљење имају у грађењу родне једнакости и примени родно осетљивог језика. Констрастирају се лингвистички модели понашања у зависности од пола и, с тим у вези, промишљају теме као што су доминација, пасивност и асертивност. Полазећи од структуре саме комуникације, разматра се питање да ли је доминација датост или је подложна промени, те се указује на технике комуникације које су део социјалних вештина и могу се увежбавати. Анализирају се зависне варијабле, које су индикатори асиметрије у комуникацији и језичке доминације.

Пето поглавље детаљније испитује појмове обрађиване у претходним поглављима, уз фокусирање на корпоративну сферу. У том смислу пропитује се појам родности, хијерархије и моћи, те њихова веза са језиком, при чему се указује на конкретне језичке инстанце као на илустрације идеја које дискусија представља. Даље се сагледава језик и родност у корпоративном контексту, с тим што се скреће пажња и на посебан утицај везе између личног и јавног, корпоратизације и образовања, те глобализације, медија и дигиталне технологије на усложњавање проблема родне једнакости и родно осетљивог језика.

Шесто поглавље, којим уједно почиње и емпиријски део ове дисертације, бави се методологијом истраживања и анализом коришћених научних метода и тиме доводи у везу теоријски и емпиријски део, указујући на везу између језичког и вањезичког у оквиру самог феномена и теме. У овом делу се сагледава и истражује проблематика конципирана у теоријском делу. Фокус је на вези између родно осетљивог језика и његове примене, која сигнализира друштвену климу по питању родне једнакости, дискриминације, нормативности и толеранције.

Седмо поглавље даје преглед обраде и анализе података добијених истраживањем, те њихово тумачење. Резултати истраживања се сагледавају у светлу везе између варијабли и језичког понашања. Условљеност тих фактора се прати у контексту свести о родној осетљивости и примени родно осетљивог језика. Ово поглавље даје преглед и квалитативну анализу статистичких података који су добијени у емпиријском делу истраживања, спроведеном применом упитника о проблему родно осетљивог језика. Даје се тумачење одговора добијених од стране испитаника, студената Академије пословних струковних студија Београд (АПССБ) и Економског факултета (ЕФ) Универзитета у Београду. Сагледава се веза између варијабли и језичког понашања и нуде закључци који се нарочито тичу питања условљености тих фактора с једне стране и свести о родној осетљивости и примени родно осетљивог језика с друге стране. Статистичка анализа рађена је у циљу потврђивања или одбацивања постављених хипотеза које су се односиле на утицај фактора као што су пол, врста студија, знање енглеског језика, регион, комуникацијски стил и познавање пословне комуникације.

Осмо поглавље даје осврт на закључке и могућност даљег истраживања ове и сличних тема. Полазећи од питања примене родно осетљивог језика, нуде се предлози који се тичу саме наставе пословног енглеског језика у високом образовању као канала за освешћивање родне осетљивости. Аутентични језички материјал се сматра извором који студентима може омогућити испољавање реакција и изражавање доживљаја о саговорнику, другости и лингвистичким средствима којима се тај доживљај експлицира. Инсистира се на способности да се саслуша саговорник, чује садржај који је део његове поруке и одговори на начин којим ће се изразити уважавање људског бића и заинтересованост за успостављање тока сигнала кроз комуникациони канал. Перцепција језичких садржаја се у овом контексту тумачи као својеврсни показатељ доживљаја моћи, доминације, једнакости, права и слобода.

Потребно је истаћи да због сложености и обимности теме с једне стране, и опсега дисертације као жанра с друге, није могуће посветити исту пажњу свим аспектима, испитати и сагледати све детаље феномена који су у вези са питањем родне политике и енглеског језика у пословној комуникацији. Упитник је

састављен тако да пружа увид у више могућих аспеката овог сложеног и значајног феномена. Такође, треба узети у обзир да се говори о родно осетљивом језику у пословној комуникацији на енглеском језику. Испитаници у оквиру ове студије су изворни говорници српског језика, а пословни енглески језик уче као први страни језик. Њихово знање, а самим тим и осетљивост за нијансе у језику који им није матерњи су ограничени нивоом енглеског језика прописаним силабусом наставног предмета, а то је Б2. Потребно је имати у виду да је истраживање вршено током трајања курса, те да студенти у том моменту нису били оцењени коначном оценом. Из поменутог разлога се у упитнику поставља питање о нивоу знања. Евидентно је да је знање неких од њих на вишем нивоу, а неких можда испод нивоа Б2. Међутим, да би положили испит, потребно је да достигну ниво прописан силабусом.

Испитаници партиципирају у корпоративном свету и актери су пословне комуникације махом у улози потрошача. Енглески језик у пословној комуникацији изучава се у оквиру предмета који је предвиђен курикулумом, те се на основу тога могу донети закључци о компетентности испитаника у овом истраживању. Исто тако, корпус обухваћен истраживањем преузет је из наставних материјала испитиване студентске популације, а сви извори наведени су у Додатку 2 који се налази на крају дисертације. Наведене особености истраживања ограничавају одговоре и закључке до којих се долази на сегменту популације који сачињава циљну групу овог истраживања, али се отварају могућности даљег трагања за појединостима у вези са темом којом се бави, а која је од несумњиве важности у друштвеним и лингвистичким оквирима.

2. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ, ПИТАЊА И ЦИЉЕВИ

У овом поглављу даје се преглед основних појмова, питања и циљева. Предочава се веза између језика и друштвено-политичке стварности и сагледава феномен родне осетљивости кроз историју и друштвене феномене. Фокус се даље ставља на појам изономије, те се, у складу са тим, разматра питање једнакости. Појам и феномен родне осетљивости сагледава се са историјског аспекта, а такође и у светлу савременог дискурса и теорије. Друштвена критика, теоријски осврти и лингвистичка анализа комбинују се како би се предочила комплексност ове теме.

2.1. Род *per se*

Појам рода (енгл. gender) још увек нема адекватну дефиницију у лингвистици. Традиционална дефиниција се односила само на категоризацију именица. Како Курзен (Curzan) указује, Oxford English Dictionary и даље поседује одређене резерве у случајевима када је потребно проширити конотацију појма род, наглашавајући употребу речи gender у неким контекстима, нарочито у феминистичком жаргону, као еуфемизма за пол особе (Curzan, 2003, стр. 4). Са појавом феминистичког покрета инсистира се на потреби наглашавања разлике између два појма: „пол” (енгл. sex) и „род” (енгл. gender), те се у том контексту употреба појма „род” сматра политички коректним. Пол представља биолошку људску карактеристику, док се род посматра у контексту дискурса, а не искључиво граматике, јер се сматра не само лингвистичком, већ и друштвеном категоријом. Оваква ситуација је условљена схватањем односа биолошких и друштвених аспеката људског бића. Иако и сам начин артикулације тематике у бинарном смислу повлачи немогућност обухватања целовитости проблема, сама употреба такве терминологије указује на комплексност проблема. Прецизније говорећи, дефинисање родног проблема позивањем на биолошке и друштвено условљене карактеристике може сугерисати схватање о поларизованој људској структури. Свакако су ове две сфере интегрални елементи једне целине коју називамо људско биће и у међусобној су вези више него што се може наслутити из саме језичке артикулације феномена.

Шири и дубљи приступ овом питању показује да се о родним разликама расправља вековима, а не само у контексту феминистичких покрета. Такође, родне разлике се рефлектују, уз значајне последице, на социјални аспект комуникације у енглеском језику до те мере да је потребно редефинисање појма „природни род” (engl. *natural gender*). Веза између језика и мишљења, осећања, веровања и понашања није нешто што треба доказивати, као ни то да је језик осетљив на промене у сфери постојећих идеологија и да се како слагање, тако и супротстављање истим рефлектује у овом комуникационом средству.

2.1.1. Корпоративна сфера

Савремени човек трећину живота проводи у разноврсним пословним активностима, а језик на радном месту је његов основни алат. Њиме се омогућава размена ставова у циљу побољшања пословних резултата, али он уједно представља и неку врсту медијума за задовољење свакодневних „непословних” потреба, јер су људи у сваком тренутку целовита бића, те у већини случајева на радном месту не комуницирају само о пословним активностима. Такође, пословни језик повратно конструише професионални идентитет са једне и културну средину са друге стране. Пословна организација се може посматрати као мини-културна средина. Неке данашње радне организације су величине грчких полиса, те се њихова динамика, равноправност и недискриминација могу дефинисати као наставак вековне борбе за демократију. Свако у пословној сфери гради и лични и корпоративни идентитет. Међутим, мушкарци и жене нису неутралне особе које креирају каријеру на послу. Њихов родни идентитет је истовремено и институционална и организациона категорија.

Интернационализација живота захтева да се сагледа и културни аспект пословне комуникације. Савремени свет поставља пред нас задатак да схватамо, контролишемо и усклађујемо свој идентитет у зависности од многобројних фактора. Веома важан аспект сложене, вишеслојне и вишезначне ситуације у којој се налазимо је начин на који се пословни профил инкорпорира у целовити профил индивидуе. Постоје два примарна и по степену утицаја доминантна феномена када је у питању ова врста условљености: интернационализација живота и

колонизација приватне сфере од стране корпоративне. Интернационализација се може посматрати или као нуспродукт или као основа процеса глобализације. За потребе овог рада није неопходна разрада ове тезе, нити инсистирање на ставу према том феномену у детаљнијем идеолошком смислу. Довољно је, међутим, напоменути да је покрету који је крајем двадесетог века иницирао промене на пољу економије, политике и културе, док у двадесет првом веку на томе истрајава у интензивираним облику, својствена тенденција ширења утицаја и доминације тржишне економије. Овај тренд је неодвојив од шире посматране појаве економске превласти светских сила и успостављања политичке и културолошке контроле и моћи монетарним каналима. Овај детаљ објашњава висок степен употребе и значај енглеског језика на глобализованом тржишту.

Дакле, у самој основи феномена наглашена је економска страна, у оквиру које се корпоративна сфера јавља као све утицајнија компонента друштвеног живота. Како је динамика у тој сфери водила ка позивању на свест о индивидуалној улози у новонасталој ситуацији, дошло је до растућег инсистирања на индивидуализму. У исто време, моћ тржишта проузроковала је уплив државе у економске токове, а превага закона слободне трговине је умањила свест о значају заједнице. Појединац је постао независни играч, самодовољан, усредсређен на себе и, изнад свега, оријентисан на економску добит коју може да оствари. Није потребно посебно нагашавати колико је такав став био потакнут компетитивношћу, бескрупулозношћу и неосетљивошћу и у којој мери је стимулисао поменуте процесе.

Део такве ситуације се тиче односа пословног и личног. У подтексту проблематике је, шире гледано, однос личног и јавног. Конкретно, под окриљем остваривања профита, са доминацијом тржишта развила се нова врста односа између појединца и организације. Значај корпоративне јединице је постао изражено зависан од њеног присуства и доминације на глобалном тржишту. Понекад због трговине са партнерима који се налазе у другим временским зонама, а понекад искључиво због експлоататорске политике корпорације, појединци су постали део промета капитала у мери и на начин који је све више колонизовао приватну сферу. Радно време је постајало све дуже, што се умело манифестовати у виду остајања на радном месту сатима након што би се званично радно време

завршило. Алтернативни модел, који се често употребљава у комбинацији са поменути, подразумева ширење радног времена на приватну сферу и у временском и у просторном смислу тиме што се део посла обавља код куће. Иако проблем плаћеног и/или неплаћеног прековременог рада није у фокусу ове студије, потребно га је поменути јер се тиче појаве под називом прекаријат, једне од најприсутнијих компоненти које одређују савременог радника.

Веома је важно сагледати комплексност ситуације, нарочито због тога што је експанзијом тржишта и колонизацијом приватне сфере од стране корпоративне у исто време отпочела и феминистичка пропаганда женских права. Токови глобализације су коинцидирани са интензификацијом трећег и четвртог таласа феминизма, који су отворили врата дебати и повећаном присуству жена у корпоративном сектору, и то све више на позицијама моћи. Детаљи везани за тај покрет и његове везе са родно осетљивим језиком биће предочени у даљем делу рада.

Очигледно, са усложњавањем улоге, у смислу пораста одговорности, утицаја и моћи, жена је морала наћи начин да усклади такву врсту профила са обавезама и ангажманом у приватној сфери, где је њена улога још увек била дефинисана патријархалним системом вредности. Тензија и балансирање између захтевних аспеката новонасталог стања ствари су и допринели модификацијама у начинима на које друштво функционише и несумњиво се рефлектовали на све сфере живота, како на приватну, тако и корпоративну. Исто се може рећи и за језичку равн – као што је друштвена динамика имала одјека у начину на који људи говоре о себи и свету око себе, тако су и прекретнице у сфери лингвистике утицале на преобликовање друштвеног функционисања.

2.1.2. Пословна комуникација

Пословна комуникација се битно разликује од свакодневне, у истој мери у којој се приватност и јавност разликују. У књизи *Процес цивилизације* Норберт Елијас (Norbert Elias, 1897–1990) каже да је савременог човека створио низ малих промена. Као код Дарвиновог појма еволуције, квантитет је дао квалитет, односно велику промену. Стварање нових навика у исхрани, облачењу, одржавању

хигијене, становању, комуницирању и образовању довело је до креирања категорија „јавно” и „приватно”. Тоалети, спаваће собе, низ обичаја, ритуала и правила пристојности измишљени су како би се заштитила приватност цивилизованог човека. Подела животног простора на јавни и приватни, као и подела тела на зоне које је „пристојно” открити, а које се морају сакрити, цивилизацијска је тековина. Док су обични грађани у средњем веку нос брисали рукавом, у феудалним замковима су користили марамице. Комад платна украшен чипком са везеним грбом је био знак припадања племству. Ношење марамице у реверу чинило је да се племић осећа вредним и узвишеним.

Како се развијало људско друштво, тако су се пословни и приватни свет све више удаљавали. Ова појава се испољавала и кроз језик. Пословни језик је високо формализован, а у сегменту када се неко ословљава, наглашавала се вертикална хијерархија. Такође, очекивало се да се, кад изађемо из куће, не само одећом припремимо за спољну средину, већ и да навучемо и друштвено прихватљиву маску и бирамо језик комуникације. Вештачка љубазност подразумева скривање стварних мисли и осећања. Пословна комуникација је управо на тај начин високо ритуализована.

Оваква поставка данас захтева додатно промишљање. Свесни смо у којој мери традиционална подела света појединца на јавни и лични план више није одржива у потпуности, а нарочито не у традиционалном облику. Неки аспекти те дихотомије су још увек на снази. Цивилизацијски оквири нам одређују норме и границе. Оне су у извесној мери извор фрустрације, како је још Фројд (Sigmund Freud) приметио. Чињеница да нам друштвене конвенције намећу моделе понашања и да су у њиховој основи схватања о друштвено прихватљивом је у великој мери у вези са друштвеном репресијом која се манифестује у облику стереотипног мишљења, маргинализације, стигматизације, доминације, неправноности и експлоатације. С друге стране, нормативност нам може бити гаранција сигурности, просперитета и друштвене осетљивости. Она може бити основа и манифестација контроле која је заштитничка и која поспешује и омогућава свест о равноправности, људским правима, уважавању другог и другости, инклузивности и хуманости, а такође и саму примену ових темеља друштвеног прогреса.

У том контексту, кôд који одређује пословну сферу треба да обезбеђује неопходан степен формалности, дистанце и неутралности. С друге стране, то не значи да је приватна сфера ослобођена норме као такве. Она је само другачија. На приватном плану, нормативност дозвољава мању крутост како у вези са комуникацијом, тако и у вези са одевањем и понашањем генерално, нарочито у поређењу са епохама које су претходиле данашњици. Међутим, у домену свести о сензитивисаности, другом/другости, равноправности и уважавању, у основном смислу, јавни и лични план се не разликују. Прецизније говорећи, као што у пословном окружењу захтевамо и поштујемо постулате људских права, тако и у приватном окружењу у вези с тим питањем имамо подједнаке стандарде.

2.2. Пословна хијерархија

Пословни статус је битан не само као платни разред него и у комуникацијском смислу. Претпоставка је да ће се не само у уводу у комуникацију него и кроз њен ток и последице јасно вербално изражавати пословна хијерархија. Очекује се примењивање различитих стилова и стратегија када се комуницира са нивоима (сталежима) који се у хијерархијском смислу налазе „изнад” или „испод”. Језик, наравно, симболизује статусне разлике.

Овде је потребно скренути пажњу на шири контекст хијерархијског друштвеног модела и мишљења. Историјски, можемо пратити развој хијерархијских модела у складу са доминантним културним кодом. Може се посматрати динамика у сфери идеологије, друштвених односа, политичке превалти и моћи. Хијерархија има корене у религијском мишљењу, најшире гледано. Од антике до средњег века подређеност божанству је на разне начине била пресликавана на друштвени план. Најчешћи је модел по ком се по аналогiji поглавар позиционира на врху, а остатак друштва добија место које му статус омогућава, што је паралела са духовним нивоима. Еманципација свести из окова религијског мишљења под утицајем нових трендова у периоду ренесансе и продор научне парадигме у доба просветитељства доносе знатна промене и у доживљају власти и позиције појединца у том контексту. Међутим, не треба заборавити да је то још увек био период владавине великих империја, колонијализма и територијалних освајања, који се у принципу није много разликовао од времена које му је претходило. С тим у вези, и присуство хијерархије и хијерархијског мишљења је још увек било веома изражено и на снази.

Светски економски форум (World Economic Forum, n.d.) нуди периодизацију која обухвата четири таласа глобализације. Деветнаести век је симптоматичан у овом смислу јер се сматра добом првог таласа глобализације са становишта мишљења двадесетог и двадесет првог века. То је важан детаљ за потребе овог рада, јер се у великој мери тиче колонијалне моћи Британског царства, чији је политички утицај имао за последицу ширење употребе енглеског језика у глобалним размерама. Други, трећи и четврти талас глобализације се доводе у везу са Првим светским ратом, Другим светским ратом, као и

освајањима путем тржишне економије након пада Берлинског зида, који се у данашње време настављају посредством дигиталне технологије (World Economic Forum, n.d, n.p.).

Када се данас најшире узето говори о глобализацији, углавном се мисли на трећи и четврти талас. Међутим, како је фокус овог истраживања на енглеском језику, потребно је поменути и остале периоде, због британске колонијалне експанзије у деветнаестом веку, продора америчке културе на европски континент почетком двадесетог века, препород америчке економије након Другог светског рата и, с тим у вези, ширења утицаја политике и културе ове државе у глобалним размерама. Овај феномен је у скоријој историји одиграо важну улогу у преобликовању традиционалних модела хијерархије. Иако се и религијски модели разликују, велики део хијерархијских друштвених односа и мишљења се заснива на обрасцу који прати логику патријархата. Евидентно је да је тај модел у великој мери обликовао место жене како у кући, тако и у пословном окружењу.

Могло би се рећи да је кроз историју било уобичајено да се на врху пословне хијерархије налази неко ко има веће звање у фирми, ко је старији и ко је мушког пола, а на дну неко ко је на најнижим звањима, најмлађи и женског пола. Дакле, питање које би се могло поставити у овим ситуацијама се може односити на то колико је у таквим случајевима родна припадност усмеравајућа за комуникацијски стил.

Место укрштања родног и комуникационог је веома битна културолошка сфера, која указује на вишеслојност овде сагледаваног проблема. Често се родна тематика истражује на начин који оставља у сенци класно питање. Постоје друштва у којима или по дефиницији или по инерцији није примерено или уобичајено посматрати појаве у светлу класне поделе. У социјалистичким земљама то не дозвољава сама природа друштвеног контекста, док се у неким капиталистичким земљама, као што су Сједињене Америчке Државе, други друштвено-политички аспекти, попут расизма, налазе у фокусу дебате. С једне стране, то онемогућује дистракцију дискурса, те обезбеђује фокусираност на теме од непосредне важности. Истовремено, та врста фокуса замагљује неодвојиву спрегу између извесних културолошких категорија, као што су род и класа, што се

одражава на политичку ситуацију и позиционирање одређених сегмената друштва.

С тим у вези, индикативна је ситуација у пословном свету када су у питању место и права жена. Ен Пауелс (Anne Pauwels) у свом истраживању из 2000. године истиче пораст заступљености жена у корпоративном сектору, па чак и продор на позиције које су готово по дефиницији припадале искључиво особама мушког пола у последњих двадесет и пет година. Она, међутим, указује и на то да се и поред таквог помака у домену родне политике и права жена још увек сусрећемо са проблемом неравноправности, који се манифестује на разне начине, укључујући проблеме везане за неједнака примања, здравствено и пензионо осигурање, могућност напредовања, услове рада, те ситуације у којима жена на одређеним позицијама не наилази на подршку (Pauwels, 2000, стр. 136). На проблем родне дискриминације се указује и у контексту разлика између заступљености жена у академским и другим сферама, нарочито тинк-тенк¹ (енгл. *think tank*) организацијама, те се може приметити да је заступљеност жена у академској сфери далеко мања (Tsui, 2015, n.p.).

Овај податак није зачуђујућ, с обзиром на статистику коју Тара Брабазон нуди у тексту објављеном 2018. године, а у којем се наводи да 70–74% високо рангираног академског наставног особља и руководилица у вишем и високошколском образовању у Аустралији чине мушкарци белци, а да су жене ангазоване на ниже рангираним местима (Brabazon, 2018, стр. 3). Она сама не спада у ту групу. Тара Брабазон је деканица Службе за постдипломска истраживања (Office of Graduate Research). Из те перпективе, она примећује да су жене на руководећим местима на неки начин поштеђене родне дискриминације у највидљивијем облику. Међутим, начин на који се рад на тим позицијама реализује указује на недостатак равноправности. Конкретно, она наводи да у већини случајева жене заузимају најниже рангиране руководеће позиције, да немају аутономију, да им је ограничена моћ деловања и простор за иновацију, а такође се као проблематичан моменат наводи могућност напредовања (Brabazon, 2018, стр. 9). Ово је нарочито видљиво када је у питању положај жене у

¹ Под изразом тинк-тенк (или чешће тrust мозгова) у ужем смислу подразумевају се непрофитне организације посвећене истраживачком раду и/или заступању одређене идеологије (https://sr.wikipedia.org/wiki/Trust_mozgova)

академском контексту, а у светлу њене традиционално и патријархално схваћене улоге и „природе” (Dubois-Shaik and Fusulier, 2017, стр. 100).

Од великог је значаја приступ проблему који Брабазон артикулише у оквирима друштвене улоге високообразовних институција. Њено гледиште сугерише стратегију која се коси са устаљеном праксом индивидуализма, где је појединац искључиво усредсређен на своје циљеве, махом везане за материјалну добит и промовисање на друштвеним мрежама. Уместо тога, она наглашава потребу да високообразовне институције буду предводница, а не следбеник друштвених промена. У том светлу, критичке феминистичке студије играју изузетно важну улогу, као и размена информација које на тај начин постају доступне за шире кругове. Тиме се учвршћује и поспешује и пионирска функција универзитета, која је у нераскидивој вези са питањем социјалне правде. Инсистирајући на присуству жена на водећим местима и позицијама моћи, Брабазон такође указује да такав приступ онемогућава дискриминационе патријархалне механизме (Brabazon, 2018, стр. 14).

У прилог таквој опсервацији иде разматрање феминистичке позиције у контексту академског дискурса, где чак и саме дисциплине формирају дискриминаторне односе: мушке студије не полазе од проблема маргинализације и невидљивости и инкорпорирају патријархалну доминантну позицију у постулате свог вокабулара (Lykke, 2010, стр. 61). Ово јасно указује на мушку позицију моћи као норму (Coates and Cameron, 2014, стр. 17). Неки од одговора на такву ситуацију су студије које се у академском регистру баве положајем жена и фокусирају се на феномен матрилинеарности. Издваја се посебно значај питања колико се дискриминација наставља кроз породичне односе и преноси генерацијски по родној, женској линији, те како се може говорити и супротставити патријархалној доминацији која такву динамику дискриминаторних односа уопште чини могућом (Gordiћ-Petković, 2017, стр.10). Матрилинеарност је, у исто време, на неки начин повезана са лингвистичким манифестацијама родне неједнакости. Пример за ово је феномен који је запажен у јавном комуницирању, а тиче се учесталијег ословљавања мушких особа по презимену, чему разлог може бити то што је презиме женских особа подложно

промени, превасходно условљеној променом брачног статуса (Stav and Ferguson, 2018, n.p.).

Стога су занимљиве ситуације у којима је жена на врху хијерархијске лествице. Да ли у таквој фирми доминира „женски пословни језик“? Да ли се ту развијају топлији, пријатељски односи? Прича ли се више о „женским“ темама? Да ли су сви љубазнији? Одговарајућа хипотеза би могла бити да свака фирма личи на свог директора. Пауелсова скреће пажњу на деликатност проблема и наводи случајеве жена на управљачким местима у корпоративном миљеу суочене са дилемом избора комуникационог кода. Оне наилазе на препреку у чијој је основи питање родне равноправности и традиционалних родних модела. Наиме, уколико жене на позицијама моћи исувише инсистирају на „женском“ моделу, саговорници, што у овом случају уједно значи особе на нижем ступњу пословне хијерархије, их доживљавају као недовољно ауторитативне, чиме се релативизује њихова моћ. С друге стране, ако примењују „мушки“ модел, вероватније је да ће изградити имиџ ауторитета и моћи, али их то лишава женствености. Типична је манифестација ове друге опције, која жене на руководећим местима претвара у „разбијачице“, или на енглеском *ball breakers* (Pauwels, 2000, стр. 136).

Овакве ситуације, како их Пауелсова описује, с једне стране су производ директне условљености између рода и моћи, а с друге стране представљају полигон за пропитивање дубљих слојева проблема чију непосредну манифестацију опажамо у свим сферама живота, а не само у пословној сфери. Конкретно, сама чињеница да се поставља могућност избора између „женског“ и „мушког“ комуникационог модела показује како је у корену идеје о таквим алтернативама традиционална подела на родно засноване моделе понашања и говора. Чињеница да су извесни комуникациони обрасци изграђени на општеприхваћеној перцепцији имиџа датих полова и родова је полазиште родно условљене тензије. Сходно томе, став да се извесни комуникациони обрасци уопште могу сматрати пригодним или неприкладним за припаднике одређеног пола због друштвено прихватљивог имиџа рода које се везује за тај пол, има велики манипулативни и репресивни потенцијал и један је од крупних узрока родне неравноправности.

Зашто уопште можемо претпостављати да постоје „женске теме“? Зашто можемо претпоставити да би колектив могао бити пријатнији, љубазнији и благонаклонији уколико је жена на позицији моћи? Да ли је то добро? Да ли нас управљачка класа, у којој доминирају мушкарци, осуђује на грубост, агресивност и/или неосетљивост? Да ли нас таква врста питања ограничава на размишљање и праксу стереотипа? Како омогућити мисао, језик и друштвено функционисање који нас ослобађају таквих инхибиција? Један од начина је реконфигурација друштвених односа и језика у светлу родне равноправности и инклузивности.

2.2.1. Доминантност у комуникацији

Основа комуникације је размена. У оквиру те интеракције се дешава проток сигнала у вербалном, мисаоном и емоционалном облику. То је двосмеран процес. Иако се врло често одвија у врло једноставним ситуацијама, он, заправо, захтева и обухвата врло сложену координацију разних аспеката људске унутарње динамике и реакција на спољне надражаје. Прецизније речено, сам чин примопредаје информација подразумева усредсређеност на интерлокутора, фокус на садржај исказа, осетљивост на емоционалне вибрације и способност и вољу да се декодирају криптични, скривени, симболични или прећутни делови комуникационог садржаја. Очигледно је да пажња и отвореност играју велику улогу у том малом чину, а да су осетљивост и уважавање невидљиви стубови који одржавају ту конструкцију и омогућавају да садржај који пролази кроз комуникациони канал има смисла и буде разумљив – да буде сигнал, а не шум.

Родне разлике у комуникацији могу се посматрати у контексту односа доминације и подређености или асиметрије доминације. У свакој комуникацији учесници се могу понашати симетрично: један пита, други одговара, па обрнуто, али се у пракси размена порука ретко одвија на такав начин. У већини случајева, један од учесника жели да контролише комуникацију (и свој део и саговорников) у било ком тренутку, па се тако успоставља асиметрија, односно доминација само једног учесника.

Термин доминантност се у различитим областима различито сагледава. У свакодневној комуникацији доминантним се, на пример, доживљава онај који

говори прегласно и гестикулира, јер се то везује за агресивност; онај који више говори, не косристећи интерпункцију и не дајући никоме да дође до речи; онај који стално поставља потпитања и тако усмерава ток комуникације. Пословна комуникација је институционализована и у смислу доминације високо асиметрична, у већој мери него свакодневни говор. Основна питања у овом раду се тако фокусирају на следећу проблематику:

– Да ли мушкарци у пословној комуникацији на енглеском језику желе да доминирају и, ако је тако, зашто?

– Како се родна доминација испољава у енглеском пословном језику (облици, фазе, стилови, стратегије)?

– Да ли постоји разлика у пословној комуникацији на енглеском језику између оних који комуницирају на матерњем језику (L1) и оних који не комуницирају на матерњем језику (L2)?

– Шта треба учинити да се симетрија постави као кодекс у пословном понашању?

Начин како артикулишемо питања која треба да покажу какво је стање у одређеним друштвеним срединама у вези са родном равноправности и сам је показатељ механизма доминатне парадигме и улоге дискурса у дефинисању и структурирању доминације и моћи. Раније је поменуто да се ова студија фокусира управо на дискурс као извор и контекст родне тематике. Управо овај сегмент рада показује колико је патријархална парадигма дубоко инфилтрирана у дискурзивну сферу и у коликој мери контролише динамику на пољу родне тематике самим тим што намеће начин на који се о њој говори. Другим речима, и сама чињеница да се питања формулишу у релацијама женских и мушких комуникационих модела који су бинарно засновани имици родних карактеристика формираних по аналогји са разликама у половима, говори о комплексности покушаја да се искорачи из доминантне дискурзивне и друштвено-политичке патерне. Исто тако, ово упућује на могућност да се моћ деловања кроз дискурс може манифестовати и у супротном смеру, или чак у смеру који ће нас ослободити тензије наметнуте борбом за моћ.

Доминантност се операционално дефинише као степен асиметрије у контроли комуникације дуж неколико континуума: секвенцијалног,

партиципативног и квантитативног. Задатак овог рада је да докаже како у пословној комуникацији постоји мушка доминација у свим континуумима и тиме потврди претпоставку о родној неравноправности. Претпоставља се да су матерњи говорници (*native speakers*) израженије наклоњени родној дискриминацији, јер поседују мушки генерички код као аксиом. У циљу решавања проблема родне равноправности, поставља се хипотеза да највише треба кориговати секвенцијалну доминацију, како би се стекли услови за симетрију.

2.2.2. „Женски језик”

За почетак, осврнућемо се на емпиријска истраживања која покушавају да одговоре на питања женско-мушке пословне комуникације. Према Итакури (Itakura, 2001), аналогија је комуникација на јапанском језику (стр. 14), коју је анализирао Ехара (Ehara, 1984). Узете су три групе дијада: мушко–мушко; женско–женско и мешовито комуницирање (30 парова испитаника, по десет у свакој групи). У истраживању се закључује да мушкарци у међусобној комуникацији одмеравају снаге тако што питањима мењају смер дискусије. Жене питањима међусобно исказују емпатију и подршку саговорнику који је започео тему и који је усмерава. Мешовите групе, опет, показују да мушкарци имају тенденцију да прекидају жене како би исказали моћ, док оне то у већини случајева не раде.

Након ових резултата, постављају се следећа питања: Да ли је женски речник мање или више пословно богат? Да ли жене користе једноставније језичке конструкције? Да ли су жене импулсивне, односно да ли нешто говоре пре него што добро промисле? Да ли су неасертивне, тј. да ли се повлаче у конфликтним ситуацијама? Да ли радије користе пасивно-агресивну конструкцију: пасив уместо актива? Да ли умеју да наређују или само саветују? Да ли више користе афектирања и невербалне канале комуникације конгруентно са вербалним исказима?

Ако одговори на ова питања треба да покажу специфичност „женског језика”, корисно је осврнути се на неке постулате који омогућавају таква

очекивања. Наиме, евидентно је да се у склопу питања која одређују природу „женског језика” јављају елементи који указују на извесну врсту перцепције жене. Питања имплицитно сугеришу општа места карактера и комуникационог кода жене. Ту спадају једноставност, моћ (само)контроле, ненаметљивост, несигурност, манипулативност, подређеност, пасивност, благост, емпатија, самообјектификација. Очигледно је како стереотипни имиџ жене инкорпорира схватање женског рода на основу неких или биолошких или друштвено конструисаних особина везаних за женски пол. У том светлу долазе до изражаја стереотипни родни модели, лингвистичко понашање засновано на њима и родна реторика на метанивоу, која се по инерцији одржава у друштву, тиме отежавајући реконфигурацију родне политике и питања доминације и дискриминације (Jule, 2018, стр. 7).

Стога је неопходно приметити да је и сама идеја о „женском језику” као комуникационом моделу својственом женском роду врло дискутабилна и по питању тога у ком се степену ослања на конвенције, друштвену стварност и политичке односе који намећу очекивања у погледу профила женског рода. Тај проблем се може сагледати кроз призму феминистичке теорије која је почетком седамдесетих година двадесетог века донела на свет провокативни термин „женско писмо” (франц. *l'écriture féminine*). Француске феминистичке теоретичарке, превасходно Елен Сиксу (Hélène Cixous), као и Лис Иригаре (Lucy Irigaray) и Јулија Кристева (Julia Kristeva) покренуле су идеју и праксу везану за поменути концепт.

Женско писмо има практичну страну и она се тиче стила. Тај аспект је омогућен идејом о специфичности културе, мисаоног и стваралачког идиома који могу дозволити испољавање онога што је услед друштвено-политичке доминације потиснуто. Приоритет има питање дискриминације жена и њихове подређености патријархалној нормативности. Шире гледано, овај се допринос преобликовању дискурса односи и на друге културолошке категорије у којима се доживљава друштвена репресија.

Француска феминистичка теорија полази од шире схваћеног патријархалног модела и односи се на доминантне обрасце у култури, који онемогућавају присуство и слободну примену неких других модела. Тако се, на

пример, узима да је логоцентризам, схваћен као фалогоцентризам, кључна парадигма која одређује дискурс, а такође и ширу друштвено-политичку стварност. Термин логоцентризам заузима специфично место у дискурсу. Доводи се првенствено у везу са теоријом Жака Дериде (Jacques Derrida), који му приписује атрибуте карактеристичне за дискурс који омогућава дискриминацију. Кључно за такву критику је схватање савремене културе, утемељене на принципима логоса. Термин води порекло од старогрчке речи *logos*, која је означавала дискурс, језик, разум. Указује се на теолошки аспект значења термина, уз његово контекстуализовање у оквире Светог Тројства, Божанске мудрости, владавине светом и спасења, а такође упућује и на порекло речи, по ком она означава врховни принцип универзума (*Merriam Webster Dictionary*, n.d.a, n.p.). Постоји и информација о томе да употреба ове речи у енглеском језику датира од осамдесетих година шеснаестог века. Дефиниција коју овај речник нуди такође полази од теолошког оквира и упућује на концепт Свете Речи и Светог Тројства, али и на старогрчки контекст, где обухвата значења која се тичу речи, говора, дискурса. Међутим, овде се указује на метафизички религијски аспект на који се Нови завет ослања (*Online Etymology Dictionary*, n.d.b, n.p.).

Дерида критички промишља културу која ставља примат на дискурс у смислу говора у односу на писање. У основи таквог полазишта је претпоставка да језик, нарочито говор као средство изражавања има привилеговано место у култури, јер он представља канал помоћу кроз који се изражава оно што је изван њега. Ентитети на које се вербални искази односе се схватају као постојећи, а све оно на шта се односи на дискурсом изражен садржај има егзистенцијалну реалност. Дискурс изражава нешто што има статус истине. Дерида сматра да је тај, у основи метафизички, приступ хегемонистичка позиција која придаје дискурсу статус доминантног средства за изражавање истине. Постструктуралистичка теорија је антиесенцијалистичка. Њоме се изражава неслагање са теоријом кореспонденције: ниједан вокабулар (ни језик, ни наука, ни уметност, ни религија, нити било шта друго) нема монопол на оно што се вековима називало истином, а што се сада оспорава. Ако постоји тако привилегован појам, онда постоји и привилегован вокабулар који га артикулише, тј. тај појам постоји зато што је артикулисан неким вокабуларом који заузима

позицију моћи која му омогућава привилеговани приступ том појму. Постструктуралистичка мисао се не слаже ни са идејом о привилегованом вокабулару, нити са постулатом да постоји једна истина којој, по логици ствари, искључиво тај вокабулар има приступ. Овакво схватање је део размишљања Сиксуове (1994), која предочава аспект текста који истражује домен људске душе, попут путовања кроз божанске сфере, где се страсти којима се душа изражава манифестују првенствено на плану тела (стр. xviii–xix).

Логоцентризам и фалогоцентризам обухватају и критику културне доминације рационалног, објективног и материјалног. Сматра се да ти обрасци одражавају превласт доминантних парадигми, од којих патријархат, одговоран за разне врсте дискриминације, а посебно дискриминацију жена, има нарочито изражену моћ. Тај модел се узима као „мушка парадигма” не зато што је мушкарац по природи рационалан, а жена не, и што је, за разлику од жене, наклоњен логичком расуђивању, већ зато што представља отелотворење патријархалног доминантног кода у савременој цивилизацији. Сиксуова то изражава у тексту у којем демонстрира оно што теоријски заговара:

„Починили су највећи злочин против жена: навели су их, упорно, насилно, да мрзе жене, да буду своји сопствени непријатељи, да покрену своје огромне моћи против себе самих, да постану извршиоци њихових мужевних потреба. Подстакли су их на антинарцизам! Нарцизам који се воли само уколико учини да га заволе и то због онога што он није! Створили су срамну логику против-љубави.” (Siksu, 2006, стр. 69).

Женско писмо не следи „логику нелогичности”, него се креће по лиминалним сферама, где покушава да нађе канале кроз које може истражити могућност израза мимо избора који намећу дихотомије. То подразумева инсистирање на имагинативном, фантазији и невербализованом као елементима теоријског дискурса. У студији која се бави женским писмом, примећује се да је у питању својеврстан стил, који инкорпорира традиционално несамерљиве изразе:

„Текстови Сиксуове и Иригаре су истовремено и теорија и књижевност” (Simpson-Zinn, 1985, стр. 79)².

Женско писмо се не тиче само феминистичке проблематике у најужем смислу. Једна од тема радова Елен Сиксу је стваралаштво Џејмса Џојса (James Joyce), управо услед његове стилске непослушности и смелости да се размишља другачије. Женско писмо је глас који препознаје маргинализоване и дискриминисане и њиме се може изразити оно што је психички потиснуто као последица друштвене репресије. Указује се на однос између тензије која се генерише изнутра, с једне стране, и друштвеног нивоа, с друге: „значајна разлика која одликује женско писмо је нагласак на потиснутом, а не на репресији жена, као и активна посвећеност пракси писања која овде и сада ослобађа подсвест” (Simpson-Zinn, 1985, стр. 78)³. Текст саме Сиксу је отелотворење ове тврдње – то је стил који је симбол и демонстрација револта:

„Оне долазе из далека: из вечности; „извана”, из предела у којима се у животу одржавају вештице, испод, с ону страну „културе”; из њихових детињстава која би требало са тешком муком да забораве, која оне осуђују како би почивале in расе. Небројане су мале девојчице „непристојних тела”. Сачуване, од себе самих нетакнуте, у огледалу. Залеђене. Али шта то покреће испод? Какав напор је потребно уложити, против пандура пола, вечито га поново започињати, како би се спречио њихов претећи повратак.” (Siksu, 2006, стр. 68)

Улога или ефекат овог провокативног израза у оквиру активног учешћа у интеракцији са текстом је врло специфична: „Екстатичан и крајње метафоричан стил Елен Сиксу, који није адекватно изражен цитирањем, позива на радост учешћа читаоца у писању и живљењу феминистичке различитости” (Simpson-

² „The texts of Cixous and Irigaray are at once theory and literature.” (слободан прев. Тамара Стефановић)

³ „a significant difference of l'écriture féminine is its emphasis on the repression rather than the oppression of women and the active commitment to practice a writing which here and now liberates the unconscious.” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Zinn, 1985, стр. 85)⁴. Узимајући у обзир овај контекст, питамо се да ли је могуће говорити тако да се ослободе потиснути обрасци и промишљати род тако да модификације у дискурсу буду показатељи антидискриминационих друштвених односа. Рехабилитација друштва у духу родне равноправности и језика у светлу родне осетљивости су покушаји очувања управо такве традиције.

2.3. Сан о изономији

Да бисмо разумели садашњост, морамо сагледати основу наших стереотипа и нашег референтног оквира и одузети им снагу догми и аксиома. Зато ћемо дати кратки приказ историјске идеје о равноправности или правној једнакости. *Historia est magistra vitae*, позната је латинска пословица. Узгред, сама реч историја у енглеском језику (енгл. *history*) позајмљена је из латинског језика (лат. *historia*) тек у XIV веку (Curzan, 2003, стр. 9). Као што друштвене токове посматрамо у историјским оквирима, тако и језик пратимо у светлу и синхронијске и дијахронијске перспективе. Реч изономија се дефинише се као „једнакост пред законом” (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.)⁵. Осим тога, речник даје и етимолошки осврт на преузимање термина, који води порекло из старогрчког *isonomia*, пореклом од речи *isonomos*, а означава једнакост у очима правде (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.). Уз стављање акцента на једнакости пред законом и једнака права, наводи се да је реч изведена од речи *isos*, што значи „једнак” и *nomos* што значи „закон” (*Online Etymology Dictionary*, n.d, n.p.).

Наша садашњост је у великој мери формирана прошлошћу, али, без сумње, нити јесте нити мора бити заробљена у оквирима претходних епоха. Језик, као интегрални део културе, инкорпорира у њу елементе друштвене динамике, али је исто тако и модификује. Наслеђе које омогућава просперитетно функционисање и индивидуе и заједнице је део традиције који настојимо да сачувамо док истрајавамо у изграђивању друштвено-политичких односа на темељима вековне заоставштине.

⁴ „Hélène Cixous's ecstatic and highly metaphorical style, not adequately communicated by quotations, invites the joyful participation of the reader in the writing and living of feminine difference.” (слободан прев. Тамара Стефановић)

⁵ „equality before the law” (слободан прев. Тамара Стефановић).

С друге стране, очигледно је да се велики део друштвено-политичке стварности и културе данашњице одвија на начин који отежава успостављање складних односа у тим оквирима, а положај појединца чини проблематичним. Разлог овоме су друштвено-политички обрасци који се заснивају на неједнакости. Они се кроз векове јављају у разним реинкарнацијама, али им је заједнички именитељ доминација као средство за одржавање моћи. У таквом сценарију, они над којима се та моћ демонстрира су подређени, потлачени, обесправљени, маргинализовани, дискриминисани, и/или економски ослабљени. Управо је економски аспект често кључни елемент борбе за власт, одржавања позиције моћи и доминације. Феномени као што су борба за људска права, као и феминизам, који се са њима налази у блиској вези, део су друштвено-политичких одговора на такво стање ствари. То су реакције на неправду, неједнакост и нехуманост. Основни постулат разних видова антидискриминационих покрета јесте борба за равноправност.

Језик је средство којим се каналише део тих превирања и структуриран је на начин који омогућава одсликавање друштвеног функционисања. На пример, у данашње време реч роб има помало другачије значење од онога што је та реч значила у доба робовласништва. И данас, као што је то био случај и у прошлости, она означава неслободну индивидуу у власништву неке друге индивидуе, обесправљено, потлачено и експлоатисано људско биће. Међутим, данас тако дефинисан феномен у најортодокснијем облику (за разлику од онога што се назива „савремени облици ропства”, а има везе са експлоатацијом, трговином људима и/или начинима живота заснованим на неслободи) доживљавамо искључиво историјски.

Осим што је део онога што чини друштвено-политички и културни план, језик се формира под нашим тенденцијама да реконфигуришемо друштвено-политичка струјања. С тим у вези, уведене су речи као што су директорка/директорица⁶ или *actress*, јер се у друштву временом појавила пракса да жене обављају неке послове или заузимају позиције које у прошлости нису. Језик може бити и смерница друштвено-политичким флукуацијама. Стога се

⁶ Данас су у употреби оба термина, али је занимљиво приметити да се облик за женски род не појављује у Klajn i Širka (2006). Само мушки облик „директор” налазимо у Vujanić i dr. (2007).

данас инсистира на легитимности употребе заменице *they* уместо *he* или *she*, што треба да омогући признавање избора родности која се не може обухватити традиционалним моделима. Флексибилност језика омогућава изражавање неких аспеката новонастале или жељене ситуације. Идеја водилца у таквим подухватима је вера у људску равноправност, моћ правде и хуманост.

2.3.1. Старогрчка баштина

Мерена аршинима тога времена, Атина је била савршен облик друштва. Иако је златно доба Старе Хеладе трајало само два века (V и IV век пре н.е.), посађено је семе демократије, тако успешно да ми и данас конзумирамо плодове са тог дрвета. Тезу да се модерна култура европског света базира на старогрчким тековинама доказивали су многи мислиоци. Један од њих је и Берtrand Расел (1998), који је рекао: „Сматрам да су Грци творци теорија које су касније имале независан живот и развој и које су, иако у почетку донекле детињасте, доказале да могу опстати током више од две хиљаде година” (стр. 56).

Атинска демократија се узима као пример „владавине народа” (Mrđenović, 2011, стр. 22). Полиси су били величине данашњих варошица, те је мали број становника (демос) омогућавао да, скоро континуирано, сваки грађанин обавља неку државну функцију. Наравно, нису сви становници имали исти статус. Робовласничко време давало је права само слободним грађанима, а не робовима, а странци исто тако нису могли вршити власт. Такође, из атинске демократије биле су искључене и жене.

Једна од асоцијација на хеленску културу је образовани аристократа мушког пола. И нама је данас познато шта је образовани Атињанин могао научити од оца, али мало знамо шта је могао научити од своје мајке, која је као актер била искључена из цивилизације. Додуше, Спарта је имала други концепт. Положај жена је тамо био сасвим другачији него у осталим полисима, будући да су девојке пролазиле кроз исту физичку обуку као и дечаци. Они су заједно вежбали гимнастику и то наги, што се није сматрало нечасним и није побуђивало раскалашност. Проблематика је у томе што је једини посао спартанског грађанина био рат и све је било у функцији војничке службе, укључујући и родну

равноправност. За сва друштва која су већину животног циклуса проводила у миру, Спарта није имала моћ модела.

И наравно, с обзиром на конкретну тему рада, грчки хеленистички је (као и модерни грчки) граматички родан језик. Потребна су слагања у роду код именица, чланова (одређених и неодређених), заменица, глагола, придева и неких бројева. Норме и стереотипи везани за родну равноправност као културни модели не могу се лингвистички аутоматски примењивати са старогрчког на модерну комуникацију на енглеском језику у било којој сфери, па ни пословној. Мисли о слободи, моћи, доминацији и недискриминацији имају аутомонију у вишевековној англосаксонској традицији, те ћемо се зато сада ту задржати.

2.3.2. Англосаксонска традиција

Улогу правно регулисаних друштвених односа и одраз такве друштвене стварности на сферу језика пратимо кроз историју, нарочито се фокусирајући на енглеско говорно подручје. У том смислу, од значаја је чињеница да Велика Британија има традицију која повезује ове сфере на веома значајан начин, нарочито узимајући у обзир стање у савременом енглеском језику, који је предмет истраживања ове дисертације. Истакнимо историјску чињеницу: „Енглеска је прва у Западној Европи пошла путем владавине права. Тај пут је био дуг и кривудава, али давно зацртан” (Mrđenović, 2011, стр. 34). Антрополози, социолози и филозофи, као што су Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill, 1806–1873), Томас Хобс (Thomas Hobbes, 1588–1679), Томас Мор (Thomas More, 1477–1535), Џон Лок (John Locke, 1632–1704) и други су тај пут трасирали. Од Велике повеље слобода (*Great Charter of Liberties*), како је на енглеском названа *Magna Carta Libertatum* из 1215. године, коју су племићи и свештенство приморали краља Јована Без Земље (John Lackland, 1166—1216) да потпише, све јасније су обликована начела демократије. Убрзо након овог догађаја, правни теоретичар Хенри де Бректон (Henry de Bracton, 1210–1268) увео је начело да ниједан човек не треба бити потчињен другом човеку, него само Богу и законима (лат. *Non sub homine sed sub Deus et leges*). То начело је познато као „владавина закона” (енгл. *the rule of law*) и

проширило се на Шкотску и Ирску, па касније и на САД (Mrđenović, 2011, стр. 35).

Џон Фортескју (John Fortescue, 1394–1476), врховни судија из XV века, артикулисао је појам „права Енглеза“ (енгл. *the rights of Englishmen*), која се стичу рођењем (Mrđenović, 2011, стр. 36). Међутим, у пракси ни енглески краљеви, иако су повеље прокламовали, нису поштовали. Хенри VIII (Henry VIII of England, 1491–1547) из династије Тјудора, као врховни поглавар државе и цркве, био је сурови апсолутиста. Познато је да је наредио погубљење три његове супруге-краљице, од којих је једна (Anne Boleyn, 1501/1507–1536) родила будућу краљицу Елизабету I (Elizabeth I Tudor, 1533–1603). Такође, под појмом „човек“, Енглези нису мислили на жене и децу, него само на пунолетне мушкарце, баш као и Стари Грци.

Потпуни је парадокс да су Енглеском често кроз историју владале жене, а да нису успеле да наметну „женску“ терминологију. Када су састављали титулу краљице Елизабете I, побрајајући њене функције, нико се није усудио да наведе да је и „поглавар цркве“, иако је наставила политику свога оца и учврстила положај англиканске цркве. То су решавали тако што би, после неколико титула, додавали „итд.“ (енгл. *etc.*), које се односило на „поглавар цркве“, а о новом термину „поглаварка цркве“ нико није смео ни да помисли.

Енглеске краљице су биле тема занимљива и писцима. О трагичној „краљици Шкота“, Марији Стјуарт (Mary I of Scotland, 1542–1587) писали су и Шилер (Friedrich Schiller, 1759–1805) и Штефан Цвајг (Stefan Zweig, 1881–1942). Есеј Вирџиније Вулф (Virginia Woolf, 1882–1941) *Властита соба* (*A Room of One's Own*) посебно је интересантан за тему нашег рада. Вулф је разматрала одговор на питање шта би било да је Шекспир (William Shakespeare, 1564–1616) имао генијалну сестру, те да ли би она имала шансе да нам остави своје дело. Вирџинија Вулф (Vulf, 2014) каже: „Пошто је тако тешко доћи до чињеница, допустите да замислим шта би се догодило да је Шекспир имао чудесно надарену сестру, која се, рецимо, звала Џудит“ (стр. 54). Чак и да је успела да се описмени, што је тада било незамисливо, да су јој родитељи, пре свега, то допустили, да је написала квалитетне драме, не би могла да стигне до позоришта, јер су у то време и женске улоге глумили мушкарци. Било како било, генијална Шекспирова сестра

би завршила тако да јој се ни гроб не би знао, сахрањена на раскрсници, а ни њена дела је не би надживела.

Савремени театар нуди одговор на такву неправду. У мају 2019. године у Брајант парку (Bryant Park) у Њујорку публици је представљена родно обојена адаптација Шекспирове драме *Хамлет*. У режији Карле Хенрик, позоришна група „The Drilling Company” је извела представу под називом *Hamlet, Princess of Denmark*. Комад карактеришу родно засноване интервенције, од којих је занимљиво поменути женски лик Хамлета, а такође и женске верзије оригинално мушких ликова као што су Полонија, Розенкранц и Гилденстерн. Офелија је жена и у овој изведби. Провокативни коментари у самом тексту тичу се како неких имена, тако и замене генеричких термина као што је *man*, уместо којих се јавља реч *woman*.

Оваква врста експерименталног стваралаштва није била замислива у Шекспирово време. Било је родних комбинација, али су се манифестовале искључиво тиме што су мушкарци играли женске улоге и то из разлога дискриминационе природе: женама то није било дозвољено. Вулфова је показала да није било лако бити ни краљица, ни обична жена у елизабетанско време. Иако су енглески емигранти насељавајући Северну Америку називали нову територију према надимку краљице – Вирџинија (the Virgin Queen), иако је постојао култ краљице, нико још увек није ни помишљао да би жене могле бити равноправне са мушкарцима.

Вирџинија Вулф посматра људска бића под микроскопом, где се виде њихове слабости које их чине крхким, а које скривају под маском моћи. Та моћ се у друштву манифестује у односима заснованим на неравноправности. Политички жаргон и теоријски дискурс понекад нису довољни да би се предочила комплексност такве ситуације, њен деструктиван утицај на функционисање заједнице и драматичност унутарњих превирања појединца. Неједнакост с почетка двадесетог века, на коју налазимо као на детаљ друштвене динамике, није непозната вокабулару ни готово читаво столеће након тога:

„За оба пола – погледах како крче свој пут дуж улице – живот је мукотрпан, тежак; вечита борба која захтева огромну храброст и снагу. А

надасве, можда пошто смо ми створења склона илузијама, тражи самопоуздање. Без самопоуздања смо беспомоћни као одојчад у колевци. Како ћемо најбрже стећи то немерљиво, а драгоцену својство? Тако што ћемо поверовати да су други људи мање вредни од нас.” (Vulf, 2014, стр. 41)

Фасцинантан је начин на који се у опажањима ове ауторке осликава како критички приступ родној неједнакости и немерљивим последицама такве друштвене ситуације, тако и способност да се родна тематика сагледа из угла који пружа увид у потенцијал превазилажења принципа конфронтације у оквиру дихотомија:

„И наставих да аматерски скицирам план душе; у сваком од нас владају две силе; једна мушка, друга женска; у мушком мозгу мушкарац има премоћ над женом, у женском жена има премоћ над мушкарцем. Нормално је и пријатно оно стање кад то двоје складно живе заједно и духовно сарађују. Код мушкараца женски део мозга ипак мора имати утицаја; и жена исто тако мора да општи са мушкарцем у себи. Можда је Колриџ то мислио кад је рекао да је велики ум андрогин. Тек кад дође до тог споја, ум је потпуно оплођен и користи све своје способности. Можда дух који је потпуно мушки не може да ствара, као ни дух који је потпуно женски, помислих.” (Vulf, 2014, стр. 112)

Постоје у најмању руку два проблематична аспекта размишљања о андрогином уму на начин како га представља Вирџинија Вулф. Један је тај што је мисао о трансцендирању дихотомије толико заснована и оптерећена поларитетима. Друго је повлачење са позиције феминистичке критике или чак заобилажење родне тематике у најужем смислу, али само наизглед. Да бисмо разумели значај оваквог промишљања и сагледали га у ширем контексту, потребно је приметити и схватање традиције: „Јер ремек-дела нису плодови који случајно никну у самоћи; она су производ многих година заједничког размишљања, размишљања целих народа, тако да иза појединачног гласа стоји

искуство масе” (Vulf, 2014, стр. 75). У овом коментару су садржана запажања која се тичу односа прошлости и садашњости. На основу њега, могуће је стварати будућност. Веза између ових хронолошких сегмената пружа увид у потенцијал који језик има као средство свакодневне комуникације, саставни део друштвено-политичког плана, а такође и као стожер стваралаштва.

Идеја коју Вирџинија Вулф нуди скреће пажњу на однос појединца и заједнице. Акцент је на чињеници коју време бременито индивидуализмом и самодовољношћу држи у засенку. То је чињеница о синхронијској и дијахронијској повезаности међу припадницима људске расе. Колико је та повезаност значајан параметер у цивилизацијским оквирима више је него очигледно из наведене опсервације. Колико се цивилизација, узбуркана и заслепљена јурњавом за профитом и борбом за моћ, оглушује на ту чињеницу показује нам свет чији смо део. Да је дискриминациона политика део историјског наслеђа говоре нам бројни примери стереотипног мишљења које се заснива на доминацији, односно инфериорности других. Евидентно је да је такво стање ствари једна од импликација односа на које Вулfoва указује. Међутим, охрабрујућа чињеница је да нам присуство традиције у светлу преношења инспиративних, подстицајних и хуманих идеја потврђује да не морамо остати заробљени у таквом светоназору.

2.3.3. Од Кромвела до XX века

Џејмс VI Стјуарт (James VI and I, 1566–1625) наследио је Елизабету I и постао краљ Енглеске Џејмс I. Он је бранио идеју о божанском пореклу краљеве власти, коју је упоређивао са очинском позицијом у породици. У томе му је свесредно помагао Френсис Бејкон (Francis Bacon, 1561–1626), који је и краљици Елизабети био Велики канцелар. Он је подржавао тезу о праву на основу разума и природног права, на супрот општем праву (енгл. *common law*). Борба против апсолутисте одиграла се у форми крвавог грађанског рата, а битку против краља и ројалиста предводио је Оливер Кромвел (Oliver Cromwell, 1599–1658). Пуританска револуција је укинула монархију, Енглеска је постала република или, како је то усвојено – Комонвелт (енгл. *Commonwealth*), односно „заједница”. Тада

је настало много докумената који су артикулисали нове слободе, једнакост и промене. Употребљавао се неутрални термин „народ” (енгл. *people*), али нико није помишљао да је потребно нагласити и родне разлике у текстовима повеља.

Џон Милтон (John Milton, 1608–1674) написао је *Одбрану енглеског народа*, у којој напада сваку владавину људи и залаже се за владавину мудре мањине, по узору на Платона. Томас Хобс, расправљајући о људској природи, закључује да је човек човеку вук (*homo homini lupus*), будући да је период његовог живота обележила велика несигурност, нека врста анархије и непоштовање било каквих права, услед сукоба који су увек били паралелно грађански и верски. Хобс (1960) је у *Левијатану* рекао како је свакодневан живот тада био „несигуран, бедан, бруталан, прљав и кратак” (стр. 31), јер се водио рат „сви против свих“ (на енглеском *men against men*). А и тада, и вековима после, веровало се да жене треба заштитити од овоземаљског зла, баш као и децу.

Џон Лок, савременик Славне револуције, која се одвила без крви, сматрао је да су људи разумна бића и да могу постићи друштвени договор без примене силе. Његова идеја о владавини закона (*the rule of law*) значила је равноправност пред законом, али не свих. Нажалост, жене су опет биле искључене. Славна револуција представља историсјки момент када су, између осталог, зачети правни и политички принципи државног функционисања: „У Енглеској, после Славне револуције (1688), Декларације права и Закона о правима (*Bill of Rights* 1689), нагодбе о ограничавању краљеве власти, били су утврђени важни уставно-правни и политички темељи система” (Mrđenović, 2011, стр. 60). Праунука Џејмса I, Софија од Хановера (Sophie von der Pfalz, 1630–1658), пренела је наслеђивање круне на свог сина, који се назвао Џорџ I (George I, 1660–1727). Та династија је у Првом светском рату променила титулу у „од Виндзора”, јер је Хановер алудирао на немачко порекло. За време ауторитарне владавине Џорџа III (George III, 1738–1820), после сукоба са колонистима дошло је до успостављања САД. Идеје слободе су подстакле две важне револуције – америчку и француску. Већ помињани Берtrand Расел сматра да је тек тада демократија постала важнија од аристократске владавине.

Од Токвилове *Демократије у Америци* до Милове *О слободи* брусила се демократска мисао. Отац, Џејмс Стјуарт Мил, његов син Џон Стјуарт Мил и

Јеремија Бентам су покренули часопис *Westminster Review*, који је у XIX веку (излазио је до 1914.) био радикалан. Бранио је Дарвинове идеје, али је објавио и романе Мари Ен Еванс (Mary Ann Evans, 1819–1880), женског писца, додуше под мушким пресудонимом Џорџ Елиот (George Eliot), и рад Марксове (Karl Marx, 1818–1883) ћерке Елеоноре (Eleanor Marx Aveling, 1855–1898) о женском питању.

Колико је било тешко бити жена интелектуалац чак и у XIX веку у Енглеској, илуструје др Томас Боудлер (Thomas Bowdler 175–1825), енглески лекар који је јавно изражавао забринутост за женско здравље због претеране сензуалности у већини тадашње белетристике. Он је уживао да породици чита Шекспира, али га је стално цензурисао („боудлеризовао“) јер је сматрао да није био прикладан за уши млађих жена. Интересантно је да *Отела* није могао читати ни тако редукованог, него га је уклонио из библиотеке као опасно штиво. Он није био усамљен у тим ставовима. Британски писац Џејмс Пемптр (James Pamptre) на почетку XIX века је предлагао да у кућама чак и на полицама за књиге буду растављена дела женских и мушких аутора, сем ако тамо не живи брачни пар (Rugoff, 1971, 61). Вирџинија Вулф (Vulf, 2014) дала је кључни увид у проблематику: „жена мора имати новца и сопствену собу ако жели да се бави књижевношћу“ (стр. 8). То је осетила и на својој кожи, јер чак ни она није имала право да иде на колеџ и образује се на исти начин као њена браћа, него је то могла само код куће.

2.3.4. Андроцентризам новијег доба

Насупрот увреженом клишеу да су жене до XX века биле заштићене у кући и нису се запошљавале, питање је колико таква слика друштва одговара стварној ситуацији. Међутим, сигурно је да су жене кроз историју биле готово невидљиве не само у правним актима и књижевности него и у науци, све до 60-их година XX века. Са другим таласом феминизма се појављују, прво стидљиво, а онда све бројније, академске студије чији су аутори жене интелектуалке. У оквиру пре свега социологије, научнице крећу да се баве и родним проблемима. Почињу са темама као што су неплаћени кућни рад, дискриминација на послу, мајчинство,

насиље, мобинг, али се број тема рапидно повећава. Међутим, референтни оквири у главама се тешко мењају.

Као изведеница од грчке речи за мушки пол, андроцентризам означава да се мушко искуство, мушки стил и принцип узима као референтни оквир за организацију свеколиког сазнања кроз историју људског друштва (Pilcher, 2004, стр. 18). И кад се погледа лексички, јасно је да је енглеска култура андроцентрична. У Британији су се све до касних 80-их година, као генерички назив за читаву популацију, уместо родно неутралних *humankind* или *people*, користили термини *mankind* и *men*. Такође, заменица *he* се односила на оба пола. Лична заменица *she* се први пут помиње у писаним документима 1154. године, али је Кети Велс (Katie Wales) уводи у академски дискурс као предмет проучавања тек 1996. године (Curzan, 2003, стр. 1). Мушка тачка гледишта (енгл. *male standpoint*) била је полазиште и у науци у и свакодневном животу. Не треба објашњавати да је унитарни андроцентризам, карактеристичан за енглеско говорно подручје, фаворизовао и фаворизује и даље мушки пол у свему, па и директно у пословном свету.

Андроцентризам је врста доминације. Сваки облик доминације подразумева надмоћ, а где је надмоћ, ту постоји и подређеност. Мушки ракурс је и последица и узрок родне неједнакости. С једне стране, та парадигма постаје доминантна услед друштвених односа који се заснивају на патријархалним принципима. С друге стране, она омогућава истрајавање патријархалног модела. То је и друштвено-политичка схема, али и систем лингвистичког устројства. Колико сама културна стварност одређује начин на који о њој говоримо, толико и дискурс обликује сферу културе, друштва и политике. Патријархат је у основи великог дела савремене цивилизације. То је великим делом доминантни вокабулар културе и осовина друштвено-политичког дискурса.

Као такав, андроцентризам је привилегована дискурзивна парадигма. Она игра улогу норме у начину на који комуницирамо, размишљамо, доживљавамо своје тело и своју сексуалност, као и начин на који градимо однос са другима, стварамо и сазнајемо. У том смислу, говоримо о моћи дискурса и његовој улози у контролисању друштвених односа. То је аспект који је у великој мери био покретач француске феминистичке теорије, о којој је било речи у претходном

делу рада, а засигурно је и у основи свеколике феминистичке теорије уопште. Та теорија обухвата критику традиционално поларизованог схватања женског и мушког. Ту се укрштају перцепција биолошких карактеристика мушког и женског пола, митолошки подтекст мушког и женског принципа, друштвено условљене родне парадигме и начини на које свакодневни живот, политика, друштвени односи, културна сфера, наука, уметност и теорија инкорпорирају тај чудни микс, који се намеће као датост. Како се полази од тезе о физичкој надмоћи мушког пола, појам моћи и силе је дубоко уткан и у начин на који видимо свет и позиционирамо се у њему. У врло блиској вези са овим је проблем агресије и милитарне политике. Међутим, приписати тај аспект друштвено-политичке проблематике искључиво доминацији мушког светоназора схваћеног у светлу стереотипа мушког рода могло би представљати некритичко усвајање наметнутих дискурзивних и културних образаца.

Многи видови религије, митологије, фолкорне традиције и културне имагинације садрже мотиве који говоре о родној дихотомији перципираној као поларитет или конфликтних или комплементарних разлика. Постоји архетип мајке заштитнице, али и деструктивног облика овог феномена. Познат је и тип жене која симболише верност, али постоји и верзија која оваплоћује издају. Типично, жена је брижна, оријентисана на дом, невидљива на друштвено-политичком плану. Традиционално говорећи, женски модел се поистовећује са осећајношћу, ирационалношћу, сноликошћу, маштом. Мушки модел је тип ратника, љубавника, оца, поглавара, онога ко обезбеђује средства, рационално расуђује и није подложен емоционалним изливима, неконтролисаним реакцијама, дезорганизацији, дезоријентацији и манипулацији.

Принцип који се безрезервно прихвата као начин на који сазнајемо узима логичко мишљење, линеарност, каузалност, емпиријско, рационално и објективно као примарне категорије. Дискурс као уређени систем и вербално као манифестација рационалног су у основи овог модела. Ирационално, идејно, имагинативно, снолико и неухватљиво су дискриминисани видови доживљавања стварности и они немају места у парадигми која описује и одређује оно што називамо знањем. Језик као игра, истраживање, па чак и простор за невербаллизоване садржаје, није признат као легитимни епистемолошки елемент

који би био у корелацији или чак одређивао оно што доживљавамо као онтологију, естетику и етику. То је део логоцентризма који критикује феминистичка теорија. Он се јавља и под називом фалогоцентризам када се, нарочито у светлу критике Фројдове теорије, наглашава андроцентризам базиран на елементима мушке полности, где се физичка снага и сексуална потенција у друштвеној фантазији идентификују са политичком моћи. Такав сазнајно-стваралачки оквир, који је део традиционалног наслеђа, а који се намеће као једини могућ, пропитују, критикују и подривају експериментални облици изражавања и сазнавања, као што је женско писмо о којем се говори у претходном делу овог рада. Сврху критике као такве, а женског писма у специфичном смислу, можемо ближе сагледати у светлу коментара који нуди Кристина Бојановић (2018) у оквиру промишљања о и на основу теоријског апарата Лис Иригаре:

„Женско говорење, женски говорити, парлер-фемме, женски оловити, значи (и) критиковати, при чему се не мисли на критику као апстрактни суд, већ радије на начин живота, праксу, одговор на оно што је њен живи однос с предметом који испитује и с контекстом који је окружује. Критика је мјесто сусрета двије свијести, два искуства, двије страсти, двије интенције: њен исход је ново, мишљу, текстом, сликом, пренијето искуство: на примјер, феминистичка критика општеприхваћеног филозофског језика обједињује интерес како за преиспитивање, но и афирмацију филозофије саме, тако и за константну реконструкцију и деконструкцију искуства свијести. Задатак који она на тај начин испуњава увијек се тиче слободе, али и њеног признавања и реализације у свијету!“. (стр. 65)

Разлог, основни мотив, покретачка идеја и потреба за таквим реакцијама је првенствено визија друштва ослобођеног баласта неједнакости. Мање видљиви део тог проблема су контрола путем недемократског наметања политике искључивости и манипулација која се тиме омогућава. Такође, ту спада питање фабриковања чињеница, модификовања информација, као и манипулације институционализованим знањем и институционализованим облицима

дискриминације. Није потребно наглашавати какве последице друштвена пракса фаворизовања привилегованог вокабулара има на живот појединца и заједнице. Хуманистику још увек на неки начин походи дух позитивизма, а од истраживања се некритички захтева да буду квантитативна. Објективност се арбитрарно намеће као стандард, док се валидност језичког израза мери његовом блискошћу са логоцентричном нормативом. Имагинативно је другоразредно епистемолошко средство, а експеримент је прихватљив уколико је део научног истраживања. Осим тога, оно што се не може артикулисати, доказати или детектовати применом стандардних облика расуђивања и изражавања није легитимно. Та чињеница има недопустиве последице у домену правосуђа, етички заснованих дилема, медицине, људских права и грађанских слобода.

Женско писмо и слични видови грађанске непослушности и протеста против неправде добијају право значење ако их сагледамо и разумемо у светлу поменутих питања: „Када пишем, све оно о чему ми не знамо да можемо да будемо у мени се исписује, нема изузећа, нема предвиђања, и све што ћемо бити нас позива ка неуморној, заглушујућој, непомирљивој потрази за љубављу. Никада једни/е другима нећемо недостајати” (Siksu, 2006, стр. 81). Субверзивност артикулисања потиснутог гласа је јасан показатељ потенцијала који има стремљење ка родној равноправности и значаја имплементације тих токова у језику.

2.4. Закључна разматрања

Истицање појма рода као друштвеног конструкта и пола као биолошке категорије врло је деликатна тема, која даје увид у комплексност приступа теми дисертације. Лингвистички феномен се разматра у језичком, али и друштвеном контексту. Овome у прилог говори и панорамски осврт на историјску ситуацију у домену родне политике и појава коју данас називамо родно осетљивим језиком. С тим у вези, указује се на домен људских права и родне равноправности, те не значај моћи и политичке структуре (Vulf, 2014), које условљавају ситуацију у језику (Siksu, 2006). Закључује се да је у том контексту корпоративна сфера сегмент друштва где се динамика јасно читава (Jule, 2018), а пословна

комуникација је рефлектује у врло опипљивом облику. Њен значај је овде посебно акцентован узимајући у обзир тематски оквир дисертације.

3. ИСТОРИЈА ГРАМАТИЧКОГ РОДА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Ово поглавље истражује питање рода у енглеском језику. Због специфичности лингвистичке стварности у енглеском језику и у многим случајевима несамерљивости са српским језиком, овај аспект рада даје и историјски оквир и лингвистичко тумачење језичког материјала који осликава друштвено-политичку сферу. Морфолошки, лексички и семантички аспекти предочавају се као део проблематике, а истовремено се сугерише и на ванјезички домен, који има улогу у динамици везаној за проблем родне осетљивости. Затим се ближе и детаљније сагледавају везе на које се указује.

Појам рода може се сагледати из разних углова. Тачније речено, тај концепт, с обзиром на многострукост и сложеност значења која се у њему укрштају, не само да је могуће, него је и потребно сагледати из разних углова. Такође, на тај начин је могуће освестити различите манифестације, употребе, контексте и значења те речи. То нам помаже да схватимо и како језик понекад маскира начин на који се феномени манифестују, да разумемо међусобну условљеност између језика и културне стварности, а такође и да проникнемо у слојеве самог значења. Род се може посматрати као категорија која је у блиској вези са појмом биолошког пола. У том смислу, сама чињеница да говоримо о женском и мушком роду указује на рефлексију биолошких феномена на друштвеном плану и терминологију која је показатељ тих понекад варљивих паралела. С друге стране, јасно је да говоримо о категорији која спада у класу друштвених конструката. Родна опредељеност је избор на који сваки појединац има право. Сваки избор рода је бременим односом према биолошком полу или у смислу да је њиме одређен (уколико су род и пол задат рођењем идентични) или да представља негативан одговор на биолошки задат пол. Очигледно је да се ради о врло деликатној вези између биолошке и друштвене сфере, те није потребно наглашавати колико је сложена друштвена манифестација тако осетљивог дијалога између њих.

Улога језика усложњава дату ситуацију. У овом случају, наглашавамо двоструку улогу језика како у разумевању, тако и у прикривању значења речи род. Наиме, језик посматрамо и као средство којим говоримо о родној проблематици,

али и као план који одређује једно од значења речи род. Конкретно, мисли се на род као граматичку категорију. Имајмо у виду да је сваки аспект феномена званог род комплексан и вишезначан. У најуопштенијем смислу, правимо дистинкцију између природног и граматичког рода. Овде примећујемо да је сваки од ових наизглед хомогених аспеката заправо сложен. Конкретно, концепт граматичког рода може бити анализиран у светлу појма природног рода, који може, али и не мора коинцидирати са њим. Даље, оно што називамо граматичким родом, заправо је категорија која у неким случајевима има везе само са морфологијом, а некад са лексиком, семантиком и синтаксом, што се да уочити и из дефиниције коју нуди речник:

а: поткласа у оквиру граматичке класе (као што су именице, заменице, придеви или глаголи) у језику које су делом арбитрарне, али и засноване на карактеристикама по којима се разликују (као што је форма, друштвени статус, вид постојања или пол) и које одређују слагање са и избор међу осталим речима и граматичким облицима

б: припадност речи или граматичког облика таквој поткласи

с: флективни облик (види ФЛЕКСИЈА_ЗНАЧЕЊЕ 3А) који показује припадност таквој поткласи (*Merriam Webster Dictionary, n.d, n.p.*)⁷

У првом делу дефиниције се даје увид у значење граматичког рода. У наставку се дају поткатегорије тог значења, а у трећем се указује на морфолошка средства која могу конституисати ову категорију. Колико ова хетерогена природа лингвистичке категорије рода може имати компликоване манифестације у језику којим говоримо сведочи истраживање где се приказују контроверзне инстанце које налазимо у црногорском језику:

⁷ **a:** a subclass within a grammatical class (such as noun, pronoun, adjective, or verb) of a language that is partly arbitrary but also partly based on distinguishable characteristics (such as shape, social rank, manner of existence, or sex) and that determines agreement with and selection of other words or grammatical forms;

b: membership of a word or a grammatical form in such a subclass

c: an inflectional form (see INFLECTION_SENSE 3A) showing membership in such a subclass (слободан прев. Тамара Стефановић).

”Сложеност тог односа није умањена изостављањем конкретних коментара из граматичког описа – напротив, корисницима *Граматики* остаје упитаност у вези са исправношћу форми типа *велики варалица* и *велика варалица*. Извјесно је међутим да ће многи изворни говорници, који интуитивно препознају значењску мотивисаност конкретних облика, посебно ако је дио њиховог школског знања и чињеница да придјев добија род, број и падеж од именице уз коју стоји, бити збуњени тумачењем из кога (имплицитно) произилази да су облици *велики варалица* и *велика варалица* женског рода, или пак да облик *велики варалица* није нормативан?” (Šubarić, 2018, стр. 27–28)

Стога, ауторка нуди аргумент који проблематизује приступ језичког естаблишмента, стандардног тумачења и норматива када је у питању категорија рода у црногорском језику:

„Несинтаксички’ приступ именичком роду сагласан је са службеном граматицом црногорског језика. Потакнути таквим стањем, овим радом заступамо синтаксичку природу именичког рода и настојимо да актуелизујемо питање њеног неоправданог занемаривања и негирања.” (Šubarić, 2018, стр. 23)

Занимљив је и проблем именица које се завршавају на *-a* и њихово одступање од очекиваног уклапања у парадигматске родне моделе у контексту италијанског језика:

“Али док су све италијанске именице лексички у вези са једним од два рода, оне немају морфолошки маркиран род. Примери као што су *il poeta* ’песник’, *la casa* ’кућа’, *la mano* ’рука’, *il cuoco* ’кувар’, *la chiave* ’кључ’, *il fiume* ’река’ (*il* = члан за мушки род, *la* = члан за женски род) показују да *-a* не значи генерално ’женски род’, те да *-o* не значи ’мушки род’ (упркос чињеници да се тако предаје у настави језика). У италијанском, само

детерминатори и придеви имају морфолошки означен род.” (Haspelmath i Sims, 2010, стр. 92)⁸

Детаљи проблематике се могу сагледати и из угла који ставља акценат на семантичке и формалне карактеристике у контексту приписивања:

„Технички проблем од највећег значаја за ово поглавље је оно што Корбет (у овој књизи) назива приписивањем. Како се именицама приписује род је врло комплексан проблем и знатно се разликује у разним језицима, што се у Корбетовом поглављу детаљно разматра. У неким језицима главни принципи приписивања су формални; у другим језицима су семантички, у смислу да укључују карактеристике онога на шта се именица односи; у многим језицима, и семантичке и формалне карактеристике играју улогу у приписивању.” (McConnell-Ginet, 2014, стр. 4)⁹

Управо та комплексност одређивања рода у граматичком смислу осликава неке од аспеката рода као друштвеног конструкта, у савременој култури и у биолошком смислу. Ово не значи да су те сфере у директном или нужном односу, али засигурно указује како на основну повезаност друштвене стварности и биолошких категорија, тако и на начин на који ове равни у данашњој култури и засебно постају све комплексније, а самим тим и њихов међуоднос.

⁸ „But while Italian nouns are all lexically associated with one of the two genders, they do not have morphological marking for gender. Examples like *il poeta* ‘the poet’, *la casa* ‘the house’, *la mano* ‘the hand’, *il cuoco* ‘the cook’, *la chiave* ‘the key’, *il fiume* ‘the river’ (*il* = masculine article, *la* = feminine article) show that *-a* does not in general mean ‘feminine’, and *-o* does not mean ‘masculine’ (despite this commonly being taught in language classrooms). In Italian, only the determiners and adjectives have morphological gender marking.” (слободан прев. Тамара Стефановић).

⁹ „The technical issue of most direct relevance to this chapter involves what Corbett (this volume) dubs the assignment problem. How nouns get assigned a gender is, as Corbett’s chapter documents in detail, a very complex matter, and it varies considerably cross-linguistically. For some languages, the main principles for assignment are formal; for others, they are semantic in the sense of involving features of a noun’s referents; for many, both semantic and formal features play a role in assignment.” (слободан прев. Тамара Стефановић).

Део овог феномена, конкретно аспект који се тиче рода као лингвистичке категорије, разматра се и у контексту проблема репрезентације категорија у оквиру *feminine/female* и *masculine/male* дихотомије (Carvalho, 2016, стр. 12). Комплексност појма рода се илуструје примерима из италијанског, мађарског, румунског и енглеског, што говори у прилог разликама међу језицима по питању изражавања категорије рода у језику, на шта указују и претходно наведене опсервације из McConnell-Ginet (2014).

Карваљо (Carvalho, 2016) уочава случајеве одступања од парадигматских морфолошких ознака. Он такође указује и на специфичност енглеског језика, који карактеришу оскудна средства за изражавање рода. Заправо, како се наводи, у енглеском је род видљив једино у случајевима личних и присвојних заменица (стр. 17). Међујезички пресек понуђен од стране Карваљо оправдава његово инсистирање на појму који сажима комплексност феномена. Указујући на природни, пресемантички, али и семантичко-прагматички контекстуализован род, као и његову постсинтаксичку анализу, Карваљо (Carvalho, 2016) обухвата разноврсност и нерегуларност манифестовања родне језичке категорије концептом морфосинтаксичких манифестација ове лингвистичке појаве (стр. 10).

Карваљо (Carvalho, 2016) узима комплексност тематике као полазиште и објашњење хетерогености самог језичког феномена. Овде се међујезичка димензија поново јавља у свом инспиративном облику, нудећи богатство вишезначја и диспаратитета у мултијезичким манифестацијама. Наиме, говори се о „комплексности теме” (стр. 18)¹⁰. Реч „subject” у енглеском се може односити на тематику, предмет изучавања, али и на субјекат, како граматички, тако и екстралингвистички. Колико је испреплетаност језичке и ванјезичке стварности разноврсна и непредвидива може се пратити кроз анализу језика у којима се „различити облици за неке случајеве првог и трећег лица разликују у зависности од рода говорника, а не од рода онога на шта о чему се говори.” (Rose, 2018, стр. 215).¹¹

¹⁰ „complexity of the subject” (слободан прев. Тамара Стефановић)

¹¹ „the different forms for some first and third persons vary depending on the gender of the speaker, not the gender of the referent” (слободан прев. Тамара Стефановић)

У овом контексту, вредно је поменути како и колико технологија и друштвено-политичка превирања, укључујући миграције, условљавају додатне модификације у сфери језика. Нема потребе истицати у којој мери дигитална технологија, интернет, медији и телекомуникације утичу на начин на који комуницирамо, на то о чему размишљамо, како се осећамо и како доживљавамо време, с обзиром на период потребан да информација стигне са једног одређеног места на друго, како перципирамо простор када смо на вези са местима на несагледивој удаљености, непознатим пејзажима и како вербализујемо утиске о тим аспектима људског живота. Истовремено, спојеви и миксеви културолошких кодова и садржаја до којих долази услед веће и врло специфичне мобилности етничких и језичких заједница доводи до језичких модификација у разним степенима, облицима и доменима. Интернет и дигиталне технологије уопште доводе до измене у рељефу лингвистике, нарочито услед несталности дефиниција као што су дијалект, изоглоса и идиолект. С друге стране, миграције су појава која за последицу може имати ефекат супротан раслојавању дијалекатских заједница: уместо да су раздвојени планином, људи физички превазилазе просторну баријеру и препреку која умањује или компактност или диверзификацију дијалекатске заједнице. Миграције могу зближавати људе, јер их физички доводе на мању удаљеност једних од других. Није немогуће да оне могу омогућити измењен доживљај другости и зближавање људи отклањањем отуђења, ксенофобичности и других облика дискриминационог мишљења и понашања. Миграције могу допринети и подстаћи флукуације, контакт и комбиновање језичких идиома на начин на који то делимично омогућавају медији и технологија, с тим што је у том случају реч о виртуалној компресији и временске и просторне парадигме, а у случају миграција се ради о брисању просторних раздаљина физичким актом мењања физичке локације. У том случају, временски оквир у извесном смислу остаје нетакнут, али не и читава сфера темпоралности, с обзиром да културе у контакту доносе историјске особености. Ово за последицу има наше схватање читавог феномена у свој својој комплексности и у директној је вези са проблемом дијакроничког приступа, јер се поставља питање могућности хомогеног интерпретирања са хетерогене позиције. Осим тога, специфичност ситуације се огледа и у томе што се у доба дигиталне технологије и бинарног кода у

комуникационом каналу део дијакхронијског тумачења, на неки начин, парадоксално, дешава и синхронијски.

Очигледно је колико лингвистички аспект у великој мери расветљава страну појаве која повезује језик са друштвеним планом и указује на везу између њих. У исто време, језик сигнализира извесне аспекте који се тичу биолошке сфере и њене везе са родном тематиком. Ово се нарочито тиче номиналистичког аспекта значења које упућује на чињеницу да не постоји ништа интринсично што условљава повезивање неке речи са одређеним екстралингвистичким феноменом. Речено представља потку антиесенцијалистичког приступа, који је имао велики утицај на развој дискурса од средине двадесетог века до данас. Када се дијалог ових конструката сагледава у дужем временском периоду, историјски, постају нам јасније расправе о родним разликама у савременом језику. Тако можемо боље разумети комплексност језичких промена и семантичких значења „родних речи”. Такође, јасније нам је како је постепен губитак староенглеских наставака за означавање рода/постепен губитак наставака за означавање рода у староенглеском језику, довео до губитка граматички родног система у модерном енглеском. Ово указује на још једну раван повезаности између језика и ванјезичких ентитета и засигурно потврђује степен сложености тог односа. С тим у вези, поставља се питање како спроводити и дебатовати о дискурсу антидискриминационе политике, а притом избећи збрку коју веза између језика и света понекад ствара. Од изузетног је значаја могућност да се избегне лицемерје у покушају хармонизовања дискурса са друштвеном сфером. Стога се намеће питање како стварати кохерентну плуралситичку заједницу људских бића у којој је језик средство сувисле и инспиративне комуникације.

3.1. Почети

Давно, у V веку пре н.е. Протагора је креирао термине *masculine*, *feminine* и *neutrum* за разликовање грчких именица. Ово су латинске верзије тог кодног система, јер су тим путем стигле до великог броја језика и у већем броју њих се задржале преко два и по миленијума. У језицима у којима је задржано два или више родова, посебно код именица које означавају живу природу, јасна је позитивна корелација између граматичког рода и биолошког пола. Са именицама мртве природе то није случај. Често је необјашњиво зашто неке именице имају одређени род – на пример, у француском језику „сто” је именица женског, а „огрлица” именица мушког рода, док је у српском обрнуто. При учењу страног језика, ово је најчешћа грешка, јер се не можемо ослонити на унутрашњи осећај рода за неживу природу, већ се подела мора учити напамет.

У породици индоевропских језика ипак је остало уобичајено да се све именице деле у формалне класе по роду и да се то слагање протеже и на придеве, заменице и глаголе. Највише проблема у разумевању граматичких родова имају Енглези, јер савремени енглески (енгл. *Modern English*) нема такав „родни систем”. Како је дошло до тога, када знамо да је староенглески (*Old English*, 750-1150 н.е.), слично као сестрински немачки, имао граматички род? На пример, *England* (енгл. *land of the Angles*) је именица средњег рода у староенглеском, али је *synedom* (енгл. *kingdom*) именица мушког рода (Curzan, 2003, стр. 13). Граматички родне форме су нестале већ у средњоенглеском, а данас се називу само код личних заменица. Заправо, једино личне заменице *he/she/it* баштине трородни, док су односне заменице *who/which* задржале двородни систем (живо–неживо).

Ова цртица о родним класификацијама само показује да је лингвистички род резултат друштвених договора, те има основа прихватити схватање да појам „природни род” (*natural gender*) има различито значење у различитим језицима. Пример су Аборицини, који имају четири рода, или Банту језици, који имају од десет до двадесет категорија именица. Природни род (енгл. *natural gender*) не кореспондира директно између биолошког пола и граматичког рода. Упркос

ограниченом присуству рода у синтакси енглеског језика, потребно је родно комуницирати и то се мора научити, јер није логички доследно.

Варијабилност и тенденција губљења родности у енглеском језику води ка закључку да је род непредвидив феномен. Аутори као што су Вачек (Vachek), Свартенгрен (Svartegren), Траугот (Traugott) и Џоли (Joly) говоре како ипак постоје социолингвистичка, лексичко-стилска и семантичка предвидивост (Curzan, 2003, стр. 24). Свартенгрен сматра да *she/her* више означава емотивну везу говорника са објектом говора, него биолошки пол. И Траугот, као и Вачек, говоре о афективном родном стилу, где се *femininum* асоцира са позитивним, а *masculinum* са негативним доживљајем. Џоли продубљује паралелу са новом варијаблом – енергијом, сматрајући да жива природа има животну енергију, а нежива не. По његовом мишљењу, мушки род има интензивнију, већу количину енергије, те су то *he* речи, док жене имају мању, суптилнију енергију (енгл. *she*), а речи (енгл. *it*) садрже одсуство енергије. Ове теорије тему родних разлика доводе у субјективне, ирационалне воде и највише личе на анимизме примитивних племена или раног детињства.

И остали радови о родним разликама наглашавају говорникове ставове и културне обрасце као основу. Као и родне разлике у некој социјалној средини, и родне разлике у енглеском језику су само сет конструкција, категорије чије се границе стално рedefинишу, одражавајући тиме еволуцију идеја о роду и полу. Све више се питање рода помера ка пољу истраживања психолога и социолога.

3.1.1. Смена

Тензија између природног и граматичког рода се рефлектује у лингвистичким приступима категорији рода који, грубо речено, или фаворизују морфолошки схваћену категорију рода или дају примат лексици, семантици и синтакси. Чак и у оквиру морфолошког приступа постоји раскол између заговорника флективног и оних који дају приорите деривационом аспекту. Та поларизација може се посматрати у светлу поменутих теоријских приступа, где се примећује и приступ више базиран на спектру, а мање на дихотомији:

„Лингвисти који прихватају дихотомијски приступ углавном наглашавају критеријуме као што су синтаксички значај и облигаторност, док лингвисти који се опредељују за приступ континуума разматрају читав низ критеријума, укључујући композиционо значење, кумулативни израз и блискост корену. По питању флексије, прави се разлика између (више налик деривацији) инхерентне флексије и контекстуалне флексије” (Haspelmath i Sims, 2010, стр. 107)¹².

Сам језик се опире ригидном приступу који категорију рода посматра као хомогену морфолошку класу. Аутори указују на ову чињеницу, позивајући се на истраживања и увиде дате у делима других лингвиста и илуструјући је примерима из руског језика:

„Формално, семантички фактори и флексијска класа заједно одређују род именице (Corbett 1982, 1991). На пример, већина руских именица које припадају флексијској класи II (што је означено завршетком *-a* у номинативу једнине, на пример *kniga* (’књига’), женског су рода, али мали подкуп тих именица чине именице мушког рода (*sluga* ‘слуга’). Ове друге имају исти завршетак као класа II именица женског рода, али знамо да су мушког рода јер повлаче синтаксичко слагање на основу мушког рода (*xorošaja kniga* ‘добра књига’; *xorošij sluga* ‘добар слуга’)” (Haspelmath i Sims, 2010, стр. 163)¹³.

¹² „Linguists adopting the dichotomy approach have usually emphasized criteria such as relevance to the syntax and obligatoriness, whereas linguists favouring the continuum approach have considered a whole range of criteria, including compositional meaning, cumulative expression and closeness to the root. Within inflection, a distinction between (more derivation-like) inherent inflection and contextual inflection can be made” (слободан прев. Тамара Стефановић).

¹³ „Formally, semantic factors and the inflection class of a noun together determine the noun’s gender (Corbett 1982, 1991). For instance, most Russian nouns belonging to inflection class II (indicated by a nominative singular form ending in *-a*, e.g. *kniga* ‘book’) are feminine, but a small subset are masculine (*sluga* ‘male servant’). These latter nouns take the same endings as class II feminine nouns, but we know that they are masculine because they trigger masculine syntactic agreement (*xorošaja kniga* ‘good(fem.) book’; *xorošij sluga* ‘good(masc.) servant’).” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Овакве и сличне примере неки лингвисти објашњавају са социолингвистичког аспекта. У прилог томе говори студија која се бави родом позајмљеница из француског језика у двојезичном контексту говорника у Бриселу, уочавајући флукуације у роду позајмљеница у зависности од говорничког избора да ли задржава род који реч има у изворном облику или га мења (Beardsmore, 1971, стр. 158).

Утолико је потребно нагласити да смена морфолошког у семантички родни систем у енглеском језику представља један од највећих филолошких проблема. Та смена граматичког у природни род се често у литератури назива *Gender Shift* и поклапа се са два века владавине Нормана. Шта се тада догодило? Прво, скраћени су наставци код именица, тако да су се могли препознати једино множина и генитив. Такође су сви придеви и показне заменице изгубили наставке, а личне заменице своје облике у акузативу и дативу, као и у индиректном говору. Друго, потпуно је избрисан граматички род и слагања по роду. Треће, у енглески језик је продрло много туђица из скандинавских језика, француског и латинског.

На супротне начине се објашњавала и оправдавала или критиковала ова промена. Чемпниз (Champneys), Бредли (Bradley), Боф (Baugh), Кејбл (Cable), Јасперсен (Jaspersen) и Бејли (Bailey) сматрали су да је граматички род толико бесмислен, ирационалан и проблематичан да је добро што је превазиђен. Бредли је писао: „Енглески је имао исти ирационални родни систем: реч *hand* је била женског рода, *foot* мушког, а *maiden* и *wife* средњег” (Bradley 1924 [1904], стр. 9 цитирано код Curzan, 2003, стр. 36).¹⁴ Јасперсен (1912) велича губитак граматичког рода као вид маскулинизације језика, што му, по њему, даје јасноћу, једноставност, храброст и иновативност. Он каже: „Енглески језик је методичан, енергетичан, послован и трезвен језик који не хаје много за финесе и елеганцију, али држи до логичке конзистентности и противи се покушајима да се живот ограничава било граматичком, било лексичком ригидном регулативом и строгим

¹⁴ “English had the same irrational system of genders: *hand* was feminine, *foot* masculine, *maiden* and *wife* were neuter.” (слободан прев. Тамара Стефановић).

правилима. Какав језик, такав народ.” (Jaspersen, 1912, стр. 15–16 цитирано код Curzan, 2003, стр. 41)¹⁵

Бејли (1996) чак закључује да је одбацавање граматичког рода као примитивизма представљало знак прогреса и супериорности енглеског језика, што његова данашња распрострањеност потврђује. Наравно да су ове националистичке и империјалистичке ноте замениле тезу: Британска Империја се прво ширила физички по свету, а језик би, да је био и другачији, био доминантан. Губитак граматичког рода није у том смислу ништа допринео. Човек је у стању да научи све језике на планети.

Без обзира да ли ћемо прелаз са граматичког на природни род у енглеском језику назвати прогресом са позитивним значењем или само неутралном сменом, чињеница је да је сваком језику иманентна еволуција.

3.1.2. Генеричко *he/she/they*

Још од када је шеф катедре за лингвистику на Харварду 1971. године изјавио да је мушки род једноставнији и природнији, а да се супротни захтеви могу карактерисати као „завист за заменицом” (*pronoun envy*), по аналогији са психолошком кованицом „завист за мушким физичким карактеристикама”, у стручним круговима се воде емотивно обојене дебате. Наравно да то није обично реторичко питање око неког „објективног” граматичког правила, већ се ради о семантичким и социјалним импликацијама неког лингвистичког питања. Неке од импликација се могу сагледати кроз призму референце на теорију Сигмунда Фројда. У том контексту је захтев за употребом личне заменице женског рода упоредо са употребом личне заменице мушког рода, уместо искључиве употребе личне заменице мушког рода у генеричком значењу, окарактерисан као „завист за заменицом”. Шта то заправо значи?

Одговор на ово питање није једноставно дати. Као прво, сам оквир тензије и артикулисање проблема у светлу Фројдовога концепта *penis envy*

¹⁵ „The English language is a methodical, energetic, business like and sober language, that does not care much for finery and elegance, but does care for logical consistency and is opposed to any attempt to narrow-in life by police regulations and strict rules either of grammar or of lexicon. As the language is, so also is the nation.” (слободан прев. Тамара Стефановић).

подразумева прихватање идеје о жени као бићу које је по дефиницији „мањкаво”. Жена нема мушки полни орган и самим тим је, дакле, обележена оним што нема. Дефиниција њеног идентитета је, стога, могућа само путем негације: она је оно што није. Она себе доживљава кроз призму тог недостатка и отуда произлази њена фрустрација. Жена је по природи фрустрирана и то стање покушава да санира компензацијом за мушким полним органом као детерминантом свог бића. Ова фрустрација се рефлектује у разним доменима њеног функционисања, а захтев да се употребом личне заменице препозна њена моћ представља један од покушаја да се компензује недостатак. По аналогији са теоријом о *pronoun envy*, она свој „дефект” пројектује на лингвистички план, где захтева да се или увођењем нових језичких јединица или употребом постојећих у сврху родне видљивости ублажи њен недостатак и залечи њена фрустрација.

У том светлу, занимљиво је приметити да сама реч *she* има нешто што реч *he* нема. Исто тако, у српском језику, реч „он” је „кастрирани” облик речи „она”. У српском језику постоји још један аспект који ову ситуацију даље компликује – ради се о хомонимији термина *заменица* у значењу врсте речи, граматичке категорије и лингвистичког појма с једне стране и, с друге, облика који би по логици потенцијално био родно осетљива алтернатива за родно искључив термин *заменик*, у значењу функције, места, позиције некога ко је у пословној хијерархији на нивоу најближем руководећем и има улогу најближе сараднице/најближег сарадника која/који може обављати неке задатке уколико је особа коју замењује спречена.

Употреба ове речи може се довести у везу са коментаром Свенке Савић (2004) о родној видљивости у медијима у зависности од угла гледања и става према особи женског пола која је у фокусу информације која се преноси јавности. Избор родно осетљивог или родно неосетљивог вокабулара зависи у многим случајевима од тога у каквом је светлу јавности потребно представити додатну особу:

„Када се жена на високом положају у хијерархији моћи понаша прихватљиво, резервисана је форма мушког рода за њену титулу у наслову, да буде што више невидљива у оном делу текста који је читаоцима

најуочљивији и најчитанији. Када се, пак, огреши о очекивање друштва (било да је у питању партијска припадност или нешто друго), на женску особу се тада јасно указује извлачењем на видело њене полности и то на највидљивијем месту текста – у наслову (некада у самом тексту уопште нема више форме женског рода).” (Savić, 2004, стр. 19).

Ако претпоставимо употребу речи „заменица” у значењу радног места, као у случајевима заменице директора или заменице директорке/директорице, поставља се питање да ли је и то манифестација „зависти за заменицом” или би то, по аналогији са Фројдом, била „завист заменице”? Да ли у том случају ове две синтагме изражавају два другачија става по питању родне осетљивости или се прва може посматрати као карактеристика ситуације у којој употреба тог термина није стандардизована, а на њој се инсистира од стране оних који се залажу за родно осетљив језик, док се друга односи на ситуацију након што му је валидност потврђена нормативом?

Наравно, речено се не може довести у везу са коментаром харвардског декана, јер у енглеском језику не постоји хомонимија коју смо управо приметили у вези са српским језиком. У енглеском језику реч *pronoun*, што значи „заменица”, има само значење врсте речи. Што се тиче другог значења које српска реч заменица има, у енглеском се уз именицу која означава функцију користи префикс *vice*, као што је случај у *vice president*, или као предлог у комбинацији са именицом у значењу замене за некога ко је спречен.

Поред других значења о којима је реч, као дефиниција и пример првог овде поменутог значења (префикса) нуди се значење замене некога (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.), што се такође сугерише и означава употребом те речи у својству предлога (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.). Оно што хомонимију (ако се префикс као зависна лексема може посматрати у светлу тог термина) или вишезначје чини занимљивим је чињеница да та реч (*vice*) као именица значи „порок” у преводу на српски језик. Речник то значење енглеске речи објашњава као ’недостатак’ или ’исквареност’ (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.).

Међутим, оно што та реч још означава у енглеском језику може се довести у везу са фројдовском „дефиницијом” жене, а то је нека врста деформитета, несавршенства или љаге (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p). Уз ова, постоје и друга значења, од којих једно потиче из домена позоришне уметности, где има призвук порока, док код животиња може означавати неку абнормалност или болест, а постоји и значење које се тиче сексуалне неморалности (*Merriam Webster Dictionary*, n.d, n.p.).

Да ли је ово показатељ динамике која у језику и учвршћује и релативизује друштвене односе који се покушавају контролисати путем овог комуникационог средства? Врло вероватно. Да ли такво стање ствари оповргава тезу о потреби за језичким средствима којима се изражава родна видљивост? Засигурно не. Да ли су лингвистичка средства довољна да би се прогласила родна равноправност? Одговор је такође негативан.

Маскулинизација (генеричко *he*) се у енглеском језику назире још од времена Беовулфа (*Beowulf*). Из тог разлога не чуди легално замењивање облика *he or she* са *she* у правном акту (*Act of Parliament*) из 1850. године, које се објашњавало потребом за скраћивањем језика (енгл. *shorten the language*).

Неки аутори (Newman, Muhlhausler, Harre) додају да је и у другим индоевропским језицима уочљив такав тренд. Као пример се наводи множина која се изражава мушким обликом иако је у питању мешовита група. Други, опет, показују да се у истој ситуацији у другим језицима (*Iroquoian languages*) узима женска форма (Frank, Anshen, 1983). Дебата о природној граматички на тај начин није резервисана само за енглески језик, а на њу нису имуни ни језици са граматичким родом.

Такође, уназад кроз историју можемо пратити дискусију на тему генеричког *he/she/they*, будући да ова тема није резултат урбано-феминистичких покрета. Традиционална хијерархија родова је успостављена још у XVII веку, а позивање на њу у циљу фаворизовања примата мушког рода у односу на женски, а женског у односу на средњи постоји и почетком XIX века (Brown, 1828, стр. 170). Грин (Green, 1874) предлаже избегавање дилеме *he* или *she*, тако што ће се ови облици пребацити у множину – *they* (стр. 121). Почетком XX века се тврди да се, иако је у говорном језику прихватљиво, у књижевном језику множина мора

кориговати једином: „Everybody has *his* (not *their*) faults” (Kittredge and Farley, 1913, стр. 65)¹⁶. Популарне граматике с почетка XX века озакоњују генеричко *he*.

Међутим, крајем XX века, Нил Данијел (Niel Daniel) пише (1992): „[Н]иједан писац не може да игнорише инхерентни сексизам у нашем језику. Нико од нас није одговоран за конвенције које вековима доминирају нашим језиком, али смо одговорни за начин на који се језик данас употребљава” (Daniel, 1992, стр. 123)¹⁷. Почетком XXI века, реторичко питање хијерахије родова добија други смисао, јер се генеричко *he* означава као сексистичко. Зато се предлаже да се замени са *he or she* где год је то могуће.

Наравно, вишевековна традиција се споро и тешко мења. Негде је родно осетљива употреба регулисана са циљем да се препозна родна равноправности. На пример, у документу под називом „Gender Neutral Language in the European Parliament Guidelines” (2018), Европски парламент прописује употребу родно неутралног језика. Документ сведочи о начинима на које Европски парламент инсистира на родно инклузивном језику као средству које омогућује демократску комуникацију и културну климу у којој се свачије право поштује. По питању личних заменица, предлаже се избегавање употребе личне заменице (*he, him*) и присвојног придева (*his*) мушког рода у генеричком смислу, док се употреба генеричког *they* и *their* сматра прихватљивом, али се скреће пажња да треба предузети мере опреза у случају када употреба може бити увредљива (ЕП, 2018, стр. 11.). Такође се сугерише употреба *he* или *she*, али уз упозорење да не треба стилски непримерено употребљавати ту алтернативу. Европски парламент се не залаже за употребу комбинованих форми као што су *he/she, him/her* и *s/he*. Документ представља гледиште које не фаворизује наизменичну употребу мушких и женских облика. За разлику од тога, интернет-страница Уједињених нација (УН), на којој се регулише питање језика и родности и нуди „Guidelines for the Gender-Inclusive Language in English” (n.d.), дозвољава наизменичну употребу

¹⁶ Приметимо да је овде задржана реченица у енглеском оригиналу да би се показали лингвистички аспекти на које се указује (прим. прев.).

¹⁷ „[N]o writer can ignore the sexist bias inherent in our language. None of us is responsible for the conventions that have dominated our language for centuries. But we are accountable for how we use the language today” (слободан прев. Тамара Стефановић)

мушких и женских облика. Међутим, наглашава се потреба за пажљивом употребом таквог стилског избора тамо где то може умањити прецизност израза, изменити поруку и довести у питање значење текста (УН, n.d, n.p.).

3.1.3. Асиметрија парова речи

Мушко-женска дихотомија, посебно фиксирана у енглеском језику у заменицама трећег лица једнине и множине, може се пратити и кроз именице-парове: *boy-girl; man-woman; husband-wife; bachelor-spinster* и сл. Иако би то било логично, ни кроз историју, ни сада, нема симетрије у семантичком значењу тих парова (на пример, *spinster* има значајно већу негативну конотацију од речи *bachelor*). Битно је анализирати те парове, јер се њихова историја и садашња употреба не поклапају са заменицама *he* и *she*, док свака реч има своју историју и еволуцију.

У анализи ћемо се ослањати на два велика лексикографска подухвата: *Oxford English Dictionary* (OED) и *Middle English Dictionary* (MED), као и на ауторе новијих радова из историје семантике, когнитивне граматике, и теорије прототипа, као што су: Гжегож Клепарски (Grzegorz Kleparski, 1991), Џорџ Лејкоф (George Lakoff, 1987), Марк Џонсон (Mark Johnson, 1999), Дирк Герартс (Dirk Geeraerts, 1997). Те теорије дају оквир ставовима о недетерминисаности граница, као и важности метафора за концептуалне системе.

Посебно значајна за студије парова речи је Герартсова теза о неденотационом значењу. Неденотација (чешће кажемо конотација) укључује: емоционално значење (говорников став према концепту), стилско значење тј. процену колико је реч тачна у датом контексту, као и дискурзивно или прагматичко значење, конвенционалну функцију и вредновање термина (Geeraerts, 1997, стр. 99). У њој је садржана основа стереотипа према појединим социјалним групама, као и еуфемизама.

Такође, важна је и његова идеја о активној улози говорника/појединца у семантичким променама и обликовању језика. У том смислу, Герартс конструише појам „комуникационе потребе”. Ова идеја је даље развијана и занимљиво је

приметити једну њену инстанцу где се закључује да значење зависи од врсте релација између говорника и слушаоца:

„Продукција значења одређује процес кроз који говорници изражавају значење које придају ономе што говоре (или писци ономе што пишу) и кроз који слушаоци (или читаоци) интерпретирају оно што је речено (или написано). Репродукција значења се односи на наше ослањање, у продукцији значења, на претходна значења или интерпретације, на наше ослањање нарочито на искуства других по питању лингвистичких форми које се користе” (McConnell-Ginet, 1989, стр. 37 цитирано код Curzan, 2003, стр. 138)¹⁸.

Речи су полисемичне (енгл. *polysemous*) јер имају и емотивно (конотативно) и денотативно значење. Када се томе придода асиметрични развој речи, може се доказати да су „женски” појмови изразито полисемични, са „богатим“ емотивним обојеностима, најчешће као дерогације. Стенли (Stanley, 1977) наводи две стотине речи које се користе за проститутку. И Шулц (Schultz, 1975) и Сатон (Sutton, 1995) тврде да има много више увредљивих речи које се односе на жене, него на мушкарце. И овде постоји андроцентричан правац: жене знају и међусобно користе терминологију која се односи на жене, а наметнута је од стране мушкараца, док обрнуто не важи: мушкарци или не знају или не желе да користе терминологију са пежоративним призвуком смишљену за њих од стране жена.

Како се предрасуде везане за родове могу рефлектовати на језик показује пример из Другог светског рата. Бомба која је бачена на Хирошиму названа је *boy*, као и све бомбе које су успешно експлодирале. *Girls* су биле бомбе које нису експлодирале. Аналогија је везана за рођење сина или ћерке. Када се роди *boy* то је успех, а када се роди *girl*, неуспех за наставак лозе.

¹⁸ „The production of meaning designates the process through which speakers mean something by what they say (or writers by what they write) and through which hearers (or readers) interpret what is said (or written). The reproduction of meaning refers to our dependence, in producing meanings, on previous meanings or interpretations, to our dependence in particular on one another’s experience with the linguistic form being used” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Ипак, пар *boy-girl* не садржи исту проблематику као пар *man-woman*, јер су обе речи настале у време када је енглески језик прешао на природни родни систем, те су у њега ушле као семантички, а не као граматички родне речи. И *boy* и *girl* се етимолошки тешко трасирају. *OED* за обе речи каже да имају нејасну етимологију, те не чуде контрадикторна значења. Углавном се њихов настанак везује за појмове *child* и *servant*, оба пола. Свакако се ове две речи морају посматрати у оквиру посебне комуникацијске заједнице, јер им значење варира. Треба бити обазрив код коришћења ових термина у пословним ситуацијама, јер *girl* може значити да се жена категорише као дете или као унајмљена радна снага, а такође може означавати некога са нижим социјалним или економским статусом, или бити знак непоштовања према одређеној особи. Додуше, ни *boy* не пролази добро у пословним ситуацијама, због асоцијације на „нижеразредног” мушкарца, слугу или дете које зависи од других. Уз нова значења, која су ова два термина добила у ЛГБТ заједници, када *girl* може бити *boy*, јасно је да одабрана терминологија може има велике последице у комуникацији.

Интересантне су и студије о дерогацији мушких и женских назива коришћењем животиња као метафоре. На пример, *chick* и *chicken* су речи којима се означавало младо, неискусно биће оба пола у позитивном значењу, али ни у енглеском језику није паметно жену назвати *пилетином*. Изузетно су плодне и студије о *bachelor-spinster* и *husband-wife* фразама, посебно у америчком енглеском језику. Закључујемо да, посматрани у оквиру симетричних парова у речнику, родови немају мушко–женску бинарност, која би се теоријски могла претпоставити. Наравно, сличну проблематику развијају и неродни парови, типа: дан–ноћ (*day–night*), где дан може заменити и ноћ.

Приметимо да „Gender Neutral Language in the European Parliament Guidelines” оспорава употребу генеричког термина *man*. Уместо тога, препоручују се алтернативе као што су *humanity* у значењу људске расе (*mankind*), *staff* у значењу „радна снага”, „особље” (*manpower*), *French person* у значењу „Француз” (*Frenchman*) и *the French* или *French people* као „Французи” (*Frenchmen*), *synthetic* или *artificial* за „вештачки” (*manmade*), *advisory panel* у смислу „веће мудраца” (*committee of wise men*), *political leaders* за „државници” (*statesmen*) (ЕП, 2018, стр. 10). Што се тиче начина ословљавања, препоручује се ословљавање које не истиче

брачно стање, за разлику од облика *Mrs.* и *Miss*, који означавају тај статус. Уместо ових, предлаже се облик *Ms.* (ЕП, 2018, стр. 8). Предлаже се и коришћење *Mx.* уместо *Ms.*, *Mrs.*, *Miss*, и *Mr.* (Elsesser, 2020, н.д.). Од великог је значаја увид у неке аспекте родно инклузивног језика који се тичу ословљавања о којем је реч, а дати су у светлу контрастивног осврта на проблематику:

„У страној литератури је много дискутивано о изразу *госпођица*, који само за жену, али не и за мушкарца, у многим језицима Европе, има резервисану форму за маркирање по брачном стању. Предлози се свODE на то да се овакав знак или сасвим изостави, или се маскира неким неутралним. Требало би да аутори текстова имају слуха за изразе који откривају наш патријархални менталитет према женама којим се она или унижава или проглашава на неки други начин неравноправном са мушкарцем у тренутку када има неку професионалну или политичку моћ у друштву” (Savić, 2004, стр. 27).

Занимљиво је да Европски парламент допушта употребу родно осетљивих облика у неким случајевима. Наводи се да се сматра нормалном употреба речи као што су *fisherman* и *midwife*, у преводу „рибар” и „бабица” (ЕП, 2018, стр. 11), али се не наводе и разлози за такву праксу. У највећем броју случајева, и Европски парламент и Уједињене нације препоручују употребу лексичких алтернатива за речи које могу бити политички некоректне. Међутим, конкретне стратегије се понекад разликују. На пример, док УН сугерише употребу *staff* уместо *manpower* у значењу „радна снага”, „особље”, Европски парламент констатује могућност да свесна употреба таквих израза може омогућити да они задобију родно неутрално значење (ЕП, 2018, стр. 7). Обе институције признају одомаћену унисекс форму за занимања попут *actor* (иако постоји и у употреби је и женски облик *actress*) у значењу „глумац”/„глумица”, *writer* у значењу „писац”/„писатељица”, *author* у значењу „аутор”/„ауторка” или *doctor* у значењу „доктор”/„докторка”/„докторица”. У Веаре (2018) се наводе још неки примери родно осетљивог језика у домену занимања. На пример, за *congressman*

(„конгресмен”) се као замена предлаже *member of congress* или *congress person*. Уместо *housewife* („домаћица”), предлог је да се употребљава *homemaker*. Уместо *heroine* („јунакиња”) се нуди облик *hero* (Beare, 2018, n.p.), што може бити потенцијално збуњујуће, јер се та реч првобитно односила на мушку особу, што може сигнализирати неконзистентан приступ проблему родно осетљивог језика.

Употреба родно осетљивог језика представља део стварања лингвистичких средстава која омогућују заштиту права жена, признавање и законску регулативу која се тиче сексуалне оријентације, успостављање и одржавање друштвене инклузије и очување интегритета. Другим речима, друштвена и политичка стабилност, као и достојанство појединца се манифестују, између осталог, у начинима на које говоримо о овим проблемима и на које се обраћамо једни другима. Ово подразумева морфолошке, лексичке и синтаксичке модификације у језику које имају улогу у обележавању свести о родности. Понекад се користе афикси за грађење родно осетљивих или родно инклузивних облика.

На пример, у српском се користи реч „секретарица”/„секретарка” као женски облик за занимање које у мушкој варијанти гласи „секретар” (енглеска реч *secretary*). Као што је примећено, постоје речи које се односе на професије, без обзира да ли је у питању женска или мушка особа која их обавља. Таква је именица „столар” (енглеска реч *carpenter*). Прецизније говорећи, женски облик „столарка” може се извести од постојећег мушког облика и постоји као валидан облик. Међутим, како то занимање у највећем броју случајева обављају мушкарци, женски облик се врло ретко среће. За разлику од ове лексеме, српска реч „вођа” (енглеска реч *leader*) нема женски корелат. Занимљиво је приметити да Свенка Савић међу речима које означавају занимања у српском језику наводи родно осетљиве алтернативе у многим случајевима, али не за све професије:

„Препорука: У јавним документима држати се принципа да се функције исказују неутрално, на пример ‘професура’ уместо ‘професор/ка’.

На пример: председавање, или председавајући, односно председавајућа;

писање записника/записничар-записничарка

вођење семинара-руководилац семинара

функција заменика премијера-заменик премијера

у кореографији кореограф
у режији режисер/редитељ
у инсценацији сценограф.” (Savić, 2004, стр. 32).

У даљем тексту се разматра проблем оспоравања употребе родно осетљивих форми. Савићева наводи чињеницу да је у свакодневном језику распрострањена употреба родно осетљивих облика за занимања, али да се проблеми јављају на нивоу стандардизације. Ауторка примећује да се таква ситуација у великој мери тиче нелогичности која се испољава у инстанцама моћи. Свакодневни језик, по виђењу ауторке, прати логику језика, што у српском подразумева употребу облика чији граматички род одговара родној ситуацији на ванјезичком плану. То, међутим, није увек усвојено као форма коју ауторитети прихватају као стандардну:

„Ово нам каже да велика већина оних за које граматичари језичку норму пишу, доследно користи форме женског рода у свом спонтаном разговору, јер осећају природу језика као ону у којој је категорија рода доследно уткана у цео систем српског језика. Они заправо доследно остварују у својој пракси оно што им језички систем нуди. Сада образовани језикословци сачињавају нека друга правила да говорну интуицију за језик изворних говорника скрену у правцу невидљивости жене на власти. Сами говорници у писмима читалаца у новинама кажу да је ‘логична’ и према ‘здравом разуму’ употреба форми женског рода, што подржавају и неки стручњаци за језик и лектори (Zbilić, 1995)” (Savić, 2004, стр. 30).

Природа језика је релациона. Он се темељи на конвенцијама и његова динамика се заснива на друштвено условљеним постулатима. Стога се увек јавља проблем када се језичким феноменима приступа као датости, као нечему што готово сугерише везу са нечим интринсичним. Осврт на рад Свенке Савић у контексту њене књиге *Profesorke Univerziteta u Novom Sadu: životne priče* пружа нам увид у значајан аспект полемике о којој је реч. У тексту где се даје приказ ове

књиге историјски се посматрају истраживања која су отворила врата за многе феминистичке текстове и њихове друштвено-политичке еквиваленте:

„Књига *Професорке Универзитета у Новом Саду: животне приче* још једна је у низу од укупно 21 до сада објављене књиге у оквиру дугорочно осмишљеног истраживачког пројекта *Животне приче жена у Војводини*, који реализује Удружење ‘Женске студије и истраживања’ у Новом Саду од 1998. године до данас, а резултате објављује у сарадњи са издавачком кућом Футура публикације из Новог Сада у периоду 2000-2016. године. Циљ овог пројекта је да се документују сећања жена из различитих националних заједница у Војводини како би се могла искористити за теоријску расправу о важности индивидуалних сећања и искустава у конструисању историје друштва!” (Ваšарагин, 2016, стр. 181).

Иако један од коментара може деловати обесхрабрујуће за оне који се залажу за признавање родно осетљивог језика, потребно је сагледати шири контекст те борбе:

„Будући да се Свенка Савић посебно афирмисала у академској заједници захтевима за доследну употребу родно осетљивог језика (Savić i др. 2009), подаци у овој књизи потврђују да напредовање у хијерархији моћи не прати и напредовање у овладавању свешћу о важности употребе родно осетљивог језика професорки, па је изостанак његове употребе пре правило него изузетак!” (Ваšарагин, 2016, стр. 183).

У прилог тврдњи да је феминизам појава која је на историјској сцени присутна већ дуже од једног века и да су њени резултати споро оствариви, али стварни, указује и рад једне од пионирки тог покрета на просоторима бивше Југославије. Свенка Савић је Центар за женске студије „Милева Марић Ајнштајн” развила у тело које је трансформисано ушло у званичне високообразовне институције: „Ауторка затим наглашава како је оснивање и институционализовање родних студија на Универзитету у Новом Саду имало

вишеструки значај за ширу академску и научну заједницу” (Bašaragin, 2016, стр. 183). Оно што значај те борбе и достигнућа представља у светлу аутентично демократке свести је веза између феминизма и других облика маргинализованих и дискриминисаних сегмената друштва. Та солидарност, која је потка просперитета, да се наслутити из контекста који нам је предочен:

„Ваља истаћи да професорке у грађанском али и политичком активизму проналазе простор за друштвене промене. Ангажују се у различитим грађанским иницијативама и организацијама и у цивилном друштву, у вези са питањима људских, међу њима и женских и мањинских права. Томе су изузетно посвећене, високо га вреднују и неретко саме оснивају, руководе и подупиру развијање различитих иницијатива које изостају у академској заједници у којој би, по основној намени, припадале.” (Bašaragin, 2016, стр. 184).

Многе појаве у језику, па тако и оне које се тичу родности, имају везе са избором. Осврнимо се на пример речи које означавају предавача/предавачицу у предшколским установама. У енглеском нема родно обележеног облика, што је велики недостатак када се покушава коментарисати стање у тој професији у светлу родне проблематике. Наиме, те позиције углавном заузимају особе женског пола и такво стање је одраз патријархалног погледа на свет, који у највећој мери жени приписује улогу и дужност бриге о деци. У српском језику постоје родне варијанте за ово занимање.

Марина Симић и Иван Симић у свом раду који се бави родном тематиком, предшколским установама и постсоцијалистичком Србијом провокативно говоре о овој професији употребљавајући мушки облик речи „васпитач” (Simić and Simić, 2019, стр. 149). Рад је утемељен у истраживању и свести о питању родности, тон у ком је написан несумњиво указује на став везан за залагање за права жена и деце. Употреба мушког облика именице може се схватити као провокација коју се читаоци треба да примете. Указивање на оно што је очигледно понекад може бити средство којим се скреће пажња на маргинализовано, дискриминисано, скривено и чиме се невидљиво чини видљивим. Овакву тактику можемо наћи и у делима умова у великој мери

посвећених питању слободе, као што је случај са Ханом Арент (Hannah Arendt), која у својим делима користи генерички термин *man*. Она је недвојбено била еманципована жена и њено стваралаштво садржи аспект који онемогућава сумњу по питању њеног става према људским правима.

Није чудо што се родној тематици и инсистирању на родно осетљивом језику данас приступа са опрезом. Разлог томе је појава гласова који се класификују/изјашњавају као трансродни, квир¹⁹-родни, небинарни или трећи род. За особе чији се идентитет заснива на схватању рода као спектра, скале, а не бинарних опозиција, употреба маркера родних обележја може за последицу имати непрецизност идентификовања. Захтев за родно неутралним језиком може бити резултат вере у дискурзивно условљене друштвене односе и улоге коју језик игра у генерисању друштвене динамике. С друге стране, одбацивање потребе за родно осетљивим облицима може имати за основу граматичке, правописне и друге разлоге који се могу довести у везу са поменутима, а који чине језичку норму – језички стандард. И једно и друго полазиште се залаже за родно неутралан језик, али из посве другачијих разлога.

Родно осетљив језик у неким случајевима може бити дискриминациони облик комуникације (особе трећег рода, које се не могу идентификовати ни са мушким, ни са женским родом, па тако ни са језичким облицима за изражавање ова два рода). Трансродни активисти наглашавају примере у којима родно осетљив језик има дискриминациони ефекат јер полази од родне бинарности. У оквиру трансродне тематике, лексички и семантички план се додатно компликују, јер се не инсистира само на избору постојећих родно неутралних термина, него се кроз свакодневни језик уводе кованице које нису постојале пре појаве овог друштвеног феномена. С друге стране, неке речи постају непримерене. Такав је случај са термином *transsexual*, који је постао застарео и непрепоручљив јер се темељи на терминологији из сфере психологије и медицине, где се карактерише као патолошки аспект личности, а обухвата и појаву коју данас знамо као трансродност.

¹⁹ Квир је термин који потиче из енглеског језика и осамдесетих година означавао је погрдан назив за хомосексуалне особе. Данас има друго значење и користи се као назив за целокупну хомосексуалну, бисексуалну, трансродну и интерсексуалну заједницу као и хетеросексуалне особе које себе виде или живе свој живот ван хетеропатријархалних норми (<https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%9A%D0%B2%D0%B8%D1%80>)

Организација *GLAAD*, која се бави промовисањем ЛГБТК (LGBTQ) права, упућује на деликатност терминологије појашњавајући да транс-особе нису по дефиницији транссексуалне. Овај други термин (транссексуални) данас се употребљава да означи транс-особу која у схватању своје родности ставља акценат на пол. У тим случајевима, обично су хормонска терапија и хируршка интервенција део сценарија. С друге стране, трансродна особа не мора бити и транссексуална особа. Трансродне особе свој идентитет не доживљавају искључиво као биолошки феномен. Оне су више усредсређене на род као друштвени конструкт, те медицински видови транзиције нису неопходни, али нису ни искључени. Ни један ни други термин не одређују сексуалну оријентацију.

Приметимо појаву која и дестабилизује и проблематизује бинарно засноване лингвистичке дихотомије. Транс-особа која прелази из мушког у женски род се на енглеском језику назива транс-жена (енгл. *trans woman*). Обрнуто, мушкарац који је рођен као биолошка жена се назива транс-мушкарац (енгл. *trans man*). У медијима и свакодневном језику се употребљавају и термини *transgender woman* или *transgendered woman*. У зависности од степена феминизованости, транс-жене у енглеском језику могу свој доживљај идентитета изразити терминима транс-фем (енгл. *trans fem*), што одговара типу који више нагиње мушком моделу идентитета, а што се у лезбејској терминологији назива *буч* (Јовановић и Оташевић, 2018, стр. 13, 66), с тим што треба узети у обзир да ови термини (енгл. *trans fem* и *butch*) нису синоними. С друге стране, транс-жена која је више на женском делу спектра може се назвати *trans femme* по аналогији са фем (енгл. *femme*), што је женственија верзија лезбејског спектра, како нас инфромише речник (*Urban Dictionary n.d, n.p.*)²⁰.

У оквиру трансродне терминологије наилазимо на примере који полемику о језику и његовој вези са друштвено-политичком сфером и другим дисциплинама чине додатно занимљивом. На пример, транс-жена која је рођена као особа мушког пола има полни орган који се у сленгу назива *hen* (на српском, у

²⁰ Приметимо да се у недостатку одговарајуће терминологије у српском користи транскрибована верзија енглеских термина, што представља проблем, јер се у транскрипцији не могу сугерисати разлике које се означавају ортографијом у облицима у оригиналу.

буквалном значењу, „кокошка”). *Urban Dictionary* даје објашњење које се доводи у везу са логиком мушког полног органа који имају цис-особе мушког пола и рода, а који се у сленгу назива *rooster* (на српском, у буквалном значењу, „петао”). Питамо се како ову појаву схватити у светлу Фројдове теорије о пенис-зависти (енгл. *penis envy*). Да ли се у овом случају ради о појави која би се могла посматрати као антипенис-завист (*anti penis envy*) или первертована верзија *penis envy*, чија би динамика била другачије усмерена од оне коју знамо из традиционалне школе психоанализе?

У контексту политике родно неутралног језика, треба приметити појаве које наизглед имају додирних тачака са аспектом трансактивизма који се залаже за стандардизацију родно неутралног/родно инклузивног језика. Исто тако је од кључног значаја критички приступити овим феноменима. Постоји струја која се такође залаже за родно неутралан језик, али је покрећу радикално другачији мотиви. Представници овог језичког усмерења наступају под плаштом језичког пуританизма и противе се флексибилности и прилагодљивости језика новонасталим ситуацијама. Такве конзервативне интервенције имају призив реакционарних политичких тенденција на позицијама моћи. Оне се заснивају на недемократском увођењу норми са врха и ослањају се како на сопствени ауторитет, тако и на моћ језика у процесу примене потенцијално дискриминационих политичких ставова под маском језичке норме.

Један такав пример можемо наћи у дебати о родно осетљивом језику у контексту стандардизације српског језика. У 2017. години, Српска академија наука и уметности (САНУ) поново је разматрала одлуку и уредбу коју је донела 2011. године, везану за увођење у стандардну употребу женских облика именица које означавају одређена занимања, какве су „психолошкиња” (енгл. *female psychologist*), „војникиња” (енгл. *female soldier*), „секретарка” (енгл. *female administrative assistant* или *secretary*). Српске феминисткиње у академским круговима, а такође и оне ван њих, као и, шире гледано, особе осетљиве по питањима дискриминације, другости, једнакости, демократије, слобода и људских права, инсистирају на избору примерених лингвистичких облика којима би се демонстрирало присуство жене у друштву и њено оснаживање.

Интернет-страница САНУ, научног, лингвистичког и нормативног ауторитета, садржи секцију која је ажурирана 14. маја 2018, где се на увид даје објава Института за српски језик, одговорног за стандардизацију српског језика. У документу примећујемо изјаву у којој се наводи да је увођење лексичких верзија за означавање женских особа које обављају одређене послове банализација језика. Нагласак је на примедби да не треба поистовећивати присуство лингвистичких ентитета са присуством људских бића. Ова опаска наизглед полази са валидног становишта о дистинкцији између језика и ванјезичког, али не узима у обзир специфичности ситуације и ставља у засенак друштвени значај таквих интервенција, нарочито у погледу проблема дискриминације и питања демократије шире гледано.

Документ се позива на ситуацију у енглеском и другим језицима који немају граматички род и, стога, нису у могућности да том језичком категоријом обележе присуство жена на одређеним позицијама, чиме би пол и род особе која обавља неки посао били видљиви и на језичком плану. САНУ инсистира на „родној неутралности” као легитимној опцији. Међутим, треба узети у обзир средства којима се у енглеском језику задовољавају потребе за изражавањем родне проблематике и сложености ситуације у којој се покушава одговорити на захтеве који долазе са позиције родне неутралности.

У даљем току дискусије о употреби родно осетљивог језика, указује се на разлику између граматичког и природног рода и даје се осврт на стандардизовану употребу речи мушког граматичког рода којима званична граматика даје двородни статус, тј. дозвољава њихову употребу при означавању особа и женског и мушког пола. Наводе се примери као што су „човек/људи”, „пас”, „писац”, „судија”. Иако су у питању именице мушког рода, званично се употребљавају и када се говори о женским верзијама тих ентитета. Употреба женских облика именица би, стога, била граматички неисправна, јер би се косила са званичном језичком политиком и регулативом. Документ скреће пажњу на чињеницу да пуко увођење језичких јединица не мора бити ни показатељ ни гаранција политике инклузивности. И обрнуто, одсуство родно осетљивог језика не мора бити знак дискриминационе политике како у друштву генерално, тако и у домену стандардизације језика и дефинисања језичких норми. Оно што документ не

напомиње је да, иако не мора, таква ситуација може коинцидирати са друштвеним односима заснованим на неравноправности. Исто тако, у обрнутом смеру гледано, треба приметити да постоји сценарио у којем би родно инклузиван језик могао бити одјек друштвене стварности, а не лингвистичка декорација.

Део ироније карактеристичан за ситуацију која се тиче родног питања може се наћи у листу *Дневник* (2019), у ком је објављена помало контроверзна честитка за Дан жена, где се градоначелник Новог Сада Милош Вучевић обраћа женама на посве провокативан начин. Он прокламује: „Будућност је женског рода” (Аноним, 2019, п.р.). Оно што изјаву чини проблематичном јесте двозначност термина род. Невидљиви знаци навода са именицом „будућност” би сугерисали да се ради о констатацији да је то реч женског рода, чиме би се, евидентно, реферирало на граматички род. Очигледно, у том случају се ради о граматичкој карактеризацији једног од елемената реченице која се изговара. То није тврдња која се тиче стварног описа визије будућности. Ово може бити ироничан коментар на дискурзивне манипулације којима се ствара илузија једнакости. Уместо тога, можемо размишљати о изјави градоначелника као о визији будућег периода у којем ће жене имати моћ. У том случају, питамо се да ли постоји конгруенција између језика и ванјезичке стварности. И у једном и у другом случају, питамо се да ли је то добро.

Што се тиче метанивоа, засигурно је добро: добро је прецизно изражавати друштвено-политичку стварност језичким средствима. Што се објекта нивоа тиче, може бити добро, али није нужно тако. Конкретно, ако одређени језички избор указује на постојање родне свести и ако је то у складу са актуелном политиком инклузивности, тада је несумњиво знак стабилне друштвено-политичке ситуације и њен је прецизан израз. Ако у језику нема показатеља родне осетљивости, а друштво је оличење просперитета антидискриминационе политике, треба бити пажљив, како би се избегла могућа конфузија. Дискурс који садржи родно инклузивне ентитете аконгруентне са текућом друштвено-политичком реториком и њеном применом не би био препоручљива варијанта.

Суочени са тако комплексним околностима, питамо се да ли су варијетети дискурса индикатор фрагментираних друштва. Можемо се такође запитати да ли они даље продубљују растакање друштвеног ткива. У супротном, можемо ли

претпоставити да би могли бити у складу и поспешивати процват плуралистичке културе и лингвистичке разиграности са којом су у позитивној корелацији?

3.2. XY vs. XX

Причу о родним разликама не можемо заокружити без приче о полним разликама. Чак ни највеће феминисткиње не поричу да су кроз историју цивилизације мушкарци постигли више од жена, и то не само у природним наукама и уметности, него и у традиционално „женским” областима модног креирања, унутрашње декорације и кувања. Како се то објашњава? Одговарало се у различитим наукама, па су се и хипотезе ослањале на важеће парадигме у тим областима сазнања.

3.2.1. Биолошке, психолошке, културолошке хипотезе

Разлике почињу различитом генетском структуром. И данас није необично чути реченицу: „Жена ми је родила ћерку”, као да је жена „крива” што „погрешно” рађа. Иронија је да управо очев сперматозоид одређује пол детета. Мајчина јајна ћелија је увек X (од XX), а сперматозоид (XY) даје или X (онда је дете XX – женско), или Y (онда је дете XY – мушко). Биолошке разлике се касније идентификују на основу целокупне телесне грађе кроз примарне и секундарне полне карактеристике.

Биолошке хипотезе надмоћ мушкарца виде не само у његовој већој тежини, висини и снази, него и у већем мозгу. Тестовима опште интелигенције (Бине-Симонова скала) добијено је да је просечан коефицијент интелигенције за дечаке 100,5, а за девојчице 99,7. Међутим, ова разлика није статистички значајна и приписана је грешкама у мерењу. Онда су се активирали тестови специјалних способности, па су се девојчице исказале боље у тестовима вербалне флуентности и непосредног памћења, а дечаки у аритметичким способностима и сл.

Психолошке разлике се односе пре свега на сексуално понашање. Уколико не поседује неку биолошку деформацију (хермафродит), појединац се социјализује прихватајући одговарајућу полну улогу. Док су код нижих животиња полни односи детерминисани инстинктима, код човека зависе од процеса учења,

односно од владајућих културних модалитета. Данашње друштво ставља младе пред сложене захтеве, јер су улоге релативизирани, пре свега активнијим увођењем жена у друштвене процесе, уз контрацепцију и општу демократизацију потрошње сексуалних задовољстава. Да ли то значи да ћемо се у будућности и биолошки изједначити ако се услови за развој изједначе? Да ли будућност припада феминизираним мушкарцима и андронидним женама?

Идеја о изједначавању полова почива на логичкој претпоставци о биполарности: једна континуирана димензија има два краја који се дефинишу +1 и -1, а у средини је нулта (неутрална) вредност. Као ни многи појмови у биологији и психологији, ни полност није један континуум, како је погрешно мислио Ото Вајнингер. Нису људи само мешавина две супстанце у одређеним сразмерама, па распоређени на једној осци, са могућношћу да буду и на нултој позицији. Без обзира на појавне облике, у крајњој линији сви смо или женског пола или мушког.

Културолошке хипотезе говоре о томе да женама нису пружене исте могућности, те да из тог разлога нису биле „видљиве” кроз историју. Ту тезу је веома детаљно разрадила Вирџинија Вулф. Суштински, ово питање полних разлика одгонета тајну порекла разлика, са једне стране, и бави се њиховим вредновањем, по принципу инфериорно vs. супериорно, са друге стране.

3.2.2. Анима и анимус: мотив сизигије

„Čovek je od pradavnih vremena ispoljavao zamisao o koegzistenciji muškog i ženskog u istom telu i ona je bila projektovana u vidu božanske sizigije, božanskog para ili kroz ideju o hermafroditској природи творца. Motiv sizigije se javlja u vidu činjenice da muški elementi uvek imaju за парњака ženski element i obrnuto” (Matić, 1976, стр. 471).

Познато је да теорија Карла Густава Јунга о мушким и женским архетиповима – анима и анимусу, претпоставља архетипове и идеју по којој искуства наших предака живе у нама као колективно несвесни слој наше личности. Са тим се потенцијалом рађамо, као што се рађамо са две руке и ноге, па и психа има своју еволуцију, баш као и тело. То је наш велики потенцијал, који може утицати на наш живот позитивно или негативно, зависно од тога да ли смо га освестили кроз процес индивидуације или не. У нама „чуче” и чекају да буду

актуализовани архетипови (елементи колективно несвесног) различите хијерахије. Наши психолошки услови средине и унутрашњих потреба дају енергију архетиповима и они „облаче рухо” симбола. Тако наталожени и снажни, афективни и богати визијама искуства наших предака утичу на наш живот наизглед невидљиво, али моћно. За полно-родно функционисање најважније је спознати два архетипа: аниму и анимус.

Иако на латинском анима значи душа, дух, не треба овај Јунгов појам повезати са хришћанском идејом душе, нити са западним филозофским концепцијама. Најбоље је паралелу потражити у кинеској филозофији, где се анима (р`о ілі киеі) сматра женским делом душе. Док анимус одговара очинском логосу, анима одговара материнском еросу. Као фемининум, анима је фигура која компензује мушку свест, те је сваки мушкарац мора освестити. Када то уради како треба, његова анима ће бити „добра вила” и помоћи ће му не само у избору партнера, него и у свакодневним проблемима, јер ће носити оне информације које иначе његов „мушки” део личности никада не би могао видети. Међутим, уколико је не спозна, анима ће испољити своју негативну моћ и као „фатална жена” га уништити.

И жена се мора суочити са својим анимусом, „мушким делом психе”, што такође захтева напор и вештину, јер архетипови нису ни позитивни ни негативни сами по себи. Свакако се питања родне равноправности заснивају на недовршеним психолошким пословима, које сваки појединац прво мора направити сам за себе. Из тог разлога је у питању јако осетљива проблематика, будући да многи људи имају мање или више деформисане представе о својим и туђим идентитетима.

3.2.3. Полови и моћ: коалиционе стратегије

Историјски гледано, примећује се динамика која се манифестује у некој врсти ривалства између полова и, консеквентно, изналажењу манипулативних техника којима се остварује или се настоји остварити доминација. Међутим, баланс снага у одређеном моменту није довољан „доказ” како би се закључило да се ради о генетски диригованом понашању. Полне разлике у коришћењу

стратегија утицаја биле су предмет научних студија. Парови заправо стално преговарају око разних тема и често су им конструкти у сукобу, те је битно чији ће превладати. Патријархат је значајно да су мушки конструкти били надмоћнији, будући да су мушкарци имали економску, физичку, приписану, информациону и моћ одустајања. Али, само наизглед је то „побеђивало”. Моћ се може дефинисати на различите начине, те су жене нашле само другачије стратегије и развиле: афективну, релациону, репродуктивну и сексуалну моћ. Наравно да одувек постоје варијације између парова које одређују њихове личне историје и комбинацију личности, али не само лаичко увиђање него и студије потврђују да су коалиционе стратегије блиско повезане са изворима моћи и да постоје доминантни модели стратегија по полу посматрано кроз векове. А каква је ситуација данас?

Откриће разлике мушког захтева/женске невољности би се лако објаснило биолошким теоријама (нарочито онима које су базиране на еволуционистичком моделу). Могу се износити биолошки докази како су мушкарци предодређени да оплоде много женки, док женка има ограничен број јајних ћелија (иако је и тај број наизглед непотребно велики) и мора се бринути о подизању потомства. И лако би се нашле животињске врсте које би илустровале овај циклус. Све то служи само да оправда мушке конструкте и патријархални модел социјализације. Као и у многим сферама, па тако и у сексуалности, мушкарци су креирали „језик”, а њега су интернализовале и жене, те се не доводе у питање „биолошки аксиоми”. Срећом, научна схватања су отворена ка свим хипотезама.

Далос Р. и Далос С. (1997) истраживали су везу стратегија утицаја са полом и финансијском зависношћу, јер већ неколико генерација жена није у зависној брачној улози. Експерименталну групу су чинили парови у којима су жене биле финансијски независне, а контролну парови у којима су жене биле финансијски зависне. Интересантно је да мушкарци ни у једном пару нису били финансијски зависни, те нека наредна истраживања треба да предвиде и овакву комбинацију.

Утврђене су многе разлике у понашању мушкараца и жена, као и између финансијски зависних и независних партнера, али је само њих неколико било статистички значајно:

1. Жене су склоније да користе стратегије укључивања других без обзира да ли су финансијски зависне или независне. Финансијски зависне жене су, додуше, у већој мери користиле децу.
2. Жене, и зависне и независне, полазе од исказа „то није поштено”, чешће користе плакање и беспомоћно понашање.
3. Мушкарци су у значајној мери склонији да користе стратегије ћутања и вербалног убеђивања као што су „коришћење посла као оправдања”.
4. Мушкарци имају више самопоуздања, чак и када оне раде и ван куће.
5. Финансијски зависне жене су склоније ускраћивању интимае, док мушкарци у таквим везама чешће ускраћују комуникацију.
6. Финансијски независне жене нису склоније да у значајној мери избегавају интимност него њихови партнери.
7. Мушкарци са финансијски зависним женама су склонији да се „жалеле на учесталост” него мушкарци са финансијски независним женама.

У односу у коме постоји неравноправност моћи у корист мушкараца већа је вероватноћа да ће жене прибећи (свесно или несвесно) коришћењу сексуалности као стратегије утицаја. Ова реакција жена на то што мушкарци злоупотребљавају женску зависност представља неку врсту компензације.

Разлике у сексуалним стратегијама између финансијски зависних и независних жена доводе у питање биолошка и друга објашњења „природних полних разлика”. Када имају равноправну финансијску моћ, жене не посежу за емоционалним и сексуалним уценама, већ, као и мушкарци, користе рационално вербално уверавање. Осећају се самопозданије и способније су да артикулишу и одбране своје мишљење и да бирају.

Изгледа да је осећање „избора” централно питање у сексуалној интеракцији. Слобода да се упусте или не у сексуалну активност, као и да не трпе притисак, чинила је временом да се жене осећају мање невољно.

3.2.4. Феминизам као покрет

Историја феминизма се бави идеологијама еминентних феминистичких мислилаца, као и разноврсним постигнућима феминистичких покрета. Кроз различите временске периоде, културе и локације, феминистички покрети широм света су имали бројне узроке и циљеве. Већина западних историчара сматра како све историјске покрете који су се бавили положајем жена у друштву треба уврстити у феминистичке покрете. Са друге стране, остали историчари тврде како овај термин треба да остане ограничен на модерни феминистички покрет и његове потомке, а све раније иницијативе, пре увођења тог термина, треба да буду дефинисане као „протофеминистички покрети”. Историја модерних западних феминистичких покрета се може посматрати кроз три „таласа”. Према другој периодизацији, говоримо о четири таласа феминизма. Сваки од њих се бави различитим аспектима круцијалних феминистичких питања.

Феминистички подухвати су изродили права жена и родно осетљив језик, а родна политика је омогућила инклузију дискриминисаних. Разни таласи феминизма су укључивали додатне захтеве и проширивали поље борбе за равноправност. У почетку, акценат је био на праву гласа, праву на образовање и рад, пошто је њихов недостатак чинио основу обесправљености, ускраћености и маргинализације. Данас уживамо плодове те борбе. Феномен који се назива први талас феминизма се понекад другачије класификује због назива феминизам, који је настао касније, и у том, изворном смислу, највише се тиче динамике коју знамо из периода шездесетих година двадесетог века. Ако о овом периоду говоримо као о другом таласу феминизма, онда сифражеткиње схватамо као први. Уколико о феминизму из доба борбе за људска права говоримо као о првом таласу, онда борбу за женска права из периода раног двадесетог века не називамо тим именом.

У сваком случају, тај рани период је иницирао преобликовање друштвено-политичке сфере и условио реконфигурацију лингвистичког домена

који се тиче дотичне тематике. Реч *suffragette* је тада настала. Пре тога, постојала је реч *suffrage* која значи „право гласа”, али није постојала и реч којом се означава/ју она/оне која се бори/које се боре за право гласа. Према информацији коју налазимо у *Online Etymology Dictionary* (n.d.c), реч *suffragette* улази у употребу у енглеском језику 1906. (*Online Etymology Dictionary*, n.d.c, n.p.). Постоји тврдња да је реч први пут употребљена 1902. у значењу „жена која пропагира право гласа за жене” (*Merriam Webster Dictionary*, n.d.b, n.p.)²¹. Занимљиво је да термин нису конструисале сифражеткиње. За његову појаву заслужни су кругови који нису благонаклоно гледали на покрет који се залагао за права жена, првенствено право гласа у тој фази. Медији су исмевали и покушавали да обезвреде тај подухват, усмерен против неједнакости и неправде. Треба приметити и појављивање термина у лондонском дневном листу *Дејли мејл* (*Daily Mail*), где га новинар Чарлс Е. Хендс (Charles E. Hands) користи у погрдном смислу (*MacMillan Dictionary* n.d.a, n.p.).

У том почетном периоду борбе за женска права пионирке покрета су давале приоритет делима и дела су значила више од речи. Међутим, те храбре следбенице идеје о слободи су препознале и потенцијал који језик има. Жене које су пежоративно назване сифражеткиње (ен. *suffragettes*) присвојиле су тај термин и звање како би га употребом преобликовале у значење које су му саме дале и на тај начин негирале значење које му је јавност првобитно наменила и које је требало да оспори валидност њихове борбе. Уместо тога, оне су онемогућиле употребу речи у поменутом значењу, што је био део самог супротстављања естаблишменту, који им није одобравао једнакост. Тиме је учињен корак ближе ка деактивирању тог репресивног механизма друштвено-политичке моћи. Као што знамо, овај термин је и данас у употреби, али не у значењу које су му инстанце друштвено-политичке моћи првобитно дале.

Историјски увид у претходницу саме окоснице борбе за женска права почетком двадесетог века указује да се први талас феминизма заправо може посматрати и као дужи период од онога што узимамо у ужем смислу схватања тог протеста. Он је трајао током 19. и почетком 20. века, а фокус је био на правном статусу жена и, између осталог, на стицању женског права гласа. Међуратна

²¹ „a woman who advocates suffrage for women” (слободан прев. Тамара Стефановић)

клима је знатно утицала на феминизам, који је приметно био разапет између утемељеног женског идентитета и инсистирања на њиховим разликовању од мушкараца са једне стране и егалитарног принципа са друге стране (Riley, 1988, стр. 59). Нажалост, обе тенденције, које су за крајњи циљ имале повезивање еманципације полова са остваривањем идеала држављанства и демократизоване заједнице, углавном су биле осуђиване.

Први подстицај за Конвенцију о женским правима у Сенека Фолсу (The Seneca Falls Convention, Seneca Falls, New York) десио се 1840, након сусрета друштвених активисткиња за женска права Елизабет Стантон (Elizabeth Cady Stanton, 1815–1902) и Лукреције Мот (Lucretia Coffin Mott, 1793–1880) у Лондону, уочи Конвенције за борбу против ропства. Конференција је одбила њихово присуство, као и присуство других женских делегата из Сједињених Америчких Држава, само због њиховог пола. Убрзо након овог догађаја друштво женских Квекера, на челу са Лукрецијом Мот и Елизабет Стантон, испланирало је окупљање у Њујорку, на коме се дискутовало о положају жене у друштву. Конвенција у Сенека Фолсу представља важан корак у постизању социјалних, грађанских и моралних права жена, као и револуционарни почетак борбе жена за потпуну једнакост са мушкарцима. Такође, Стантонова је сматрала да Конвенција о женским правима представља почетак борбе за женско право гласа. Борба за право гласа жена представља једну од најзначајнијих борби феминистичких покрета, пре свега јер је експлицитно ускраћивање заступљености у парламенту и другим јавним државним органима женама дало недвосмислену карактеристику држављана друге класе. Покрет за женско право гласа је био веома широк и обухватао је жене и мушкарце са разноразним ставовима и циљевима. Што се тиче различитости, највеће достигнуће феминистичких покрета у 20. веку је било то што је обухватао припаднике скоро свих класа.

Данас су припаднице феминистичких покрета које су се бориле за женско право гласа познате као сифражеткиње (од енглеске речи *suffrage*, што значи право гласа), иако је у своје доба овај назив имао пежоративан призив. Разлози за то су биле, пре свега, контроверзне, директне акције *Социјално-политичке уније жена* на челу с Емелин Панкхерст (Emmeline Pankhurst, 1858–1928). Општији израз за све чланове покрета за женско право гласа, и радикалног и

конзервативног, који је укључивао и мушкарце и жене који су се залагали за промену правних и уставних аспеката на миран начин, био је сифражисти. Пред саму победу сифражиста, у Европи избија Први светски рат, што доводи до тога да феминизам престаје бити приоритетан на политичкој сцени. Жене су сада, игром случаја, биле принуђене да преузму функције и обавезе мушкараца у друштву, јер је постојала неоспорна потражња за радном снагом.

Након завршетка рата жене су добиле право гласа, иако је оно било подељено, између осталог, из потребе да се компензује број гласача, а не као потврда да су жене равноправно одиграле мушке улоге у одсуству мушкараца. Са друге стране, како би оправдале стечени грађански статус, жене су имале одређену обавезу према држави, а она се огледала у њеном поновном омасовљењу. Са тим основним циљем, послератна пропаганда се интензивно бавила истискивањем жена из разних сфера јавног живота, служећи се различитим средствима. Сличан тренд се поновио и након Другог светског рата (Zaharijević, 2007, стр. 380–381). Дате околности су проузроковале да се феминистички покрети поново формирају, сада са новим циљевима, који су се, између осталог, бавили социјалним, правним и моралним правима жена у друштву.

Други талас феминизма је период феминистичких активности који је заживео раних 1960-их година у Сједињеним Америчким Државама, а постепено се раширио и на остатак света. Овим таласом феминизма дебата о положају жена у друштву се проширила на питања о сексуалности, насиљу у породици, положају на радном месту, репродуктивним правима, те општим и званичним правним неједнакостима.

Један од битних догађаја који су поставили темељ за други талас феминизма је било превођење и објављивање дела Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir, 1908–1986) у Америци 1953.године. У својој књизи *Други пол* (*Le Deuxième Sexe*, 1949) она је испитивала појам жене која је доживљавана као „други пол” у патријархалном друштву. Други значајан догађај који је женама пружио прилику да другачије перципирају своју улогу у друштву је увођење контрацептивне пилуле 1960. године, што им је омогућило да напредују у пословној сфери, пошто су се нашле у могућности да избегну неочекивано

одсуство услед трудноће. За време председника Кенедија (John F. Kennedy, 1917–1963) жене су биле постављане као функционери у администрацији, а женска права су представљала кључно питање о којем се дискутовало. Такође, успостављена је и Комисија, која се бавила статусом жена у друштву и њу су чинили званичници кабинета сенатора, привредници, психолози, социолози, професори, активисти и јавни службеници, а председавајућа је била Еленор Рузвелт (Eleanor Roosevelt, 1884–1962).

Сматра се да су до раних 1980-их жене у великој мери оствариле своје циљеве и успеле да промене друштвене ставове према родним улогама, уклањањем репресивних закона донетих на основу пола, интегрисањем у области које су биле резервисане само за мушки пол, као што су војне академије, НАСА, универзитети или Врховни суд, те стављањем родне дискриминације ван закона. Међутим, и поред велике успешности другог таласа феминизма, укључење Амандмана за једнака права у Устав САД 1982. године је било неуспешно, јер га је ратификовало само 35 држава.

Овај период борбе за женска права се понекад назива и првим таласом феминизма, уколико се он узима као почетна позиција развијања динамике која се у домену приступа друштвено-политичкој проблематици почела називати феминизмом, а подразумевала је освешћивање, осетљивост и борбу за права жена. Овај период преобликовања друштвено-политичке сфере и дискурса, који је трајао педесетих и шездесетих година двадесетог века, омогућио је интеграцију разноврсних стремљења у циљу обезбеђивања већег степена грађанских слобода, демократије, равноправности и правде. То је било време када је кредибилитет тадашњег политичког естаблишмента и номенклатуре моћи био подвргнут преиспитивању и критичком промишљању. Приступало му се са дистанце, са резервом, неповерењем и осудом. Власт није доживљавана као део друштва који је на тој позицији зато што је у служби оног великог остатка који није на њој. Политичка елита није доживљавана као заштитник оних чија је предводница, а народ се осећао изневерено, забринуто и угрожено. Власт је била та која је угрожавала мир уместо да га обезбеђује, подривала стабилност уместо да је учвршћује и лишавала слобода уместо да их омогућава.

Водећој идеологији је приступано критички. Пропитивање доминантног дискурса је било део интервенција које су за циљ имале ревитализацију друштва и политички препород. Контракултуре су у ту сврху почеле генерисати алтернативне културне вокабуларе, кроз које су изражавале револт против ауторитарне, милитантне, милитаристичке и репресивне политике на власти. Гласови потлачених говорили су кроз побуну, уметност, начине живота, теорију, грасрутс²² (енгл. *grassroots*) пропаганду и лобирање – облике изражавања који су били међусобно компатибилни, иако су понекад полазили са различитих становишта. Покрет за грађанска права је поспешео борбу жена за женска права, што се може сматрати настављањем традиције са почетка двадесетог века и због чега се може назвати другим таласом феминизма.

Други светски рат је појачао осећај раслојавања стабилности друштвених структура, који је остао још из периода након Првог светског рата. Рат у Вијетнаму је интензивирао ту перцепцију. Дискурс је стремио ка демократској вишезначности и вишеслојности, али и осликавао атомизирану друштвену сферу. Конкретно, постструктуралистички вокабулари, који су се устоличили као правоснажна дискурзивна средства, заснивали су се на вишеструкости перспектива и плурализму. Они одбацују могућност да било који вокабулар може заузети привилеговану позицију и тврде како управо та позиција омогућава приступ истини. Критички се приступа и претпоставци о истини као једноструком, једностраном, једнодимензионалном, дефинитивном и искључивом објашњењу ванјезичких корелата. Тај део демократске интервенције у домену језика је био сагласан, али и чинио могућим дискурсом условљен културни план.

Покрет за женска права из тог периода је стављао акценат на питања која су се тичала телесног права, репродуктивних права, сексуалног насиља, насиља у породици, хетеронормативности, патријархата, неплаћеног рада и других показатеља доминације. Феминизам, антирасизам, антиколонијализам, гласови обесправљених и геј гласови су се почели уједињавати под заједничком заставом,

²² Грасрутс (енг. *grassroots*) је појам који означава јавни или политички активизам и организовање широких социјалних слојева како би се подржао одређени политички или друштвени покрет за промену

(https://sr.wikipedia.org/srec/%D0%93%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%80%D1%83%D1%82%D1%81_%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B5)

коју називамо квир (енгл. *queer*). Студија која прати еманипацију дискриминисаних по родној основи у контексту хомосексуалне демографије у њујоршком делу Менхетна под називом Вест Вилиц, а нарочито са фокусом на епицентар те поткултуре током шездесетих година двадесетог века – Стоунвол (*Stonewall*) – указује на аспекте физичке и ментално-емоционалне репресије пре побуне која се десила касних шездестих година двадесетог века, те наглашава улогу језика у каналисању протеста и борбе за слободу (Leap, 2020, стр. 153–154). Квир-феномен, али и теорија, омогућили су видљивост дискриминације коју је језик доминантне хетеросексуалне културе прикривао самим тим што је у лингвистичку норму интегрисао родну нормативност (Milani, 2014, стр. 267). Квир разоткрива такве појаве првобитно кроз критику и побуну против дискриминације хомосексуалности, а такође и дискриминације жена, са проширењем семантичког и културног опсега референци речи квир. Освешћивање родне дискриминације се наводи као значајан аспект тог процеса, те се указује на увођење термина сексизам шездесетих година двадесетог века (Litosseliti, 2013, стр. 14), што је уједно био део подизања свести о потреби за отпором друштвеној и политилкој репресији. Глас којим су сада могли да говоре је сведочио о њиховом присуству у свету. То је било могуће изразити родно осетљивим језиком.

Трећи талас феминизма се односи на неколико различитих облика феминистичких активности и истраживања, чије су прецизне границе у историји феминизма и даље предмет расправе, али временски оквир се, углавном, поставља од раних 1990-их па све до данас. Нови феминистички покрети су делимично настали као одговор на уочене пропусте и реакције против иницијатива и покрета креираних за време другог таласа феминизма током 1960-их, 70-их и 80-их година, као и перцепције да жене могу припадати различитим етничким, националним, социјалним, религијским и културним групама. Ребека Вокер (Rebecca Walker, 1969) први пут је поменула термин „трећи талас феминизма” у једном америчком феминистичком часопису 1992. године, а он бива врло брзо усвојен широм света. Трећи талас је фокусиран на квир, категорију која обухвата оне који су другачијег сексуалног и родног (махом нехетеросексуалног) опредељења, и жене које трпе расну дискриминацију, као и постмодернизам,

екофеминизам и транс-феминизам. Самим тим, феминисткиње трећег таласа су прошириле своје циљеве и области изучавања, са акцентом на идејама које се баве квир-теоријама и укидањем родних очекивања, улога и стереотипа.

Квир је термин који у широком луку обухвата питање другости, разлика, маргинализације, обесправљености, сексуалности и родности. Бирнс (Birns, 2010) га представља као аутентичан глас против доминације и наглашава референтни оквир тог термина и дијапазон који по себи омогућава модификацију и инклузивност. Такође, он посматра семантику овог појма у светлу историјске динамике и скреће пажњу на флукутирање које је подразумевало инклузију разних видова маргинализације под плашт квира. Првобитно је термин означавао разне аспекте појава у домену сексуалности. И у том контексту, као и касније, идеја о другости као одступању од норме је била главна одредница и значења те речи и квир-идентитета. Занимљив је пут који је значење термина прешло од првобитно сексуалношћу одређеног појма до концепта који у широком луку обухвата другост, врло често се не темељећи на материјалним одредницама. Дакле, од лексеме превасходно одређене телесним конотацијама, „квир” се трансформисао у појам широког спектра значења које уједињује идеја о револту против подређености и некритичности:

„Ко се није повиновао конвенционалним моделима сексуалности или се понашао на конвенционалан начин у погледу сексуалности био је назван ’квир’. Ово проширивање категорије се гранало на веома занимљив начин. На пример, довело је до многих покушаја да се повежу квир и духовност као видови постојања који се протежу изван материјалности датог света. ’Квир’ је био став некоформизма, као и манифестација сексуалног идентитета” (Birns, 2010, стр. 268–269)²³.

²³ „Anyone who did not adhere to conventional scenarios of sexuality or behave in conventional sexual modes could potentially be termed ‘queer.’ This broadening of the category had some very interesting ramifications. For instance, it led to many attempts to link queerness and spirituality as states of being that reached beyond the materiality of the given world. ‘Queer’ was as much an attitude of nonconformity as it was a specific manifestation of sexual identity” (слободан прев. Тамара Стефановић). Потребно је указати на преводилачку интервенцију која задржава контекстом одређено значење фразе *sexual identity* због историјског момента у којем одредница *queer* омогућава флукутацију сексуалних оријентација и изражавања и полности и родности. Тиме се

Бирнс историјски приступа овом појму и наглашава декаду деведесетих година двадесетог века као кључну за процват и квир-дискурса и друштвених феномена на које се термин квир може односити. Разлог за историјску спецификацију у тим релацијама је теорија Џудит Батлер, која је изражавала, коментарисала, инспирисала, обухватала и коинцидирала са разноликошћу дисидентских гласова. Иницирајући приступ родности као перформативности, она критикује опресивност дискурса, стављајући акценат на перформативни дискурзивни акт, којим се производи културна стварност самом употребом терминологије: „перформативност се мора разумети не као појединачан или хотимичан 'чин' већ као реитеративна и цитатска пракса којом дискурс производи дејства која именује” (Batler, 2001, стр. 14).

Међутим, управо тај аспект културних конструката који се заснива на политичкој репресији кроз перформативне говорне чинове јесте уједно и потенцијал за преобликовање културне стварности. Указује се на ту могућност преобликовања наратива моћи у друштву, а вези између материјалности тела и удела индивидуе у формирању друштвене динамике претпоставља се потенцијал идеје:

„Латинска реч *material* означава грађу од које се праве ствари, не само дрвну грађу за куће и бродове, већ и све оно што служи за исхрану малог детета: хранљиве твари које функционишу као продужеци мајчиног тела. Утолико што се у тим случајевима материја показује као обдарена извесном способношћу да зачиње и гради оно чему пружа и начело разумљивости, она је јасно дефинисана извесном моћи стварања и рационалности, која је углавном одстрањена из новијих емпиријских употреба те речи. Говорити унутар тих класичних контекста о *телима која нешто значе* није докона игра речи, јер бити материјалан значи материјализовати, при чему је начело те материјализације управо оно што 'нешто

уједно постиже избегавање изједначавања појмова род и пол у циљу одржавања конзистентности дискусије у дисертацији по питању пол-род дихотомије. Овај текст, као и делови текста дисертације који се тичу историје феминизма, неких инстанци проблема родно осетљивог и родно неутралног језика, и део полемике о транс родној тематици, су преведене, допуњене и модификоване верзије делова текста из Стефановић и Спасић (2019).

значи' у вези с телом, сама његова интелигибилност. У том смислу, знати значење нечега значи знати на који начин и зашто је нешто значајно, а 'бити значајан' у исто време значи 'материјализовати' и 'значити'" (Butler, 2001, стр. 51–51).

У њеном претходно наведеном делу постављена је основа на којој се може градити друштвени наротив који подрива родну нормативност, нарочито њен репресивни хетеронормативни модел, и даје оквир за промишљање његове редескрипције. Акцент је на антиесенцијалистичком читању културе, које даје могућност разумевања друштвених конструката, као и потенцијал за преобликовање постојећих парадигми, посебно репресивних, које са позиције моћи репродукују неједнакост, дискриминацију, те емоционалне манифестације и консеквенце такве политике (Butler, 1990, стр. 190).

Овакав приступ отвара могућност флуидности, уместо ригидности у схватању пола и рода као урођених, искључиво биолошких категорија и нуди могућност избора. Такође, оно омогућава шири приступ родности и родној тематици, довођење у везу родног са другим дискурсима, а категорије рода са другим категоријама. На тај начин се указује и демонстрира значај друштвених маргина и питање другости. Квир је добио значење флуидности у најширем смислу. Дискурс се обликовао у складу са вером у моћ језика, моћ промене и људску моћ да ствара друштвене односе кроз језик.

Класификације које полазе од сифражеткиња као првог таласа феминизма такође говоре о трећем и четвртом таласу. У том контексту, трећи талас (што би из другог угла гледања био други талас) феминизма се контекстуализује у оквиру Рајот Грл (Riot Grrrl) покрета. То је био наставак и ширење феминизма у домене популарне културе који у претходном периоду или нису постојали или нису били у знатној мери обухваћени феминистичком политиком. Мушка доминација се критикује као основни извор обесправљености жена. Отварају се нови начини да се о томе говори, да се изрази неслагање и траже права. Покрет се доводи у везу са женском панк-струјом, која је обухватала бројне женске извођаче, женску публику, али и мушке извођаче и публику који су подржавали феминистичку политику. Деведесетих година двадесетог века у држави Вашингтон у Сједињеним Америчким Државама, појавила се феминистичка панк-сцена, која се

ширила и географски и културолошки, а која је била заснована на стваралаштву, протесту и пропаганди путем музике, фанзина и слободе израза. Феминистичке групе попут Бикини Кил (Bikini Kill), Хевенс ту Бетси (Heavens to Betsy), Хаги Бер (Huggy Bear) и Бретмобајл (Bratmobile) биле су одговор на мушку доминацију и на андерграунд и на мејнстрим сцени.

Међу темама су се налазили економска неједнакост, класна раслојеност, сексуално злостављање на радном месту, сексуалне рескрипције и проблем препознавања. Ово су питања која дефинише оно што се сматра манифестом покрета, а чија је ауторка Кетлин Хана (Kathleen Hannah (n.d.)). Текст истиче критику расизма, сексизма, хетеронормативности, дискриминације по основи телесне способности, животног доба, припадања врсти и класним разликама (Hannah, n.d, n.p.). Ауторка је била главни вокал групе Бикини Кил, која је добила име по фанзину. Овај период посебно наглашава родну свест о друштвено-политичкој проблематици, нарочито стављајући нагласак на питање инклузивности и дискурса утемељеног на идеологији потлачених. Према увиду који пружа Британска библиотека у Лондону (The British Library), Рајот Грл још увек постоји. Баштина панк-побуњеница живи кроз њихове наследнице, које се називају Риот Гирл, а које настављају и шире политику у истом смеру (The British Library, n.d, n.p.).

Изражена класна свест покрета се касније проширила на промовисање, заговарање и борбу за права жена на заузимање руководећих позиција у корпоративној сфери. Очигледно, долази до повећања броја жена на руководећим положајима, што је касније подржано од стране доминантне културе. Касније ће се инсистирати на економској моћи жена, што се спроводи кроз оснаживање и приступ позицијама моћи. Међутим, постоји опасност од нормализовања такве политике моћи кроз економско оснаживање. Као последицу налазимо могућност манипулације и дискриминације управо путем политике економског оснаживања (Elomäki, 2015, стр. 301).

Тенденције које су поменуте у вези са трећим таласом ће се спојити са аспектима четвртог таласа феминизма (који се понекад назива трећи талас), а који као значајну одлику има оснаживање жена кроз медије и подстицање њиховог активног учествовања у виртуалном свету, коришћење дигиталне технологије и

присуство на друштвеним мрежама, те експанзију пословних подухвата посредством канала које напредне технологије омогућују. Феминисткиње овог таласа имају изражену свест о значају медија за еманципацију жене. Овај аспект развоја родне политике игра улогу у расветљавању неких питања и разоткривању мистификованих кодова доминантног дискурса. Жене схватају да их не дефинише подређеност доминантној култури. Оне су спознале своју моћ деловања, критичког мишљења и револта. Оне генеришу себи својствене начине изражавања, артикулишу своје ставове, свест и противљење наметнутим културним обрасцима, нормативности и присили на којој се заснива дискриминација.

3.3. Закључна разматрања

Детаљан приказ историјске динамике везане за граматичку категорију рода наглашава данашњу ситуацију у енглеском језику, која је предмет ове дисертације, а подробније ће бити предочена у наредним деловима рада, нарочито у контексту емпиријског дела истраживања и теоријских коментара који прате анализу података. Овде се наговештава ситуација коју дисертација касније детаљније разматра, а тиче се родно осетљивог језика и родно неутралног језика, што се јавља као дистинктивно обележје у контрастивној анализи између српског и енглеског језика. Уз преглед промена у енглеском језику које потцртавају граматички неродан аспект, те могућност преференци из спектра родно неутралног језика (ЕП, 2018) и паралела са ситуацијом у српском (Savić, 2004), ово поглавље нуди и осврт на историјски развој феминизма (Batler, 2001) како би се јасно указала веза између језика и друштвене равни, али и наговестила ситуација какву данас налазимо у оквирима родне политике, где се јављају сукоби између феминизма и тврдокорне фракције трансродног активизма. Може се закључити да је родно осетљив језик, као део родне политике, такође и компонента која чини сферу људских права пуноснажном, те да као такав има значајну улогу у решавању потенцијалних тензија и да може обогатити језичку стварност како појединца, тако и заједнице.

4. ЖЕНЕ И МУШКАРЦИ У ПОСЛОВНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ

Ово поглавље даље продубљује тему бавећи се појмовима доминације, асертивности, једнакости и толеранције у вербалној комуникацији. Даје се приказ комуникационих модела заснованих на психолошкој теорији трансакционе анализе. Самим тим, инсистира се на друштвеном значају проблема указивањем на улогу коју стереотипи и стереотипно мишљење имају у грађењу родне једнакости и примени родно осетљивог језика.

Проучавање рода и језика јесте пут да се истражи статус жена и мушкараца и у пословној комуникацији на енглеском језику. Одговор на питање да ли је мушки род заступљенији у комуникацији није једноставно дати, будући да досадашња истраживања немају систематичну методологију која би идентификовала асиметрију и омогућила објективну процену доминације. Зато ћемо морати ићи корак по корак у закључивању и обазриво правити генерализације.

Прво дајемо одговор о структури саме комуникације, о томе да ли је доминација неминовна и без могућности мењања тока. Онда наглашавамо да постоје технике комуникације које су део социјалних вештина и могу се увежбавати. Затим ћемо анализирати зависне варијабле, на основу којих се може мерити степен асиметрије у комуникацији, односно језичка доминација.

4.1. Анализа трансакција

Трансакциона анализа је теорија личности и психотерапијски правац, али и теорија комуникације, те ће бити од великог значаја за наше даље истраживање. Термин комуникација је изведен из латинског глагола *communicare*, који значи 'делити', 'пренети', 'саопштити'. Појам је свеобухватан и подразумева и физикалистичке процесе у кибернетици, али је у свакодневној употреби усвојено значење „општење, преношење и размена порука између две особе, (персонализована) или са установама (деперсонализована) комуникација”. Ерик Берн (Eric Berne 1910–1970), отац трансакционе анализе, сматра да је трансакција (размена) јединица комуникације, односно социјалне интеракције. Према Ђуровић и Јеринић (Ђуровић и Јеринић, 2014), комуникација би се онда могла

дефинистати као серија међусобних трансакција или размена порука између две и више страна.

Да би две особе комуницирале, потребно је да уђу у комуникацијско поље док, обрнуто, комуникација престаје изласком из комуникативног поља. У пољу се особе опајају и успостављају однос. принуђене су да однос дефинишу, чак и када не желе, јер је и пасивност и ћутање однос.

За комуникацију се користе канали комуникације, а текст представља једини вербални канал. Људски род је знатно рафинирао овај вид преношења порука. Не само одабиром речи, него и синтаксом, преносе се јасније поруке него другим каналима. У пословној комуникацији веома је разрађена и писана комуникација. Глас, фацијална експресија, покрети и држање тела су облици невербалне комуникације. Ако се вербални и невербални канали комуникације налазе у складу, онда кажемо да је комуникатор успешан, уверљив, да му се верује. Међутим, уколико је слање порука инконгруентно (што значи у нескладу), онда је порука тешко читљива. Инконгруентна комуникација значи да у личности пошиљаоца постоји неки унутрашњи конфликт, те један део његове личности шаље једну поруку једним каналом, а други део личности шаље поруку другим каналом.

Истраживање инконгруентне пословне комуникације је одличан извор података о ставовима, што се односи и на ставове о родним разликама. Још је Фројд уочио колико су омашке у говору израз унутрашњег стања (конфликта). Тако, вештина комуникације има два тока: вештину изражавања и вештину читања порука. Постало је уобичајено да се у успешним фирмама увежбавају технике комуникације, будући да се оне заснивају на пажљивом посматрању, интуицији, искуству, али и техникама.

Пословна комуникација настоји бити што више ритуализована и јаснија, јер иначе у свакодневном животу радо комуницирамо парадоксалним, мета или дуплим порукама у жељи да доминирамо над саговорником. Дупле поруке се користе када једним каналом намерно изјављујемо нешто (на социјалном нивоу), а другим говоримо супротно (на психолошком нивоу). Зоран Миљивојевић, наш најпознатији трансакциони аналитичар, разрадио је модел трансакционих

вештина (трансакциони аикидо) у случају комуницирања дуплим порукама (Milivojević, 2004, стр. 31).

Једно од важних достигнућа трансакционе вештине је сазнање да ми нисмо изједначени са порукама које шаљемо. Бирамо шта ћемо какву ћемо поруку послати, али бирамо и своју реакцију на трансакционе стимулусе. Тиме заправо прихватамо одговорност у случају асиметрије, како у улози онога који све чини да доминира, тако и у улози онога ко је подређен. Уместо да човек буде закључан у неадекватној асиметричној комуникацији, свако увек има више избора да изађе из проблематичне трансакције. Не постоје универзални добри одговори, али сазнање да је могуће не „трпети“ асиметрију увек представља конструктивно креативно размишљање.

Миливојевић разрађује протокол за примену технике трансакционе вештине, који је намењен терапеутима, али је применљив за сваки вид комуницирања, па и пословни. Он се стастоји од шест корака:

- a. Установи се да постоји проблематична комуникација;
- b. Испитају се уверења о аутоматичности реакција;
- c. Евентуална искривљена уверења се исправе и прихвати се постојање избора трансакционе реакције;
- d. На основу комуникацијског модела его-стања (по трансакционој анализи постоје три его-стања: Родитељ-Одрасли-Дете) осмисле се и разраде могући типови реакција из свих позитивних его-стања;
- e. Увежбају се различита реаговања;
- f. Тражи се да се новоосмишљена реаговања примене у различитим животним ситуацијама и размењују се искуства. (Milivojević, 2004, стр. 34).

Едукативна примена техника трансакционе анализе се у пракси показала добро у склопу низа социјалних вештина које су професионалцима потребне како превентивно, тако и пост фестум. Свако, жена или мушкарац, и у свакој комуникацији, јавној или приватној, доказано има могућност да промени ток комуникације. Трансакциона анализа је значајно развила концепт технике „Отворених врата”, којом се објашњавају релације које настају у започињању контаката и омогућавају да остваримо толико жељену симетрију. Такође је

значајан део који се односи на типове личности у комуникацији. Све су то теме успешно примењиве у обуци социјалних вештина у фирмама.

4.2. Социјалне вештине: асертивност

Дуго је научна мисао била фокусирана на количник интелигенције, који се схватао као когнитивна способност увиђања односа између ствари и појава. Деведесетих година XX века Гоелман (Goleman, 1998) је схватио да животни (па ни пословни) успех не дефинише само коефицијент интелигенције, него и емоције. Увео је појам емоционална интелигенција (EQ), како је назвао и свој бестселер. Према Големану, емоционалну интелигенцију чине некогнитивне способности, компетенције и вештине које су важне у нашем ношењу са захтевима и притисцима околине. Посебну пажњу Големан поклања интерперсоналним способностима, ишчитавању и савладавању туђих емоција, вербализованих и невербализованих.

Временом је и сам Големан увидео да се понашање у социјалним ситуацијама не исцрпљује појмом емоционално писмене интерактивности. Објавио је нову књигу и науку обогатио новим појмом *социјалне интелигенције* (SQ). По Големану, социјалну интелигенцију чине две групе способности: способности социјалне свесности и социјалне спретности. Оба пола се читавог живота могу усавршавати у свим доменима, јер ни коефицијент интелигенције као ни емоционална и социјална интелигенција нису замрзнути конструкти.

У последње време, у науци је популарна једна парадигма – асертивност. То је облик социјалне вештине који омогућава да у сваком тренутку можемо наштимати своју комуникацију тако да, са једне стране, не угрожавамо права других, а са друге не жртвујемо своја права. То је трећи облик понашања, ни пасивни, ни агресивни, који ће омогућити не само симетрију, него и оптималне резултате. По асертивношћу се подразумева вештина решавања конфликтних ситуација, јер је међуљудска комуникација често проблематична, конфликтна, асиметрична, са доминацијом најчешће „мушког” принципа. Тренинг социјалних вештина је неопходан свима, без обзира на пол.

4.3. Социјалне вештине: толеранција

Појам толеранција долази од латинског глагола *tolerare*, што значи 'подносити', 'трпети', 'допуштати' (Ђуровић и Јеринић, 2014, стр. 58). Подношљивост у социјалним ситуацијама се схвата као способност нереаговања на фрустрацију, али и разумевање и подношење другачијих схватања, при чему се мисли на гipкост личности. Суштина је да толеранција значи добровољно трпљење нечега што нам смета, са чиме се иначе не слажемо, већ га само подносимо. Толеранција се обично карактерише као врлина, јер је разноврсност основа свеколиког живљења, те је потребно да се навикнемо како постоје и ствари са којима се не слажемо. Из тог разлога толеранција је неопходна и води друштвеном прогресу, будући да представља начело заједничког живљења.

Када је у питању пословна комуникација и род, основни је проблем асиметрија, односно тенденција да мушкарци доминирају. Да ли је такву асиметрију добро или лоше толерисати, пошто се трпељивост истиче као цивилизацијска тековина? Суштина је да толеранција није *a priori* добра или лоша. Уместо да допустимо нешто што је неправедно или опасно, можемо уложити напор, и као појединац и као заједница, да то спречимо или исправимо. Уосталом, то и радимо када је у питању криминал или насиље, које нико не очекује да толеришемо. Зашто бисмо били толерантни када су родне разлике у питању?

Главни критеријум за одређивање да ли је нека толеранција добра или лоша, за похвалу или за осуду, јесте да ли се угрожавају нечија права или слобода. То је наравно, аутоматски тешко питање, јер сви захтевају права, али не и обавезе. И претерано инсистирање на слободама такође може угрожавати туђе слободе. Уметност заједничког живота захтева не само да имамо манире и понашамо се по (пословном) бонтону, већ да се познајемо принципе али и границе толеранције.

У домену родних разлика толеранција има посебно значење. То је, уместо позива на трпљење, позив да различитост не буде предмет осуде, јер оно што је другачије није аутоматски горе, али ни боље. Толеранција неће укинути конфликте, али ће одвести ка асертивности, конструктивном понашању где се

уважавају права и слободе других, али и штите сопствена права и слободе. Оно што је овде такође битно је да се толеранција не наслеђује, него учи.

Као и сваки термин који се односи на појаве које неминовно изазивају амбивалентне реакције, и толеранција има помало нестабилно, па можда чак и недовољно јасно схваћено значење, те самим тим и флукутирајуће место у друштву. Номинално, овај термин је постао одомаћена валута демократског дијалога. Реторика која заговара прогресивне друштвено-политичке ставове има овај термин у употреби, што као средство којим се апелује на просперитет у друштву, што као адут који по аутоматизму даје зелено светло за успон на друштвеној лествици и заузимање позиција моћи у друштвеној хијерархији. Стога, ради се о екстремно проблематичном термину. Део тегобе која се тиче и перцепције појма и примене онога на шта се он односи чини сама природа тог феномена. Он тражи од особе да не осуђује нешто што можда није део њеног света, светоназора и вокабулара. Да би се одговорило на такав захтев, потребна су унутарња подешавања која су омогућена осетљивошћу на другост. Потребна је такође свест о другости, другом, свест о значају једнакости људских бића за живот појединца и заједнице, за људску комуникацију. За толеранцију је потребна и вера у праведно друштво, вера у хуманост.

Све наведено личи на услове које није тешко испунити. Међутим, постоје две крупне препреке на путу ка том циљу. Једна се тиче невидљивог предуслова за остваривање толератног погледа на свет и функционисања у друштву и зове се скромност. У неким регистрима, о том аспекту људске личности и понашања се говори као о понизности, што узрокује још већи отпор усвајању тог драгоценог средства које омогућује толеранцију. Разлог због којег је отпор тако снажан налазимо у моделима понашања и размишљања који су засновани на доминацији.

Понизност или скромност се доживљава као напад на моћ коју појединац поседује, а која му омогућује доминацију над другима. То је део фантазије о угрожености путем примене начина функционисања који су шири и флексибилнији од оних који нам омогућују надмоћ, па самим тим и успех, богатство и срећу. У основи те фантазије је доживљај скромности, па самим тим и толеранције, као слабости. На српском, део тензије настаје и услед семантичког еха речи подређеност. На енглеском је шум другачији, али сродан ономе о чему

говоримо као о проблему у српском језику. Наиме, енглеска реч која значи скромност је *humbleness*. Реч која јој је врло блиска по значењу је *humility*. Проблем је што је у семантичкој фантазији та реч у магловитом сродству са именицом *humiliation*, што значи „понижење”. Дакако, ова фонетско-лексичка бастардизација²⁴ није једини разлог што и скромност и *humbleness* наилазе на драматично амбивалентне реакције.

Други камен спотицања на путу ка толерантном друштву је дубоко уткана утилитарност у токовима друштвене свести. Толеранција може имати за резултат нешто што ће бити у конфликту са профитом који можемо остварити, са друштвеним статусом који можемо освојити, или моћи коју можемо имати. Скромност није ни економична, ни практична, а ни ефикасна. Она нас може успорити, а у друштву у коме је брзина све, јер је у обрнуто пропорционалном односу са временом, а време је све, успорити значи губити. Ово није време које воли губитнике. У свести којом руководи императив компетитивности, ово има трагичан призвук. Скромност се не исплати, закључио би ум типично прилагођен доминантном културном коду, не марећи што га је потпуно некритички усвојио. Дакле, толеранција, као истински канал друштвене комуникације, није лако остварљива. То не значи да је немогућа. Као валута политичке реторике, међутим, не мора бити толико проблематична – тај термин у многим ситуацијама остаје у домену вербалног или привидног, маскираног.

4.4. Родне разлике у канцеларији

Оба пола у канцеларији, конференцијској сали или на пленарном састанку могу бити збуњена, фрустрирана и склона погрешним тумачењима и реакцијама. Ипак, и лаици и истраживачи примећују заједничке особине оба пола у пословној средини која се сврставају у родне разлике. Тенен (Tannen, 1994) пружа социолонгвистички увид у тематику, указујући да мушкарци разговор схватају као преговарање и надигравање, како би стекли моћнију позицију, а жене више као начин грађења веза и као вид размене.

²⁴ Бастардне речи су оне које се састоје од једне домаће морфеме и једне стране - нпр. придев „тинејџерски“ састоји се од енглеске сложенице *teenage* и српског наставка *-ски*.

Жене и мушкарци другачије виде мотив за комуникацију, као и њене циљеве. Мушкарци поједностављују поруке, јер им је приоритет ефикасност и продуктивност у послу и желе да се ствари обаве, а не да остваре одређену пословну динамику. Жене користе размену порука како би провериле свој став, добри су слушаоци, оне се „повезују”. Зато жене лако траже помоћ, деле и мисли и емоције, а мушкарци само мисли, притом се сматрајући слабијим уколико искажу потребу за помоћи. Радије све раде на свој начин, макар то било и неетички, ако оцењују да „циљ оправдава средства”. Установљено је, такође, да жене лакше подносе критику. Разлог може бити у томе што су оне, и даље, углавном на подређеним положајима у пословној хијерахији.

Иако је још увек веома мали број жена менаџера, могу се уочити родне разлике у управљачким делатностима. Истраживања показују да мушки менаџер преферира веће просторе око себе и избегава физички контакт, осим руковања. Ако жели да ћаска, онда то ради седећи за својим радним столом, преферира кратке консултације један на један, а потом даје наредбе, директивно, без поговора. Не преферира контакт очима, контролише мимику, мање се смеје. Жели да је нечитак, да „његов посао говори уместо њега”.

Када су у питању женски менаџери, истраживања показују да жена у улози менаџера преферира топле просторе са пуно детаља. Радо прима на консултације, удубљује се у тему и инспиришу је размене и интеграције. Преферира контакт лицем у лице са махањем рукама, израженом мимиком, честим осмесима. Изражава емоције, даје комплименте, подршку, ентузијаста је, поставља потпитања, даје „поклончиће” за мотивацију. Гради односе кохезије, топлине и поверења и важно јој је како се подређени осећају.

Наравно да можемо рећи како се појединачни припадници мушког пола понашају „женски”, а поједине припаднице женског пола „мушки“ на руководећим положајима, нарочито у садашњости. Међутим, иако су неке класификације слика стереотипа везаних за полове, чињеница је да постоје квалитативне разлике.

4.5. Варијабле доминације и асиметријски склоп

Језичким дискурсом родних разлика су се бавили етнометодолози. Они закључују да комуникација увек има уређену процедуру и да се из анализе конверзације могу добити увиди о значењу социјалних акција. Етнометодолози сматрају да варијабле доминације треба тражити у следећим моментима комуникације:

- Отварању/затварању контакта;
- Одабиру тема;
- Заокретима тема у току комуникације и прекидању;
- Секвенцијалној организацији;
- Количини информација.

Шеглоф (Schegloff, 1992) предлаже две могуће стратегије које су аналитичарима при утврђивању везе између организације разговора и социјалне структуре на располагању. Први је тражење статистички значајних података или историјских примера и може се назвати позитивистички. Други је емпиријски, јер се изводи из интеракције испитаника, где се на основу добијеног материјала, уз помоћ квантитативних и квалитативних анализа, изводе закључци о могућим везама (Itakura, 2001, стр. 40).

Бирмингемска школа развија идеју о доминацији у стимулус–реакција моделу. Култар (Coulthard, 1975) успоставља трипартитивну структуру конверзације *I-R-F* (initiation–response–follow-up). Међутим, ова структура је добра само у одређеним ситуацијама (попут учионице) или у одређеним видовима интеракције које Бери (Berry, 1981) назива *primary knower* – онај који преноси неку информацију и *secondary knower* (Itakura, 2001, стр. 42) – онај који је прима. Родне разлике се могу уочити у оваквим моделима.

Ипак се асиметрија јасније уочава у анализама дијалога, јер се ту учесници труде да доминирају и у садржају и у квантитету комуникације. Линел и Лакман (Linell & Luckmann, 1991) сматрају како је симетрија само теоријска жеља, али да се у стварности асиметрија читава не само генерално, него и у сваком сегменту дијалога. Они кажу да је асиметрија интринсична црта сваког разговора. Требало би зато анализирати доминантност као квантитативну,

тематску и интеракцијску димензију. Квантитативна доминација се односи на количину изговореног (број речи), тематска је оријентисана на увођење нових речи, концепата, идеја и ставова током интеракције, док интеракцијска доминација описује доминантно понашање. Линел (Linell, 1988) закључује да је асиметрија највећа у институционалним системима, посебно онде где је хијерархија кључна, као што је то случај у судству.

4.6. Интеракцијска асиметрија

Асиметрија се може манифестовати кроз четири главна аспекта:

- a. Када један говорник контролише другог везано за правац интеракције, односно контролише како се распоређују иницирања и реакције у појединим секвенцама (редослед);
- b. Када се контрола одвија у сфери говорних права, јер се преклапањем или прекидањем контролише учешће (партиципацион);
- c. Може се контролисати квантитет;
- d. И наравно, ту је контрола тематике.

Различити термини су се користили за иницирање и за реакције, али исти принципи омогућују доминантност. На пример, онај ко поставља питање увек контролише разговор, јер је после свих одговора „прозван” да опет прича. Како је то Сократ, отац дијалога, рекао: „Хајде да додамо одговоре, па да извучемо закључке”. И зна се да је он питањима водио дискусију и изводио закључке. Сократ је контролисао редослед дијалога.

Линел (Linell, 1988) чак сматра да се доминантност најбоље и постиже поменутом контролом редоследа. Он то назива „интеракцијска доминација” и мисли да се постиже заокретима (*turns*). Иницијатива у заокретима се може степеновати у односу на ефикасност и доминацију. Питања и директиве су јаке иницијативе. Изјаве слагања или предлога који се не образлажу или су пласирани без икаквог захтева су благе иницијативе.

У жељи да се варијабле квантификују и тако лакше користе за статистичке анализе, направљена је скала од осамнаест категорија заокрета, везана за два континуума: слабо–јако и степен удаљености од предходне теме.

Тако се, на пример, разговор жена–муж у кући квантификовао као 3,2. Идеја је добра, али је у великој мери вештачка и тешко примењива.

И код одговора можемо уочити игру доминације. По том питању Сакс (Sacks, 1987) каже да одговори могу бити „преферирани” или „непреферирани” од стране иницијатора разговора. Преферирани одговор је, наравно, „да”. Посебно у односима који су по дефиницији несиметрични хијерахијски, типа шеф/подређени, „преферирани” одговор је правило. Наравно, и вештина пласирања негативних, нежељених одговора, управо иде тим током: прво кажи нешто очекивано, афирмативно, па тек онда негативан коментар завијено.

Комплетирање, или *joint production* је увек на страни онога ко може наћи праве термине и праву интонацију и тиме постићи тзв. секвенцијалну контролу. Такође, и реформулација је начин да се скрене намера првог говорника и преузме доминација. Поновно дефинисање може се називати и „прагматичка вишезначност” и сматрати успешном стратегијом преузимања доминације (Thomas, 1985). Корекције, као вид поновног дефинисања, карактеристичне су за комуникацију између деце и одраслих, а мање особене у случају комуникације међу одраслима. Преклапања се доживљавају као грешке, а прекидања као девијација, агресивност, али и као израз доминације (Zimmerman i West, 1975). Постоје покушаји да се и прекидајућа понашања систематизују како би се лакше мерила. Разликују се разне врсте динамике у комуникацији: просто прекидање, преклапање, лимитирање и тихи прекид (Ferguson, 1977). Постоје класификације које разрађују седамнаест различитих врста преклапања (Roger, 1988), али постоје и друге категоризације. Заједнички именуатељ им је то да су успешна (у смислу доминације) само она преклапања која су компетирана.

Квантитативна доминација се испољава у два вида: као број изговорених речи, али и као дужина заокрета. Број речи мери колики је неко „простор” заузео у комуникацији. Еделски је (Edelsky, 1981) мерио мушко-женску интеракцију и закључио да мушкарци квантитативно доминирају у академским расправама. Међутим, Линел и Џонсон (Linell & Jonsson, 1991) доказују да квантитет може бити и у негативној корелацији са доминацијом, што се може схватити и као охрабрење у домену родне тематике, где маргинализовани гласови мањина могу

бити довољно артикулисани да допринесу изградњи друштва које функционише на темељима родне равноправности и других људских права.

4.7. Успешност жена у мушким професијама

Зашто је присуство жена и данас у неким професијама реткост? Фокусираћемо се на неке професије у којима и даље постоји мушка доминација, а у питању су професије које су у контакту са комедијом. Зашто је, на пример, у комедији као жанру доминантан мушкарац? Да ли је Y хромозом задужен за духовитост? Да ли мушкарац треба да буде паметан и духовит, а жена млада и лепа? Зашто се од жена не очекује досетка, духовити одговор на дату ситуацију? И да ли се „женски хумор” обраћа само женама?

Значење речи хумор могло би се превести као „сокови који изазивају смех”, пошто на латинском значи течност у телу (која одређује темперамент). Са психолошког становишта хумор је сложена димензија и његово тумачење зависи од полазне теорије. Преовлађују две групе схватања: једна су пореклом из филозофије и настоје да објасне феноменологију, док се друга, почев од психоанализе па надаље, баве динамиком и механизмима.

Изненађујућа је чињеница да је озбиљније бављење хумором новијег датума. Античка Грчка је сматрала да хумор није вредан изучавања, да је далеко испод етичког и естетског. Платон га је видео као злобу према слабијима, а Аристотел је говорио да је ружан. Римљани су том ставу додали презир. После ренесансе, хумор стиче легитимитет, али тек са рационализмом почињу покушаји његовог објашњења. Данас хумор има потпуно другачију друштвену и психолошку функцију него икада у прошлости, што значи да наша садашња схватања немају апсолутну важност.

Психоанализа сматра да психолошко задовољство које ствара виц, комично или хумор произилази из економије инхибиције, репрезентације и/или осећања. И новија психоаналитичка тумачења држе се начела да код хумора несвесни процеси постају свесни на друштвено прихватљив начин. Тако се личност не ремети, посебно у структуралном смислу. Често се говори да хумор преузима улогу сна, јер се користе слични механизми. Такође се истиче како је

динамика хумора агресивне природе. Хумор је вид стваралачког одговора на унутрашње и спољашње фрустрационе изворе. Теорије учења наглашавају да је духовитост подложна процесима учења, како као индивидуална особина, тако и као друштвена појава. Начин испољавања, пријем и начин „потрошње” хумора се учи. Он зависи од економског и образовног нивоа и средине и појединца. Да ли зависи од пола?

Бебе смехом показују задовољство, али тек са развојем симболичког мишљења можемо говорити о разумевању шале, стварању и размени комичног. И код одраслих се хумор, уз емоционалну и социјалну писменост, везује за способност симболичког мишљења. Особе које тешко разумеју хумор могу бити или оне које нису виспрене, или оне које су усвојиле „забрану на смех” (у смислу трансакционе анализе). Још сложенији и ригиднији став може бити везан за психотичан развој личности. Где се ту налазе жене? Зашто је раширено уверење да жене немају смисла за хумор?

Мерење смисла за хумор је теоријски тежак задатак, јер садржи и субјективне и објективне атрибуте. Код нас нема истраживања која се баве овом тематиком (ко би финансирао такве истраживачке пројекте?), али у свету она постоје. Г. Грингрос (G. Greengross, 2011) радио је серију истраживања и закључио како је духовитост у позитивној корелацији са интелигенцијом и сексуалном активношћу, и то код оба пола подједнако. Истина је да је духовитост индикатор интелигенције и чешће сексуалне активности, али у експерименталним условима није потврђена статистички значајна разлика између жена и мушкараца. Међутим, у стварном животу разлика постоји и она се може објаснити различитом мотивацијом: мушкарци се више труде да буду духовити, јер тако желе да импресионирају жене. Жене не користе хумор да привуку мушкарце, иако би могле када би то хтеле. Зашто?

Биолошки, еволуционистички и антрополошки оријентисане теорије објашњавају да је духовитост пожељна особина код мушких примерака, јер они у репродукцији треба да „докажу” своју подобност за оплођавање и подизање потомака, а хумором истичу своју памет и моћ. Мушко такмичење у досетљивости је тако само такмичење у привлачењу пажње женке и уверавању да ће бити добар партнер.

И женама је важан смех. На који начин? Одговор даје научница Н. Геген (N. Gueguen, 2011), која је тестирала реакције мушкараца у тренутку када жене улазе у кафић. Жена која улази са осмехом, без обзира на изглед, има пет пута веће шансе да буде примећена, али и да се интересовање мушкараца на њој задржи. Осмех је важан сигнал, којим жена показује своју заинтересованост за упознавање, кажу еволуционисти. Хумор се може посматрати као варијабла у партнерским односима, али и као део слободног времена, опуштања и забаве свих генерација оба пола. То је и озбиљан бизнис у коме заиста има много мање жена него мушкараца.

А. Самсон и О. Хубер (2007) анализирали су 1519 илустратора стрипова из преко 60 земаља и закључили да се само 9% жена бави овом професијом. Самсон и Хубер су такође закључили да се на основу пола разликује и врста хумора у стриповима. Жене више користе инкогруентан хумор, који се базира на неуклапању елемената ситуације. Мушкарци више користе комичне бесмислице (енгл. *nonsense*). Можемо закључити како жене имају капацитет да развију духовитост у истој мери у којој то могу и мушкарци, али им треба мотивисаност да је користе у интерперсоналним комуникацијама. Било да је то у сврху привлачења партнера или као професионална активност, жене више морају тражити свој аутохтони израз, који није идентичан оном вековима развијаном код мушкараца.

У будућности сви тек треба да се навикнемо на „женски хумор”, како би у њему могла уживати оба пола. Можда је то простор који индустрија забаве тек треба да осваја. Можда треба да дамо шансу женским комичарима и на тај начин омогућимо навикавање ширег аудиторијума на нове видове хумора. Стереотипи које имамо о духовитости жене и мушкараца нису апсолутне истине. Све је подложно променама, само променама треба дати дозволу да се дешавају.

Анализа степена доминације у мушко-женској пословној комуникацији мора бити интегративна. Квантитативна анализа треба да обухвати све сегменте: уводну, секвенцијалну, тематску, количинску и завршинску доминацију. При томе би се морала контролисати варијабла – већ постојећа пословна хијерархија –, што значи да би се анализа морала вршити у оба смера: када је жена/мушкарац надређена/надређен, односно подређена/подређен. Такође би се морало сагледати

колико је пресудан енглески језик као матерњи – L1 и као L2. Уз то се наравно комбинује и квалитативна анализа. Тек тада бисмо смели да тврдимо у ком степену је доминација остала „мушка”, као и где је потребно учинити највеће корекције.

4.8. Род, идентитет и пословна организација

Теоријско занимање за анализу пословних организација је дуго било незнатно. Тек 70-тих година XX века јављају се прве озбиљније анализе структуре, мотивације и стратегија. Тиме су се бавили пре свега мушкарци и њих нису интересовале теме родне равноправности. 80-тих година XX века стидљиво се помаља интересовање за нове прилазе организацијској култури. Фокус се помера на однос према појединцу у одређеном пословном колективу.

Међутим, тек пред сам крај XX и почетком XXI века постављено је питање дискриминације на послу. Проучавање културних одредница дефинисаних мушком доминацијом у корпорацијама, домену технологије, науке, политике и управљања, те улоге таквог истраживања у преобликовању перцепције рода је од нарочитог значаја (Alvesson i Due Billing, 1997, стр. 12). Род је културни феномен, а пословна организација културно условљен облик друштвеног удруживања, те је довођење ова два појма у везу потпуно природни ток научне мисли. А како би Ирис и Алберт рекли, језик је „културни артефакт”, те је јасно интересовање за родне разлике у пословном језику.

Такође, постоје и многи критичари родних разлика. *En-gendering* је неологизам који износи идеју да раса, сексуалност и род нису природне карактеристике тела у западној култури. Која је „истина” о свету око нас? Свакако је тема „dual presence”, јавни-приватни идентитет, присутна у данашњој теорији и пракси.

4.8.1. Родна питања

Ова питања су обрађивана и у оквиру литературе о организационој (корпоративној) култури, у неким инстанцама са акцентом на дистинкцији између

националне, регионалне и индустријске, секторске и радне културе (Mats Berg A. i P.O, 1992, стр. 42). Такође, идентификују се следећи елементи корпоративне културе: физички и визуелни артефакти, колективни референтни оквири и њихове манифестације (саге, епови, легенде, митови, приче) и колективни склопови понашања (ритуали, церемоније, понашања).

Постоје организације које су чисто мушке, на пример, криминално-правне институције намењене борби против мушке насилности. Постоје и чисто женске организације: коло сестара, женске организације за бригу о избеглицама или за расна права. Када се говори о родним питањима, мисли се на мешовите пословне организације, у којима раде жене, које су, услед постојања мушке доминације, мање видљиве и утицајне.

Дејвид Колисон и Херн (David Collison & Hearn, 1994) издвајају следеће видове мушке доминације у организацијама:

- a. Ауторитаризам – појава да се фаворизује и подстиче агресивно мушко понашање као образац;
- b. Патернализам – таква организација у којој се млађи мушкарци изолују и негују присне везе са старијим мушкарцима, док се посебно млађе жене остављају на нижим позицијама;
- c. Ентрепренеурализам – мушкарци функционишу независно и у међусобној конкуренцији, а жене се изолују;
- d. Информализам – мушкарци међусобно размењују информације и фаворизују традиционалне мушке теме, као што су аутомобили, пиће, спорт...
- e. Каријеризам – подстицање мотива постигнућа и пењање по вертикалној хијерхији искључиво код мушкараца (Aalto i Mills, 2002, стр. 44).

То објашњава како мушка дискурзивна пракса симултано репродукује везу менаџмента и маскулинизације као „нормалну” појаву, те онда говоримо о мушкој менаџерској моћи. Резултат је специфично мушко понашање које Мојер и Татл (Moyer & Tuttle, 1983) зову „hogging the show”: коришћење само великих слова, прекидање, неслушање, проглашавање себе спасиоцима који су једини

прозвани да решавају проблеме. Промене које се захтевају нису само промене унифициране организацијске културе доминантно устројене од стране мушкараца, него је реч о путу ка фрагментацији идентитета и организацијских култура, предлаже Мартин (1992). То је захтев за модернизацијом самог појма корпоративна култура, у којој се родност подразумева.

Деконструкција доминације мушкараца је, пре свега, теоријско питање са епистемолошким и методолошким импликацијама, али и са практичним последицама. Крај је моноидентификацији и монокултури. Увид у фрагментацију и индивидуализацију пословних колектива неће дозволити наставак просте репродукције мушке корпоративне културе.

4.8.2. 50/50 моћ

Истраживања показују да чак ни у Скандинавији није постигнута норма родне равноправности. Пример могу бити домаћице, које су тамо и даље на социјалном дну. Додуше, парови који брину заједно о кући и деци скоро су равноправни у томе. Али, на послу, у смислу каријере, и даље је боље бити мушкарац.

Питање равноправности у пословном колективу се може посматрати кроз процентуалну заступљеност полова, али и кроз процену које вредности доминирају, као и која је очекивана форма. Идеје о радном месту још увек су укалупљене у раније моделе. Питање доминације на послу је уско повезано са појмом моћи. Да ли, онда, родна равноправност значи поделу моћи на 50/50?

Три су концепције моћи о организацијама: мејнстрим, критичка и Фукоова (Michel Foucault, 1926–1984). Мејнстрим је плуралистичка перспектива из политикологије и социологије. Моћ се дефинише као способност особе А да доведе до тога да особа Б учини нешто што не би могла сама. Ослања се на концепт: успех/неуспех, победа/пораз, као да смо у арени или рату.

Једна од опција се заснива на Грамшијевој (Antonio Gramsci 1891–1937) теорији хегемоније. Доминантна група има хегемонију, а моћ обликује начин на који људи мисле. Доминантна група заправо обликује систем популарних идеја које промовише као „здрав разум”. Тако се криви и перцепција, тако да појединац

ни не види свој интерес. Критички теоретичари истичу да многе групе и појединци никада не допру до тога да буду део апарата који учествује у доношењу одлука, тако да ни не учествују у деоби моћи. Мишел Фуко, такође, приказује моћ као невидљиву али убедљиву силу. Ту се не постављају питања наметања туђег мишљења, већ се ради о обликовању наших мишљења, осећања и понашања на начин да изгледају аутентично, а заправо представљају резултат идеологија. Ми смо резултат више дискурса који на нас стално невидљиво утичу.

Питање моћи у колективима мешовитог рода поставља и питања језика који се користи за успостављање моћи, односно разлика у мушким и женским стратегијама. Темом родног ауторитарног понашања на послу се бавио Шари Кендал (Shari Kendall) (Holmes i Meyerhoff, 2003, стр. 600). Чињеница је да жене на послу користе „пристојнији језик”. Докторка ће своја запажања и терапију пропратити ублажавајућим коментарима у стилу „материнске стратегије”. Вероватно су из тог разлога, али и захваљујући свом „кућном“ искуству у подизању потомства, жене пожељније у помоћним професијама. Доктор ће, напротив, терапију пропратити оштрим, директивним коментарима. Кендал је истраживао и женске стратегије код куће и на послу, правећи упоредну анализу. Закључио је да жена ипак ауторитет не гради само на материнским стратегијама, него има посебан стил када се обраћа подређенима, а посебан код куће са децом. Жена бира другачије стратегије и другачији језик када комуницира као мајка и као менаџер. Она мора градити вишеструке идентитете у данашњем друштву, за сваку прилику другачији. Штавише, зависно од типа организације или бранше, жена мора пронаћи различите модусе који ће бити успешни.

На пример, у политици жене бирају три успешне улоге: асертивна активисткиња, експерт или позитивно различита (или комбинацију од три опције). У школи или великом бизнису сасвим различите стратегије дају резултат. Чини се да жене још истражују све облике деловања који би могли бити успешни, а при томе се не могу ослонити на вишевековну праксу као мушкарци. Институције се и организују тако да дефинишу, демонстрирају и подстичу легитимитет лингвистичких родних стратегија, како би се реализовале позиције моћи. Женска немоћ у пословним ситуацијама се испољава кроз „женски језик” како би се артикулисала подређена позиција. Интересантно је, како каже Лејкоф (Lakoff,

1975), да се „женски језик” користи и када је мушкарац у подређеној позицији (Holmes i Meyerhoff, 2003, стр. 104). Међутим, како се искуства успешних жена умножавају, женски језик у менаџменту више није аутоматски синоним за неуспех или мању вредност, већ само означава другачији приступ.

4.8.3. Родна комуникација

Од 90-тих година XX века интензивније се из различитих углова истражује веза рода и комуникације: употреба језика – Тенен (Tannen, 1995), Вудс (Woods, 1988); компетенција и њено очекивање – Фоски (Foschi, 1992); интерперсонална дистанца – Лот (Lott, 1995); вођство (перцепција и понашање) – Батлер и Гајс (Butler & Geis, 1990); разговор на послу – Фајн, Џонсон, Рајани и Лфтија (Fine, Johnson, Ryan & Lftiyua, 1987), Вудс (Woods, 1988), Холмс (Holmes, 1992), Рос и Тод-Мансилас (Rossi & Todd-Mancillas, 1987), Тенен (Tannen, 1995), Тим и Емер (Thimm & Ehmer, 1997), Тим (Thimm, 1998); комуникација на послу – Кантер (1977); значај говорног стила – Штефен и Игли (Steffen i Eagly, 1985), Холмс и Мејерхоф (Holmes i Meyerhoff, 2003, стр. 531).

На основу тих истраживања поставиле су се две хипотезе:

- a. Пол-дијалект хипотеза, позната и под називом родолект хипотеза и хипотеза женског регистра (енгл. *Sex-dialect hypothesis*, *Genderlect* и *Female Register hypothesis*);
- b. Пол-стереотип хипотеза (енгл. *Sex-stereotype hypothesis*).

Прва хипотеза (*Sex-dialect*) заснована је на претпоставци да постоје стварне родне разлике у употреби језика, а пословна комуникација је само један од видова испољавања тих разлика. Друга (*Sex-stereotype*) хипотеза сматра да нема стварних разлика, већ да су родне разлике у језику резултат клишеа, тј. стереотипних претпоставки. Фоски (Foschi, 1992) говори о дуплим стандардима за жене и мушкарце. Од мушкараца се очекује директивни, интензивни говорни стил, а код жена се такав начин говора осуђује. Од жена се очекује мекши, љубазнији стил, са потпитањима. Али, супротно томе, „женски језик” се код мушкараца се не осуђује. Теза је да се мушкарцима генерално дозвољава већи распон при бирању стила комуникације, а стереотипи се више односе на жене, као

и чињеница да се женски стил повезује са мање моћним комуницирањем. Ове патерне су навеле истраживаче, нарочито социоллингвисте, да модификују модел истраживања који се фокусира на разлике, доминацију и недостатак, а да се више усредсреде на идиолекте појединаца (Titje, 2018, стр. 11).

Опште узев, не постоји много емпиријских истраживања рода и комуникације, па и пословне комуникације. Обично се наводе истраживања која је спроводио Универзитет у Хајделбергу међу испитаницима којима је матерњи језик немачки. Ова истраживања бавила су се очекивањима која су жене и мушкарци имали у вези са задовољством на послу и вербалним стратегијама у ситуацијама конфликта и статусне асиметрије.

Прва студија која се односила на очекивања родних понашања у вези са професионалним искуством у комуникацији је обављена на 26 испитаника узраста од 26 до 52 године. Два истраживача су спроводила двосатне интервјуе. Студија није потврдила статистичку значајност у женској и мушкој самопрезентацији, али јесте у употреби канцеларијског говора у смислу стручних израза. Свакако, и због величине узорака и због резултата који се не слажу по свим атрибутима пословне комуникације, требало би бити обазрив при генерализацијама.

У истраживању стратегија истраживачи са Хајделберга су направили своју типологију стратегија. Тестирали су следеће стратегије:

- a. Чување образа (*Face-saving*);
- b. Одржавање односа (*Relationship-securing*);
- c. Сарадња (*Cooperation*);
- d. Моћ (*Power*).

Закључак је да мушкарци користе већи распон стратегија од жена. То се уклапа у теорију о дуплим стандардима за жене и мушкарце, јер се жене укалупљују у мање флексибилне облике понашања, а мушкарцима је посвећена већа толеранција. „Род у контекст-моделу” је предлог изнесен у Deaux и Мајор (1987) и неопходно га је узети у обзир када се посматра понашање жена и мушкараца. Фактори као што су давање задатка или одређивање теме разговора су у већој мери родно условљени стереотипима у мишљењу. Као решење се предлаже *gender-construction* перспектива, која ће омогућити да се направи помак

у сагледавању пре свега женских пословних активности (Holmes i Meyerhoff, 2003, стр. 546).

4.8.4. Сексизам

Дебора Камерон (Deborah Cameron, 1995) изнела је документацију у којој се виде правила, кодекси и водичи задужени за контролу „женског језика” кроз векове. То је цементирало статус мушкарца као онога који креира норме, регулише језик и планира га. Мушкарци су ти који су издавали речнике, писали граматике и моделирали лингвистичку научну теорију. Жене су те норме спроводиле некритички не само као мајке, него и као учитељице у предшколским и школским институцијама. Прве су се феминисткиње супротставиле сексистичким заблудама и предложиле промену.

Пошавши од Сапир-Ворфове (Sapir–Whorf hypothesis – SWH) хипотезе да језик обликује и одражава социјалну реалност, многи лингвистички активисти су се залагали за боље балансирано представљање жена и мушкараца у језичкој теорији и пракси. Да би дошло до промене, потребан је увид да асиметрија постоји, али је потребна и мотивација да се ствари мењају, као и развијање стратегија које ће ту промену спецификовати.

Родна неутрализација је један од механизма за симетрично маркирање родова. У енглеском језику илустрација родне неутрализације је елиминисање суфикса за женска занимања (енгл. *actress, usherette, aviatrix*) или замена генеричког *he* са *he or she* или *they*. Језик треба да прати социјалне промене у положају жена и мушкараца. Фактори који се односе на лингвистичку одрживост се тичу типологије (језик који обележава род мора се разликовати од онога који не одражава родност), као и лингвистичког прескриптивизма (предложене алтернативе које крше правила или норме могу успорити и спречити процес усвајања).

Планери морају идентификовати путеве и механизме имплементације предложених промена. И наравно, шира заједница мора прихватити промене. У том смислу, мора се и даље радити на развијању свесности о постојању предрасуда, иако се последњих деценија напредовало. У пословној комуникацији, истраживања су се тичала све чешће употребе ословљавања са *Ms.*

уместо/упоредо са *Mrs.* и *Miss.* Наравно, неоспорно је да наредна истраживања социјалне ефикасности несексистичког језика тек треба да дају праву слику о томе колико су понуђене промене биле корисне и колико су промениле „мушки начин размишљања”, који вековима није имао алтернативу.

4.9. Закључна разматрања

Родна политика, родна равноправност и родно осетљив језик су интергрални елементи пословне сфере. Овде је дат приказ трансакционе анализе, који чини видљивим суптилне аспекте комуникације кроз коју се манифестује моћ (Thomas, 1985) и стереотипно мишљење засновано на традиционалном, патријархалном културолошком моделу (Cameron, 1995). Овакав контекст формира оквире у којима ће бити развијана дискусија у вези са актуелним стањем ствари, и у којем ће бити понуђене алтернативе које и стимулишу и рефлектују тенденције потекле из потребе за једнакошћу, људскошћу и уљудношћу, те начине на које се те потребе очитују у језику. Долази се до закључка да су родни модели, као део традиционалне парадигме уткани у језичко ткиво и свакодневице и стручних регистара, али и да је то део друштвене стварности који се може мењати.

5. КОРПОРАТИЗАЦИЈА КАО ОСНОВА ДРУШТВЕНИХ ОДНОСА И ЊЕН УТИЦАЈ НА ЈЕЗИК, ОБРАЗОВАЊЕ И РОДНОСТ

Ово поглавље детаљније испитује неке од појмова који су обрађивани у претходним поглављима, фокусирајући се на корпоративну сферу. У том смислу пропитује се појам родности, хијерархије и моћи, те њихова веза са језиком, при чему се указује на конкретне језичке инстанце као илустрације идеја које дискусија представља. Сагледава се језик и родност у корпоративном контексту, с тим што се скреће пажња и на посебан утицај везе између личног и јавног, корпоратизације и образовања, те глобализације, медија и дигиталне технологије у усложњавању проблема родне једнакости и родно осетљивог језика.

5.1. Родна политика на тремеђи моћи, личног и јавног

Специфичности оквира истраживања које представља ова дисертација су од кључног значаја за разумевање начина на који је тема обрађена, која грађа је узета у обзир и на који начин је представљена. Наиме, тематски фокус је на пословној комуникацији и то податке који су релевантни за ову студију локализује у оквиру формалног регистра. С тим у вези, увек је корисно приметити упливе неформалног, колоквијалног кода, нарочито из перспективе преламања личног и јавног, које се у садашњем моменту испољава на разне и незанемарљиве начине. У том смислу, рефлексивна званичне идеологије игра подједнако важну улогу и присутна је у истој мери како у домену јавног дијалога, тако и у комуникацији коју бисмо више окарактерисали као део личног плана. Разлог за то је што моћ представља главну окосницу друштвених токова, укључујући корпоративни сектор. У блиској вези са тим је доминација као вид демонстрације моћи. Како у политичком дискурсу (у најширем смислу и обухватајући разне облике овог феномена, укључујући и милитарне конфликте), тако и у различитим аспектима друштвених односа, доминација се успоставља као аксиом размене.

У данашње време однос између личног и јавног је веома сложен. Медији чине део значајне компоненте која доприноси недовољно дефинисаној и видљивој

границе између њих. Дестабилизовање дистинкције о којој је реч може се довести у везу са запажањима о комуникацији између мушкараца и жена у контексту угрожене приватне сфере, нарочито уколико се посматра контекст брака, где се уочава тенденција ка стварању утиска стабилности, па се амбивалентности и несигурности превазилазе њиховом трансформацијом у неке препознатљиве садржаје, укључујући реконфигурацију индивидуалних животних прича супружника, што има за циљ и креирање стварности таквих садржаја (Fishman, 1997, стр. 417). То је аспект конструисања утиска нормалности без обзира на околности као средство заштите и очувања аутономије приватности (Eckert, 2013, стр. 113).

Померање, релативизовање и тенденција која иде ка укидању дистинкције између јавне сфере и приватности има одјека у језику. Стога, тај феномен постаје све заступљенија тема лингвистичких истраживања (Blommaert and Vulcaen, 2000). Опсервација која се тиче промена у доминантном језичком стилу који гравитира ка колоквијалном, а удаљава се од формалног чак и у контекстима који су по својој природи далеко од приватног и свакодневног говора, може се се читати у светлу тенденције брисања границе између приватног и јавног. Овај угао гледања пружа изоштрену перспективу, нарочито ако се доведе у везу са корпоратизацијом свакодневног, што има неку врсту бумеранг-ефекта на јавни дискурс, где обе сфере постају на чудан начин замагљене, недовољно издиференциране, неразговорно дефинисане и потенцијално разводњене. Речено нарочито добија на важности ако се у обзир узме агресивна комодификација језичких облика, што критичку анализу дискурса претвара у значајну праксу у разноврсним дисциплинама и делатностима, укључујући маркетинг, социјални рад и политички дискурс (Blommaert and Vulcaen, 2000, стр. 452).

Релативизовање границе између личног и јавног је у уској вези са култом јавних личности, звезда индустрије забаве, и других фигура које отелотворују појам гламура и раскоши, што узоркује промовисање личних профила путем друштвених медија на прилично неселективан начин. У исто време, доступност података, манипулација њима, комодификација и злоупотреба истих у циљу остваривања профита су додатни видови дестабилизације границе између личног

и јавног. Није потребно наглашавати колика и каква је улога контроле, моћи и доминације у том контексту и како ови облици репресије чине приватност једним од најугроженијих аспеката живота појединца у савременој цивилизацији.

Како овај рад истражује родну тематику и могућност усклађивања родне равноправности у друштву са применом језичких средстава за изражавање такве ситуације, истиче се улога друштвених полуга које моћ и доминација покрећу у оквирима родне динамике. Ово нам говори да се ради о још једном виду укрштања јавног и личног, јер је у најужем смислу род нешто што припада индивидуалном више него друштвеном. Међутим, како је род категорија која је у великој мери условљена дискурсом, он не може бити изолован од контакта са проблемима конструкта, манипулације, репресије, фалсификовања чињеница, институционализованог фабриковања знања, а ни питања попут контроле, присиле, избора, права, једнакости, правде, слободе.

Још далеке 1993. године Ричард Флорида (Richard Florida) и Мартин Кени (Martin Kenney) говоре о реструктурирању процеса производње и врсте производа. Конкретно, реч је о заокрету од индустријског модела ка моделу који се више замишља као лабораторија него као фабрика или, тачније речено, мешавина ова два, „factory as laboratory”, чиме се сугерише нејасна граница између иновације и производње и њихово мешање (Florida i Kenney, 1993, стр. 643). Потка ове реорганизације организационог сектора је примат који интелектуални рад добија над мануалним. Заправо, оно што се дешава је нека врста синтезе интелектуалног и физичког рада. Акценат је на све већој пажњи у области знања, информације, иновације и технолошки омогућених и генерисаних садржаја. Аутори наводе да таква врста смене парадигми производње захтева и повлачи модификације у начину функционисања, при чему се истиче тимски рад и децентрализовано одлучивање (Florida i Kenney, 1993, стр. 637). Ставља се акценат на потенцијал који има умрежавање интелектуалног капитала запослених, координација интелектуалних способности и појава нових организационих форми и система, и то у глобалним сразмерама, што се предочава употребом термина „друштвени мозак” (Florida i Kenney, 1993, стр. 642)²⁵.

²⁵ „social brain” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Очигледно се ради о великом изазову са којим се суочава пословни свет. Елементи који ситуацију чине контраверзном су кооперативност, сарадња, солидарност. Аутори указују на појаву новог вида сарадње на релацији радници–менаџерски слој (Florida i Kenney, 1993, стр. 647). На основу студије случаја коју представљају, она се своди на мотивисање зарадом и смањивање броја радних места, чиме су, заправо, ови кључни аспекти рада у колективу (кооперативност, сарадња, солидарност) у великој мери скрајнути, у засенку, или онемогућени услед конкуренције као главног фактора функционисања у пословном свету генерално, а што предочена студија случаја показује у специфичном и конкретном облику.

У основи овог проблема је наравно борба за превласт, како у смислу друштвеног статуса, тако и политичке моћи, материјалне добити и доминације као демонстрације надмоћи као такве. Ни приватна сфера није била поштеђена реконфигурација у том светлу у периоду који је уследио, чему сведочимо на разним инстанцама. Наравно, сама чињеница да се један од аспеката родно осетљивог језика доводи у везу са критиком друштвених односа чији је део родна неједнакост и да се та критика умногоме тиче разоктрикавња и деактивирања патријархалног система, који је наслеђе из прошлости, говори о томе да родна неједнакост и начин на који се лични и јавни план укрштају у домену родне тематике није иновација садашњег времена. Свакако постоје бројни чиниоци који тај традиционални оквир у савременом руху чине специфичним управо за ово време, па се стога данас бавимо том тематиком на начине који укључују проблем родно инклузивног језика.

5.2. Неки аспекти питања родне равноправности у светлу образовања корпоратизације и хијерархије

Слој овог рада који се тиче пословног аспекта посматра корпоративни миље као најчешћи контекст у којем се може пратити тема пословне комуникације. У том смислу, рад указује на улогу хијерархије у корпоративном свету, нарочито кроз призму родне политике и њене рефлексације у комуникацији. Од посебног је значаја нагласити угао из којег се прати улога корпоративне сфере

као доминатног пословног модела, који се на различите начине инфилтрира и у институције које му по природи нису сродне, а налази одјека и у комуникацији на приватном нивоу. Због агресивне експанзије конзументства, превласти утилитаристичког поимања света, девијација у међуљудским односима и бескрупулозне борбе за надмоћ, друштвени статус и материјално богатство, овај модел захвата све веће сегменте друштва. Високообразовни систем није изузетак. Стога се питање пословне комуникације уже контекстуализује у оквиру високообразовних институција.

Оно што полемику чини уско специфичном јесте родна политика. С тим у вези, треба приметити два аспекта хијерархије када је у питању високо образовање као део корпоративног света. Један аспект хијерархије се тиче односа међу запосленима у тој корпорацији, што обухвата и предавачко и непредавачко особље. Други аспект је у вези са односима између предавачког особља и студентске популације, с једне стране, затим односима међу студентима, а такође и односима између студената и непредавачког особља. Питање родности је пристуно у сваком од наведених аспеката.

Нека од централних питања у оквиру ове теме разматра Тара Брабазон (н.д.) у влогу посвећеном женама у високом образовању. Иако насловљен „Women, PhDs, and Having It All” и примарно намењен докторанткињама, влог обухвата проблеме везане за проблематику ширег обима. Брабазон указује на специфичност рада у високом образовању, где је дефиниција радног времена врло дискутабилна. Она је заговорник права и могућности избора које правимо, а који нам креирају стил живота. Међу њима је и време које одлучимо да посветимо свом послу. Јасно је да предавачка професија није ограничена искључиво временом проведеним на часу. Истраживање је начин усавршавања који омогућава компетенцију и ниво стручности, што је основа за учешће у немилосрдној борби на тржишту (иако не мора, не треба бити и није у свим случајевима мотивисано тим фактором).

Брабазон запажа да положај жене ову чињеницу додатно компликује. Жена, иако еманципована, још увек балансира између обавеза које јој намеће традиционални систем вредности с једне стране и, с друге, могућности коју јој пружа ситуација извојевана борбом за женска права. Равнотежа између приватне

и јавне сфере у том случају у великој мери обухвата могућност усклађивања породичног живота, пословног аспекта и слободног времена. Занимљива је опаска да је осмочасовно радно време модел који себи може приуштити мушка популација у традиционалном систему, где је такозвано слободно време, заправо, простор за жену да обавља дужности попут кувања, прања или бриге о деци. Даље, рад жене није вреднован подједнако као и мушки. Брабазон наводи да у Аустралији само 25% женског предавачког кадра у високом образовању има звање професора. Она наводи и конкретне примере из сопствене каријере, када је на руководећој функцији на једном од универзитета била плаћена знатно мање од колеге на позицији истог ранга.

„Having It All” из наслова се односи на покушај и тврдњу појединих жена да је могуће бити остварен подједнако на свим пољима: бити испуњен и успешан у домену породице, професије и друштвеног живота. Брабазон је мишљења да је то неоствариво. Прецизније говорећи, у данашњим условима, постоје бројни разлози који намећу компромисе. Сумња коју Брабазон изражава се такође односи на критичко сагледавање тврдње о могућности да се жена реализује у потпуности, узимајући притом у обзир компоненте као што су посао, максимална флексибилност по питању радног времена, мајчинство, приватност, интима, социјализација, забава, испуњеност, осећај смисленог бивствовања. Она тврди да је то можда могуће, али не данас или не истовремено.

Гласови другог таласа феминизма, нарочито из седамдесетих година двадесетог века говоре у прилог супротној тези или је потврђују, у зависности од тога како гледамо на проблем. Жене су тад безрезервно прокламовале овај слоган, а можда и успеваале да буду подједнако остварене и задовољне на свим поменутих плановима. Утолико говоримо о приступу и ставу који се разликују од онога што Брабазон тврди. Међутим, чињеница да то нису гласови данашњих жена, него они који долазе из историјски удаљених декада потврђују оно што Брабазон тврди у вези са могућношћу која је у прошлости за тако нешто можда и постојала.

Треба узети у обзир промене у друштву и функционисању пословног света, устројство академског миљеа, динамику тржишта и вокабулар културе, те схватити да је реч о другачијим условима. Седамдесетих година двадесетог века није постојао прекаријат, уговор на нула радних сати, незапосленост какву знамо

данас или неплаћени рад у мери и облицима који су заступљени у савременој култури. Послови су били стабилнији, пензиони фондови такође, а радно време у границама прихватљивог. У већини случајева није било потребно радити неколико послова да би се обезбедила егзистенција, а академски сектор махом није био део корпоративне сфере. Приметимо да је увек било приватних универзитета, али клима и начин функционисања образовних установа као таквих нису били подређени пословном моделу. Наставни и образовни садржаји нису били условљени ненаставном и необразовним компонентама на начин на који се тај утицај манифестује у садашњем моменту.

Наравно, било је и појединачних случајева и слојева друштва који се не могу идентификовати са овде описаним условима, а у складу са коментаром који нуди Брабазонова. Међутим, генерално, ситуација јесте била таква. Другим речима, корпоративни модел није био универзални модел функционисања, а нарочито не свих инстанци друштвених институција, организација и активности. Осим тога, већи степен сигурности и стабилности је пружао могућност да се жена оствари на свим наведеним пољима. Вероватно не у свим случајевима, не све жене, али можда више и засигурно у многим случајевима на другачији начин од модела којима прибегавају жене данашњице. Треба приметити да ова констатација нити у контексту критике коју нуди Тара Брабазон, нити у оквирима овог рада није носталгичан позив на реконструкцију етапа из прошлости. Напротив, то је осврт који омогућава критичко сагледавање, а не идеализовање прошлости. Самим тим, он нам нуди здраву основу за исти такав приступ садашњости и визију будућности.

Данас, по мишљењу Таре Брабазон (н.д.) жена мора правити избор. То је с једне стране вид оснаживања и потврда права које она има и слобода које ужива, тј. вид манифестације њене еманципанованости. С друге стране, то су, такође, компромиси, али такви, како Брабазонови истиче, који нам омогућају просперитет и смисленост бивствовања у овом свету. Иронија је у томе што се избори често свде на одлуку жене да одустаје од улоге мајке, те налазимо велики број успешних жена у високом образовању које, као резултат сопствене одлуке, немају деце. Друга опција је одрицање од породичног живота услед радних услова који неретко подразумевају искључиво провођење викенда са породицом или зато што

жена ради у другом граду или зато што је радно време, иако не формално дефинисано описом радног места, такво да готово захтева да особа проводи више времена на радном месту него код куће. Наравно, друштвени живот је један од честих облика којима се избор који правимо одражава на стил живота који усвајамо.

Бројне су нијансе које могу одређивати изборе које правимо, а који у неким случајевима чине врсту компромиса. Парадоксално, право на рад остаје избор који је готово нужно направити. Већина жена није у могућности да га себи приушти, а велики број жена ни не жели да се определи за компромис одрицања од тог права. То је с једне стране изузетно позитиван облик „неумитности”, јер је у питању право које жени припада. Генерално, жена нити жели, нити треба да га се одрекне. Појединачни примери који показују другачије параметре употребљене при прављењу избора су део приватности жене и поново се тичу њеног права да направи избор. У заједницама које онемогућавају право жене на запослење или у случајевима када јој материјална ситуација омогућава или ствара илузију да може изабрати да не ради, затим у случајевима када је жена приморана на рад, што је чест случај у индустрији трговине људима, природа таквих инстанци је сасвим другачија. Ту говоримо о екстремним облицима угрожености женских права и злостављању које често подразумева насиље и сексуално злостављање или маскиране облике подређености.

5.3. Пословна комуникација на енглеском језику у контексту високог образовања у Србији

Део реконфигурације родне политике, сфере свакодневног и језика који употребљавамо у комуникацији једни са другима представља начин на који постављамо питања која нам могу бити смерница у модификовању друштвене сфере и остваривању права. Питање које се поставља је како нас рад може испуњавати и бити демонстрација друштвених односа заснованих на једнакости и хуманости. У сврху ове студије од интереса је веза између те друштвене динамике и језика. Стога је тема родне осетљивости у пословној комуникацији на енглеском језику важна компонента целокупног тока и у високом образовању и у сфери родне политике и дискурса. Ову чињеницу је могуће сагледати у светлу опажања

које говори о настави пословног енглеског језика, генерално перципираној као уско стручном регистру (Bhatia and Bhatia, 2011, стр. 26), а потребно је обратити пажњу и на аспекте који долазе из ширег друштвеног контекста. На ту потребу указује и инсистирање на јасној корелацији између образовања, лидерства и пријатељских односа у људској заједници (O'Connor, 2020, n.p.).

Како је глобализација довела до ближе комуникације и размене међу културама, па и узајамног утицаја и инкорпорирања елемената других култура, неке консеквенце таквих околности налазимо и у високообразовним институцијама у Србији у данашње време. Овде треба узети у обзир специфичности улоге наставе енглеског језика у ситуацији када глобализација знатно помера традиционалне оквири и приступа и садржаја наставе енглеског језика (Kramersch, 2014, стр. 296).

Претпоставка је да се искуство, доживљај и свест о њима рефлектују у одговорима испитаника у оквиру овог истраживања. Притом, треба узети у обзир да се говори о родно осетљивом језику у пословној комуникацији на енглеском језику, који испитаницима није матерњи. Осим тога, испитаници у оквиру ове студије (изворни говорници српског језика) уче пословни енглески језик у оквиру курса прописаног силабусом. Они слушају и полажу предмет „Пословне комуникације” као део наставног плана и програма, а такође су и актери у пословној комуникацији, али је тај регистар на енглеском језику ограничен нивоом Б2 курса. Они су део корпоративног света превасходно у својству потрошача. Због поменутих ограничења, ово истраживање долази до података који можда не могу обезбедити артикулисање дефинитивних одговора на питања родне осетљивости у пословној комуникацији на енглеском језику у универзалним оквирима и/или за популацију ширу од оне која је обухваћена узорком, али могу имати улогу лакмуса који може одредити смер, обим, интензитет и ужу тематику даљих пропитивања ове значајне језичке и друштвене појаве.

Оквир који уже одређује природу података до којих долазимо у оквиру овог истраживања је умногоме одређен специфичношћу ситуације у којој се истраживање врши. Наиме, иако су корпоратизација и технологија два елемента које глобализација поставља као заједнички именоватељ токова који превазилазе

локалне специфичности, морамо узети у обзир управо и карактеристике националних и регионалних друштвено-политичких и културних одредница. С тим у вези, посматрамо високообразовне институције у Србији које су захваћене тим глобалним процесом корпоратизације, манифестованом на начине својствене овдашњој култури и друштвено-политичким приликама. Корпоратизација је појава која се махом ослања на самосталност функционисања тржишта. Србија логику финансијског капитала усваја на темељима постсоцијалистичког система, што нови начин функционисања у складу са светским токовима боји специфичним српским, постјугословенским колоритом.

У том светлу, бројни су случајеви где фондови који омогућују рад институција у високом образовању потичу из профитног сектора. То што многе донације могу долазити из фондација филантропског и непрофитног типа не мора бити гаранција да закон тржишта не одређује њихов рад. Контратежа овоме је контрола државног апарата. У Србији су присутне обе врсте механизма. Високо образовање у Србији се налази на територији где се укрштају средства из државног буџета и приватних извора. Ово се не тиче само поделе на државне и приватне високообразовне институције, већ је ситуација много компликованија. У оквирима државних универзитета, део студентске популације се финансира из државног буџета, док је велики део оних који се финансирају из сопствених извора. Осим тога, научни пројекти се финансирају из државних фондова. Ово значи да је улога потрошача нешто што обједињује искуство студирања на приватном и на државном универзитету. Та перпектива уноси својеврсни вид динамике у функционисање високообразовних институција и има одјека у начину на који се доживљава хијерерхија и остварује доминација. И из угла онога који пружа услугу, с једне стране, и клијента с друге стране, питања доминације и материјалне добити играју важну улогу – подједнако важну као и у друштвеној имагинацији уопште. Високообразовни контекст није изузетак у том смислу.

Истраживања показују присуство родне неједнакости очитане у уџбеницима (Blumberg, 2009, стр. 346). Материјал предвиђен планом и програмом наставе има улогу у репродуковању родне неједнакости, нарочито кроз скривене аспекте приступа настави, кроз које се инсистира на стереотипним родним улогама и позицијама (Abolaji, 2013, стр. 455–456). Наводе се примери пројеката

које су финансирани Форд Фондација (Ford Foundation) и Светска банка (World Bank) као илустрација филантропски и демократски оријентисаног истраживања и улоге ових гигантских организација у промовисању питања родне равноправности пружањем великодушне финансијске подршке истраживању које је учинило видљивим присуство родне неједнакости у уџбеницима, што може бити индикатор и за особености школског система уопште (Blumberg, 2009, стр. 350, 357). Нарочито се истиче значај оваквих подухвата због ефекта који су имали у деловима света као што су Индија, Кина, Кариби или Латинска Америка, где су права жена угрожена и где је потребно промовисати демократске принципе.

Осим што се у питање може довести позив стеротипног мишљења при доношењу судова у вези са неким културним миљеима, поставља се питање критичког читања улоге мегадонора у истраживању, како у друштвеним, тако и у природним наукама. Примећује се одавање признања овим организацијама децидирано наглашено и елаборирано, али и навођење примера локалног истраживања које је спроведено у Индији које подједнако успешно освешћује проблем родне неједнакости и нуди алтернативу, што се истиче као решење за извођење истраживања без донација мегаорганизација и корпорација. Коментар при крају чланка може се схватити као критички став и приказ перспективе коју је неопходно акцентовати. Указује се на потребу да у надгледања истраживања треба да буду активно укључени учесници у истраживању и организације одговорне за његово праћење. Тиме би се постигла могућност комуникације са донаторима уколико се за то појави накнадна потреба, као и могућност предочавања друштвених аспеката који би иначе остали скривени јавности (Blumberg, 2009, стр. 358).

Не треба заборавити у коликој мери је друштво комплексна целина. Разни аспекти друштвеног функционисања су у сталном контакту и њихова међусобна повезаност има утицај како на функционисање тих наизглед изолованих сегмената, тако и на друштво као целину. С тим у вези, треба имати у виду повезаност и интеракцију између појединих културних категорија као што су род и класа. Неопходно је обратити пажњу на то како класна оса комуницира са родном у тоталитету друштвених односа. У Србији је та врста условљености друштвених димензија врло специфична, с обзиром да се постсоцијалистичко

друштво, како и сама категоризација указује, више ослања на своју такозвану бескласну прошлост него на класну садашњост.

Постсоцијалистичко друштво у Србији у овом моменту има многе карактеристике класних капиталистичких друштава, почевши од модалитета производног сектора, преко корпоративног миљеа, до образовања и других културних институција, укључујући ту и свакодневицу која је као и у развијеним капиталистичким друштвима у великој мери комодитизована. Из тог разолога, примећује се континуитет када је у питању значај неких феномена, а и запажања у вези са њима. Неки од њих данас су од подједнаке важности као и пре неколико деценија, и то у истој мери, те на сличан начин у разним друштвеним срединама. Овде се примарно мисли на потребу за очувањем аутентичне демократије, која може омогућити средства за сиромашне слојеве друштва и обезбедити родну, расну и класну равноправност, учешће родитеља и наставника у креирању политике едукативних садржаја и организације школства, стабилност и приватне и јавне сфере без обзира на економске прилике у земљи (Shor, 1992, стр. 240).

Моћ и контрола путем канала финансијског капитала имају директног утицаја на креирање опште климе у овим сегментима друштвено-политичког и културног живота. Као што држава може контролисати, одређивати и условљавати наставне садржаје, тако и корпоративни сектор може имати подједнако снажан утицај по питању приступа образовању као таквом и тематици у конкретном смислу. Питање како таква ситуација утиче на мисију и начине манифестовања образовања као таквог и конкретних образовних садржаја јесте нешто што треба да заокупља и критику и праксу образовних инстанци. Исто тако, од великог је значаја сагледати и усмеравати начине на које модификована високообразовна сфера утиче на осетљивост на теме које имају значаја за живот у друштву заснованом на једнакости и хуманости. Очигледно, ово су нека од питања на која критичко мишљење и сама предавачка пракса могу пружити одговор.

5.4. Смернице у настави енглеског језика у светлу родно инклузивног језика

Један од аспеката на који истраживање може указати и показати смер којим би се требало кретати у циљу унапређивања и теме и примене онога о чему нас она информише је ситуација у високом образовању везана за родно осетљив језик и наставу енглеског језика, где се усваја лингвистички садржај који се тиче једнакости, демократије, грађанске свести и слобода. Многи од фактора који чине овај сегмент могу нам бити и показатељи и средство за просперитетну комуникацију и овладавање језиком на начин који није диктиран профитом и механицистичким приступом знању и учењу. Ова дисертација указује на значај коришћења аутентичног материјала, језичке стварности друштвених мрежа, инстанце из популарне културе, примера академског дискурса, уметничког израза и метанаратива у настави енглеског језика. Употреба аналогне и дигиталне технологије може бити од помоћи при анализи, усвајању и примени језичких садржаја.

На тај начин је могуће посматрати, увиђати и указивати на различите видове обраћања, што у оквиру родне тематике има велики значај. Један од примера је енглеска реч *гиу*, која се у основном значењу односи на особу мушког пола и својствена је колоквијалном изразу. Међутим, можемо је чути и у комуникацији коју карактерише виши ступањ формалности од окупљања пријатеља, интерлокутора на друштвеним мрежама или неутралног реферирања у свакодневној говорној ситуацији. На пример, реч се може чути у радио-емисијама дебатног типа, у оквиру радионица и телевизијских емисија, где њена употреба не умањује степен формалности, нити деградира приступ теми која се разматра. То показује размену језичких садржаја на релацији висока–популарна култура. Такође је корисно приметити да се у енглеском та реч употребљава и када се ословљава група људи која се састоји од особа мушког и женског пола. Поставља се питање да ли се та пракса сада мења и да ли се та реч доживљава на исти начин.

Слично томе, може се пратити перцепција и рецепција традиционалних фраза као што је *ladies and gentlemen*. Прво, занимљиво је испитати и приметити класну обојеност израза и начин на који разни слојеви друштва могу бити осетљиви на њу. Осим тога, та фраза има изражену родну обојеност и може бити доведена у питање у данашње време када бинарни приступ родности, који је у

основи те синтагме, није једини важећи. Ово може имати за последицу да и језичка манифестација схватања родности може довести до алтернативних предлога. Није искључено да би језичке конструкције попут ове могле бити подвргнуте критичком пропитивању у смислу примерености.

Насупрот овој тенденцији, у званичној политици неких земаља попут Велике Британије дешавају се преокрети који повлаче модификације у језику не нужно усклађене са небинарним приступом родности. У овом моменту, естаблишмент прописује да чланови парламента у писаној форми поред имена особе мушког пола којој се обраћају употребљавају суфикс *Esq. Cambridge Dictionary* (n.d.) пружа увид у нијансе значења ове речи. Иако етимолошки гледано реч потиче из класне стратификације и односи се на једну од племићких титула, данас та реч (нарочито њен скраћени облик) махом служи као еквивалент енглеског вида реферирања или обраћања коришћењем *Mr.* У правном контексту, нарочито у америчком енглеском, та реч се користи за обраћање адвокату и у писаној форми се може користити и уз женско и уз мушко име.

Давид Шариатмадари (David Shariatmadari) нуди коментар на овај детаљ друштвено-политичке стварности Британске монархије у свом тексту објављеном у дневном листу *Гардијан (The Guardian)*, који носи наслов „What Jacob Rees-Mogg’s Language Rules Reveal about Him” (2019). Доласком Бориса Џонсона (Boris Johnson) на функцију премијера Велике Британије, Мог је постављен на руководеће позиције у Доњем дому британског парламента и Савету дома. Он је у веома кратком року увео промене које су привукле пажњу јавности. Тичу се језика који се прописује за писани облик изражавања чланова парламента. Један од захтева се односи на коришћења поменутог суфикса *Esq.* Шариатмадари примећује иронију у ситуацији где се потенцијални призивок племићког статуса може наћи у обраћању онима који нису део аристократског слоја друштва. Тај привид широкогруде демократске инклузивности се граничи са имплицитном, готово гротескно провокативном класном дискриминацијом у чину којим британски члан парламента наизглед свима додељује привилеговани статус (Shariatmadari, 2019, n.p.). У домену родности нема таквих изазова јер не постоји реч која би се односила само на особу женског рода (Shariatmadari, 2019, n.p.).

Језички материјал који налазимо у различитим изворима пружа увид у разнолике језичке ситуације, различите употребе и динамику својствену језику. На овај начин долазимо до података, указујемо на појаве у језику и пратимо модификације које се у њему дешавају. На пољу лексике то се може илустровати случајевима као што је реч *guu*. Употреба ове речи може се пратити и у домену семантике запажањем динамике промене њене дистрибуције у језичком спектру. У сфери морфологије, али уз укрштање са лексиком и семантиком, може се говорити о случајевима као што је облик *sexting* у значењу слања порука са садржајем који има сексуалну конотацију или подразумева слање слика са експлицитним порнографским садржајем, као што указује *Cambridge Dictionary* (н.д.). Скраћенице, као што је *AITR* (енгл. *adult in the room*), које се употребљавају на друштвеним мрежама, говоре о лексемама врло специфичног типа и од значаја су за наставу језика и осетљивост за другост. У синтакси долази до не малих изазова: употреба родно инклузивног облика личне заменице *they* у јединском облику повлачи другачију перцепцију остатка реченице.

Таква ситуација нам отвара угао из којег се може посматрати родност у светлу језика, док приступ настави као такав такође пружа увид у начин на који медији могу послужити и као облик контроле, али и као простор за шири отпор присили и репресији. Ова тврдња може се посматрати као паралелна идејама које се позивају се на Сапир-Ворфову теорију, која посматра условљеност између језика и ванјезичке стварности. У том контексту, примећује се повезивање заменице *he* за треће лице једнине у мушком роду са особом мушког рода (Miller and James, 2009, стр. 483). Није нелогично претпоставити да би нам лингвистичке навике употребом личне заменице *they* и за особе женског и за особе мушког рода могле променити перцепцију родних стереотипа. Занимљиво је размишљати о предлогу да би у кључу родно неутралног језика требало да избегавамо устаљене фразе које се заснивају на стереотипним моделима рефлектованим у одомаћеним поређењима као што је „трчи као девојчица” или фрази „људи не разумеју”, па се предлаже измена лингвистичких навика (Canales, 2020, n.p.)²⁶.

Контрастивни и интегрални приступ овим аспектима културе и језика може појаснити актуелну језичку ситуацију, чиме се може омогућити аутентично

²⁶ „runs like a girl”; „men don't understand” (слободан прев. Тамара Стефановић)

усвајање језичких садржаја. Овај приступ може расветлити многа питања из домена саме комуникације. Студенти у контакту са аутентичним језичким материјалом могу испољити реакције које су значајан показатељ њиховог доживљаја саговорника, другости и лингвистичких средстава којима се тај доживљај изражава. У том контексту, говоримо о способности да се саслуша саговорник, чује садржај који је део његове поруке и одговори на начин који ће изразити уважавање људског бића и заинтересованост за успостављање тока сигнала кроз комуникациони канал. Начин на који се неки језички садржаји усвајају у великој мери се ослања на интерпретацију, реформулацију, питања, прекидање и слично, што су све елементи комуникационог процеса који могу указати на начин на који појединац доживљава и рефлектује феномене као што су моћ, доминација, једнакост, право и слобода.

Аутентичан језички материјал који укључује садржаје са друштвених мрежа студентима може бити од помоћи при усвајању језика не само у смислу кретања по познатој територији, него и откривања перспективе са које се виде скривени слојеви познатог рељефа. Језик друштвених мрежа у великој мери одражава доминантан комуникациони код у данашњој култури, заснован на фрагментарности и диктиран брзином. Та врста размене је у вези са дистракцијом која одређује велики део наших активности данас, па тако и саму комуникацију. Познато је да су то видови репресије и контроле. Из тог разлога, њихово пуко детектовање и идентификовање нити је само по себи циљ ових језичких активности, нити је довољно.

Препознати дистракцију и фрагментарност није само себи сврха. Разобличавање механизма који их покрећу и развијање способности отпора је нешто што овај приступ настави може омогућити. Таква педагогија даје увид у страну комуникације везану за технологију, виртуалну сферу и наш одговор на могућности које нам се пружају кроз технологијом генерисане комуникационе канале. Део овог начина усвајања језика је и осетљивост на другост, у оквиру чега родност заузима важно место. Део учења језика тако постаје и учење балансирања између слободе говора и уважавања другог. Самим тим, ово пружа могућност праћења, освешћивања и практиковања дисциплинованог, али и разиграног језичког израза.

Настава енглеског језика у спрези са темом родне остелјивости је још један канал кроз који се манифестује међусобна условљеност између језика и ванјезичке стварности. С тим у вези, постоји могућност усвајања неких постулата из домена људских права кроз учење језика. Овладавање родно инклузивним језиком у оквиру пословне кореспонденције на енглеском језику може допринети освешћивању сфере која се тиче родне равноправности и успостављању комуникације засноване на уважавању другог, толеранцији, скромности и хуманости.

Овде се скреће пажња на стилске нијансе у комуникацији које су ствар избора учесника. Конкретно, акценат се ставља на важност учтивог обраћања уопште, а нарочито у пословној комуникацији, и то у контексту родне тематике. Деликатност теме, као и самог феномена, условљава тензија између слободе избора и нормативности која се намеће у циљу ефикасније комуникације. Наиме, уљудност је нешто што аутентично доживљавамо и примењујемо у комуникацији и опхођењу са другима. С друге стране, конвенционална учтивост се може свести на пуку формалност која је релативизује, те мења и начине на које се она манифестује и ефекат који има у комуникацији.

Као пример ових феномена и дистинкција може се узети улога свести о културним разликама. Саговорници могу лингвистичким понашањем (и вербалним и невербалним) показати и знаке учтивости и истинског уважавања. Као што се наводи у својеврсном водичу кроз нормативност пословног комуницирања (Sweeney, 2003, стр. 2), у неким културама контакт очима игра велику улогу. Англофоне културе, нарочито Велика Британија и САД, придају значај овом детаљу у комуникацији. Рекло би се да је остваривање контакта очима сигнал активног присуства слушаоца, подељене пажње и посвећеног приступа акту и садржају комуникације. Повремено трептање у смислу одобравања потврђује те аспекте комуникације, омогућује комуникацијски ток и има позитиван ефекат на начин на који говорник доживљава интеракцију.

Могло би се претпоставити да интерлокутори у том смислу остварују проток информација заснован на самопоуздању и поверењу. У том смислу, можемо посматрати овај детаљ у комуникацијској мрежи и са становишта учтивости и из перспективе уважавања. Прво би значило да се контакт очима као

комуникацијско оруђе употребљава као конвенција која обезбеђује учтив приступ интерлокутору. Мотивација која покреће употребу тог лингвистичког средства на дубљем нивоу може се схватити као истинска заинтересованост за садржај који нам се предочава и поштовање људског бића које га артикулише. Није потребно наглашавати од каквог је значаја овај и њему слични аспекти комуникације у смислу грађења комуникацијских чинова на темељима људскости и људског друштва шире гледано, на основама поверења и добронамерности.

Уљудност треба и може да обезбеди проходност сигнала у комуникационом каналу, олакша несметано слање и пријем поруке без шума. Прагматика, грана лингвистике која се бави суптилностима комуникацијских ситуација, указује како на нијансе манифестовања ових феномена, тако и на вишеслојност схватања и дефинисања концепата којима оперишемо у циљу анализе језичких појава. Постоје примери који истичу дистинкцију између енглеских речи *courtesy* и *politeness*, што је у вези са емоционалном обојеношћу и самих језичких манифестација којима се дистинкција изражава/постиге. У овом контексту, потребно је поменути и улогу такта у грађењу учтивног језичког израза и контекстуализовати га критички у оквирима схватања појединих термина, нарочито имајући у виду деликатне нијансе, те провокативну употребу *politeness* синонимно са *courtesy*: „реч *polite* у савременом енглеском обично сугерише идеју о површно лепом понашању искључиво у формалном смислу” (Leech, 2014, стр. 6)²⁷. Иако је од централног значаја имати ову опаску у виду, исто тако треба узети у обзир и детаље Личове теорије кроз које он одређује ускоспецифично дефинисано схватање овог термина у контексту концепта комуникативног алтруизма, тврдећи да се појам *politeness* у њега савршено уклапа. Личова опажања инспиришу помисао да је његов избор лексема маневар који, заправо, учвршћује веру у значај друштвених односа где се не манипулише површинским формалностима (Leech, 2014, стр. 7)²⁸.

Кључна улога учтивости и уљудности је да се и вербално и невербално нагласи уважавање саговорника, што омогућује комуникацију у духу поштовања,

²⁷ „in contemporary English often conveys the idea of superficial good manners purely as a matter of form” (слободан прев. Тамара Стефановић).

²⁸ Приметимо да су овде задржане речи и конструкције у енглеском оригиналу да би се показали лингвистички аспекти на које се указује (прим прев).

хуманости и једнакости. Кохезија садржаја и форме која га чини јаснијим и комуникабилнијим је основа за лингвистичку размену која се заснива на уважавању и једнакости. Дакле, укључивањем уљудности као компоненте комуникације и елемента који учествује у генерисању значења, може се постићи несметани проток сигнала у комуникационом каналу. У ту сврху је неопходно задржати свест и одржавати дистинкцију између бесадржајне, формалне учтивости, која не обезбеђује уважавање, и оне која је аутентично уљудна и представља истинску манифестацију свести о другом и другости, а не искључује критичко мишљење и не цензурише слободу говора.

Потребно је истаћи да је питање везе између родне политике и енглеског језика у пословној комуникацији веома сложено и да се због њене комплексности и опсега, с једне стране, и димензија дисертације као жанра с друге, не могу испитати сви аспекти и детаљи феномена везаног за тему овог истраживања. Стога је фокус ограничен на перцепцију, доживљај и употребу родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском језику студентске популације на високошколским институцијама у Београду. Упитник је састављен тако да појасни и инспирише размишљање о што већем сегменту овог сложеног, али важног феномена.

5.5. Закључна разматрања

Како пословна комуникација заузима централно место у теми дисертације, ово поглавље детаљније прониче у деликатност те сфере како у друштвеном, тако и у лингвистичком смислу. Акцент је стављен на корпоратизацију, која у глобалним релацијама све више утиче на друштвено функционисање. Сфера приватности из тог разлога пролази кроз извесне трансформације, превасходно због подређености великог броја активности онеме што диктира профит. С обзиром на то да је језик нешто што се првенствено практикује и доживљава на личном плану, иако постоје филозофска становишта која признају искључиво друштвену раван језичке стварности, указује се на језичку праксу која може бити показатељ појава везаних за родну равноправност. Посматра се и образовање које је у разним степенима постало корпоратизована друштвена институција заслужна

за репродуковање доминације засноване на родним стереотипима (Blumberg, 2009). Закључује се да та перспектива показује како се пословна комуникација одвија с обзиром на факторе као што су доминација, уљудност (Leech, 2014), скромност и сарадња, што може понудити платформу за језичку праксу која родну осетљивост усваја у циљу унапређења демократских принципа (Shor, 1992) и добробити људске заједнице. У ту сврху се нуде смернице за едукативну праксу у високом образовању, чија је значајна компонента енглески језик у пословној комуникацији.

II. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

6. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

6.1. Методе, инструменти и узорак у светлу родно осетљивог језика

Ово поглавље се бави методологијом истраживања и анализом коришћених научних метода. Теоријски постулати предочени у претходним поглављима доводе се у везу са емпиријским истраживањем, указујући на однос између језичког и ванјезичког у оквиру самог феномена и теме. Разматрају се питања и проблематика конципирани у теоријском делу, те се тумаче њихове практичне манифестације. Фокус се ставља на везу између родно осетљивог језика и његове примене, што се рефлектује на друштвену климу у вези са питањем родне једнакости, дискриминације, нормативности и толеранције.

Емпиријски део рада обухвата истраживање спроведено на узорку од 239 испитаника, студената Академије пословних струковних студија Београд и Економског факултета Универзитета у Београду, који су говорници српског језика, а пословни енглески језик уче као први страни језик. Испитаници су се изјашњавали о познавању пословних комуникација у домену пословног бонтона и употреби енглеских речи и израза који се односе на родну тематику. Анкетирање је вршено у просторијама АПССБ и ЕФ током октобра и новембра 2019. године. Методе истраживања укључују експериментална мерења (Ликертова скала) и подразумевају примену инструмената истраживања, анализу и статистичку обраду података.

Као инструмент за прикупљање података коришћен је структурисани упитник конструисан за ово истраживање. Корпус коришћен у упитнику преузет је из наставних материјала (уџбеника, практикума, новинских чланака, интернет извора) испитиване студентске популације, а тачни извори су дати у Додатку 2 који се налази на крају ове дисертације. Обрада података је извршена квантитативно (статистичким методом), а велики део дискусије у овом делу дисертације чини квалитативна анализа самих података, пружајући тако увид у језичку и ванјезичку стварност у контексту родне осетљивости. Подаци се

обрађују у светлу варијабли, од којих су независне пол, врста студија, ниво знања енглеског језика, географски положај регије испитаника и комуникацијски стил, док међу зависне варијабле спадају ставови о родним разликама уопштено гледано, као и ставови о родним разликама у пословном енглеском језику.

Рад полази од претпоставке да се међусобно условљавајући однос језика и ванјезичке стварности манифестује, између осталог, у домену родне тематике. То значи да као што у језику постоји рефлексија друштвено-политичких односа, тако и феномени у друштву и култури представљају резултат лингвистичких средстава која употребљавамо да бисмо говорили о њима. Истраживање у фокус ставља везу између ових сфера, те се тематици приступа како са лингвистичког, тако и са социо-психолошког аспекта.

С обзиром да је нагласак на употреби језика, у раду се сагледава феномен родне осетљивости из перспективе анализе дискурса, из разлога што језичке ситуације доприносе формирању значења. Као пример можемо узети употребу личних заменица у сврху изражавања родности, јер то више није питање корелације између речи и особа него је питање избора особе која на тај начин изражава свој родни идентитет.

Потребе и захтеви за употребом родно осетљивог, а касније родно неутралног или боље речено родно инклузивног језика, јављају се у оквиру модерног дискурса. Критичка анализа дискурса ставља акценат на проучавање језичких ситуација које се могу анализирати кроз тродимензионални модел приступа дискурсу: дискурс као текст, дискурс као дискурзивна пракса и дискурс као друштвена пракса (Blommaert and Vulcaen, 2000, стр. 448–449). У том светлу, јасна је тенденција која истиче значај друштвеног и политичког у лингвистичком истраживању. Такође, приметно је све веће присуство идеологије као теме истраживања у прагматици (Blommaert and Vulcaen, 2000, стр. 457). Сходно томе, проблеми моћи и једнакости постају равноправно заступљена питања у овом домену (Blommaert and Vulcaen, 2000, стр. 457–458).

Једна од метода која је коришћена у овом истраживању је метода контрастивне анализе, кроз коју енглески и српски језик наизменично преузимају улоге полазног и циљаног језика. Језички материјал се сагледава из морфолошке, лексичке, семантичке и синтаксичке перспективе да би се указало на

манифестације родно осетљивог језика, његовог одсуства и тенденције које и језик и друштвено-политичка стварност одређују. Као што је претходно наглашено, теми се примарно приступа из угла анализе дискурса због природе проблема: род као граматичка и друштвена појава у блиској је вези са биолошком категоријом пола. Према томе, контрастивна анализа и анализа дискурса укрштају се у приступу теми ове дисертације.

Наиме, како се наводи, људи увек разговарају „о нечему”, па је зато избор тема и њихова контрола суштински извор доминације, али управо то о чему се разговара – тема, екстремно је тешка и захтевна варијабла за истраживање (Attkinson and Heritage, 1984). Контрола теме разговора захтева изузетну вештину комуникације јер укључује и управљање другим саговорником, док у супротном то представља монолог, а не дијалог. У том контексту, треба уочити и улогу кооперативности у плодносној интеракцији. Изненађујуће је да комуникациона средства као што су прекидање и преклапање, која углавном имају негативан ефекат на успешност комуникације у групацијама које деле културни идиом, имају улогу подршке и оснаживања (Tannen, 2012, стр. 144). Стога, родни контекст се може посматрати и пропитивати у светлу различитости као компоненте која с једне стране поспешује, а с друге растаче кохезију. Из тог разлога је од великог значаја истраживање које указује на тенденције у традиционалном приступу „двема културама” као обрасцу мушког и женског комуникационог идиома (Pavlenko et al, 2001, стр. 28), јер отвара могућност пропитивања које не одржава стереотипни родни поларитет.

Оваква комбинација метода и приступа условљена је самим предметом истраживања. Конкретно, родна тематика, која се рефлектује у језику, захтева анализу микроструктуре самог језичког материјала како би се утврдило какве су манифестације тог феномена у језику којим говоримо. Та појавна равна има више сегмената, а један од њих је облик самих речи које су у употреби. Морфолошка сфера указује на динамику језика која је део флукуације и језичких промена у вези са родном осетљивошћу, а и шире. У енглеском језику ситуација можда није толико драматична као у српском. Творба речи додавањем суфикса укључује и маркирање рода.

У овом моменту, јавни дискурс у Србији осцилира између оних који заговарају задржавање мушког рода у генеричкој употреби с једне стране и гласова родно осетљивог дела популације, академика, активиста, научника, уметника и грађана, са друге. Таква, потенцијално конфликтна клима, доноси сукоб између нормативних облика, какав је на пример именица „психолог”, и облика неприхваћених од стране естаблишмента, али фаворизованих од стране великог дела родно освешћене популације, као што је „психолошкиња”. Феминисткиње сматрају да су језичка средства која језичка норма прописује недовољна за изражавање онога што оне желе да кажу. Познато је да таква врста увида у неким друштвеним сегментима има одјека и испољава се у виду лингвистички каналисаног протеста, што може имати и радикалније манифестације које се рађају из активизма и одговор су на тренутно стање у језику које онемогућава изражавање женског угла посматрања (Pauwels, 2003, стр. 555).

Како је језик вишеслојна, многострука, сложена и динамична појава, мора му се приступити у складу са његовом природом. То условљава примену одређених метода које указују на дијалог између облика, значења и функције речи. Тако је у овом истраживању неопходно било ослушкивати нијансе у промени значења речи у зависности од облика до којих се долази микромодулацијама какве су додавање суфикса, али и крупнијим захватима какви се дешавају на нивоу лексике. У том смислу, варијације на тему родно осетљивих, неосетљивих или родно неутралних облика могу се наћи како у енглеском, тако и у српском. На пример, енглеска лексема *police officer* је родно неутрално решење којим се сугерише родна равноправност и препоручује се уместо родно искључиве *policeman* и родно маркиране *policewoman*.

Такође, слично се може приметити при избору између традиционалне варијанте *stewardess*, која, иако упућује на особу женског рода, има сексистички призив, јер ограничава заузимање позиције услужног особља у авиону на особе женског пола и неутралног *flight attendant*, који позива на родну равноправност и заступљеност особа оба пола у одређеним професионалним сферама. У српском језику такође наилазимо на лексичка решења родно обојених ситуација. На пример, енглеска реч *guys*, нарочито ако се посматра у контексту фразе *Hey guys*

може имати у српском као еквивалент родно неутралну реч „друштво”, као у „Ћао, друштво”, уместо традиционалне варијанте „Ћао, људи” или родно инклузивне „Ћао, људи и жене”.

Подсетимо се да САНУ заговара званичну употребу именица мушког рода и када се говори о женским особама које се јављају у функцији професија, као што је на пример именица „психолог”. Употреба женских облика именица да би се реферирало на њих би била у конфликту са језичким стандардом, те, самим тим, граматички неисправна. Званични документ на интернет-страници Српске академије наука и уметности аргуменује своју позицију негирањем нужне корелације између родно осетљивог језика и родне равноправности у друштву. Како се наводи у поменутом извору, политика инклузивности не мора се очитовати у лингвистичкој сфери, нити језичка пракса мора бити индикација друштвених односа. Ово је, наравно, валидан аргумент. Стандардизација језика и дефинисање језичких норми не мора се нужно изједначавати са редефинисањем друштвене стварности.

Може се приметити да постојећа стандардна форма, која игнорише употребу женских облика речи у извесним ситуацијама, указује на коинцидирање језичке равни са политиком родне дискриминације у актуелним друштвеним односима. Међутим, овде је реч о отпору према именицама које су наметнуте, необичне и неуклопљиве у систем, те је логика аргументације коју предлаже САНУ разумљива. Конзервативна политика се супротставља променама у језику, чиме као да негира сопствену логику јер је у тој стратегији присутна бојазан од угрожавања доминантог политичког вокабулара. Овај аспект друштвено-политичке равни и њене везе са језиком примећује се и у контексту улоге мушкараца у постављању норми, што објашњава њихово одбијање увођења несексистичког језика, а активно учествовање жена у формирању норми и њихова примена у друштву се доживљавају као највећа претња и изазов мушким нормотворцима на позицијама моћи (Pauwels, 2003, стр. 551).

Треба имати на уму многоструке аспекте самог језика са којима се сусрећемо у свакодневним ситуацијама, медијима, уметности и науци, те, у складу са тим, узети у обзир неминовност комбинованог приступа језичком материјалу са свешћу и о језичкој и о ванјезичкој стварности. С тим у вези, језик нас

обавезује да му приступамо у складу са његовом динамичном природом, која највише долази до изражаја у конкретним говорним ситуацијама, где осим морфолошких, лексичких и синтаксичких облика у креирању значења, учествује и фонолошка равн, превасходно интонација. Такође, стилске нијансе уносимо специфичном употребом језичког материјала кроз примену стилских фигура какве су иронија, сарказам, еуфемизми, хипербола, персонификација. Невербални облици комуникације такође имају подједнако важну улогу у свесном, интенционалном чину стварања и перципирања значења.

У том смислу, говоримо о синтаксичким функцијама, анализи дискурса и критичкој анализи дискурса. Тако на пример, традиционална енглеска фраза *ladies and gentlemen* (српски еквивалент је „даме и господо“) може бити употребљена како би се изразио традиционални став у вези са питањем родне и полне дихотомије, а може бити и провокативно средство којим се или реферира на игнорисање родно неутралних опција, трећег рода и схватање и практиковање родних нијанси као спектра, а не ригидних поларитета, или се иронично, саркастично и цинично упућује на ту појаву и проблематику везану за њу. Наравно, поред родног аспекта, ова фраза може бити и класно обојени коментар.

Овако сложена корелација између лингвистичких категорија и интерконективности језичких аспеката може се пратити и кроз призму теорије говорних чинова Џона Серла (Brown and Yule, 1983, стр. 232). Имајући у виду да ова теорија ставља акценат на интенционалност, примећујемо да се имплицитно наглашава веза између синтаксе и семантике. Синтаксу не посматрамо као скуп формалних правила одвојених од семантике. Напротив, неупитна је повезаност и неодвојивост синтаксе и семантике.

Ако је у српском језику реч „полицајка“ употребљена као субјекат реченице, имаће исти облик који је управо предочен. То би био случај у реченици „Полицајка нас је легитимисала“. Ако бисмо желели да исту именицу употребимо у функцији објекта, што нас обавезује на употребу акузатива и, сходно томе, одговарајућег флективног наставка, имаћемо случај где се основни облик именице јавља у модификованом облику и заузима другачије место у синтаксичкој прерасподели улога. Сходно томе, можемо приметити комуникацију на релацији

синтакса–морфологија. Ова микроинтервенција у облику суфикса и позиције у реченици има за резултат промену у морфолошкој и синтаксичкој равни.

Ако бисмо посматрали енглески еквивалент *policewoman* у синтаксичким варијацијама, анализа не би могла бити паралелна праћењу динамике појављивања речи „полицајка” у улози субјекта и објекта, јер енглески језик не спада у групу флективних језика као српски. У енглеском језику не постоје флективни суфикси за падеже. Они се манифестују у рудиментарном облику, као што је случај код личних заменица, где постоји облик за номинатив и облик за акузатив, који се комбинује са одређеним предлозима, тиме чинећи одговарајући облик за поједине падеже (енгл. *I, of me, to me, me, with me, about me*). Када су именице у питању, говори се о језичкој ситуацији без падежа у стриктном смислу, иако се функција својствена језицима са деклинираним облицима за падешки систем може постићи употребом предлога, али без промене на самој именици. Дакле, морфолошка раван се, у том контексту, не манифестује на исти начин као у српском.

У творби речи у енглеском језику лексичким средствима постиже се одговарајући ефекат. Уместо *policeman*, облик који се односи на женску особу у улози особе запослене у полицији, *policewoman*, формиран је додавањем лексичког суфикса, чиме добијамо жељени облик именице. Сада то није само морфолошки другачија ситуација од оне у случају именице *policeman*, него се мења и семантика. Синтаксичка појављивања ове именице неће бити само последица другачије дистрибуције елемената реченице у складу са правилима енглеског језика, него ће подразумевати стварање другачије поруке, као што се да приметити у реченицама које следе:

A policewoman is standing in front of the building.

Can you see a policewoman standing in front of the building?

Поврх свега, сам лексички избор има и дискурзивно значење, које укључује и културолошку и друштвено-политичку раван утолико што је то начин на који се изражава став о питању родне равноправности и родне осетљивости, па се, сходно томе, бира родно осетљива, родно неутрална, родно инклузивна или родно дискриминаторна језичка опција. Конкретно, употреба речи *policewoman* може бити последица избора који говорник прави да би потцртао присуство особе

женског пола на позицији која је традиционално припадала индивидуама мушког пола. Међутим, може бити једноставно начин да се у датој ситуацији прецизније одреди садржај поруке која се упућује интерлокутору уколико се жели поставити питање да ли онај други види полицајку која стоји испред врата, уз претпоставку да је у видном пољу и полицајац, па се тако прави дистинкција, те генерисано значење постаје недвосмислено. У том случају употреба именице женског рода не мора бити у корелацији са родном осетљивошћу, мада се не искључује могућност да је она имплицитно уткана у комуникативни садржај.

Дакле, реч је о синергији разноврсних лингвистичких аспеката, кроз коју се генерише значење превасходно условљено улогом интерлокутора. У том светлу, теорија анализе дискурса и критичка анализа дискурса долазе до пуног изражаја. Лингвистички приступи који су у примени у домену поменутих лингвистичких дисциплина инсистирају на значају контекста у разумевању и интерпретацији језичког садржаја. Контекст може бити језички, те нам присуство или одсуство одређених речи, интелепункција, стилске нијансе и интеракција елемената у оквиру језичког исказа одређују како перципирање поруке генерисане језичким средствима са којима се сусрећемо, тако и анализу и тумачење конкретних језичких инстанци. Поред тога, контекст може бити и нејезичке природе. Наиме, као што Браун и Јул (Brown and Yule, 1983) објашњавају, култура ствара позадину која условљава и формирање и разумевање језичких садржаја. Акцент је на улози језика у преносу културних наратива, сачињених од обичаја, религије, закона, традиције, трговине и других компоненти. Улога писаног језика се истиче у развијању вокабулара филозофије, науке и књижевности. Дакле, језик омогућава преношење знања и омогућава приступ наративима из прошлости, а такође и вокабулару из других култура (Brown and Yule, 1983, стр. 2).

Овде се истиче синхронијски и дијахронијски дијалог на релацији интеркултуралности и језика, чиме се отвара угао гледања на језичке садржаје са социолингвистичког аспекта и критички се приступа култури. Начин на који припадници људске врсте учествују у тој комплексној размени у великој мери је повезан са улогом контекста на којој се инсистира, те се на језичке феномене гледа из позиције анализе дискурса.

У енглеском језику примећујемо индикативну употребу енглеске речи *gius*, која припада домену колоквијалног регистра. Употреба те речи има и класни призвук самим тим што није својствена формалном регистру својственом вишим слојевима друштва, естаблишменту и доминантном културном идиому. Међутим, реч се све више налази у употреби у контекстима који нису стриктно гледано неформалног карактера. Већ је било поменуто да се та реч одомаћила у медијима који су део јавног дискурса. Њена употреба не мора бити уско везана за садржаје који нису друштвено-политички релевантни, провокативни и информативни, а интелектуално захтевни и инспиративни. Ово јасно указује и поново подсећа на редескрипције сегмената и брисање или ублажавање ригидних подела у савременој култури, што се нарочито проминентно манифестује на релацији дијалога између високе и популарне културе.

Редескрипција културе у постмодернистичким оквирима довела је до контакта између одређених аспеката културе, чиме је омогућено артукулисање и оснаживање гласова поткултура и друштвених маргина у јасном, видљивом и смисленом кључу. Ово нам говори о могућностима које нуди плуралистички дискурс генеришући несметан проток сигнала у комуникационом каналу. Овде нарочито долази до изражаја значај и потенцијал грасрутс вокабулара и допринос гласова из те сфере конституисању друштва заснованог на принципима равноправности, што укључује, наравно, и родну равноправност. Такав разигран, али смислен и дисциплинован јавни дискурс чини језик који обогаћује и подстиче људску комуникацију утемељену на принципима уважавања, уљудности, скромности и пријатељства.

Гранањем могућности постструктуралистичког дискурса превазилази се дихотомија између дејствовања и структуре, те се истражују ставови супротстављени хомогеном, патријархалном моделу културе (Jones, 2005). Предочавају се опције које нуди постструктуралистичко наслеђе дискурзивних културних категорија и позива се на свест о могућности критичког мишљења и отпора како према биолошком детерминизму и традиционалним парадигмама, тако и према спутаности насталој услед самовоље језичког детерминизма (Jones, 1993). Ова запажања указују на моћ побуне против контрапродуктивних и

апсурдних консеквенци биолошког и језичког детерминизма. Нарочито је од значаја коментар који се тиче питања субјективности:

„Постструктуралистичке концепције субјекта биле су привлачне многим зато што се чинило да нуде одговор на очигледну тензију у вези са појмом 'друштвени конструкт': како да говоримо о људима као конструктима друштвеног поретка, с једне стране, а с друге, као о извршиоцима и актерима, а да не направимо грешку у вези са једном или другом страном?" (Jones, 2005, стр. 88)²⁹

Тензија о којој је реч је сугестивно илустрована кроз реакције на наметнут идентитет, чак и када је у питању дискурзивно конструисања сопства:

„Другим речима, двоструко/комплексно схватање фразе 'бити субјекат' се у постструктуралистичкој теорији сагледава кроз истицање неких аспеката језика (дискурс/значење). У центру није стварна особа ('ми') 'претворена у субјекат (девојчица)', него систем значења који *производи* оно што се сматра девојчицом. Међутим, студенти су образовању склони пружању отпора према искључивости у вези са језиком и значењем, из више разлога" (Jones, 2005, стр. 89)³⁰.

Овде се под двоструким/комплексним значењем речи *subject* мисли на двоструку сигнификацију, како је предочено: „Двоструко значење речи 'субјекат' указује на индивидуу која је друштвено условљена и 'вишеструко позиционирана'

²⁹ „Post-structuralist conceptions of the subject have appealed to many because they seem to offer a way through an apparent tension in notion of 'social construction': how do we speak about people as constructions of the social order on the one hand, and as constructing agents or actors on the other, without erring on either side?" (слободан прев. Тамара Стефановић).

³⁰ „In other words, the double/complex sense of 'being (a) subject' is understood in post-structuralist theory through the foregrounding of language (discourse/meaning). At centre stage is not a real person ('us') who is 'made into a subject (girl)', but the meaning systems which *produce* what counts as girls.

Yet students in education tend to resist this centring of language and meaning – for several reasons." (слободан прев. Тамара Стефановић)

– ни условљена, ни слободна, али и једно и друго истовремено” (Jones, 2005, стр. 89)³¹.

Кључни разлози за врсту отпора о којој се говори тичу се односа према присилно наметнутом схватању сопства и субјективности у постструктуралистичком контексту дискурзивно детерминисаних идентитета. Нарочито је илустративно приказан акт дејствовања вођен оснаженим критичким мишљењем у неприхватању наметнуте слике идентитета као резултата идеолошке манипулације која потпуно дискредитује значење „*subject of action*” лишавањем субјекта дејствовања и способности критичког мишљења. Исто тако, субјекти не пристају ни на други екстрем, а то је погрешно поистовећивање дејствовања и критичког мишљења са радикалним волунтаризмом, који за последицу може имати имплицитно схватање о неограниченој, готово натприродној моћи дискурса и људских бића:

„Ови приступи образовању и социјализацији са становишта друштвеног конструкта, који наглашавају детерминишуће резултате друштвене структуре и идеологије, били су непривлачни не само због својственог песимизма, него и због начина на који је изгледало као да бришу ’стварну’ мислећу особу која може изабрати да пружи отпор, да се мења и ’промени неке ствари’. С друге стране, приступи који су истицали ’дејствовање’ и промену су били махом волунтаристички у опасности да претпоставе како је индивидуа способна да делује и мисли независно од друштвене структуре и идеологија” (Jones, 2005, стр. 88)³².

³¹ „The double sense of 'subject' (subject/ed to, and subject of action) apparently allows for an individual who is socially produced, and 'multiply positioned' – neither determined nor free, but both simultaneously.” (слободан прев. Тамара Стефановић). Приметимо да енглеска реч *subject* може бити и именица и глагол, на шта се указује у тексту оригинала. Глагол сугерише друштвено конструисани аспект и ограничења која друштвена условљеност намеће, док именица садржи значење дејствовања.

³² „Those ‘social constructionist’ accounts of schooling and socialisation which accentuated the determining effects of the social structure and ideology had been unattractive not only due to their inherent pessimism, but also for the ways in which they seemed to obliterate the ‘real’ thinking person who can choose to resist, change and ‘make a difference’. On the other hand, accounts which emphasised

Један од циљева овог истраживања је допринос унапређењу перцепције родне равноправности, са акцентом на њену примену и улогу у пословној комуникацији на енглеском језику. Првенствено је лингвистички оријентисана, али залази у тематику која се тиче дисциплина са којима се укршта кроз тему родне равноправности, те може бити од интереса и за социологе, психологе, активисте, академске и неакадемске мислиоце који се баве студијама културе, као и за оне који теже смисленој комуникацији на којој почива функционисање људске заједнице.

Дисертација се првенствено бави анализом примене родно осетљивог језика код студената пословно-економског усмерења у Србији, а такође и начинима на које се може поспешити свест о родној равноправности, повећати родна осетљивост, приближити антидискриминационој политици и инклузивној комуникацији. Фокусирајући се на наставу енглеског језика у високошколском образовању, ова студија истражује могућности развоја едукативног садржаја како би дала свој допринос у креирању наставног материјала за будуће генерације студената.

Истраживање показује да је студентска популација у Србији превазишла традиционалне стереотипе који се тичу рода, нарочито у домену пословних активности и комуникација. Резултати дају одговор на питање да ли је, у којој мери и на који начин родна равноправност, као друштвени феномен, интегрисана у језик пословне и свакодневне кореспонденције на енглеском језику. Емпиријски део истраживања пружа потпору питањима која се тичу конкретних аспеката тематике која обухвата родно осетљив језик уопште, његову примену у пословној комуникацији на енглеском језику и имплементацију лингвистичких модела у настави енглеског језика у високом образовању. Манифестације ставова о родним разликама на пољу вербалне пословне комуникације на енглеском језику у савременом свету пружају увид у ситуацију која може бити основа за конкретне препоруке за одређивање правца којим пословни језик убудуће треба да се креће.

‘agency’ and change were too often voluntarist, in danger of assuming an individual able to act and think independently of the social structure and its ideologies” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Такође, пружа се увид у могућности наставних садржаја који би подигли свест о родној осетљивости, допринели усвајању језика родне осетљивости и тиме били од значаја превентивно за пословну комуникацију на енглеском језику у духу родне равноправности. Шире гледано, то би могло бити полазиште за антидискриминационе друштвене односе, сувислу људску комуникацију и, генерално, живот појединца и заједнице заснован на једнакости, толеранцији и уважавању.

Из тог разлога, овај рад инсистира управо на дискурсу као фокусу промишљања, истраживања и дискусије о родној тематици и примени родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском језику. Од примарне је важности за овај рад улога енглеског језика у пословној комуникацији у оквиру наставних садржаја у високом образовању, као и у ширем друштвеном контексту у циљу подизања свести о родној осетљивости, родној равноправности, антидискриминационој политици и инклузивној комуникацији. Уже гледано, ова проблематика је контекстуализована у оквирима наставе енглеског језика у високошколском образовању, где се трага за начинима на које се тај едукативни сегмент може унапредити тако да део тог прогресивног садржаја буде како подстицај родној равноправности, тако и њена рефлексија.

6.2. Закључна разматрања

Да би се дали јасни оквири за наредно поглавље, које у детаљнијем смислу представља резултате емпиријског истраживања, овде су предочене методе и њихове специфичности, што је уједно и начин да се објасни приступ теми. Контрастивна анализа указује на дистинкције и између енглеског и српског које су основа за различите лингвистичке солуције по питању родно осетљивог језика. Критичка анализа дискурса даје контекст за интерпретацију језичког садржаја у светлу одређених ситуација укључујући и друштвено условљене инстанце. Дата су објашњења која се тичу инструмента коришћеног у истраживању и узорка да би се нагласила ограничења у закључцима до којих се долази и предупредиле могуће погрешне генерализације. Ослањајући се на увиде и примере из литературе (Blommaert and Bulcaen, 2000; Attkinson and Heritage,

1984; Pauwels, 2003), долази се до закључка да истраживања у домену језика карактерише извесна деликатност која условљава проблеме који се јављају када такво истраживање треба подвргнути ригидној квантитативној методи.

7. КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА: ЈЕЗИК, ЛИНГВИСТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ И ВАНЈЕЗИЧКА СТВАРНОСТ ИЗМЕЂУ БРОЈЕВА И СЛОВА

Ово поглавље даје преглед обраде и анализе података добијених истраживањем. Сагледава се веза између варијабли и језичког понашања како би се поставиле оквирне тврдње у вези са условљеношћу тих фактора с једне стране и, с друге, свести о родној осетљивости и примени родно осетљивог језика.

Стилске нијансе које садржај у комуникацијском каналу чине родно осетљивим, дискриминаторним показатељем родне једнакости, неједнакости, патријархалних вредности, сексизма или политике инклузивности налазе се у фокусу једног аспекта емпиријског дела истраживања. Једно од питања којима се бави упитник као инструмент емпиријског прикупљања података разматра стилске комуникацијске разлике, те даје основ за промишљање начина на који оне одражавају свест испитаника о родној осетљивости. У обзир су узимане речи, фразе и реченице које се могу употребљавати на разне начине, а да се при том нагласи или учини неутралном родна страна језичког израза. Ово питање је једно у низу оних са којима су се сусрели анкетирани студенти и студенткиње. Резултати датих одговора су статистички обрађени, а сами одговори су сагледани кроз призму теоријских полазишта и идеја предочених у претходним поглављима. Тумачење статистичке обраде ових података пружиће прецизније оквире увида у језичку праксу студентске популације у релацијама родне осетљивости, као и назнаке стања у вези са овим питањем у ширим друштвено-културним сразмерама.

У овом поглављу даје се преглед и квалитативна анализа статистичких података добијених на основу истраживања применом упитника о проблему родно осетљивог језика, што представља тумачење одговора које су дали испитаници/студенти Академије пословних струковних студија Београд (АПССБ) и Економског факултета (ЕФ) Универзитета у Београду. Сагледава се веза између варијабли и језичког понашања како би се поставиле оквирне тврдње у вези са

условљеношћу тих фактора с једне стране и свести о родној осетљивости и примени родно осетљивог језика, с друге стране.

Методологија статистичке обраде полази од базе података добијене након спроведеног истраживања, у оквиру ког су испитаници попуњавали упитник техником папир-оловка. Уношење података у базу претходило је спровођењу валидације података, која је вршена на два начина. Први је остварен при самом уносу, дефинисањем дозвољеног опсега и типа за сваку посматрану променљиву, а друга валидација је урађена поновним уносом на случајан начин одабраног подузорка. Тако припремљени подаци су употребљени за даљу статистичку анализу урађену у софтверском пакету *Statgraphics*. Статистичка анализа је представљена дескриптивно, у виду таблица фреквенција и таблица контингенције за атрибутивна обележја, док је код нумеричких обележја показана средња вредност и стандардно одступање. За графичко представљање коришћени су питасти и стубичасти дијаграми. Статистичка анализа рађена је у циљу потврђивања или одбацивања постављених хипотеза, које су се односиле на утицај фактора на избор одговора или става студената. Фактори који су разматрани су:

- пол – са две могуће реализације/групе (мушко, женско);
- врста студија – са две могуће реализације/групе (академске студије, струковне студије);
- знање енглеског језика – са три могуће реализације/групе (нижи, средњи, виши);
- регион – са шест могућих реализација/група (Београд, Централна Србија, Источна Србија, Јужна Србија, Војводина, Западна Србија);
- комуникацијски стил – са три могуће реализације/групе (попустљив, крут, принципијелан);
- познавање пословне комуникације – са две могуће реализације/групе (слабо је познају, познају је).

У оквирима испитивања и анализе података у вези са основном хипотезом, дошло се до закључка да је основна хипотеза потврђена: у савременом свету ставови о родној равноправности и родно осетљив језик рефлектују се

недвосмислено и у великој мери на вербалну пословну комуникацију на енглеском као нематерњем језику. Блок II и питања 1,4,5 и 6 из Блока III у оквиру упитника који се налази у прилогу дисертације односи се на ставове, док се остала питања (2, 3 и 7 из Блока III и цео Блок IV) односе на вербалну пословну комуникацију на енглеском језику. Приметимо да је у упитнику термин родно осетљив језик коришћен тако да понекад обухвата и родно маркиран (облици за женски род) и родно неутралан језик. Примери родно неуралних израза су посматрани у лингвистичким инстанцама на енглеском језику зато што у српском језику такви примери не постоје. Разлог овоме је тај што је српски језик граматички родан, а енглески граматички неродан. Стога се у енглеском језику употреба родно осетљивог језика своди на употребу родно неутралног језика.

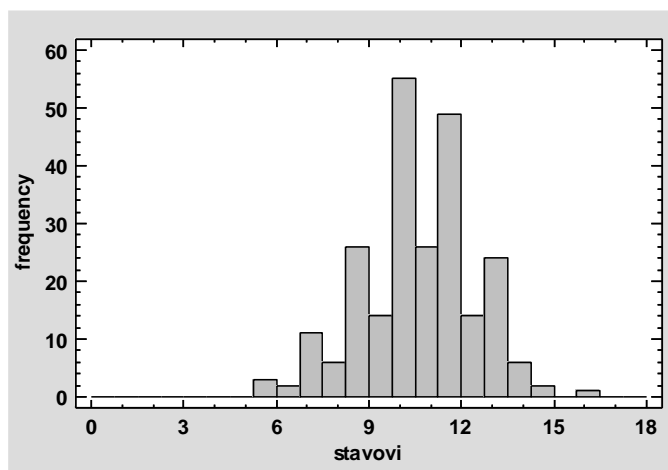
Примери за ово су опције *policeman/policewoman/police officer*. Када се у енглеском језику изабере родно неутрална опција, што би у овом случају било *police officer*, то је индикатор родне осетљивости и опција која се препоручује у односу на пресотале две. Дакле, даје јој се примат и у односу на родно маркиран израз за женски род. У српском језику не може се дати таква препорука, јер именица мора бити или у женском или у мушком роду (полицајка или полицајац). Чак и покушај да се следи логика енглеског језика, те да се изабере лексема која би била еквивалент енглеској фрази *police officer*, морала би бити родно маркирана (полициски службеник или полицајска службеница).

За потребе испитивања везе између ставова о родно осетљивом језику и вербалне пословне комуникацију на енглеском језику урађено је бодовање питања из обе групе. За позитиван став/одговор додељиван је 1 поен, за негативан 0, а за неутралан 0.5 поена. На тај начин сваком испитанику придружена су два скор: први скор за ставове о родно осетљивом језику (тај скор је означен са СТАВ) и други скор за комуникацију (тај скор је означен са КОМУНИКАЦИЈА).

Обележје СТАВ је обрађивано на укупном броју питања, који је у овој категорији износио 18. То значи да је максималан могући скор 18. Највећи скор код испитаника је 16.5, а најмањи 5.5. Просечан скор је 10.76, а стандардно одступање износи 1.82 поена, што се види у табели 1. На слици 1. дата је расподела скорова код 239 испитаника.

Табела 1. Обележје СТАВ

Укупан број испитаника (Count)	239
Просек (Average)	10.7
Стандардно одступање (Standard deviation)	1.82
Најмањи скор (Minimum)	5.5
Највећи скор (Maximum)	16.5
Распон (Range)	11.0

Слика 1. Расподела скорова код 239 испитаника по обележју СТАВ

На основу освојеног скорa (укупног броја поена) испитаници су подељени у три групе у односу на ставове: **испод** просека (испитаници чији је скор мањи од 8.5, односно мањи од просека -ст. одс.), **просек** (испитаници чији је скор између 8.5 и 12.5, односно у интервалу просека +/- ст. одс.) и **изнад** просека (испитаници чије је скор изнад 12.5, односно виши од просека + ст. одс.).

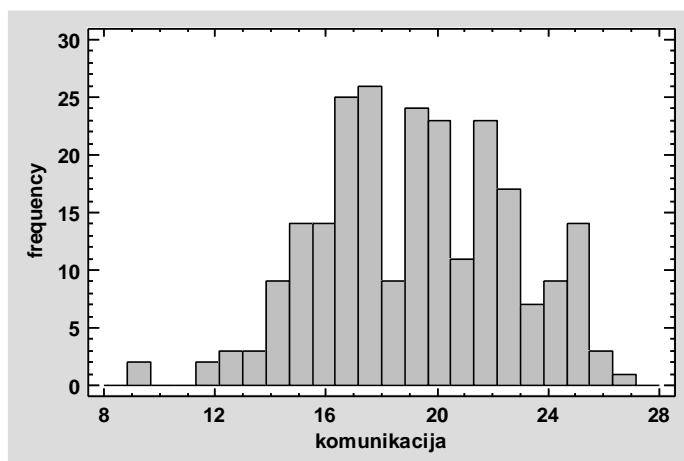
Табела 2. Класификација испитаника на основу скорa по обележју СТАВ

група	број студената	%
испод	22	9.2%
просек	184	77.0%
изнад	33	13.8%

Обележје КОМУНИКАЦИЈА је обрађивано на укупном броју питања, који је у овој категорији износио 31. То значи да је максималан могући скор 31. Највећи скор код испитаника је 26.5, а најмањи 9. Просечан скор је 19.32, а стандардано одступање износи 3.45 поена, што се види у табели 3. На слици 2. дата је расподела скорова код 239 испитаника.

Табела 3. Обележје КОМУНИКАЦИЈА

Укупан број испитаника (Count)	239
Просек (Average)	19.3
Стандардано одступање (Standard deviation)	3.45
Најмањи скор (Minimum)	9.0
Највећи скор (Maximum)	26.5
Распон (Range)	17.5

Слика 2. Расподела скорова код 239 испитаника по обележју
КОМУНИКАЦИЈА

На основу освојеног скорa (укупног броја поена) испитаници су подељени у три групе у односу на комуникацију: **испод** просека (испитаници чији је скор мањи од 16, односно мање од просека - ст. одс.), **просек** (испитаници чији је скор између 16 и 22.5, односно у интервалу просека +/- ст. одс.) и **изнад** просека (испитаници чије је скор изнад 22.5, односно виши од просека + ст. одс.).

Табела 4. Класификација испитаника на основу скорa по обележју
КОМУНИКАЦИЈА

група	број студената	%
испод	33	13.8%
просек	160	66.9%
изнад	46	19.3%

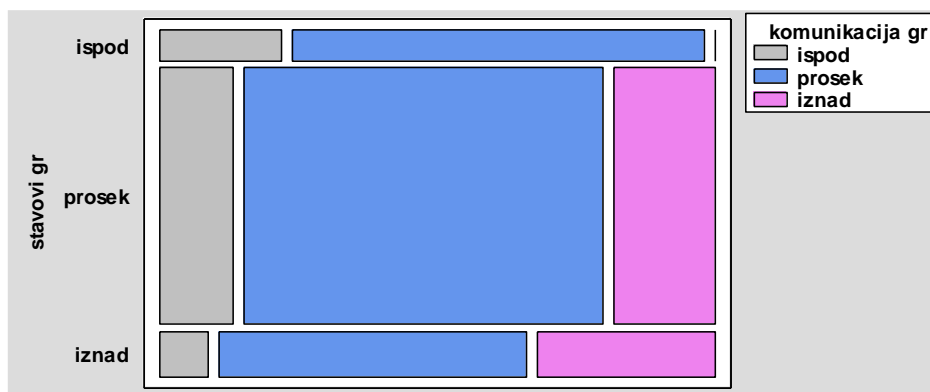
Веза између ставова и комуникације је обрађивана коришћењем укупних скорова за ставове и комуникацију, при чему је добијен коефицијент корелације 0.24, који је статистички значајно већи од нуле ($p=0.0002$). То указује да постоји статистички значајна позитивна корелација између ова два скорa, тј. да студенти са вишим скором у једној категорији имају и више скорове у другој категорији. Вредност од 0.24 сматра се слабом позитивном корелацијом. Друга анализа је

спроведена на основу поделе у групе студената на основу остварених скорова. Добијена је таблица контингенције (Табела 5) и одговарајући мозаик (Слика 3). Применом – тестом, увиђено је да постоји статистички значајна повезаност између ставова и комуникације, $\chi_4^2 = 10.27, p$.

Табела 5. Таблица контингенције у оквиру установљених група испитаника на основу остварених скорова³³

		комуникација		
		испод	просек	изнад
СТАВОВИ	испод	5*	17	0
		2.09%	7.11%	0.00%
		22.73%	77.27%	0.00%
		15.15%	10.63%	0.00%
	просек	25	124	35
		10.46%	51.88%	14.64%
		13.59%	67.39%	19.02%
		75.76%	77.50%	76.09%
	изнад	3	19	11
		1.26%	7.95%	4.60%
		9.09%	57.58%	33.33%
		9.09%	11.88%	23.91%

³³ Напомена: први број представља укупан број испитаника, други број представља проценат од укупног броја испитаника, трећи број представља проценат унутар групе ставова, четврти број представља проценат унутар групе комуникација.

Слика 3. Мозаик контингенције у оквиру установљених група испитаника на основу остварених скорова

Узима се у обзир чињеница да је суптилност употребе језика у најширем смислу, а нарочито у употреби језичких структура које се тичу родне осетљивости, немогуће обухватити квантитативно и представити статистички тако да се егзактно, ригидно и апсолутно недвосмислено предочи стање ствари. Ова чињеница може се осветлити из перпективе лингвистичких истраживања на пољу прагматике. У оквиру анализе дискурса, као тродимензионалне категорије у чији састав улазе текст, дускурзивна пракса и друштвена пракса, једна од димензија се тиче дискурса као текста и она пружа увид у значај анализе како граматичких, формалних елемената, тако и оних који се тичу избора коришћених речи и метафора (Blommaert and Vulcaen, 2000, стр. 448). Веома важна компонента употребе језика је симболика. Не треба заборавити да раван метафоричног изражавања није ограничена само на књижевни израз, већ да је налазимо уткану у слојеве свакодневне комуникације, као и одређених регистара. Приметимо колико је важна раван језика која се тиче његове неухватљивости, вишезначности и разиграности.

Овакво чињеничко стање треба имати у виду при интерпретацији података емпиријског истраживања у домену језика и стога не постављати иста очекивања по питању резултата какви се могу добити при пручавању феномена лакше и у већој мери обухватљивих егзактним, квантитативним методама, где постоји сродност валенци између метода и предмета проучавања, а самим тим и резултата. Из тог разлога се у овом раду наглашава потреба да се од оваквог истраживања не очекује давање универзалних одговора на нека питања. Оно даје

дефинитивне одговоре по питању хипотеза које су постављене за циљну групу овог истраживања. Конкретно, статистичка анализа података добијених у емпиријском делу истраживања рађеном на основу упитника пружа јасну слику о степену употребе родно осетљивог језика код студентске популације пословно-економског усмерења у Србији. И поред тога, инсистира се на важности потенцијалних и интерпретативних, али не арбитрарних, неоснованих и недомишљених увида, предлога и идеја, што је директно у вези са актуелним, али и неким будућим истраживањем на ову и теме које су са њом у вези, а могу се тицати ширег контекста и узорка популације на којој би се истраживање вршило.

Примедбе и запажања у вези са посебним хипотезама, којих има осам, а наведене су у првом поглављу³⁴, биће дате уз дескриптивне приказе самих статистичких података. Да би се утврдило постојање или одсуство разлике у одговорима (зависним променљивама), унутар група сваког од фактора су коришћени цхи-квадрат тест, у случају када је зависна променљива била атрибутивна, и F-тест, у случају када је зависна променљива била нумеричка. Уколико би се показало да постоји разлика на основу F-теста за одређивања између којих група где је постојала разлика, коришћени је t-тест.

Потребно је нагласити да је у коментарима примат имало процентуално изражавање резултата, што значи да се о највећем броју гласова говори ако је у оквиру неке групе највећи проценат изабрао одређени облик. Ово је потребно приметити, јер нема исто значење када у групи са малим бројем испитаника одређени проценат бира неки термин, као када одређени (већи) број испитаника у другој групи направи избор, а то у процентима не делује тако драматично као у групи где су испитаници бројчано мање бирали одређену реч у поређењу са другом групом. Да се текст не би преоптеретио сувушном комплексношћу објашњења, наратив анализе се углавном ослања на процентуално изражене резултате, а у највећем броју случајева, осим ако је текстуална интерпретација довољно информативна, тумачење је пропраћено приложеним табелама и графиконима који дају прецизан и детаљан увид у бројчану и процентуалну репрезентацију добијених резултата.

³⁴ Посебне хипотезе види на стр. 11.

Важно је обратити пажњу на чињеницу да се овај део дисертације бави сликом употребе одређених језичких структура добијеном на основу анкете као инструмента емпиријског дела истраживања. У том светлу, анализа је рађена уз присуство свести о ставу који се нуди у литератури (Brown and Yule, 1983), разматрајући машинску анализу значења језичког садржаја неког говорника или писца бременитог интенционалношћу. Тумачење узима у обзир детаље који су ван опсега самог текстуалног израза. Окосница тврдње се састоји у томе да ако се знање о таквим детаљима користи у процесу разумевања језичког узорка, онда анализа мора уврстити то знање у репрезентацију језичког материјала. Долази се до закључка како покушаји да се тумачење сведе на низ пропозиција представљају неуспелу анализу, јер не садрже експлицитно изражене информације о самом процесу разумевања (Brown and Yule, 1983, стр. 116). Деликатност емпиријског истраживања и извесне проблеме тумачења емпиријских података могуће је пратити у оквиру динамике односа језика и етничког идентитета, где нарочито долази до изражаја комплексност фактора који доприносе формирању одговора у оквиру експерименталног дела студија које се баве језиком (Noels, 2014, стр. 91). Такође су приметни и проблеми са квантитативним приступом у таквом истраживању, нарочито у одговорима испитаника на отворена питања (Noels, 2014, стр. 93).

Знање на које се у прагматици реферира је позадина коју и филозофија језика наглашава као кључни аспект комуникације и способности да производимо и перципирамо језички садржај захваљујући значењу које интенционално дајемо језичким изразима. Позадина, знање и културни кодови су суптилни слојеви језика који чине комуникацију могућом, богатом, отежаном или немогућом. С тим у вези, квантитативној обради језичког материјала неминовно измиче нешто од те комплексности. Та свест је присутна у овом делу дискусије и ограничења условљена том чињеницом се узимају у обзир. Стога рад указује на потребу да се при интерпретацији података емпиријског истраживања у домену језика не постављају иста очекивања по питању резултата какви се могу добити при пручавању тема које су сродне, те обухватљиве егзактним, квантитативним методама.

7.1. Пол

Део емпиријског истраживања који следи посматра условљеност родне осетљивости, употребе родно осетљивог језика и пола. Деликатност теме у вези са категоријом рода предочена је у теоријском делу рада, који разматра родну тематику. Међутим, у савременом друштву деликатност ове проблематике јавља се и у оквиру категорије пола. Подсетимо се да је, како је то констатовано у оквиру полемике понуђене у претходном делу дисертације, ова категорија до недавно била у сувереном окриљу биолошке сфере, али сада све више постаје подложна редескрипцији. Прецизније речено, овде се наглашавају тенденције у савременој култури које у домен родности уносе знатна померања.

Савремене тенденције бележе пораст броја особа које категорији рода приступају са позиције небинарности, и које се залажу за право на избор у вези са сопственим родним идентитетом. Ово подразумева право на промену и рода и пола, а такође и дефинисање родности, па и пола, у релацијама степена, а не дихотомија. Реч је махом о трансродним особама, трансексуалним особама и онима који се опредељују за трећи род. Појава се може посматрати у светлу паралеле у контексту развоја перцепције језика кроз есенцијалистичке парадигме до номинализма (Bleich, 2013, стр. 25), где се отвара могућност за дискурзивно условљене културне феномене. Исто тако, јавља се питање родне дискриминације транс-особа, на шта упућују примери медијског фаворизовања, изглед који се не доводи у питање, фигуре од ауторитета на које се угледамо, па чак и имена о којима се цисродним³⁵ особама не постављају питања и не прави проблем (Drake, 2020, n.p.).

Треба приметити да транс-жене инсистирају на статусу женског пола. Иако се изабрани род и пол стечен хируршким захватом не подударају са полом који је особи додељен рођењем, новоизабрани род и новостечени пол се схватају као легитимне и валидне карактеристике у правном, биолошком и етичком смислу. Овде треба јасно предочити да постоје извесне недоумице,

³⁵ Цисродност (cis) је термин за људе чији осећај личног идентитета одговара полу и роду који им је додељен по рођењу. Цисродност подразумева да особе имају родни идентитет или извршавају родну улогу коју друштво сматра прикладном за дат пол. (<https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%A6%D0%B8%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82>)

нарочито када је законодавство у питању. Конкретно, поставља се питање како третирати криминалне преступе које су начиниле особе пре него што су промениле род и пол и како одредити идентитет починиоца злочина. Затим, један од проблема који се истиче је како решити моралну дилему феминисткиња које инсистирају на правима за која су се избориле, а сада се доводе у питање наизглед и најтривијалније инстанце тих достигнућа, као што је употреба тоалета (Furedi, 2019).

Наиме, коришћење унисекс тоалета може бити фактор угрожавања жртава сексуалног насиља, а употреба одвојених тоалета за жене и мушкарце може бити проблематична уколико жртве сексуалног насиља своју трауму поново доживљавају због могућности да је транс-жена са приступом том тоалету била починилац сексуалног насиља пре промене пола. Ово знатно компликује ситуацију у затворима, где се силоватељ може наћи у истом делу са жртвама насиља након што је променио пол. Тиме жртве насиља постају још рањивије, а њихова се траума претвара у стално потенцијално жариште у већој мери и у опаснијем облику него што би то био случај да нема ситуација попут поменутих, које их погоршавају. Међутим, постоји гледиште које говори против таквог приступа заснованог на цис-виктимизацији (Colliver, 2021).

На деликатност ситуације у којој није лако наћи једноставно решење које би задовољило захтеве за равноправношћу и безбедношћу свих грађана истовремено се указује из социолошко-правног угла (SCCJR, н.д.), културолошког, политичког и психолошког угла (Zum, 2019) и из перспективе запослених у затворским установама (Ricciardelli, Phoenix, and Gacek, 2020). Овакво стање ствари узроковало је дивергенцију на релацији феминизам–транс-права. Стога је потребно успоставити дијалог у сферама друштва које се тичу питања родности, чиме ће се обезбедити како признавање извесних права, тако и индивидуа које нису само епитоми поткултуре, него личности – људска бића.

Транс-активисти и транс-особе истрајавају у борби за транс-права. Постоји дубока психолошка оправданост такве борбе. Појединци који сведоче о тегобама одрастања и сазревања у телу које су осећали као неаутентично траже право да живе свој живот кроз идентитет који их не угрожава. У исто време, постоји дилема која се тиче контрадикције између слободе и права која доносе

друштвени конструкти и дискурзивно условљени идентитети, с једне стране и, с друге, помало биолошко-детерминистички обојене тврдње о аутентичности биолошког пола стеченог хируршким захватом.

Осим тога, поставља се питање како схватити истовремено инсистирање на аутентичности женског пола транс-жена, на пример, и тврдњи о негирању мушко-женске дихотомije, које долазе са становишта трансродности. Упркос парадоксу, ове дилеме су део савремене културне стварности и сведоче о порасту потребе да се за њих нађу смислени одговори и омогуће хармонични и хумани животи људских бића. У светлу ове дисертације, од великог је значаја како се динамика о којој је реч рефлектује у домену језика и како утиче на флукутирање између родно осетљивог и родно неутралног језика, од којих се овај други може схватити као варијанта првог. Дакако, питање моћи је у том контексту један од централних параметара:

„Моћ се обично анализира макросоциолошки: она не може бити искључиво резултат онога што људи чине у непосредним ситуацијама у којима се она дешава. Оно што људи чине у оквиру интеракције изражава и одсликава историјске и друштвене структуралне силе које су изван граница самог контакта. Односи моћи између мушкараца и жена су резултат друштвене организације њихових активности у кући и у привреди. Моћ, међутим, може бити анализирана микросоциолошки, што је сврха овог поглавља. Односи моћи и хијерархије нису апстрактне силе које делују на људе. Моћ мора бити људско достигнуће лоцирано у свакодневној интеракцији” (Fishman, 1997, стр. 416)³⁶.

³⁶ „Power usually is analyzed macrosociologically: it cannot be solely a result of what people do with the immediate situation in which it occurs. What people do in specific interactions expresses and reflects historical and social structural forces beyond the boundaries of their encounters. Power relations between men and women are the outcome of the social organization of their activities in the home and in the economy. Power can, however, be analyzed microsociologically, which is the purpose of this chapter. Power and hierarchical relations are not abstract forces operating on people. Power must be a human accomplishment, situated in everyday interaction” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Ово може расветлити неке од чворова у јавној дебати тренутно актуелној у сфери родности, али и указати на потенцијалне смерове хармонизовања тог дијалога. Кључна реч у разматрању проблема моћи према Фишману (Fishman) јесте *interaction*. Можда управо фокус на такву врсту основе друштвених односа може допринети њиховом стабилизовању и опоравку од тираније доминације, непријатељства, маргинализације, дискриминације и деградације као вредности која омогућава проток садржаја у комуникационом каналу друштва, културе и политике.

Потребно је нагласити да се у истраживању категорије рода приступило са позиције традиционалне поделе на мушки и женски пол, чиме се акцентује дистинкција између рода и пола, тј. дикурзивно и биолошки условљених карактеристика, али да се рад не везује нужно за есенцијалистичку теоријску парадигму. Део емпиријског истраживања које се бави корелацијом између пола и родно осетљивог језика полази од хипотезе да постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по полу. У истраживању је учествовало 239 испитаника, од којих су 153 (64.0%) девојке, а 86 (39.98%) младићи. Њих 114 (47.70%) похађа академске студије, а 125 (52.30%) струковне студије. Међу студентима академских студија, 58.77% чине девојке, док је удео девојака на струковним студијама нешто већи и износи 68.80%. У оквиру анкете, фактори који су узимани као детерминанте одговора су били и регионална припадност, стил комуникације и асертивно понашање.

Посматране језичке формулације базиране су на аспектима као што су пословно упознавање, ословљавање личним именом, титуле у српском језику, титуле у енглеском језику, обраћање женској особи, однос родности и домена приватности, као и однос родности и родне политике. Језички материјал и реакције на њега су истраживани у контексту избора речи у комуникацији, избора реченице у комуникацији, честог коришћења речи и алтернатива за речи са афиксом *-man*. Узимани су у обзир преводи са српског на енглески, са енглеског на српски, поступање у датој ситуацији, родно засновано схватање фразе *Heu guys!*, а такође је посебна пажња посвећена избору одређених српских језичких еквивалената за енглеске речи, нарочито оне које се тичу одређених професија.

Што се тиче нивоа знања енглеског језика, градација је утврђена на скали од „не зна” до „изворни”. Конкретне статистичке вредности заступљености појединих групација су представљене у табели 6.

Табела 6. Нивои знања енглеског језика

ниво	фрек.	%
не зна	10	4.18%
почетни	45	18.83%
средњи	91	38.08%
виши	41	17.15%
напредни	33	13.81%
изворни	19	7.95%

Параметар „пол” и параметар „знање енглеског језика” се укрштају у различитој мери, а добијене вредности показују да постоји разлика у нивоима знања између младића и девојака, што показује табела 7.

Табела 7. Нивои знања енглеског језика по полу

		ниво знања енглеског језика					
		не зна	почетни	средњи	виши	напредни	изворни
ПОЛ	М	1 1.16%	13 15.12%	22 25.58%	20 23.26%	17 19.77%	13 15.12%
	Ж	9 5.88%	32 20.92%	69 45.10%	21 13.73%	16 10.46%	6 3.92%
укупно		10 4.18%	45 18.83%	91 38.08%	41 17.15%	33 13.81%	19 7.95%

Једна од варијабли која је у истраживању праћена тиче се комуникацијског стила. Понуђене су три тврдње:

А – Инсистирам на споразуму, покушавам да избегнем сукоб и често подлежем притиску, верујем другима, прихватам и своје губитке да бих дошао/ла до споразума.

В – Циљ је победа, не верујем другима, инсистирам на свом ставу, често тежим да победим у сукобу воља.

С – Циљ ми је разуман резултат, усредсређујем се на интересе, а не на позиције, тежим проналажењу узајамно корисних опција и инсистирам на примени објективних правила.

Према избору између три тврдње, није уочена разлика стила комуникације у односу на пол, што значи да се одбацује хипотеза да стил комуникације зависи од пола. Статистички подаци који доносе прецизнији увид у овакав закључак дати су у табели 8.

Табела 8. Стил комуникације по полу

		стил комуникације		
		А	В	С
ПОЛ	М	26 30.23%	11 12.79%	49 56.98%
	Ж	40 26.14%	22 14.38%	91 59.48%
укупно		66 27.62%	33 13.81%	140 58.58%

Поред наведених компоненти, истраживање даје приказ корелације између асертивног понашања и пола. Условљеност је испитивана на основу одговора које су испитаници давали о одређеним реченицама. Понуђене реченице се тичу модела понашања, од којих се неки могу довести у везу са асертивним понашањем. Анализа одговора по полу указује да постоји разлика између полова код шест исказа. Девојке су у статистички значајно већем проценту тврдиле да су наведени искази израз асертивности:

Пажљиво слуша туђе мишљење.

Има самопоштовања и поштовања за друге.

Стално избегава конфронтирање и неугодне ситуације.

Прихвата да и он/она и други имају своја права.

Статистички мањи проценат девојака је изабрао да искази који следе описују асертивно понашање:

Приписује кривицу другима.

Тежи сукобима и наметању своје воље.

Код преостала четири исказа није уочена разлика у одговорима између девојака и младића.

Установљена је статистички значајна разлика у мишљењима између девојака и младића у погледу става према пословном упознавању. Испитницима су понуђене три реченице, од којих свака описује по једну варијанту пословног упознавања. Питање ко би имао првенство по питању редоследа упознавања у пословном контексту посматрано је на основу реакција испитаника на задате реченице. Ситуације о којима је реч, а које дају могућност различитог утврђивања приоритета, што може сигнализирати схватање хијерархије, привилегованог статуса и односа моћи, су следеће:

А – Са старијим мушкарцем без обзира на позицију.

В – Са женом без обзира на године и позицију.

С – Са директором без обзира на пол и старост.

Истраживање показује да је преко 90% девојака изабрало опцију С, док је међу младићима тај избор заступљен са 75.58%.

Када је реч о ословљавању личним именом, такође су понуђене три могућности:

А – Ословљавање личним именом иде уз дозволу жене.

В – Ословљавање личним именом иде уз дозволу мушкарца.

С – Ословљавање личним именом иде уз дозволу особе, без обзира на њен пол.

Прецизан увид у ситуацију предочен је статистичким подацима изнетим у табели 9.

Табела 9. Ословљавање и пол

		уознавање		
		А	В	С
ПОЛ	М	15 17.44%	6 6.98%	65 75.58%
	Ж	14 9.15%	0 0.00%	139 90.85%
Укупно		29 12.13%	6 2.51%	204 85.36%

Домен пословне комуникације спада у формални комуникациони регистар. Ова чињеница условљава комуникацијске инстанце на разне начине, али без изузетка подразумева избор језичких средстава којима се задовољавају критеријуми који искључују неформалне изразе, тон, флексибилну синтаксу и несавршену морфологију. Дакле, једна од компоненти се тиче лексичког избора, а може се јавити у комбинацији са одговарајућим фонолошким аспектима. Таква је ситуација при употреби титуле, с тим што анкета не нуди податке о подешавању интонације, али њена улога није занемарљива, те је треба поменути. Посматрана је употреба титула и у српском и у енглеском језику. У првом случају, понуђене су три могућности:

А – Обавезно у оба рода.

В – У оба рода само када су у духу језика.

С – Само у мушком роду.

Видимо да је 11 (12.79%) испитаника мушког пола, а 37 (24.18%) женског пола изабрало тврдњу А, док се за тврдњу В определило 59 (68.60%) испитаника мушког пола и 87 (56.86%) женског пола. Избор С је направило 16 (18.60%) испитаника мушког пола, а 29 (18.95%) женског пола. Девојке су у већем проценту у односу на младиће бирале одговор А, а готово исти број испитаника међу девојкама и младићима сматра да титуле треба користити само у мушком роду.

Титуле у енглеском језику, њихова употреба и индикације родне остелљивости су посматране кроз избор између доле наведених тврдњи:

А – У зависности од рода особе.

В – У неутралном облику.

С – Увек у мушком облику.

Уочавамо да је 21 (24.42%) испитаник мушког пола и 45 (29.41%) њих женског пола изабрало тврдњу А, док се за тврдњу В определио 51 (59.30%) испитаник мушког пола, а 100 (65.36%) женског пола. Избор С је направило 14 (16.28%) испитаника мушког пола, а 8 (5.23%) женског пола.

Дакле, поново постоји разлика у мишљењу између девојака и младића. У овом случају младићу су бирали опцију С три пута чешће него девојке.

Избор начина на који се обраћа женској особи, узимајући у обзир употребу титуле, у овом контексту је од великог значаја. Алтернативни енглески облици *Miss* и *Mrs.* у оригиналном значењу и традиционалној употреби упућују на брачно стање саговорнице. Историјски приступ феноменима који је модификују сходно друштвеним флукуацијама и клими историјског контекста, а међу којима је језик један од најпроминентнијих, налажу посматрање у светлу прилагођавања друштвеној пракси и њеној перцепцији. Ово питање је имало за циљ да доведе до одговора који би указали на осећај испитаника за њихов став према приватности.

Испитаницима је било понуђено да изразе различите нивое слагања или неслагања са следећим тврђењем:

Обраћање особи женског пола са *Miss* или *Mrs.* није учтиво, с обзиром да се тиме ставља акценат на брачно стање особе, што спада у приватност.

У потпуности се сложило 13.81% испитаника, док се 4.18% уопште није сложило. Уочава се разлика у мишљењима између девојака и младића. Скоро половина девојака, 45.10%, изабрала је неутралан одговор – „и слажем се и не слажем се”, док је то избор четвртине испитаних младића, 25.58%. Скоро дупло већи проценат младића у односу на девојке се у потпуности слаже са тврдњом. Расподела одговора по полу дата је у табели 10.

Табела 10. Приватност и титуле

		1	2	3	4	5
ПОЛ	М	1 1.16%	13 15.12%	22 25.58%	20 23.26%	17 19.77%
	Ж	9 5.88%	32 20.92%	69 45.10%	21 13.73%	16 10.46%
укупно		10 4.18%	45 18.83%	91 38.08%	41 17.15%	33 13.81%

Утврђен је врло мали значај разлике у статистичком смислу.

Однос родности и домена приватности испитиван је кроз одговоре на тврдњу која се тиче употребе личних заменица. Испитаницима је било понуђено да изразе различите нивое слагања или неслагања са следећим тврђењем:

Постоји мишљење да питање родности спада у домен приватности, те да је употреба личних заменица којима се, заправо, отворено наглашава род у обраћању (*he, she, they*) неучтиво.

У потпуности се сложило 12.97% испитаника, док се готово трећина испитаника, 32.22%, уопште није сложило.

Дошло се до закључка да не постоји статистичка значајност, тј. можемо сматрати да девојке и младићи имају исто мишљење у односу на посматрано питање. Статистички прецизније представљена ситуација је предочена у табели 11.

Табела 11. Приватност

		1	2	3	4	5
ПОЛ	М	31 36.05%	13 15.12%	19 22.09%	14 16.28%	9 10.47%
	Ж	46 30.07%	34 22.22%	29 18.95%	22 14.38%	22 14.38%
укупно		77 32.22%	47 19.67%	48 20.08%	36 15.06%	31 12.97%

Даље, однос родности, језика и приватности је експлицитно предочен у контексту политичке свести и учтивости. Испитаницима је било понуђено да изразе различите нивое слагања или неслагања са следећим тврђењем:

Неки сматрају да је питање родности политичке природе, јер постоји родна неједнакост и родна дискриминација. Као такво, питање родности спада у јавну, а не у приватну, сферу. Из тог разлога се инсистира на јасном изражавању рода особе у обраћању. Сматра се да је употреба одговарајућих личних заменица (*he, she, they*) у том смислу израз учтивости.

У потпуности се сложило 16.32% испитаника, док се нешто мањи проценат испитаника, 11.30%, уопште није сложио. Скоро половина испитаника, 43.93%, изабрала је неутралан одговор – „и слажем се и не слажем се”. Далеко већи проценат младића, 18.6%, уопште се не слаже са тврдњом, за разлику од 7.19% девојака које су изабрале ову опцију. Међутим, код опције „делимично се не слажем”, обрнути однос процената је заступљен. Како не постоји статистичка значајност добијене разлике, можемо сматрати да девојке и младићи имају исто мишљење у односу на посматрано питање. Детаљи статистичких резултата у овом контексту дати су у табели 12.

Табела 12. Родност и политика

		1	2	3	4	5
ПОЛ	М	16 18.60%	4 4.65%	36 41.86%	17 19.77%	13 15.12%
	Ж	11 7.19%	16 10.46%	69 45.10%	31 20.26%	26 16.99%
укупно		27 11.30%	20 8.37%	105 43.93%	48 20.08%	39 16.32%

Одговори добијени слагањем, делимичним слагањем, делимичним неслагањем или неслагањем са претходно посматраним тврдњама проматрани су из другачије перспективе кроз одговоре испитаника на следеће тврдње. Наиме, тврдње од Т1 до Т8 комбинују и инкорпорирају неке од елемената испитиваних у претходном делу. Овде су исти и слични детаљи другачије формулисани,

контекстуализовани и предочени у виду другачије артикулисаног језичког израза, што је могло играти улогу у начину на који су испитаници одговарали на тврдње:

T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.

T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо подржати видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик којим се не врши дискриминација на основу рода.

T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.

T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике, када је реч о високим позицијама.

T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.

T6: У комуникацији (било пословној или свакодневној) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.

T7: Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, ословити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.

T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, ословити са *Ms*.

Прво је урађена анализа појединачних тврдњи, што обухвата израчунавање средње вредности, стандардног одступања за цео узорак, а затим у групи девојака и младића. За сваку тврдњу је урађена ANOVA, како би се добио одговор да ли постоји или не разлика у мишљењима између девојака и младића. Уочава се да су девојке за све тврдње дале већу оцену од младића, док је код тврдњи 3, 4, 5 и 8 та разлика и статистички потврђена. Статистички приказ резултата дат је у табели 13.

Табела 13. Тврдње

тврдња	укупно		Ж		М		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	4.35	0.95	4.41	0.83	4.24	1.14	1.70	0.19	НЕ
T2	3.85	1.14	3.94	1.10	3.67	1.19	3.06	0.08	НЕ
T3	4.41	0.90	4.63	0.67	4.01	1.11	29.30	0.00	ДА
T4	3.44	1.21	3.66	1.15	3.03	1.23	15.49	0.00	ДА
T5	3.38	1.13	3.56	1.06	3.08	1.19	10.11	0.00	ДА
T6	3.05	1.40	3.14	1.44	2.90	1.33	1.64	0.20	НЕ
T7	3.68	1.29	3.76	1.32	3.53	1.23	1.75	0.19	НЕ
T8	3.77	1.24	3.90	1.21	3.55	1.27	4.42	0.04	ДА

Лексички избор је често лакмус који сигнализира родну осетљивост. Посматрано је како испитаници реагују на одређене лексичке садржаје и да ли се избор и језичке навике разликују у зависности од пола испитаника. Узет је у обзир контраст између традиционалног, па и потенцијално сексистичког термина *policeman* и родно неутралног, те термина кроз који се испољава виши степен инклузивности, *police officer*; затим однос *chairman* насупрот *chairperson*, а такође и дилема која се читује у избору између *flight attendant* и *stewardess*. Одговори указују на то да и младићи и девојке чешће користе *police officer* од *policeman*, али младићи то чине у статистички значајно већем проценту од девојака. Када је у питању избор између *chairman* и *chairperson*, и младићи и девојке у већем проценту користе *chairman*. Није уочена разлика код овог појма између полова. *Flight attendant* је чешћи избор од *stewardess* и код девојака и код младића. Статистички приказ детаља који се тичу добијених резултата у овом делу истраживања приказан је у табелама 14., 14.а и 14.б.

Табела 14. *police*

		policeman	police officer
ПОЛ	М	28 32.56%	58 67.44%
	Ж	67 43.79%	86 56.21%
укупно		95 39.75%	144 60.25%

Табела 14.a. *chair*

		chairman	chairperson
ПОЛ	М	58 67.44%	28 32.56%
	Ж	94 61.44%	59 38.56%
укупно		152 63.60%	87 36.40%

Табела 14.b. *stewardship*

		stewardess	flight attendant
ПОЛ	М	31 36.05%	55 63.95%
	Ж	66 43.14%	87 56.86%
укупно		97 40.59%	142 59.41%

Поред искључиво лексичког избора, родна осетљивост се рефлектује и у другим лингвистичким аспектима. Стога, она се може испитивати на језичким садржајима у којима, заправо, бирамо и лексичке јединице које су носиоци одређене граматичке категорије. Тако се присуство, степен или одсуство родне

осетљивости може посматрати у приступу употреби присвојних придева (нарочито облика за мушки род) и алтернатива као што су одређени члан (реченице А и В), истовремено коришћење присвојних придева и у мушком и у женском роду (Е и F), те коришћењу личних заменица, нарочито са освртом на избор између облика за треће лице једине у мушком роду насупротив облика за треће лице у множини (С и D). Једина разлика у избору реченица између младића и девојака уочена је код трећег случаја, где су девојке у статистички значајном проценту више бирале реченицу F него младићи. Детаљи статистичких увида у осталим случајевима налазе се у табелама 15., 15.а, и 15.б.

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Табела 15. *his/the*

		A	B
ПОЛ	М	26 30.23%	60 69.77%
	Ж	43 28.10%	110 71.90%
укупно		69 28.87%	170 71.13%

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Табела 15.a. his/their;he/they

		C	D
ПОЛ	М	26 30.23%	60 69.77%
	Ж	54 35.29%	99 64.71%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Табела 15.b. his/his or her

		E	F
ПОЛ	М	39 45.35%	47 54.65%
	Ж	49 32.03%	104 67.97%
укупно		88 36.82%	151 63.18%

С тим у вези, концизнији увид у језичку праксу која се тиче употребе појединих именица, личних заменица и присвојних придева може се уочити у Табели 16, која даје процентуално стање по питању учесталости коришћења појединих форми. Није уочена разлика у одговорима између младића и девојака ни код једног од посматрана три питања.

Табела 16. Личне заменице, присвојни придеви

	увек	често	понекад	ретко	никада
man, men	18 7.53%	48 20.08%	90 37.66%	58 24.27%	25 10.46%
he, him, his, himself	21 8.79%	61 25.52%	90 37.66%	41 17.15%	26 10.88%
иста врста	32 13.39%	56 23.43%	94 39.33%	43 17.99%	14 5.86%

Лексеме које садрже суфикс *man* имају значајну улогу у језику и врло често су показатељ става говорника према питању родности. Стога је занимљиво приметити како изгледа динамика реакција испитаника на ове речи и њихове алтернативе, те и како/да ли се може довести у везу са полом. Посматрано је какав избор испитаници праве када су у питању понуђене опције попут *businesswoman* и *businessperson* уместо *businessman*; затим *workforce* и *personpower* насупрот *manpower*; потом *cameraman* и алтернативе *camerawoman* и *camera operator*; *mankind* или *humanity*, те *personkind*; а и *chairman* наспрам *chairwoman* или *chairperson*.

Интересантно је приметити да су девојке у статистички значајно мањем проценту у односу на младиће бирале опцију *businesswoman* као алтернативу за *businessman* (29.41% девојке, а 40.70% младићи). Разлика је уочена и код избора алтернативе за реч *mankind*, где младићи у већем проценту од девојака бирају опцију *humanity* (83.72% младићи, а 64.71% девојке), као и код алтернативе за *chairman*, где су девојке у мањем проценту од младића бирале опцију *chairwoman* (83.72% младићи, а 21.57% девојке).

Занимљива је флукуација избора када је у питању превод са енглеског на српски језик. Узете су у обзир именице и именичке синтагме које могу указати на родну осетљивост. На пример, *war veteran* су особе мушког (91.86%) и женског пола (89.54%) махом преводиле као „ратни ветеран”, док је врло мали проценат њих изабрао синтагму „ратна ветеранка”. Слично томе, реч *beautician* припадници и мушког (73.26%) и женског пола (77.78%) чешће су преводили као „козметичарка”, а ређе као „козметичар”. *Truck driver* је 93.02% мушкараца и

93.46% особа женског пола превело као „возач камиона”, а врло мали проценат као „возачица камиона”. Закључак је да ни код једног превода није уочена разлика између девојака и младића. Стога се може рећи да пол не утиче на избор речи код примера превода са енглеског на српски.

У случају превода са српског на енглески, примећене су извесне разлике. Наиме, код превода израза „матерњи језик” на енглески језик, девојке статистички значајно чешће користе превод *mother tongue* од младића: 32.03% девојака бира тај превод, док је код младића заступљеност тог превода 19.77%. Још већа разлика је уочена код превода речи „човечанство”, где је 75.16% девојака изабрало опцију *humankind*, док је исти превод изабрало 48.84% младића. Када је у питању превод речи „полицајац и полицајка”, избор је био *police officers* код 62.79% мушких испитаника, а 62.75% од укупног броја женске популације која је учествовала у анкети.

У даљем делу анкете испитаници су изражавали слагање или неслагање са одређеним тврдњама које се тичу употребе родно осетљивог језика:

T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица *he* и *she*.

T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална *they*, уместо родно обојених *he* или *she*.

T3: У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији пол је нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4: Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

Код слагања са наведеним тврдњама утврђена је значајна разлика по полу. Код све четири тврдње, особе женског пола су показале знатно већу сагласност са тврдњама него особе мушког пола. Статистички детаљнији увид у ову тврдњу предочен је у табели 17.

Табела 17. Тврдње и пол

тврдња	укупно		Ж		М		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	3.08	1.36	3.29	1.27	2.72	1.46	9.87	0.0020	ДА
T2	3.33	1.21	3.57	1.10	2.92	1.29	17.02	0.0001	ДА
T3	3.47	1.10	3.67	1.01	3.13	1.19	13.84	0.0002	ДА
T4	3.63	1.19	3.78	1.12	3.37	1.27	6.58	0.0110	ДА

Испитаници су се такође изјашњавали по питању језичке праксе и доживљаја језичких ситуација које имају везе са родом и употребом личних заменица. Када им је постављено питање о поступању у датој ситуацији, одговори су показали да постоји зависност између изабраног одговора и пола испитаника. Ситуације о којима је реч су следеће:

- O1: Увек користите *he*, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.
- O2: Покушавате сазнати њихов прави пол (мушко, женско).
- O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).
- O4: Покушавате да ставите именице и заменице у множину.
- O5: Користите *they* као заменицу у једнини.

Детаљи одговора на ове ситуације су у статистичким оквирима представљени у табели 18.

Табела 18. Слагање и личне заменице

		одговор				
		O1	O2	O3	O4	O5
ПОЛ	М	26 30.23%	23 26.74%	19 22.09%	4 4.65%	14 16.28%
	Ж	26 16.99%	52 33.99%	16 10.46%	18 11.76%	41 26.80%
укупно		52 21.76%	75 31.38%	35 14.64%	22 9.21%	55 23.01%

Испитаницима је понуђен израз *Neu guys* и дато је неколико варијанти потенцијалног еквивалента у српском језику: „Ђао, људи”, „Ђао, људи и жене”, „Ђао, момци”, „Ђао, друштво”. График 1 показује да је избор махом био „Ђао, људи”.

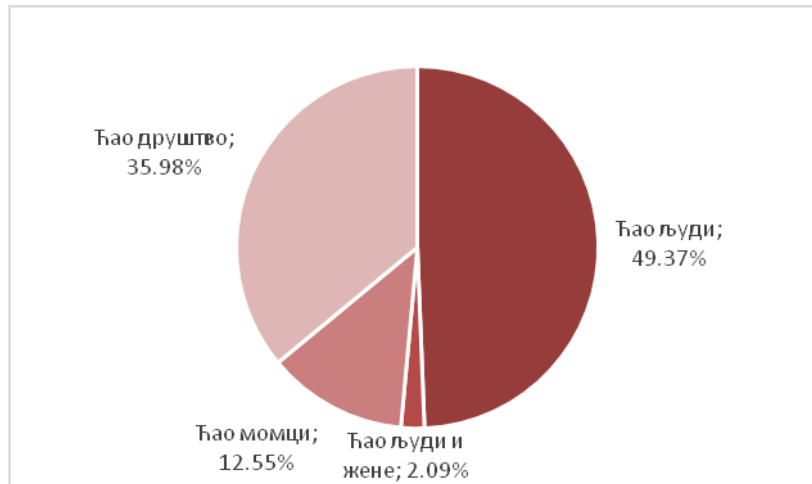

График 1. Изабрани превод у целом узорку

Међутим, када је у питању избор личних заменица и присвојних придева, постоји зависност изабраног одговора од пола, што је у статистичком смислу детаљније представљено у табели 19.

Табела 19. Личне заменице и присвојни придеви

		одговор			
		he/his	she/her	ze/zir	they/their
ПОЛ	М	36 41.86%	12 13.95%	7 8.14%	31 36.05%
	Ж	40 26.49%	40 26.49%	11 7.28%	60 39.74%
укупн		76	52	18	91
о		32.07%	21.94%	7.59%	38.40%

У анкети је посебна пажња посвећена преводу са српског на енглески именица које означавају одређена занимања. Испитаницима су дати термини занимања на енглеском и тражено је да дају српске еквиваленте. Занимљиво је да су оба пола врло уједначено реаговала у свакој инстанци. Тако је именицу *fire fighter* највише испитаника (мушких 84.88%, а женских 91.50%) превело као „ватрогасац”. Исто тако, именицу *trainer* је већина превела као „тренер”, од чега 94.19% мушког, а 98.69% женског дела анкетираних. Мање типични преводи и схватања ове речи нису заступљени у великом броју. Именицу *professor* је већина превела као „професор”: 88.37% мушког и 84.31% женског узорка испитаника. Мали број испитаника се определили за варијације и алтернативе превода.

Слична је ситуација и када су у питању преводи речи *librarian*. Конкретно, најчешћи избор је „библиотекар”, за који се определило 69.77% мушких и 75.16% женских испитаника. У врло малом проценту се јављају одговори који сигнализирају препознавање женских особа у улози библиотекарског особља. У погледу избора еквивалента за реч *secretary*, у највећем броју случајева превод је „секретар”, и то у 55.81% мушке и 53.59% женске анкетиране популације. Врло мало је било оних који су као адекватан превод видели неке друге, ређе и неуобичајене алтернативе. За реч *leader* највише испитаника је као превод дало реч „вођа”. Од укупног броја тих одговора, 52.94% припада мушким, а 57.52% женским гласовима. Само мали број анкетираних је сматрао да су другачија решења, мање заступљена у језику, погоднији

еквиваленти. Занимљиво је да највећи број испитаника реч „балетан” сматра еквивалентом енглеског термина *ballet dancer*, што указује на одступање од стереотипног схватања овог занимања. Од оних који су се определили за тај избор 40.70% су чинили мушкарци, а 32.68% особе женског пола. За алтернативна решења испитаници су се изјаснили у врло малом проценту.

7.2. Врста студија

Наредни део се бави приказом резултата емпиријског дела истраживања, који се односи на везу између родно осетљивог језика и врсте студија. Конкретно, посматране су две групе: група студената академских студија и група студената струковних студија. Испитаницима су понуђене тврдње које се могу видети у наставку текста.

Тврдње:

T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.

T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо подржати видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик који не дискриминише на основу рода.

T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.

T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике када је реч о високим позицијама.

T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.

T6: У комуникацији (било пословној или свакодневной) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.

T7: Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, оловити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.

T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, оловити са *Ms*.

Прво је урађена анализа појединачних тврдњи, што обухвата израчунавање средње вредности и стандардног одступања за цео узорак, а затим по групама. Потом је урађена анализа посебно за академске, а посебно за струковне студије. За сваку тврдњу је урађена ANOVA, како би се добио одговор да ли постоји разлика у мишљењима по врсти студија или не. Детаљни резултати су дати у табели 20, а графички приказ (график 2) пружа увид у вредности разлике у статистичком смислу, тиме сугеришући значај одступања одговора по врсти студија. Конкретно, постоје разлике између ове две групе код тврдњи 5 и 6, где су студенти струковних студија дали статистички већу оцену од студената академских студија, али у мањој сразмери него код тврђења 1 и 2. Генерално се може рећи да су одговори били доста уједначени и да су обе групе изражавале подједнак степен свести о родно осетљивом језику.

Табела 20. Тврдње по врсти студија

тврдња	укупно		академске		струковне		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	4.35	0.95	4.23	1.08	4.46	0.81	3.69	0.06	ДА
T2	3.85	1.14	3.68	1.17	3.99	1.09	4.44	0.04	ДА
T3	4.41	0.90	4.38	0.93	4.44	0.90	0.29	0.59	НЕ
T4	3.44	1.21	3.31	1.26	3.55	1.16	2.44	0.12	НЕ
T5	3.38	1.13	3.09	1.22	3.66	0.96	16.11	0.00	ДА
T6	3.05	1.40	2.67	1.32	3.40	1.38	17.46	0.00	ДА
T7	3.68	1.29	3.65	1.31	3.71	1.27	0.14	0.71	НЕ
T8	3.77	1.24	3.89	1.16	3.66	1.24	2.22	0.13	НЕ

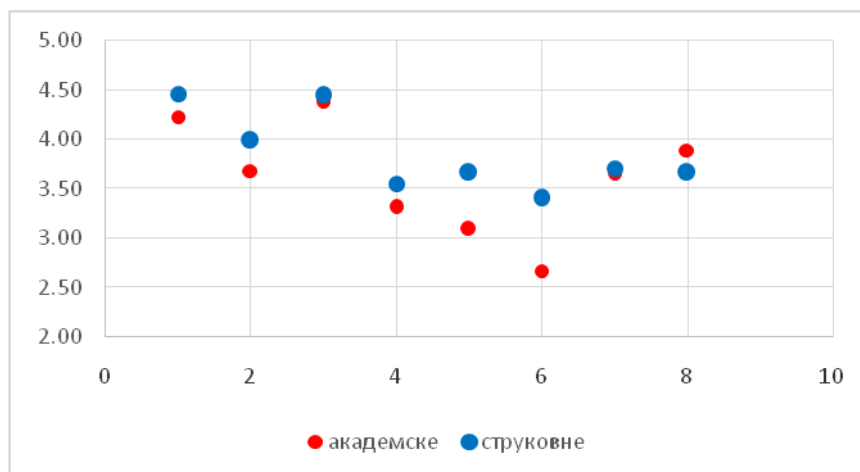

График 2. Тврдње по врсти студија

У делу анкете који се бави избором речи, примећено је да се за родно неутралан термин *police officer* опредељује највећи број испитаника. Наиме, 71.05% оних који припадају групи академских и 50.40% оних који припадају групи струковних студија изабрало је ту, а не родно обојену опцију *policeman*. Ситуација је другачија када се ради о речи *chairman*, за коју се определило 68.42% испитаника академских студија и 59.20% испитаника који припадају групи струковних студија. Мањи проценат се определио за варијанту *chairperson*, која може указивати на родну осетљивост. Постоје разлике у избору између *flight attendant*, што је изабрало 70.18% испитаника академске групе и *stewardess*, која је више била заступљена у избору припадника групе струковних студија, где ју је изабрало 50.40% анкетираних. Дакле, док код већег броја гласова за реч *police officer* од *policeman* уочавамо статистички значајну разлику, када је у питању избор између *chairman* и *chairperson* није уочена статистичка разлика између две студијске групе. Статистички значајна разлика се примећује код избора између *flight attendant* и *stewardess*, где студенти академских студија знатно више бирају реч *flight attendant*.

Понекад није довољно посматрати изоловане речи да би се приметила патерна у језичкој пракси која би указивала на присуство или одсуство родно осетљивог језика. Стога се као део емпиријског истраживања појављује реакција испитаника на одређене реченице. Прецизније говорећи, испитаници су били замољени да изаберу једну од две понуђене реченице. Први пар нуди језички

садржај који пропитује родну осетљивост кроз контрастирање присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*, потенцијално дискриминаторни), употребљеног у првој реченици, и одређеног члана (*the*, родно неутралан) у другој.

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Већина је изабрала другу, и то 75.44% испитаника из академске групе и 67.20% оних из групе струковних студија.

Исти проблем се испитује контрастирањем присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*, потенцијално дискриминаторни) у првој и присвојног придева у трећем лицу множине (*their*, родно неутралан) у другој реченици.

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Већина је изабрала другу могућност, и то 71.05% испитаника из академске групе и 62.40% оних из групе струковних студија.

Родна осетљивост коју сигнализира реаговање и употреба присвојних придева посматрана је на примеру у којем је контрастирана употреба присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*, потенцијално дискриминаторни) у првој и присвојних придева у трећем лицу једнине и у мушком и у женском роду (*his or her*, родно неутрално) у другој реченици.

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Поново је већина изабрала родно осетљиву варијанту, и то 64.04% испитаника из академске групе и 62.40% оних из групе струковних студија. Дакле, може се закључити да ни у једном случају није установљена статистички значајна разлика у одговорима између врста студија.

У језику често срећемо облике који реферирају на одређене ентитете на начин који сугерише или друштвене односе или став о родној осетљивости. Такви примери се често налазе у именицама за означавање занимања. Постоје и оне које

означавају апстрактне појмове, али садрже аспект који упућује на ситуирање родно осетљивих питања у језичкој пракси. У енглеском језику је веома интересантана група речи која се јавља са суфиксом *-man*. Порекло тих речи у погледу поменутог суфикса налазимо у традиционалној генеричкој употреби речи *man* у значењу припадника људске врсте. Много термина је изведено по тој основи и по логици те премисе. Данас запажамо појављивање и употребу алтернатива које говоре о реакцијама на такву праксу и ревизијама постојеће терминологије у смеру родно осетљивог језика. Тако се лингвистичким средствима потврђује равноправно чланство особа женског пола у људској заједници и њихово ангажовање у разним сферама друштвеног функционисања у улогама које су традиционално припадале искључиво особама мушког пола.

Део емпиријског истраживања који посматра употребу и перцепцију таквих језичких инстанци говори нам о флукуацијама у културној клими. У случају када им је био предочен избор између типичне, потенцијално патријархално обојене речи *businessman* и родно осетљивих алтернатива *businesswoman* и *businessperson*, 62.28% испитаника из академске групе и 70.40% испитаника из групе струковних студија је изабрало родно неутралну опцију *businessperson*.

Слична је ситуација уочена и при избору између речи *manpower*, с једне стране и, с друге, родно неутралних *personpower* или *workforce*, где се за ову последњу определило 70.18% испитаника из академске групе и 62.40% испитаника из групе струковних студија. Аналогна динамика се уочава и у примеру у коме су контрастиране опције *cameraman* насупрот *camerawoman* или *camera operator*, где се поново предност даје родно неутралном термину *camera operator* у сразмери 78.07% испитаника из академске групе и 81.60% испитаника из групе струковних студија.

Круцијални кластер на који наилазимо у наредном делу анкете реферира на порекло читаве групе речи о којима тренутно говоримо и нуди избор између некада генеричке лексеме *mankind* и родно инклузивних *personkind* и *humanity*, при чему се за последњу опцију опредељује 76.32% испитаника из академске групе и 67.20% испитаника из групе струковних студија. Једна од врло индикативних именица из ове групе је *chairman*.

У њој су синтетизоване референце на традиционалну корелацију између мушког пола и позиције моћи и контроле. Њене алтернативе су *chairwoman* или *chairperson*, што је изабрало 71.93% испитаника из академске групе и 77.60% испитаника из групе струковних студија.

Може се закључити да уједначен избор родно неутралних облика указује на то да по питању родне осетљивости за термине из ове језичке групе не постоји статистички значајна разлика између испитаника који су студенти академских студија и оних који похађају струковне студије.

Сродна језичка динамика је посматрана и у наредном сету питања, где је испитаницима понуђен избор родно искључивог и родно инклузивног превода са енглеског на српски језик. На пример, термин *war veteran* је било могуће превести као „ратни ветеран” или као „ратна ветеранка”. Многи овај појам схватају још увек у кључу родне обојености, упркос друштвеној реалности која нам показује веће присуство особа женског пола у војној сфери у односу на прошле епохе. Чак 91.23% испитаника из академске групе и 89.60% испитаника из групе струковних студија је изабрало је „ратни ветеран”.

Традиционална логика је управљала избором између лексема „козметичарка” и „козметичар” као превода енглеске речи *beautician*. За женски облик се определило 79.82% испитаника из академске групе и 72.80% испитаника из групе струковних студија. Слично расуђивање је обликовало избор између лексеме „возач камиона” и „возачица камиона” као превода енглеске *truck driver*. За мушки облик се определило 94.74% испитаника из академске групе и 92.00% испитаника из групе струковних студија.

Како ни код једног превода није уочена разлика између академских и струковних студија, као и у погледу претходне групе посматраних речи, може се закључити да не постоји статистички значајна разлика између академских и струковних студија по питању родне осетљивости за термине из ове језичке групе. Међутим, може се приметити да су испитаници на матерњем језику много више бирали родно искључиве термине, што можда не мора бити индикација родне осетљивости самих говорника, већ пре друштвене праксе, језичких опција и културне стварности које такве изборе намећу.

На то указује и наредни део резултата анкете, у којем се посматра превод термина и речи које носе обележја традиционалних родних класификација и њихових родно осетљивих пандана са српског на енглески језик. На пример, српски термин „матерњи језик” је већина превела као *native language* (72.81% испитаника који припадају академској групи и 72.00% испитаника из групе струковних студија), док су се испитаници у много мањој мери опредељивали за синтагму *mother tongue*. За српску опцију „полицајац и полицајка” понуђени су преводи *police officers* и *policeman and policewoman*. Иако не у драматичном односу, превагу је однео родно неутралан избор: *police officers* је изабрало 64.04% испитаника из академске групе и 61.60% испитаника из групе струковних студија. Врло сензитивна тематика уткана у избор између *humankind* и *mankind* као алтернативних превода речи „човечанство” предочена је у резултатима према којима се за родно инклузивну варијанту *humankind* определило 60.53% испитаника из академске групе и 70.40% испитаника из групе струковних студија.

Ни код једног превода није уочена разлика између академских и струковних студија, али бирање родно инклузивних облика на енглеском у већем броју случајева него на матерњем језику поново долази до изражаја.

Наредни део анкете испитује став према одређеним инстанцама употребе родно осетљивог језика, као и свест о повезаности и потреби да се интегришу родно осетљива комуникација и едукативне праксе. Наиме, испитаницима су понуђене тврдње са којима су они изразили слагање или неслагање.

Тврдње:

T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица *he* и *she*.

T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална *they*, уместо родно обојених *he* или *she*.

T3: У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4: Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

Табела 21 показује да код слагања са наведеним исказима није утврђена је значајна разлика по врсти студија.

Табела 21. Родна осетљивост и прецизност у комуникацији

тврдња	укупно		академске		струковне		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	3.08	1.36	3.09	1.45	3.07	1.28	0.02	0.89	НЕ
T2	3.33	1.21	3.31	1.31	3.36	1.11	0.11	0.73	НЕ
T3	3.47	1.10	3.37	1.23	3.56	0.97	1.64	0.20	НЕ
T4	3.63	1.19	3.57	1.29	3.69	1.19	0.59	0.44	НЕ

У вези са поменутиим тврдњама су даље понуђени одговори, са којима су испитаници опет изражавали своје слагање или неслагање.

Одговори:

O1: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.

O2: Покушаваите сазнати њихов прави пол (мушко, женско).

O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).

O4: Покушаваите да ставите именице и заменице у множину.

O5: Користите *they* као заменицу у једнини.

Табела 22. Личне заменице: слагање/неслагање

		одговор				
		O1	O2	O3	O4	O5
студије	акад.	19 16.67%	41 35.96%	19 16.67%	9 7.89%	26 22.81%
	струк.	33 26.40%	34 27.20%	16 12.80%	13 10.40%	29 23.20%
укупно		52 21.76%	75 31.38%	35 14.64%	22 9.21%	55 23.01%

Као што детаљан увид у статистички изражену ситуацију предочен у Табели 22 показује, не постоји зависност изабраног одговора и врсте студија.

Следеће питање у анкети нас поново враћа на област у којој се посматра веза између традиционалних друштвено-културних односа и језичких пракси, а у светлу компаративно-контрастивне лингвистичке анализе. Покушава се сазнати став према родно осетљивим облицима, али и друштвена стварност по питању родне равноправности, као и евентуалне сличности и разлике између тих аспеката кад су у питању српски и енглески језик. Енглеска фраза *hey guys* истовремено садржи и родно обојену конотацију (реч *guys* се оригинално односила искључиво на припаднике мушког пола) и њену негацију (данас се та реч употребљава и када се ословљавају или када се реферира на особе женског пола, а не само мушког). Она се на српски може, поред још неких могућих фраза, превести као „ћао, људи”, „ћао, људи и жене”, „ћао, момци”, „ћао, друштво”. Као и у енглеском, употреба мушког рода у изразу „ћао, људи” може бити и потврда и негација традиционалне родне дистрибуције, и за њу се већина определила (50.88% испитаника из академске групе и 48.00% испитаника из групе струковних студија), што указује на уједначене одговоре и искључује постојање зависности изабраног одговора и врсте студија.

Питање личних заменица и присвојних придева је било тангенцијално дотакнуто и у неким од претходних питања, а у следећем се оно налази у фокусу језичког материјала који се појављује у анкети. Понуђене су следеће опције:

he/his, she/her, ze/zir, they/their. Табела 23 показује да не постоји зависност изабраног одговора и врсте студија.

Табела 23. Личне заменице и присвојни придеви

		одговор			
		he/his	she/her	ze/zir	they/their
студије	акад.	34 30.09%	23 20.35%	12 10.62%	44 38.94%
	струк.	42 33.87%	29 23.39%	6 4.84%	47 37.90%
укупн		76	52	18	91
о		32.07%	21.94%	7.59%	38.40%

Занимљиво је приметити да овај део анкете није могао бити спроведен у контексту компарације и контраста. Разлог томе је што у српском не постоје језички корелати за све испитиване случајеве. Та чињеница нас опет враћа на питање о стању родно осетљивог језика у домаћој средини и његове постојеће или потенцијалне комуникације са стањем у другим језицима, што је било дотакнуто и кроз коментаре о паралелама и разликама на које указују резултати анкете везани за преводе са српског на енглески и са енглеског на српски. Конкретно, овде се мисли на запажање да је бирање родно инклузивних облика на енглеском језику присутно у већем броју случајева него на матерњем.

Да ли ово можда може бити резултат друштвених и културних релација које условљавају помало реакционарне језичке праксе? Да ли се податак о одговорима које су студенти дали може и треба посматрати у контексту језика свакодневице или се одговор крије у улози коју инстанце на позицијама моћи и ауторитети у сфери језичке нормативности имају на затупљивање оштрице родне осетљивости? Другим речима, поставља се питање да ли свакодневни говор показује (или би показивао када би постојали одговарајући услови) већу флексибилност. Паралелно са тим, поставља се питање да ли је родна осетљивост већа него што јој језичка норма дозвољава.

Приметимо да се родна дискриминација очитује, манифестује, а можда и омогућава кроз образовни систем самим избором образовних профила. Чињеница је да се више особа женског пола опредељује за једне, а више особа мушког пола за неке друге професије. Да ли ту чињеницу треба узети као рефлексију разлика између полова или као један од аспеката друштвене репресије? У студији која се бави родном проблематиком на просторима централне Европе, југоисточне Европе и бившег Совјетског Савеза наводи се шта је примећено у контексту родних „афинитета” по питању избора професије. Наиме, истичу се поруке које се или имплицитно или експлицитно упућују девојчицама, а које ограничавају њихове аспирације по питању каријере. Тврди се да вештина девојчица бира слабо плаћене професије и оне које не омогућавају висок друштвени статус, а као примери таквих тврдњи се наводе случајеви у здравству и образовању (Magno et al., 2003, стр. 32).

Сличан увид у исти аспект родне проблематике у образовном контексту може се посматрати у оквирима децидирано схваћене ознаке неуспеха код дечака, што је резултат изражене антиакадемске и антиинтелектуалне патријархалне културе, као и перцепције неких дисциплина, попут језичких, које су „за девојчице”, док су дечаци више за активан, директан приступ и учествовање, јер нису осетљиви на недовољно ухватљиве садржаје, него им одговарају јасно дефинисани задаци (Swan, 2003, стр. 634). Приметне су могућности које чине осовину контроле путем економске моћи, а која почиње да се формира кроз образовање, што се огледа у школовању дечака у сферама које омогућују боље плаћене позиције (Magno et al., 2003, стр. 33).

Образовни систем је контекст унутар ког се такође и критички сагледава овакво стање ствари, за шта као доказ може послужити увид који се може наћи у анализи такве врсте: „Под утицајем прескриптивних граматика стандардизован српски језик не трпи никакве варијације, а нарочито не оне које се односе на брисање родне неједнакости у језику” (Babić Antić, 2013, стр. 596). Предочени су резултати истраживања које је вршено на узорку студената „из различитих делова Републике Србије, тј. из Крагујевца, Краљева, Рашке, неких делова Војводине, севера Косова и Метохије (Косовска Митровица и српске енклаве Грачаница и Гњилане)” (Babić Antić, 2013, стр. 597). Наглашена је културна хетерогеност

миљеа из којег долазе ови испитаници узраста 20–21 године. Такође се помињу различити степени урбаности, али је обједињујући фактор одсуство формалног образовања из области студија рода, што је од велике важности за моменат када је текст писан и с обзиром на тематику којом се у том делу бави, а то је увођење родних студија у званични високообразовни систем у Србији.

Данас, ми знамо да је тај подухват остварен, али је занимљиво обратити пажњу на ставове испитаника у том моменту и критички анализирати паралелу и контраст са садашњим моментом. Наиме, важно је сагледати фокус студија рода, како је наглашено у тексту: „Увођење родних теорија у образовни дискурс нуди нове видове образовања у области родне равноправности, толеранције и мира, студија културе и пружа једнаке шансе свима за стицање образовања у овим областима” (Babić Antić, 2013, стр. 597). У контексту овако артикулисаног циља увођења студија рода треба посматрати данашњу језичку праксу по питању родне осетљивости. С тим у вези, савремена друштвено-културна стварност и начин на који је она обликована и условљена политичким аспектом од изузетног је значаја за схватање и одржавање свести о родној равноправности, као и њене везе са доменом језика. Стога, овде се улога институција које имају врховни ауторитет у креирању језичких стандарда поново истиче као кључна. Бабић Антић указује на два наизглед опречна, али можда реалистична аспекта резултата истраживања:

„Могло би се закључити да је реч о младим људима који свакако имају свест о постојању језичке дискриминације у комуникацији, као и о свим чиниоцима који представљају препреку у остваривању тежњи отклањања те дискриминације, дакле о оном делу лингвистичке јавности која не препознаје родну неједнакост у језику и противи се таквим променама. Са друге стране, мишљења су да наше друштво није довољно отворено за овакву врсту промена, те да су шансе да оне постану саставни део свакодневног вербалног комуницирања прилично мале” (Babić Antić, 2013, стр. 601).

Поставља се питање како схватити ову шизму у перцепцији друштвене стварности. Да ли је реч о тензији између објективног стања по питању родне

осетљивости говорника и онога што језички стандарди дозвољавају? Да ли се ради о осетљивости на питања родне равноправности само у неким сегментима друштва? Да ли део популације који је скептичан по питању могућности усвајања и имплементације прогресивног става у друштвену и језичку стварност изражава свој и само свој приступ тој проблематици? Резултати добијени истраживањем које представља Бабић Антић инспиришу и питања која се тичу ширег опсега перцепције стварности и дилема у вези са појмовима и феноменима као што су нада и отвореност. Прецизније речено, да ли су два наизглед опречна става израз два различита схватања могућности модификовања друштвене, политичке и културне стварности, те дискурзивних равни са којима су оне у међусобно условљавајућим односима? Да ли смо суочени са одговорима који би се могли схватити у светлу детерминистичког, односно контингентног концептуалног апарата, односно, и ако је то случај, да ли су они заслужни за ту контрадикторност? Ако не, да ли је амбивалентност оно што обликује те и такве одговоре? У којој мери и на који начин је ова комплексна ситуација у вези са питањем друштвене репресије и моћи? Да ли је одговор много сложенији од оног што предочене опције предлажу и, ако јесте, како за њим трагати? Ово истраживање полази од уверења да може послужити као скроман допринос тој потрази.

7.3. Ниво знања енглеског језика

Као што је претходни део анкете показао, испитаници су у већем броју случајева бирали родно неутралне термине на енглеском језику, док су у српском, у случајевима када је била понуђена и потенцијално дискриминаторна и родно осетљива или родно неутрална варијанта, често бирали традиционалне, родно обојене изразе. Ово може бити показатељ да је велики део оних који су учествовали у анкети упознат са сврхом и начином употребе родно инклузивних језичких опција на енглеском језику. Како је у великој мери фокус ове дисертације на питању примене родно осетљивог језика у високообразовном контексту, а посебно са освртом на потенцијал који родно осетљив језик има у пословној комуникацији као део курикулума у универзитетској настави енглеког

језика, поставља се питање да ли ниво знања енглеског језика има утицај на употребу родно осетљивог језика. Полази се од претпоставке да то јесте случај и та се претпоставка узима као полазна хипотеза у овом делу истраживања, које испитује управо наведену корелацију.

Испитаници су подељени у три групе по нивоу знања: нижи, средњи и виши. Било је 55 (25.00%) испитаника чији је ниво знања низак, 91 испитаник је припао групи са средњим нивоом знања (41.36%), а 74 испитаника се нашло у групи чији је ниво познавања енглеског језика на вишем нивоу (33.64%). У анализу није било укључено 19 студената који су се класификовали као изворни говорници, те је обрада података вршена на укупном узорку од 220 студената. Посматрани су одговори на тврдње које изражавају ставове о родно осетљивом језику. У наставку текста предочени су ти језички садржаји.

Тврђење:

- T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.
- T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо да подржимо видљивости и једнакост жена у друштву. То је језик којим се не врши дискриминација на основу рода.
- T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.
- T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике када је реч о високим позицијама.
- T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.
- T6: У комуникацији (било пословној или свакодневној) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.
- T7: Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, ословити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.
- T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, ословити са *Ms*.

Види се да се тврдње крећу у опсегу који пропитује знање о значењу неких аспеката везаних за родну равноправност, демократске принципе и инклузивност, те импликације историјских обрта који су допринели реконфигурацији друштвеног вокабулара и текстури друштвеног функционисања. Осим тога, тврдње се тичу схватања испитаника и улоге свести о родној осетљивости и употреби маркера такве врсте освешћености. Исто тако, оне подстичу на размишљање о специфичним манифестацијама неких језичких садржаја и њиховог утицаја на комуникацијску динамику.

Прво је урађена анализа појединачних тврдњи, што обухвата израчунавање средње вредности у три групе студената на основу знања енглеског језика. За сваку тврдњу је урађена ANOVA, како би се добио одговор да ли разлика у мишљењима између студената са различитим нивоима знања постоји или не. Резултати су дати у табели 24.

Табела 24. Тврдње и ниво знања енглеског језика

тврдња	нижи		средњи		виши		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	3.85	1.25	4.45	0.81	4.61	0.76	11.35	0.00	ДА
T2	3.73	1.21	4.02	1.01	3.88	1.15	1.23	0.29	НЕ
T3	4.22	1.20	4.51	0.75	4.51	0.76	2.22	0.11	НЕ
T4	3.40	1.30	3.58	1.08	3.49	1.30	0.40	0.67	НЕ
T5	3.33	1.09	3.72	1.00	3.16	1.18	5.85	0.00	ДА
T6	3.47	1.44	3.23	1.40	2.59	1.27	7.48	0.00	ДА
T7	3.96	1.12	3.61	1.39	3.61	1.25	1.56	0.21	НЕ
T8	3.78	1.15	3.97	1.20	3.86	1.17	0.44	0.64	НЕ

Код тврдње 1 студенти који имају нижи ниво знања енглеског језика дали су статистички значајно већу оцену од других студената, док су код тврдње 7 студенти са вишим нивоом знања језика дали статистички значајно мању оцену. Овај резултат је у домену очекиваног, јер је потребно знати значење и употребу титула којима се на енглеском језику означава и којима се оловљавају особе женског пола у зависности од њиховог брачног стања.

Могло би се претпоставити да је слична условљеност у питању и када се ради о резултатима наредног дела анкете, али је потребно нагласити да се тај аспект не може посматрати изоловано, тј. ван контекста родне освешћености. Конкретно, када је у питању избор речи у комуникацији и када се контрастира употреба речи *policeman* и *police officer*, претпоставља се да при избору улогу игра и родна осетљивост и познавање употребе родно осетљивих термина. На то указује чињеница да је родно обојену реч *policeman* изабрало 58.18% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 49.45% испитаника који припадају групи са средњим нивоом знања енглеског језика и 20.27% анкетираних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу. Насупрот томе, за родно инклузивни израз *police officer* се определило 41.82% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 50.55% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, те 79.73% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика.

Логика на којој би се заснивала таква тврдња, међутим, не би могла бити потврђена у наредном примеру избора речи. Наиме, када је у питању избор између речи *chairman* и *chairperson*, примећујемо обрнуту пропорцију у поређењу са претходним примером. Конкретно, реч *chairman* има призивок традиционално родно маркираних именица јер садржи суфикс *-man*, чиме се сугерише искључивање особа женског пола из опсега те позиције. Занимљиво је приметити да је њу изабрало 54.55% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 59.34% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, а 72.97% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Насупрот томе, родно осетљив избор у виду именице *chairperson* направило је 45.45% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 40.66% оних чије је знање енглеског језика на средњем нивоу и 27.03% припадника групе са вишим нивоом знања енглеског језика. Тешко је наћи одговор који би расветлио такву разлику у динамици када су у питању избори речи направљени од стране испитаника.

Те флукуације у патернама препознавања језичких маркера родности потврђује и наредна инстанца анкете, у којој је понуђен избор између лексема *stewardess* и *flight attendant*. Прва лексема (*stewardess*) подсећа нас на одомаћену

представу појединих занимања која традиционално подразумевају особу женског пола у улози онога ко је обавља. За њу се определило 54.55% оних чије је знање енглеског језика на нижем нивоу, 48.35% испитаника из групе са нивоом знања енглеског језика на средњем нивоу и 27.03% анкетираних из групе са вишим нивоом знања енглеског језика. За разлику од тога, израз *flight attendant* је изабрало 45.45% учесника у анкети са нижим нивоом знања енглеског језика, 51.65% припадника групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 72.97% оних који су из групе са вишим нивоом знања енглеског језика.

Стога, може се потврдити да је статистички значајна разлика примећена у одговорима који се тичу речи *policeman*. Прецизније говорећи, студенти са вишим нивоом знања енглеског језика су значајно више бирали синтагму *police officer*, што може указивати и на учесталост употребе, као и на саму логику избора када су у питању стварне говорне ситуације. Исти закључак важи и код трећег избора, где су студенти са вишим нивоом знања статистички значајно више бирали синтагму *flight attendant* него студенти на нижем и средњем нивоу знања енглеског језика.

И наредни део упитника односи се на резултате који упућују на степен информисаности произашле из синергије нивоа знања језика и родне осетљивости. Прецизније говорећи, у следећем сегменту упитника испитаницима су биле понуђене две реченице. У једној се користи присвојни придев у трећем лицу једнине у мушком роду, а у другој је уместо тога употребљен одређени члан. Очигледно је да у првој реченици облик присвојног придева указује на превагу у схватању мушког рода као генеричког у језичким изразима. Други, насупротив томе, пружа могућност заобилажења родне дискриминације и оснаживања комуникације у родно инклузивном кључу. С тим циљем, употребљен је одређени члан.

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Одговори испитаника указују на пропорционалност између пораста одговора који бирају родно неутралну опцију и нивоа знања енглеског језика, што може сигнализирати корелацију између родне осетљивости и нивоа знања

енглеског језика. Конкретно, за реченицу у којој је коришћен присвојни придев у трећем лицу једнине у мушком роду, определило се 36.36% оних са нижим нивоом знања енглеског језика, 28.57% анкетираних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, као и 25.68% испитаника из групе са вишим нивоом знања енглеског језика. За разлику од тога, реченицу са одређеним чланом употребљеним уместо присвојног придева изабрало је 63.64% оних из групе учесника у анкети који имају знање енглеског језика на нижем нивоу, 71.43% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 74.32% припадника групе са вишим нивоом знања енглеског језика.

Сличан језички материјал је предочен у наредном пару реченица, с тим што се у другој реченици уместо присвојног придева у трећем лицу једнине мушког рода користи присвојни придев у трећем лицу множине, који у енглеском језику не укључује могућност родне диференцираности. Поред тога, у првој реченици је коришћена лична заменица у трећем лицу једнине мушког рода са референцом на именицу која се појављује у реченици, а означава занимање у традиционалним оквирима резервисано за особе мушког пола (*carpenter*). У другој реченици је за реферирање на именицу коришћена лична заменица у трећем лицу множине, а то је оправдано употребом именице у множинском облику (*carpenters*), чиме се даје могућност изражавања сличног језичког садржаја и изражавање непромењене основне поруке језичким средствима која немају дискриминаторни баласт.

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Резултати показују сличне разлике уочене и у претходном пару реченица, с тим што се у овом случају можда може говорити о драматичнијој динамици. Наиме, реченицу у којој је коришћен присвојни придев у трећем лицу једнине мушког рода и лична заменица у трећем лицу једнине мушког рода, изабрало је 52.73% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика,

35.16% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, као и 25.68% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Насупрот томе, реченицу са личном заменицом у трећем лицу множине и присвојним придевом у трећем лицу множине изабрало је 47.27% оних из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 64.84% испитаника из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 86.49% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика.

Додатни начин решавања проблема родно маркираног језика и његове родно осетљиве алтернативе је предочен у наредном пару реченица, где се контрастира и пореди употреба присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду са опцијом у којој се паралелно употребљавају облици присвојног придева у трећем лицу једнине и за мушки и за женски род.

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Може се рећи да је примећена слична пропорционалност, али у мањој сразмери него у случају претходног пара реченица, са разликом у томе да је проценат оних са средњим нивоом знања енглеског језика који су изабрали родно осетљиву опцију незнатно већи од процента осталих испитаника који су се определили за тај избор. Бројчано изражено, говоримо о ситуацији где је реченицу са присвојним придевом у трећем лицу једнине у мушког рода бирало 45.45% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 31.87% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 32.43% испитаних из групе са вишим нивоом знања енглеског језика.

Насупрот томе, реченицу са личном заменицом у трећем лицу множине и присвојним придевом у трећем лицу множине изабрало је 54.55% оних из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 68.13% припадника групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 67.57% анкетираних из групе са вишим нивоом знања енглеског језика. Стога, изводи се закључак да се разлика уочава код сва три питања и да постоји статистички значајна разлика узрокована тиме што су студенти са вишим нивоом знања чешће бирали опцију са родно осетљивим језичким садржајем.

Претходно испитане преференце у погледу именице која се односи на занимање, а у којој се појављује суфикс *-man*, праћене су у примером где се појављује реч *policeman*. Ова тема се детаљније разматра у наредном делу, у ком се посматра избор између именице која садржи суфикс *-man*, односи се на занимање и имплицитно изражава поруку о заступљености особа мушког пола на одређеним позицијама, чиме се женске особе искључују из опсега неких врста друштвеног функционисања. Ово се доводи у везу са питањем родне равноправности, моћи и контроле. Именице о којима је реч су праћене у пару са родно осетљивим језичким алтернативама.

На пример, енглеска реч *businessman* је дата у комбинацији са *businesswoman* и *businessperson*, које су јој родно осетљива противтежа. Родно осетљиву, али ипак родно маркирану алтернативу, *businesswoman*, изабрало је 32.73% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 28.57% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, као и 35.14% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Родно неутралну опцију *businessperson* бирало је 67.27% оних из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 71.43% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 64.86% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Ово није први пут да је примећена превага родно инклузивне опције у групи испитаника чији је ниво знања енглеског језика на средњем нивоу.

Следећи пример прати динамику у одговорима који су реакција на реч са афиксом *-man*, али немају значење занимања, већ реферирају на апстрактни појам или групну именицу у значењу онога што је носилац активног процеса производње. Ради се о речи *manpower*, која се контрастира са алтернативама *workforce* и *personpower*. У процентима изражено, видимо да *workforce* има предност у односу на *personpower* и да се за њу експоненцијално више испитаника определило у односу на ниво знања енглеског језика. Конкретно, избор речи *workforce* је направило 45.45% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 68.13% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 74.32% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. За реч *personpower* определило се 54.55% испитаника чији је ниво знања енглеског језика нижи, 31.87% оних чији је ниво знања енглеског језика окарактерисан

као средњи и 25.68% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика.

Много је драматичнији контраст у случају где се посматра избор између родно обојене речи *cameraman* и родно осетљиве, али маркиране, опције *camerawoman* или родно неутралне *camera operator*. У процентима изражено, пропорционалност избора родно осетљиве језичке опције, нивоа познавања енглеског језика и великог броја гласова који је ишао у прилог родно неутралној варијанти огледа се у преферирању опције *camera operator* у 78.18% оних из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 74.73% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 90.54% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Обрнута ситуација се увиђа када је у питању избор *camerawoman*, који је направило 21.82% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 25.27% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, те 9.46% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика.

Тријада у оквиру које се посматрају именице *mankind*, *humanity* и *personkind* показује пример именице која садржи афикс *-man*, а која је традиционални генерички појам за читаву људску врсту (што феминисткиње сматрају веома проблематичном језичком и политичком ситуацијом) и њених родно недискриминаторних алтернатива. У том сегменту истраживања, резултати су показали да је реч *humanity* изабрало 61.82% оних који припадају групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 65.93% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, те 81.08% анкетираних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Далеко мањи број гласова је добила опција *personkind*. Прецизније речено, говоримо о 38.18% испитаних који су из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 34.07% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика, те 18.92% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика.

И када је у питању наредни пример, примећујемо превагу родно неутралне опције са тенденцијом пораста гласова како расте ниво знања енглеског језика, али с тим да су разлике у броју гласова међу појединим групама незнатне. Процентуално изражено, ситуацију можемо сумирати на следећи начин. Родно

обојена именица *chairman* је контрастирана и поређена с једне стране са родно осетљивом, али маркираном лексемом *chairwoman*, коју је изабрало 25.45% оних који су групи са нижим нивоом знања енглеског језика, 23.08% оних из групе са средњим нивоом знања енглеског језика и 21.62% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика и, са друге стране, именицом *chairperson*, за коју се определило 74.55% испитаника из групе са нижим нивоом знања енглеског језика, 76.92% оних који припадају групи са средњим нивоом знања енглеског језика и 78.38% анкетираних са вишим нивоом знања енглеског језика.

Статистички гледано, у закључку се може рећи да су значајне разлике у односу на корелацију између нивоа знања језика и родно осетљивог језика потврђене код речи *manpower*, *cameraman* и *mankind*. Упоредивање реакција у светлу разлика и контраста у погледу избора језичких решења у енглеском језику и оних у српском представљено је у најексплицитнијем облику у наредном делу анкете, у којем су испитаници били замољени да изаберу реч или израз који сматрају најпогоднијим. Прво је праћено како су анкетирани превели лексему *war veteran*. Резултати показују да су гласови на страни језичке опције која овај термин схвата у оквирима особе мушког пола. Веома велика већина испитаних је изабрала лексему „ратни ветеран” и то 80.00% испитаника чије је знање енглеског језика на нижем нивоу, 92.31% оних који припадају групи са средњим нивоом знања енглеског језика и 94.59% испитаника из групе са вишим нивоом знања енглеског језика. Насупрот томе, термин „ратна ветеранка” је изабрало веома мало анкетираних уопште, а специфично по групама статистички подаци се крећу у следећем опсегу: 20.00% испитаника из групе са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 7.69% испитаника чије је знање енглеског језика на средњем нивоу и 5.41% испитаника из групе са вишим нивоом знања енглеског језика. Занимљиво је приметити да је међу онима који су изабрали српски превод у женском роду највише оних чије је знање енглеског језика на нижем нивоу.

Енглеска именица *beautician* је међу онима које означавају занимање традиционално схватано у стереотипним оквирима унутар којих се додељује примат заступљености одређеном полу у датој професији. У неким случајевима, та врста преваге не мора бити знак родне дискриминације, већ само показатељ како се родна политика инкорпорира у друштвену сферу са јаким утемељењем у

патријархалној парадигми. Ово је вероватно разлог што је највећи број испитаних као превод на српски изабрао реч „козметичарка”, и то у сразмери 67.27% анкетираних са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 81.32% испитаника чије је знање енглеског језика на средњем нивоу и 75.68% оних који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика. Много мањи број анкетираних се определио за превод у мушком роду, што је резултовало тиме да је реч „козметичар” бирало 32.73% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 18.68% испитаника са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 24.32% анкетираних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу.

За разлику од претходне именице, која је традиционално везана за представу женске особе у улози некога ко пружа услуге козметичког третмана, особа која вози камион се схвата типично у оквирима мушког рода и пола. Тако је енглески термин *truck driver* највећи број испитаника превео као „возач камиона”. Ову опцију је изабрало 81.82% испитаника са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 93.41% оних који припадају групи са са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 100.00% испитаних из групе чије је знање енглеског језика на вишем нивоу. Женску родну алтернативу на српском, „возачица камиона”, изабрало је 18.18% анкетираних чије је знање енглеског језика на нижем нивоу, 6.59% оних из групе са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 0.00% испитаних из групе чије је знање енглеског језика на вишем нивоу. У статистичком смислу, значајне разлике у односу на ниво знања језика потврђене су код речи *war veteran* и *truck driver*.

У преводу са српског на енглески виде се рефлексije неких родно условљених схватања која могу сигнализирати извесно стање у домену родне политике. На пример, српска именичка синтагма „матерњи језик” носи изразито проминентне асоцијативне везе са концептима који се тичу урођеног, датог или наслеђеног. У некој даљој инстанци, са овим појмовима могу се довести у везу и концепти као што је „отаџбина”. Приметићемо како граматички род може проузроковати двосмислене конотативне склопове и како се родни стереотипи на чудан начин укрштају у лингвистичком домену. Занимљиво је приметити да избори енглеских превода не прате логику родне динамике коју примећујемо у

наведеним примерима на српском. Наиме, превод поменуте енглеске лексеме на српски у већини случајева није *mother tongue*, него *native language*. Прву опцију је изабрало је 38.18% оних чије је знање енглеског језика на нижем нивоу, 34.07% припадника групе са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 10.81% анкетираних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу. За другу, већинску опцију изјаснило се 61.82% испитаника са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 65.93% оних чије је знање енглеског језика на средњем нивоу и 89.19% оних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу.

Када је у питању пар који на српском гласи „полицајац и полицајка”, примећена је прилична осетљивост за родно неутрално језичко решење, што би могло указивати на родну осетљивост. Та реакција је пропорционална нивоу знања енглеског језика, што се види у резултатима који показују да је енглеску варијанту *police officers* изабрало 50.91% припадника групе са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 62.64% испитаника чије је знање енглеског језика на средњем нивоу и 71.62% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на вишем нивоу. За разлику од тога, енглеску опцију *policeman and policewoman* анкетирана популација је изабрала у следећим процентима: 49.09% оних из групе са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 37.36% анкетираних са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 28.38% анкетираних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу.

Када је превод српске речи „човечанство” у питању, више испитаних се определило за енглеску реч *humankind* него *mankind*, која може имати дискриминаторни призив, али је занимљиво да од тог броја најмање гласова припада онима чије је знање енглеског језика на вишем нивоу. Први избор је заступљен у следећој пропорцији: 72.73% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 78.02% анкетираних са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 55.41% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на вишем нивоу. Други избор је заступљен у мањем броју и то са више оних чије је знање енглеског језика на вишем нивоу: 27.27% припадника групе са знањем енглеског језика на нижем нивоу, 21.98% испитаника из групе са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 44.59% анкетираних са знањем енглеског

језика на вишем нивоу. У статистичком смислу, закључује се да су значајне разлике у односу на ниво знања језика потврђене код сва три превода.

У наставку анкете, срећемо се са тврдњама које су биле понуђене испитаницима и њиховим одговорима кроз које је изражено слагање, тј. неслагање.

Тврђење:

T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица „he” и „she”.

T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална „they”, уместо родно обојених „he” или „she”.

T3: У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4: Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

Код слагања са наведеним тврдњама, уочена је значајна статистичка разлика по нивоу знања, и то код тврдње 1, где су испитаници са вишим нивоом знања дали статистички нижу оцену, као и код тврдње 3. Табела 25 даје увид у детаљан статистички приказ одговора на ова тврђења.

Табела 25. Личне заменице: слагање-неслагање и ниво знања енглеског језика

тврдња	нижи		средњи		виши		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	3.73	0.91	3.20	1.30	2.55	1.43	13.90	0.00	ДА
T2	3.60	0.99	3.44	1.09	3.19	1.41	2.00	0.14	НЕ
T3	3.51	1.02	3.73	1.01	3.28	1.13	3.59	0.03	ДА
T4	3.82	1.09	3.70	1.07	3.57	1.27	0.77	0.46	НЕ

Такође, одговори на реченице у којима се испитаницима предочава нека ситуација указују на њихове префериране моделе поступања у одређеним околностима. У овом делу упитника инсистира се на ситуацијама које могу указати на ставове испитаника према употреби личних заменица, те бити показатељи осетљивости анкетираних популације, а можда и назначити потенцијалне тенденције модификација на лингвистичком плану, које би у будућности могле бити примењене у складу са избором који испитаници праве. Понуђене реченице представљају одговоре који се односе на поступање у извесним ситуацијама, а са којима су испитаници могли сложити или не.

Одговори:

O1: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.

O2: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.

O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).

O4: Покушавају да ставите именице и заменице у множину.

O5: Користите „they” као заменицу у једнини.

Како су испитаници из све три групе одлучивали за сваки од понуђених одговора и како се не може утврдити корелација и условљеност између те осе и избора лингвистичког материјала, долази се до закључка да не постоји зависност изабраног одговора и нивоа знања језика, што показује и ситуација предочена у графику 3.

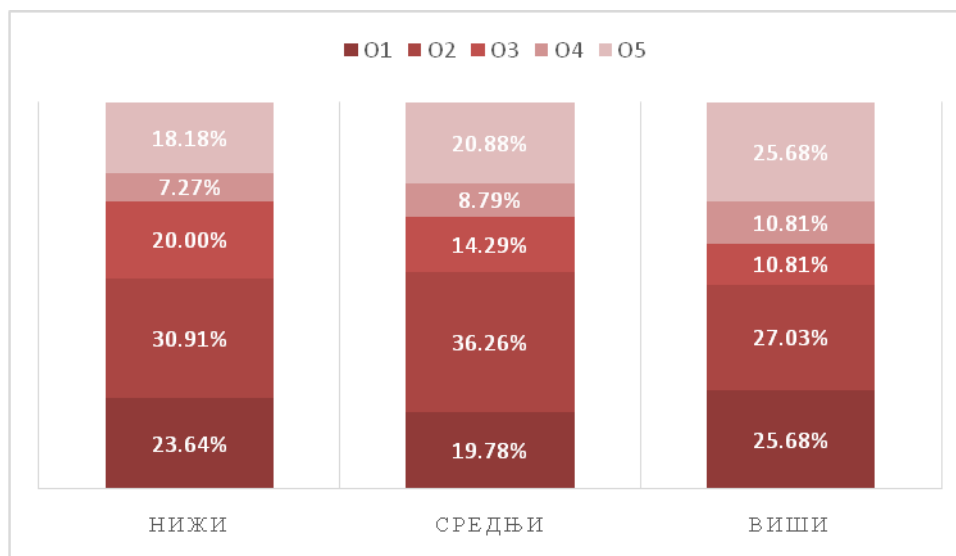

График 3. Одабир поступања по нивоу знања

У претходним деловима анализе указано је на специфичност фразе *heу giуs* из перспективе родне тематике. Било је речи о дијахронијским модулацијама у значењу и употреби речи *giу*. Етимологија ове речи, која њену употребу сврстава у домен референце на особу мушког пола, може се довести у везу са нивоом знања енглеског језика. Исто тако, промена значења те речи у смеру ословљавања и реферирања на особе и мушког и женског пола такође може бити нешто са чим су они који припадају групи са вишим нивоом знања енглеског језика више упознати него они чије је знање енглеског језика на нижем или средњем нивоу. Та претпоставка о корелацији може се пратити кроз резултате добијене у оквиру овог дела упитника.

Резултати би могли да доведу у питање овакве претпоставке, с обзиром да је велики број испитаника са вишим нивоом знања енглеског језика бирао српски превод у којем се појављује именица за означавање особе мушког пола, док је мали број њих бирао оне фразе које садрже референце на особе и женског и мушког пола. Разлог овоме не мора бити познавање само енглеског, него и српског језика, зато што је у питању избор српске фразе која се највише употребљава у смислу у којем се употребљава енглеска фраза *heу giуs*.

Конкретно, процентуално изражено, заступљеност припадника из три поменуте групе знања енглеског језика дата је у наставку текста. Фразу „ћао, људи” изабрало је 38.18% оних који припадају групи са знањем енглеског језика

на nižем нивоу, 47.25% анкетираних са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 56.76% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на вишем нивоу. Малобројни су они који су изабрали као корелат фразу „ћао, људи и жене”: 3.64% испитаника са знањем енглеског језика на nižем нивоу, 1.10% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 1.35% анкетираних са знањем енглеског језика на вишем нивоу. У поређењу са тим, нешто више њих се определило за фразу „ћао, момци”: 25.45% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на nižем нивоу, 14.29% испитаника из групе са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 4.05% анкетираних са знањем енглеског језика на вишем нивоу. Коначно, број оних који су изабрали фразу „ћао, друштво” ближи се процентуално резултатима које је показао део о избору фразе „ћао, људи”. У случају фразе „ћао, друштво”, бројчано стање предочено је на следећи начин: 32.73% испитаника из групе са знањем енглеског језика на nižем нивоу, 37.36% оних из групе са знањем енглеског језика на средњем нивоу и 37.84% оних који припадају групи са знањем енглеског језика на вишем нивоу. Долази се до закључка да постоји зависност изабраног одговора и нивоа знања језика. Супротан закључак се изводи када је у питању употреба личних заменица и присвојих придева:

Не постоји зависност између изабраног одговора и нивоа знања. Бројчано изражена, ова тврдња се у детаљнијем смислу може разумети на основу процентуално изражених одговора по питању ове теме, као што је предочено у табели 26.

Табела 26. Табела 26: Заменица/присвојни придев

		одговор			
		he/his	she/her	ze/zir	they/their
НИВО	нижи	15 27.27%	15 27.27%	4 7.27%	21 38.18%
	средњи	26 28.89%	25 27.78%	7 7.78%	32 35.56%
	виши	28 38.36%	7 9.59%	7 9.59%	31 42.47%
укупно		69 31.65%	47 21.56%	18 8.26%	84 38.53%

Било би веома дискутабилно тврдити да је почетна хипотеза о међусобној условљености родне осетљивости и нивоа знања енглеског језика апсолутно валидна. Очигледно је да резултати варијају крећући се од примера где се запажа корелација која потврђује хипотезу до оних где се ниво знања енглеског језика не може довести у директну корелацију са употребом родно осетљивог језика. Потребно је поново напоменути да су испитаници изворни говорници српског језика и да је велика могућност да се језичка решења са којима се срећу свакодневно на матерњем језику укрштају са избором који праве на енглеском језику. Ово не мора увек бити препрека, као што се види на примеру превода енглеске фразе *hey guys*. Наиме, подсетимо се да су учесници анкете чије је знање енглеског језика на вишем нивоу бирали српски превод који се може протумачити као дискриминаторна варијанта, с обзиром да се у фрази појављује само именица мушког рода.

Конкретно, превовођење енглеске фразе *hey guys* српском фразом „ћао, људи” може бити резултат познавања функционисања матерњег језика, што за резултат има лингвистички избор који је најчешће на снази. Истовремено, ова инстанца у анкети може и потврдити хипотезу, будући да указује на добро познавање енглеског језика и начин на који се употребљава фраза о којој је реч, јер јој је нађен најадекватнији пандан у српском језику. Међутим, у речнику квантитативног емпиријског истраживања оваквих потврда би требало да буде у

најмање 50% материјала обухваћеног овим делом анкете да бисмо могли поуздано говорити о поврћеној хипотези.

Та врста осцилација у начину на који се демонстрира и родна осетљивост као таква и употреба родно осетљивог језика није изненађујућа, нити то треба да буде у било ком сегменту бављења родном тематиком и језиком. Разлог овој констатацији је чињеница о флукуацијама и разликама и у синхронијском и у дијахронијском дијапазону језичких варијетета, као и географски условљених нијанси. Пример за то налазимо и у литератури која се бави питањима из области родне политике и језика. Конкретно, начин на који се веза између комуникација и рода сагледава у Mohindra and Azhar (2012) јасно указује на амбивалентност са којом се свакодневно сусрећемо, а нарочито када су неки проблеми у вези са родном тематиком у питању. Текст посматра проблем рода и комуникације у пословном окружењу, и упућује на традиционалне родне разлике које се карактеришу као стереотипне, али се скреће пажња на потребу да се задржи свест о разликама које такви модели налажу. Такође се наглашава одсуство преференце у погледу комуникационог стила. То би значило да ни асертивни, ни агресивни, ни пасивни комуникацијски стил не треба узети као доминантни. Међутим, очигледно је да се акценат ставља на дарвинистички приступ неким аспектима проблематике, чиме се еволуцијском парадигмом покушава објаснити, па можда и оправдати, стереотипно схватање рода и пола. Аутори указују на историјски формиране родне улоге и потцртавају значај биолошке парадигме. Указује се на еволуционо схваћене улоге мушкараца и жена, које су условљене биолошки условљеним функцијама ловца и оне која се стара о домаћинству. Тако се женска пословична пасивност тумачи као стратегија опстанка, чиме је жена штитила себе од агресије, не упуштајући се у конфликте. Интересантно је да се тврди како тај историсјки аспект и данас чини основу живота мушкараца и жена, што су разлози мушке компетитивности, осећаја за хијерархију и стремљења ка вишем друштвеном статусу. У том светлу се схвата и комуникација која карактерише мушкарце, који директно одговарају и успостављају надмоћ, док су жене више осетљиве према другима и способније да негују сарадњу, учвршћују и одржавају односе (Mohindra and Azhar, 2012, стр. 27).

Инсистирање на биолошки условљеним аспектима родног функционисања налазимо и у опажањима која се тичу формативних димензија личности и међузависности тих детерминистички схваћених особина са учешћем појединаца у друштвеном функционисању, нарочито његовим сегментима који су дискурзивног карактера. Наглашава се развој разлика у комуникационом коду које се уочавају још у формативном периоду у контексту школовања. Запажања се тичу општих места дискурзивно обликованих родних карактеристика, где се девојчицама пласира модел лепог понашања, пасиван став и дамски профил личности, док се дечаци уче да буду гласни и разборити. Девојчицама је дозвољено да показују осећања и плачу, те оне стога усвајају релациони интеракцијски стил, док се код дечака развија компетитивни стил, изражено обележен емоционалном репресијом (Mohindra and Azhar, 2012, стр. 18).

У сличном кључу, наглашава се формирање осећаја и практиковање пријатељске комуникације у периоду између 5 и 15 година, и то кроз комуникацију са вршњацима, нарочито онима истог пола (Maltz and Borker, 1983, стр. 203). С тим у вези, посебно се наглашавају разлике између полова које обликују различите родне профиле. Тако се инсистира на запажањима о динамици која карактерише детињство, где се примећује разлика у начину на који се девојчице и дечаци играју, што би била рефлексивна разлика између начина на који дечаци и девојчице комуницирају са другом децом (Maltz and Borker, 1983, стр. 204). С друге стране, постоје гледишта која подсећају на улогу друштвених норми и стереотипних имица родних улога и појавности (Lakoff, 1973). Динамика јасно говори о клопкама и репресивним патернама патријархалних парадигми, које особу женског пола држе у подређеном положају контролом њеног језика. Конкретно, наметањем стилски кодираних женског језичког модела, женска особа добија поруку о свом идентитету, који се у језичком смислу манифестује контролисаним, суптилним и неасертивним комуникацијским стилем. Када га насилно усвоји и када интернализује тај код, жена постаје објекат дискриминације. Тај код уједно постаје и основа за њену осуду по којој она није способна за довољно продорно изражавање. Ово указује на изузетно комплексну динамику емоционалног условљавања кроз двозначне поруке и креирање

простора за манипулацију путем амбивалентних емоционалних стања и дезоријентације (Lakoff, 1973, стр. 47).

Између биолошког детерминизма и дискурзивно условљених друштвених и културних категорија и феномена, некако се поткрала нечитљива равна друштвене стварности, која је довела до проблематичних ситуација у сфери родне тематике. Да ли је једна од последица недовољно критичког читања те сфере друштвеног вокабулара довела до екстрема о којем пише Џоунс (Jones, 2005) када упозорава на опасности радикалног споја биолошког и дискурзивног детерминизма?

Одговоре на ова питања није лако дати ако узмемо у обзир опажања у разматрањима предоченим кроз контрастивну анализу између говорног и писаног језика (Tannen, 1983). Наиме, посматрајући однос између говорног и писаног језика, ставља се акценат на улогу образовног система у формирању модела мишљења и изражававања који је својствен писаној форми, у којој се више обраћа пажња на садржај, детаље и стил него што је то случај у конверзацијском моделу. Осим тога, у говорном језику се пажња више обраћа на лични план. Зато је, када је тај облик комуницирања у питању, у пословном контексту он веома деликатна и у великој мери културно условљена инстанца комуникације. Приметимо потенцијално проблематичне моменте узроковане различитим културним патернама: „Засигурно долази до неспоразума када амерички руководиоци занемаре лични аспект, те одмах приступају послу са Јапанцима, Арапима или Грцима, за које успостављање личних односа представља основа за пословну сарадњу” (Tannen, 1983, стр. 81)³⁷.

Културно условљене варијације и од њих зависне комуникационе ситуације предочене су и у примерима у којима долази до изражаја природност и спонтаност комуникацијског тока у говорној ситуацији у којој може доћи до преклапања, упадања у реч и прекидања. Овде се указује на уобичајене моменте у комуникацији, када комуникацијски стилови доводе до тензије и чвора у комуникационом току. Наводи се да је у неким етничким групама, као што су

³⁷ „It certainly creates misunderstandings when American business executives try to ignore personal involvement and get right down to business with Japanese, Arabs, or Greeks, for whom the establishment of personal relations must lay the groundwork for any business dealings” (слободан прев. Тамара Стефановић)

Американци јерменског порекла, афроамеричка популација или Индијанци, примећено учесталије коинцидирање говорних садржаја, где се чак сама порука донекле жртвује да би се показао и поспешео интензитет учешћа у комуникацији. Значајно је приметити да се потпуно супротан ефекат постиже када се та схема примењује са говорницима чији се комуникациони стил разликује и који више пажње придају садржају и преношењу целовите поруке: „Други говорник престаје да говори јер осећа да је прекинут. Парадоксални аспект овог сукоба је да до прекида доводи онај који престаје да говори када се од ње или њега очекује да настави. Међутим, ова реакција је природна за сваког ко сматра да у разговору не треба да говори више говорника у исто време” (Tannen, 1983, стр. 86)³⁸.

У раду је пажња посвећена комуникацијској конверзији кроз коју пролазе деца када крену у школу, где уче да изразе садржај укључујући аспекте којима се интеракција обогаћује, оснажује, чини кохерентнијом и фокусиранијом у неком смислу. Истовремено, указује се на карактеристике говорног језика које тај модел чине јединственим и сугестивним на посебан начин. У том контексту се помиње улога ритма у комуникацији. Полазећи од примера у којем се даје илустрација употребе патерни које генеришу ритам и производе извесан ефекат у комуникацији, долази се до увида у улогу коју ритам има у комуникацији и језику уопште. Помиње се пример говорника који је ритам свог исказа засновао на понављању везника и придева који се мења: „И он зна шпански, и он зна француски, и он зна енглески, и он зна немачки. И он је господин” (Tannen, 1983, стр. 90)³⁹.

Од овог конкретног примера се иде ка већем ступњу генерализације, где се формира запажање о конститутивној улози ритма у ширим сразмерама гледано: моћи коју језик добија из тог свог интегралног дела и утицају на саговорника који тај исти елеменат омогућује путем емоционалног дотицаја, а који је интегрални састојак музике, поезије и говорништва (Tannen, 1983, стр. 90). Из те перспективе

³⁸ „The other speaker, feeling interrupted, stops talking. A paradoxical aspect of this style clash is that the interruption is actually created by the one who stops talking when she or he was expected to continue. Yet this reaction is natural for anyone who assumes that in conversation only one person speaks at a time” (слободан прев. Тамара Стефановић)

³⁹ „And he knows Spanish, and he knows French, and he knows English, and he knows German. And he is a gentleman” (слободан прев. Тамара Стефановић). Придев који је варијабла представља редуковани облик именске фразе у којој би централна компонента била реч *language* (да није изостављена, одређени члан би се употребљавао испред придева (прим. прев.).

гледано, како схватити биолошки и/или дискурзивни детерминизам који нам приписује стереотипне улоге у комуникацији и покушава да нас лиши онога што нас чини равноправним учесницима и комуникацији? Како схватити варијетете гледишта која некимма ускраћују право на генерисање те моћне компоненте комуникације зване ритам? Можда је текст ове дисертације покушај да се назре део одговора на та питања.

7.4. Географски регион

Теми родно осетљивог језика се прилази и са становишта које претпоставља могућност међусобне условљености између географске локације и родно осетљивог језика. Овај део емпиријског истраживања је узео за полазиште хипотезу да постоји корелација између њих. Логика такве претпоставке се заснива на чињеници да постоје разлике у говору између појединих регија. Сваки језик који има варијетете, што врло вероватно подразумева сваки постојећи језик, има разне манифестације одређених лингвистичких категорија. На пример, српски, који је флективни језик, у некој регионалној дијалекатској варијанти се јавља у облику који занемарује падешки систем (на пример, југ Србије). Осим тога, неки говорници српског којима он није матерњи, али га као држављани Србије у Србији користе, имају тенденцију да не праве дистинкцију између женског и мушког граматичког рода (на пример, изворни говорници мађарског језика). Енглески у дијалекатским облицима има одступања од стандардног правописа и изговора (на пример у Шкотској). Одступања се могу наћи и у говору поткултура које гравитирају ка некој области, па чак и искључиво једном делу града (источни Лондон, нарочито историјски гледано, или јужни Бронкс). У складу са тим, пошло се од могућности да као што се неке језичке категорије различито манифестују у разним језичким варијететима, тако би се могло очекивати да поједини дијалекатски облици родно осетљивом језику прилазе на различите начине.

Исто тако, познато је да је културна клима на подручју на којем се говори један језик, заправо, веома хетерогена. С те стране, није нелогично дозволити могућност да културни контекст различито боји свест о родној политици, родно осетљивом језику, те да другачије условљава његову употребу. На пример,

културни обрасци који се више ослањају на традиционалне друштвене постулате и верни су патријархалном друштвеном устројству могли би бити носиоци мањег присуства родно осетљивих језичких манифестација. Као контраст томе, региони у којима је културна клима окренута ка инсистирању на отворенијем приступу родним питањима и, уопште, усмерена на промовисање прогресивних, демократских принципа, схватају се као географски локалитети где се може очекивати виши степен осетљивости за родну тематику, те би и употреба родно осетљивог језика могла бити заступљена у већој мери. Међутим, чак и ако ова веза и врста условљености постоји између географског региона и родно осетљивог језика, веома је тешко са прецизношћу претпоставити како би се она тачно и у којој сразмери манифестовала. У овом делу анкете учествовали су испитаници из Београда, централне Србије, источне Србије, јужне Србије, Војводине и западне Србије. Прецизан увид у бројну и процентуалну заступљеност предочен је у табели 27.

Табела 27. Заступљеност испитаника по региону

регион	скраћ.	број студената	%
Београд	БГД	108	45.19%
централна Србија	ЦенСРБ	27	11.30%
источна Србија	ИстСРБ	13	5.44%
јужна Србија	ЈужСРБ	33	13.81%
Војводина	ВОЈВ	31	12.97%
западна Србија	ЗапСРБ	27	11.30%

Сваки језички сегмент који је коришћен у упитнику посматран је у односу на број гласова који долазе са одређеног географског локалитета у Србији. У првом делу су посматране тврдње којима се или експлицитно тврди нешто што има везе са применом родно осетљивог језика или се коментарише стање родне политике у Србији и/или глобално. Тврдње које су послужиле као језички материјал на који су испитаници реаговали су дате у наставку текста.

Тврђење:

- T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.
- T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо подржати видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик који не дискриминише на основу рода.
- T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.
- T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике, када је реч о високим позицијама.
- T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.
- T6: У комуникацији (било пословној или свакодневной) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.
- T7: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, уколико је удата ослвити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.
- T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, ослвити са *Ms*.

Бројчано и процентуално изражено стање рекација на ове тврдње по сваком локалитету дато је у табели 28. Статистички значајна разлика је уочена код тврђења T1, T2, T5 и T8, и то у смислу да су испитаници из јужног дела Србије у већој мери реаговали него испитаници из осталих географских региона. Ово би било у супротности са очекивањем које узима за полазиште да је тај део земље у већој мери усмерен на тврдокорније патријархалне начине функционисања друштвених институција, културе и међуљудских односа. То би уједно и значило да би таква врста полазишта била потенцијално стереотипна.

Табела 28. Реакције на тврдње

тврдња	БГД		ЦенСРБ		ИстСРБ		ЈужСРБ		ВОЈВ		ЗапСРБ		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	4.42	0.81	4.52	0.64	3.92	1.55	4.64	0.82	3.87	1.31	4.33	0.88	3.09	0.01	ДА
T2	3.81	1.12	3.96	1.02	3.54	0.97	4.42	0.83	3.68	1.33	3.52	1.28	2.66	0.02	ДА
T3	4.43	0.82	4.48	0.75	4.15	0.99	4.55	0.71	4.16	1.29	4.52	0.97	0.95	0.45	НЕ
T4	3.41	1.32	3.41	1.12	3.15	1.07	3.94	0.93	3.42	1.18	3.11	1.19	1.70	0.13	НЕ
T5	3.51	1.06	3.11	1.09	2.69	1.03	3.85	0.91	3.10	1.35	3.26	1.19	3.30	0.01	ДА
T6	3.17	1.34	2.67	1.33	2.46	0.97	3.33	1.53	3.16	1.44	2.78	1.58	1.54	0.18	НЕ
T7	3.80	1.24	3.85	1.10	3.69	1.03	3.64	1.52	3.45	1.41	3.37	1.330	0.78	0.56	НЕ
T8	3.69	1.26	3.74	1.13	3.08	1.11	4.36	0.96	3.74	1.24	3.74	1.46	2.49	0.03	ДА

Потом су праћени одговори у којима су испитаници бирали одређену реч или фразу/лексеми која се користи у одређеном значењу. Међу речима у групи са сличним значењем постоје разлике које се тичу родне осетљивости. Испитаницима је било понуђено да направе избор између лексема *policeman* и *police officer*. Прва је родно обојена и потенцијално дискриминаторна, а друга је родно неутрална и инклузивна. У табели 29. дати су резултати избора. На основу тога се може видети да су прву највише бирали испитаници из јужне Србије (60.61%), а другу испитаници из западне Србије (70.37%).

Табела 29. Policeman и police officer

		policeman	police officer
регион	БГД	42 38.89%	66 61.11%
	ЦенСРБ	6 22.22%	21 77.78%
	ИстСРБ	2 15.38%	11 84.62%
	ЈужСРБ	20 60.61%	13 39.39%
	ВОЈВ	17 54.84%	14 45.16%
	ЗапСРБ	8 29.63%	19 70.37%
укупно		95 39.75%	144 60.25%

Другачије је стање ствари у погледу реаговања на могућност избора између *chairman* и *chairperson*, између којих је разлика слична као у претходном пару. Прва је родно маркирана и може бити схваћена као сексистички облик изражавања јер фаворизује особе мушког пола на позицији која подразумева неку врсту моћи и контроле, а друга је родно осетљива. Прву су највише бирали анкетирани из централне Србије (74.07%), а другу они из јужне Србије, али не у

толиком броју (53.85%). Детаљан увид у ситуацију пружа табела 29.а.

Табела 29.а. Chairman и chairperson

		chairman	chairperson
регион	БГД	72 66.67%	36 33.33%
	ЦенСРБ	20 74.07%	7 25.93%
	ИстСРБ	6 46.15%	7 53.85%
	ЈужСРБ	19 57.58%	14 42.42%
	ВОЈВ	18 58.06%	13 41.94%
	ЗапСРБ	17 62.96%	10 37.04%
укупно		152 63.60%	87 36.40%

Још један пар у оквиру којег пратимо исту тензију између родно осетљивог и дискриминаторног термина састоји се од речи *stewardess*, која је родно маркирана, и родно неутралне фразе *flight attendant*. Сада је највише испитаника из јужне Србије бирало родно маркирану опцију (51.52%), а другу варијанту су бирали испитаници из источне Србије (76.92%). Ово се може пратити у статистички обрађеним подацима датим у табели 29.б.

Табела 29.b. Stewardess и flight attendant

		stewardess	flight attendant
регион	БГД	47 43.52%	61 56.48%
	ЦенСРБ	7 25.93%	20 74.07%
	ИстСРБ	3 23.08%	10 76.92%
	ЈужСРБ	17 51.52%	16 48.48%
	ВОЈВ	14 45.16%	17 54.84%
	ЗапСРБ	9 33.33%	18 66.67%
укупно		97 40.59%	142 59.41%

Родна осетљивост испитаника који долазе из разних делова Србије је посматрана и на основу њихових одговора на две реченице које изражавају сличну поруку, али у којима су различита граматичка и лексичка средства коришћена у ту сврху. У првој је коришћен присвојни придев у трећем лицу једнине мушког рода (*his*), а у другој одређени члан (*the*). Тиме се постиже контраст између родно дискриминишућег језика у првој и родно осетљивог у другој реченици.

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

У већем броју испитаници су бирали реченицу В. Процентуално изражено, највише су је бирали испитаници из централне Србије и западне Србије, и то у подједнакој процентуалној заступљености (85.19%). Приметимо да је опцију А изабрало процентуално највише испитаника из Војводине (35.48%). У табели 30., предочени су детаљи резултата других група у погледу обе поменуте реченице.

Табела 30. *His vs. they*

		А	В
регион	БГД	37 34.26%	71 65.74%
	ЦенСРБ	4 14.81%	23 85.19%
	ИстСРБ	2 15.38%	11 84.62%
	ЈужСРБ	11 33.33%	22 66.67%
	ВОЈВ	11 35.48%	20 64.52%
	ЗапСРБ	4 14.81%	23 85.19%
укупно		69 28.87%	170 71.13%

Наредни пар реченица се бави могућношћу коју нуди лична заменица у трећем лицу множине (*they*) као родно инклузивна алтернатива родно искључивој употреби личне заменице у трећем лицу једнине мушког рода (*he*).

С – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

Д – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Генерално, испитаници су у већем проценту бирали реченицу Д, и то највише они из јужне Србије (72.73%). Реченицу С процентуално је изабрало највише испитаника из западне Србије (37.04%). У табели 30.а, дат је детаљан увид у резултате по питању поменутих реченица.

Табела 30.а. *He vs. they*

		С	Д
регион	БГД	37 34.26%	71 65.74%
	ЦенСРБ	9 33.33%	18 66.67%
	ИстСРБ	4 30.77%	9 69.23%
	ЈужСРБ	9 27.27%	24 72.73%
	ВОЈВ	11 35.48%	20 64.52%
	ЗапСРБ	10 37.04%	17 62.96%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

Родна искључивост коју сугерише употреба присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*) може се избећи употребом симултане алтернатије присвојних придева у трећем лицу једнине и женског и мушког рода (*his or her*). Таква могућност је илустрована наредним паром реченица.

Е – Each applicant must submit his resumé.

Ф – Each applicant must submit his or her resumé.

Углавном је већински избор био родно инклузивна реченица Ф, за коју су се, изражено у процентима, највише определили испитаници из источне Србије (84.62%), док су се за реченицу Е процентуално највише определили испитаници из централне Србије (48.15%).

Табела 31 даје свеобухватан статистички приказ, укључујући средње вредности и стандардно одступање одговора који се тичу употребе лингвистичких садржаја, а који могу бити носиоци родно искључивог и дискриминишућег језика.

У питању је именица *man* и њен множински облик *men*, затим лична заменица *he*, *him*, присвојни придев *his* и повратна заменица *himself*. Може се закључити да није уочена статистички значајна разлика ни по једном питању.

Табела 31. *man/ men, he/him, his и himself*

		Е	Ф
регион	БГД	35 32.41%	73 67.59%
	ЦенСРБ	13 48.15%	14 51.85%
	ИстСРБ	2 15.38%	11 84.62%
	ЈужСРБ	14 42.42%	19 57.58%
	ВОЈВ	12 38.71%	19 61.29%
	ЗапСРБ	12 44.44%	15 55.56%
укупно		88 36.82%	151 63.18%

Наредни сегмент упитника прати реакције испитаника на речи у којима се користи суфикс *-man*. Ова тема се детаљније разматра у наредном делу, где се посматра избор именице која садржи суфикс *-man*, а односи се на занимања и тиме сугерише примат заступљености особа мушког пола на одређеним позицијама. Тиме се о подређености припадница женског пола говори прећутно, што је индикација доминације, моћи и контроле патријархалног система. Овакве именице су праћене паралелно са њиховим родно осетљивим језичким алтернативама. Као прво, енглеска реч *businessman* је контрастирана са родно осетљивим *businesswoman* и *businessperson*, коју је бирало више испитаника, од којих процентуално највише оних који долазе из западне Србије (81.48%). Родно осетљиву, али маркирану опцију *businesswoman* изабрало је највише оних из

источне Србије (46.15%). Детаље и бројчану заступљеност гласова других група налазимо у табели 32.

Табела 32. *Businessman*

		businesswoman	businessperson
регион	БГД	40 37.04%	68 62.96%
	ЦенСРБ	9 33.33%	18 66.67%
	ИстСРБ	6 46.15%	7 53.85%
	ЈужСРБ	12 36.36%	21 63.64%
	ВОЈВ	8 25.81%	23 74.19%
	ЗапСРБ	5 18.52%	22 81.48%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

Следећи пример указује на одговоре на питање о употреби речи у којој се користи афикс *-man*, и која referira на групну именicu zaduženu за označavanje tela које је nosilac proizvodnog procesa: *manpower*. Њена алтернатива су речи *workforce* и *personpower*. Прва од ове две, *workforce*, највише је бирана, и то доста уједначено, али ипак у највећем проценту у случају испитаника из централне Србије (70.37%), а *personpower* су највише бирали они из западне Србије (40.74%). Ови и остали одговори, статистички изражени, налазе се у табели 32.а.

Табела 32.а. *Manpower*

		workforce	personpower
регион	БГД	73 67.59%	35 32.41%
	ЦенСРБ	19 70.37%	8 29.63%
	ИстСРБ	8 61.54%	5 38.46%
	ЈужСРБ	22 66.67%	11 33.33%
	ВОЈВ	20 64.52%	11 35.48%
	ЗапСРБ	16 59.26%	11 40.74%
укупно		158 66.11%	81 33.89%

Увиђа се тенденција учесталијег избора родно инклузивне опције и када је реч о резултатима избора између родно маркиране речи *cameraman* и родно осетљиве, иако маркиране, алтернативе *camerawoman* или родно неутралне, инклузивне опције *camera operator*. У процентима изражено, гласови у прилог родно неутралној варијанти *camera operator* су највише долазили из централне Србије (92.59%), а за лексему *camerawoman* се процентуално највише определило оних из јужне Србије (30.30%). Овај и увиди у друге сегменте резултата који се тичу поменутог језичког материјала налазе се у табели 32.б.

Табела 32.b. *Cameraman*

		camerawoman	camera operator
регион	БГД	22 20.37%	86 79.63%
	ЦенСРБ	2 7.41%	25 92.59%
	ИстСРБ	3 23.08%	10 76.92%
	ЈужСРБ	10 30.30%	23 69.70%
	ВОЈВ	7 22.58%	24 77.42%
	ЗапСРБ	4 14.81%	23 85.19%
укупно		48 20.08%	191 79.92%

Именице *mankind*, *humanity* и *personkind* дате су као пример избора између опције која садржи афикс *-man*, која је традиционално употребљаван генерички појам за људски род, што из феминистичког угла представља екстремни облик родне искључивости на нивоу језика, јер имплицитно искључује особе женског пола из домена људске заједнице, и родно осетљивих лингвистичких средстава. Више испитаника је бирало реч *humanity*, и то процентуално највише оних из Београда (74.07%), док су реч *personkind* највише бирали они из јужне Србије (33.33%). Ови и остали аспекти резултата по питању избора између поменутих именица предочени су у табели 32.c.

Табела 32.с. Mankind

		humanity	personkind
регион	БГД	80 74.07%	28 25.93%
	ЦенСРБ	20 74.07%	7 25.93%
	ИстСРБ	9 69.23%	4 30.77%
	ЈужСРБ	22 66.67%	11 33.33%
	ВОЈВ	21 67.74%	10 32.26%
	ЗапСРБ	19 70.37%	8 29.63%
укупно		171 71.55%	68 28.45%

Родно маркирана именица *chairman* је дата у комбинацији са родно осетљивом и родно маркираном именицом *chairwoman*, као и родно неутралном, те инклузивном и осетљивом именицом *chairperson*, која је уједно и чешћи избор, а највише су је процентуално бирали испитаници из западне Србије (85.19%), док су прву највише бирали они из источне Србије (38.46%), што се види на основу резултата предочених у табели 32.d.

Табела 32.d. *Chairman*

		chairwoman	chairperson
регион	БГД	23 21.30%	85 78.70%
	ЦенСРБ	6 22.22%	21 77.78%
	ИстСРБ	5 38.46%	8 61.54%
	ЈужСРБ	11 33.33%	22 66.67%
	ВОЈВ	11 35.48%	20 64.52%
	ЗапСРБ	4 14.81%	23 85.19%
укупно		60 25.10%	179 74.90%

Превод са енглеског на српски у инстанцама које су понуђене подсећа нас на различиту динамику употребе језичког материјала на матерњем и другом језику, али не као датост, већ више као феномен узрокован специфичним друштвено-политичким и културним односима. У овом делу упитника испитаницима је понуђена могућност да изаберу реч или израз. Језички материјал који је коришћен рефлектује дилеме које се прате у раду, а имају за основу тензију између родно искључивог и родно осетљивог језика. Као превод синтагме *war veteran* у највећем броју случајева коришћена је традиционална, родно обојена фраза „ратни ветеран”, и то чак у 100.00% случајева када су у питању испитаници из јужне Србије. За термин „ратна ветеранка” у највећем броју су се определили испитаници из источне Србије (23.08%), што је приказано у табели 33. Да је у питању западна Србија, ово би се могло протумачити из перспективе близине регије која је била захваћена ратним сукобима у периоду конфликта на Балкану, а такође и кроз призму миграција које су људе из крајева захваћених војним интервенцијама водиле у друге делове територије бивше Југославије.

Та ситуација би могла сигнализирати да је у поменутих областима можда доступнији увид у реално стање заступљености особа женског пола у ратном контексту. Међутим, већи, иако не велики проценат оних који су изабрали именицу женског рода у значењу онога ко је учествовао у рату долази из источне Србије, што отежава схватање и тумачење те чињенице. Можда енигма и није тако непојмљива, узимајућу у обзир истраживања какво је оно на које упућује Бабић Антић (2013), где видимо заступљеност мишљења из разних крајева Србије који говоре у прилог родно осетљивим парадигмама.

Табела 33. *War veteran*

		ратни ветеран	ратна ветеранка
регион	БГД	95 87.96%	13 12.04%
	ЦенСРБ	25 92.59%	2 7.41%
	ИстСРБ	10 76.92%	3 23.08%
	ЈужСРБ	31 93.94%	2 6.06%
	ВОЈВ	28 90.32%	3 9.68%
	ЗапСРБ	27 100.00%	0 0.00%
укупно		216 90.38%	23 9.62%

Посматрана је и енглеска именица *beautician*, јер одсликава стереотипно схватање особе женског пола у улози тог занимања. Више је него очигледно, на пример, присуство како особа мушког пола, тако и транс-особа у свету модне индустрије, где козметички аспект игра велику улогу. Стога се поставља питање да ли језичке навике и перцепција говорника коинцидирају са друштвеном стварношћу. Одговор је негативан. Судаћи по већинском избору српске именице

„козметичарка”, види се да је принцип који формира перцепцију заступљености особа одређеног пола на овој позицији још увек заснован на патријархалној логици: „Дечаци се не шминкају”. Стога ни не бирају занимање које их у родном смислу „деградира” на ниво на којем су „девојчице”. Највише гласова је дала популација испитаних из источне Србије (81.48%). Српску именицу „козметичарка” је изабрало 23.15% испитаника из Београда. Можда се објашњење оваквих резултата гласова за „непопуларан” избор може наћи у урбаној динамици, која у Београду генерише нетрадиционалне профиле у индустријама везаним за козметичке третмане. Детаљан процентуалан и бројчани увид у ситуацију је доступан у табели 33.а.

Табела 33.а. *Beautician*

		козметичарка	козметичар
регион	БГД	83 76.85%	25 23.15%
	ЦенСРБ	21 77.78%	6 22.22%
	ИстСРБ	11 84.62%	2 15.38%
	ЈужСРБ	27 81.82%	6 18.18%
	ВОЈВ	18 58.06%	13 41.94%
	ЗапСРБ	22 81.48%	5 18.52%
укупно		182 76.15%	57 23.85%

Као што се „дечаци не шминкају”, тако ни „девојчице не возе камион”. Чини се да је ово логика која резултује већинским избором синтагме „возач камиона” (чак у 100.00% испитаних из западне Србије) као превода енглеске синтагме *truck driver* и бирањем синтагме „возачица камиона” у малом броју

случајева, од којих је највише оних из Војводине (19.35%). Табела 33.b предочава ову чињеницу у статистички детаљнијем и свеобухватнијем светлу.

Табела 33.b. *Truck driver*

		возач камиона	возачица камиона
регион	БГД	102 94.44%	6 5.56%
	ЦенСРБ	26 96.30%	1 3.70%
	ИстСРБ	11 84.62%	2 15.38%
	ЈужСРБ	32 96.97%	1 3.03%
	ВОЈВ	25 80.65%	6 19.35%
	ЗапСРБ	27 100.00%	0 0.00%
укупно		223 93.31%	16 6.69%

Даље се трага за одговором на питање да ли је и у којој мери језичка пракса и перцепција условљена дискурсом, те како је родна освешћеност дистрибуирана када се употреба родно осетљивог језика пореди и контрастира у обрнутом смеру: у преводу са српског на енглески.

Динамику пратимо на примеру превода српске фразе „матерњи језик”. Понуђени одговори су *mother tongue*, који се није показао као популарно решење, с обзиром да га у врло малом броју бирају анкетирани из свих региона, а од тога највише оних који су из Београда (31.48%), и *native language*, који је генерално био већински избор, и то са превагом гласова испитаника из Војводине (80.65%). Бројчано изражено, ситуацију је у специфичном и детаљном смислу могуће у потпуности сагледати на основу података представљених у табели 34.

Табела 34. Матерњи језик

		native language	mother tongue
регион	БГД	74 68.52%	34 31.48%
	ЦенСРБ	20 74.07%	7 25.93%
	ИстСРБ	9 69.23%	4 30.77%
	ЈужСРБ	24 72.73%	9 27.27%
	ВОЈВ	25 80.65%	6 19.35%
	ЗапСРБ	21 77.78%	6 22.22%
укупно		173 72.38%	66 27.62%

Српски пар „полицајац и полицајка” се, између осталог, може превести као *police officers* и *policeman and policewoman*. Иако оба превода нуде родно инклузивна решења, из неког разлога се више испитаника определило за родно немаркирану опцију, и то са највише гласова анкетираних из западне Србије (70.37%), док је алтернативу изабрало веома мало испитаника, а највећи проценат у том смислу је заступљен међу онима из Београда (44.44%). Даљи увид у статистички изражену ситуацију може са наћи у табели 34.а.

Табела 34.а. Полицајац и полицајка

		police officers	policeman and policewoman
регион	БГД	60 55.56%	48 44.44%
	ЦенСРБ	24 88.89%	3 11.11%
	ИстСРБ	9 69.23%	4 30.77%
	ЈужСРБ	20 60.61%	13 39.39%
	ВОЈВ	18 58.06%	13 41.94%
	ЗапСРБ	19 70.37%	8 29.63%
укупно		150 62.76%	89 37.24%

Окосница језичке дилеме која се прати у овом делу упитника најпроминентније је илустрована преводом српске речи „човечанство”. Као и у њој, и у енглеском преводу може се потенцирати привилеговани статус речи која се односи на особе мушког пола у генеричком смислу обједињујући читаву људску расу. У том случају изабрани превод је енглеска реч *mankind*, док именица *humankind* дозвољава приступ особама женског пола у поменути клуб. Она је уједно и бирана у много већем проценту (чак 96.97% испитаника из западне Србије ју је изабрало), док је она прва наишла на мањи одзив, али је ипак присутна међу 51.85% гласова анкетираних из централне Србије. Појединости и прецизније статистички обједињени резултати налазе се у табели 34.b.

Табела 34.b. Човечанство

		humankind	mankind
регион	БГД	63 58.33%	45 41.67%
	ЦенСРБ	13 48.15%	14 51.85%
	ИстСРБ	11 84.62%	2 15.38%
	ЈужСРБ	32 96.97%	1 3.03%
	ВОЈВ	21 67.74%	10 32.26%
	ЗапСРБ	17 62.96%	10 37.04%
укупно		157 65.69%	82 34.31%

Наредни део упитника је више фокусиран на употребу личних заменица, као и, уопштено говорећи, на улогу едукативних садржаја из области пословне комуникације у подизању нивоа родне осељивости. Испитаници су били замољени да изразе своје слагање или неслагање са тврдњама које се наводе у наставку текста.

Тврђење:

- T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица „he” и „she”.
- T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална „they”, уместо родно обојених „he” или „she”.
- T3: У документима и пословној комуникацији примећујемо употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо

нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4: Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

Табела 35 даје свеобухватан и детаљан приказ резултата, из којих се може закључити да постоји статистички значајна разлика у одговорима на три тврдње: T1, на коју су највише реаговали испитаници из Војводине, те T3 и T4, са којима су се највише слагали испитаници из јужне Србије. Неслагање са T2 је униформно за испитанике из свих региона.

Табела 35. Тврдње: слагање/неслагање

тврдња	БГД		ЦенСРБ		ИстСРБ		ЈужСРБ		ВОЈВ		ЗапСРБ		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	2.97	1.37	2.63	1.47	3.23	1.30	3.51	1.15	3.55	1.36	2.85	1.32	2.38	0.04	ДА
T2	3.28	1.22	2.89	1.58	3.15	1.21	3.85	1.00	3.45	1.03	3.33	1.00	2.14	0.06	НЕ
T3	3.50	1.03	3.04	1.34	3.15	1.28	3.94	0.97	3.58	1.12	3.26	1.02	2.60	0.03	ДА
T4	3.67	1.16	3.22	1.28	3.38	1.26	4.18	1.10	3.71	1.10	3.26	1.16	2.85	0.02	ДА

И даље се пропитује осетљивост на употребу личних заменица. У овом сегменту анкете, то је вршено праћењем реакција испитаника на одговоре који су понуђени, а који представљају изјаве о језичкој пракси у оквиру које долази до изражаја става појединца према родној тематици и језичким средствима којима се она потенцијално изражава. Испитаницима су понуђени следећи одговори:

O1: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.

O2: Покушавате сазнати њихов прави пол (мушко, женско).

O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).

O4: Покушавате да ставите именице и заменице у множину.

O5: Користите „they” као заменицу у једнини.

Табела 36 даје приказ статистичког израза језичке ситуације. Може се уочити да је реакција на ове реченице доста уједначена по регионима, тј. да се у приближно једнакој мери испитаници поистовећују са O1, O2 и O4, као и да веома мало њих поступа у складу са O3.

Табела 36. Поступање

		одговори				
		O1	O2	O3	O4	O5
регион	БГД	22 20.37%	40 37.04%	16 14.81%	10 9.26%	20 18.52%
	ЦенСР Б	5 18.52%	10 37.04%	4 14.81%	0 0.00%	8 29.63%
	ИстСРБ	2 15.38%	5 38.46%	4 30.77%	2 15.38%	0 0.00%
	ЈужСРБ	6 18.18%	11 33.33%	1 3.03%	3 9.09%	12 36.36%
	ВОЈВ	8 25.81%	5 16.13%	9 29.03%	2 6.45%	7 22.58%
	ЗапСРБ	9 33.33%	4 14.81%	1 3.70%	5 18.52%	8 29.63%
укупно		52 21.76%	75 31.38%	35 14.64%	22 9.21%	55 23.01%

Реченица *hey guys* и даље даје интригантне резултате кад су у питању избори испитаника. С обзиром да је у питању језички материјал у којем је у великој мери присутна димензија језика везана за колоквијални регистар, логично је очекивати да би испитаници из разних крајева државе давали различите резултате, с обзиром на регионалне и дијалекатске условљености конверзационих стилова и блиске везе и сродности тог облика комуникације са сленгом. Имајући то у виду, можда је мало зачуђујућа уједначеност одговора, где највише испитаника бира фразу „ћао, људи” као превод поменуте енглеске фразе, с тим што су у највећем проценту заступљени они из Војводине (54.84%). Приближно је процентуално заступљен избор реченице „ћао, друштво”, где су највећи број гласова дали они из западне Србије (59.26%). Веома мали број испитаника је изабрао реченицу „ћао, момци”, и то уз превагу гласова из јужне Србије (24.24%).

Израз „ћао, људи и жене” наилазио је на најмање прихватање као превод енглеског *hey guys*, а од тог малог броја, највећа је процентуална заступљеност одговора из источне Србије (7.69%).

Оваква уједначеност одговора, упркос регионалним дистинкцијама, може упућивати на униформност колоквијалног идиома у српском језику или уједначеност језичких решења када је у питању обраћање ове врсте, тј. када се ради о српском еквиваленту енглеске фразе *hey guys*. Могуће је и да је у питању последица кохерентности српског језика уопште или перцепције неких ситуација као што је ова, где се ословљавање користи са енглеским корелатом о којем је реч. Може бити да је и једно и друго. Наравно, разлог може бити и нешто што се не да обухватити ни овако артикулисаним садржајем упитника, нити на било који други начин који би био преводљив у квантитативни израз, а тиче се родне политике и родно осетљивог језика. Детаљан приказ статистички изражених резултата дат је у табели 37.

Табела 37. *Hey guys*

		Ћао, људи	Ћао, људи и жене	Ћао, момци	Ћао, друштво
регион	БГД	63 58.33%	2 1.85%	11 10.19%	32 29.63%
	ЦенСРБ	13 48.15%	1 3.70%	4 14.81%	9 33.33%
	ИстСРБ	4 30.77%	1 7.69%	2 15.38%	6 46.15%
	ЈужСРБ	13 39.39%	0 0.00%	8 24.24%	12 36.36%
	ВОЈВ	17 54.84%	0 0.00%	3 9.68%	11 35.48%
	ЗапСРБ	8 29.63%	1 3.70%	2 7.41%	16 59.26%
укупно		118 49.37%	5 2.09%	30 12.55%	86 35.98%

Неке од тема које су биле праћене кроз претходно анализирани одговоре тичу се употребе личних заменица, присвојних придева и контраста између родно маркираних инстанци у овим категоријама са њиховим родно неутралним корелатима. Осетљивост на неке од њих и одређивање за одређени избор када је у питању језичка пракса и преференце бројчано су изражени у табели 38.

Табела 38. заменица/присвојни придев

		he/his	she/her	ze/zir	they/their
регион	БГД	34 31.48%	31 28.70%	6 5.56%	37 34.26%
	ЦенСРБ	4 14.81%	3 11.11%	3 11.11%	17 62.96%
	ИстСРБ	6 46.15%	1 7.69%	2 15.38%	4 30.77%
	ЈужСРБ	14 43.75%	5 15.63%	1 3.13%	12 37.50%
	ВОЈВ	11 36.67%	8 26.67%	2 6.67%	9 30.00%
	ЗапСРБ	7 25.93%	4 14.81%	4 14.81%	12 44.44%
укупно		76 32.07%	52 21.94%	18 7.59%	91 38.40%

Поново је реч о доста уједначеним одговорима, што може бити интригантна чињеница, с обзиром да је узорак на којем је испитивање вршено узиман од популације из различитих региона Србије. Међутим, то што нам резултати показују одсуство могућности извођења кохерентног закључка о постојању условљености између родно осетљивог језика и региона можда и није тако зачуђујуће. То што се униформна правилност реаговања на неки језички садржај не може установити можда није тако контроверзно ако се узме у обзир чињеница да је свет данас у сталном процесу флукуације, у којем су миграције значајна компонента. Непотребно је наглашавати да до промена у демографском профилу региона на планети у великој мери и у великом броју случајева долази

услед ратних сукоба. Дакле, политичка равна игра велику улогу у формирању језичких образаца поднебља. Зато се покушаји да се објасни већи број гласова за одређене речи у овом упитнику (на пример „ратна ветеранка“) не могу ограничити искључиво на категорије квантитативног израза.

Осим тога, експанзија дигиталне технологије је још током двадесетог века донела промене у начину на који комуницирамо. Виртуална сфера је у двадесет првом веку, нарочито у контексту ковид-19 пандемије, добила и на опсегу и на каквоћи. Није сувишно приметити да се у доба пандемије коронавируса овај сегмент људског бивствовања знатно усложњава. Многи аспекти људског живота који су до сада били или мање или не обавезно у домену виртуалне сфере, у периоду изолације узроковане пандемијом су или у већој мери или потпуно мигрирали у тај план. И након стриктних мера изолације, неки аспекти виртуалног општења су остали уткани у комуникациони код. Географска локација се још више релативизује и језичка размена се дешава у релацијама које уопште не морају узимати у обзир тај аспект.

Ово повлачи промене у разним сферама људског живота, али за потребе ове дисертације довољно је осврнути се и фокусирати на феномене који се тичу одјека дигиталне глобализације, која језички материјал и информације чини доступним без обзира на локацију. Из тог разлога, покушај да се употреба неких речи (на пример „козметичар“) објасни урбаним контекстом можда има оправдање, а можда и не, обзиром да је изложеност информацијама преко интернета и других облика технологијом омогућених комуникација независна од географског позиционирања.

Језик је у сталном процесу флуидности и осетљив је на историјске промене, политички условљене флукуације, али и динамику која се тиче приватне сфере. Иако је језик појава у континуираном настајању, изван део онога што га конституише истрајава у непромењеном облику. Ми говоримо, пишемо, комуницирамо, разумемо, генеришемо језичке садржаје, стварамо, играмо се и учимо у складу са поменути парадоксом. Развој цивилизације доноси и нове видове употребе ових основних модела, у којима језичке структуре истрајавају, инспиришу нас и омогућавају комуникацију, развој и јачање људске заједнице, чиме се уједно и генеришу средства сопственог обнављања и

постојаности. Један од дарова прогреса и наслеђа просветитељства јесте технологија. Захваљујући достигнућима из сфере дигиталне технологије, виртуалне стварности и сродних области, комуникација може да цвета, језик да се обогаћује, а људска врста храни плодовима свог учешћа у том зачуђујућем подухвату. Тај избор постоји и доступан је свима.

Од непобитне важности за оно што карактерише одређене географске локације је културолошки колорит. Реконфигурације друштвено-политичког и културног рељефа имају карактеристике времена у којем живимо. Културе су у контакту захваљујући достигнућима у сфери науке која омогућују средства транспорта која битно утичу на доживљај времена и простора. Суперсонични летови, на пример, компресују перцепцију и времена и простора, али и омогућавају физичку промену локације која је независна од поменутог доживљаја. И миграције и технологија мењају доживљај простора и узрокују промене које су се некада историјски манифестовале, а можда и биле тумачене на другачији начин. Мигранти, метафорично речено, доносе културу, историју и део свог поднебља, а медији и телекомуникације стварају илузију брисања просторних удаљености.

Ово доприноси међуповезаности и протоку сигнала у комуникационом каналу, што неумитно има одјека у начину на који се манифестује језик, а кроз њега и свест о појединим феноменима, укључујући родну сензитивисаност и, с тим у вези, родно осетљив језик. Овоме у прилог говори и тензија између, с једне стране, осећаја да постоји нешто готово инхерентно у употреби именица „козметичарка” и „возач камиона” и, с друге, свести да је та употреба подложна модификацијама и знатно повезана са друштвеним конструктима и дискурзивно условљеним манифестацијама поменутог феномена. Истовремено, није неоправдано претпоставити да таква врста доживљаја језичких садржаја и друштвене праксе која се са њом може довести у везу не мора бити условљена географским положајем говорника.

Полемика коју предочава Тенен (Tannen, 1991) потврђује логику која је у основи ове претпоставке. Указује се на људску потребу за пријатељима са којима се може комуницирати, али и на различите приступе задовољавању те потребе. Конкретно, комуникација са пријатељима се доживљава као нешто ризично, али је

занимљиво да су девојчице у већој мери него дечаци спремне да прихвате тај ризик, јер оне имају већи праг толеранције за показивање слабости. За мушкарце је спутавање тог аспекта личности начин да се сачува аутономија, што има приоритет у односу на неговање блискости. Из тог разлога се у одраслом добу партнери осуђују жене када оне деле интимне појединости са пријатељицама, те се то се чак сматра видом нелојалности (Tannen, 1991, стр. 109–110).

Чини се да је оно што се може детектовати као обједињујућа компонента у перцепцији друштвених односа и, сходно томе, употреби језика, схватање и доживљај моћи у светлу избора устаљених модела понашања који стварају осећај сигурности, јер у противном могу уследити последице (Kiesling, 1997). Стога се избегавају ситуације у којима особа може осетити стид или оставити утисак слабости или недовољне озбиљности (Kiesling, 1997, стр. 67). Моћ не познаје географске границе. Ово се очитује врло експлицитно у територијалним претензијама и узурпацијама путем милитарне и милитантне политике. У метафоричком смислу, свеобухватност, свеприсутност и непокорљивост моћи налазимо у језику који указује на схватање и манифестације доминације и њене контратеже, као што су доживљај немоћи и покорности. Везивање ових аспеката емоционалног и друштвеног функционисања за одређени род и пол за последицу може имати истрајавање патријархалног система у друштвеним односима, родну дискриминацију и употребу језичких средстава којима се и оснажује и препознаје таква друштвена структура.

Јасно је да тај приступ и омогућује и захтева функционисање засновано на компетитивности, сукобу, конфликту, непријатељству и неповерењу. Признавање граница сопствене моћи и дозвољавање комуникације са другима на начин који не би потенцирао надмоћ као валуту за трансакције у комуникационом каналу омогућило би више простора за скромност, понизност, уљудност и поверење као равноправне компоненте друштвених односа и делотворног средства које би и дечацима дозволило да буду у додиру са козметиком, а девојчицама да буду за воланом. Можда бисмо тада са више поуздања могли комуницирати једни са другима, па чак и искусити деликатност моћи.

7.5. Комуникацијски стил

У уводном делу дисертације разматрали смо питање комуникацијског стила. Тачније речено, мисли се на део који разматра питање родних стереотипа, дискриминације и рефлектовања родно условљених друштвених односа на сферу језика, са нарочитим акцентом на употребу родно осетљивог језика у пословној комуникацији. На пример, треће поглавље, у оквиру ког се обрађује тема асертивности, упућује на истраживања и дела која указују на комуникацијске моделе условљене везом између пола и комуникацијског стила. Тако се парадигма која мушком полу приписује већи степен асертивности узима као важећа, чињенички заснована културна и друштвена датост. Анализу овог дела емпиријског истраживања треба критички читати у контексту коришћене литературе. Другим речима, ако се узме у обзир секција из емпијског дела истраживања која се бави полом, и у оквиру ње део који разматра комуникацијски стил, о чему је било речи у анализи резултата пола и родно осетљивог језика (6.1), не би се могао донети закључак о екстремној условљености са парадигматском, стереотипном сликом какву знамо.

Овде треба обратити пажњу на ограниченост узорка на којем је испитивање вршено. Можда због броја и степена културне хетерогености испитаника резултати анкете не говоре у прилог тако децидираној корелацији између пола и комуникацијског стила како би се то очекивало. Постоји могућност и да је резултат генерацијски условљен, тј. да старосна доб утиче на формирање резултата добијених истраживањем. Прецизније, то би потенцијално значило да, у овом случају, популација младих не заснива (или заснива само у одређеној мери) свој комуникацијски став на моделима који се уклапају у познате стереотипе. С обзиром на то колику улогу брзина игра у савременим друштвеним и културним токовима, постоји такође могућност и да се ситуација историјски мења интензитетом који већ тренутне околности чини драстично другачијим од онога што налазимо у литератури. Није извесно да ли у овом тренутку друштвена стварност заиста не коинцидира са ситуацијом коју предочава литература заснована на супротним тврдњама. Једино се са сигурношћу може тврдити да оно

што резултати показују одсликава схватања и језичку праксу узорка популације на којем је анкета спроведена. Иако поменути и њима слична питања остају отворена за наредна истраживања, ова дисертација их схвата као део централне тематике на коју се фокусира.

Део истраживања који посматра везу између ставова о родно осетљивом језику и употребе родно осетљивог језика и комуникацијског стила полази од хипотезе да постоје разлике у ставовима о родно осетљивом језику по комуникацијском стилу. Комуникацијски стил је категоризован у три групе: попустљив, крут и принципијелан. Истраживање показује да 140 испитаника од укупне анкетираних студентске популације спада у категорију оних које карактерише принципијелан комуникацијски стил, што чини 58.58% испитаника. Оних које карактерише попустљив комуникацијски стил има 66, што у процентима изражено чини 27.62% анкетираних. У категорију оних који имају крут комуникацијски стил спада 33 испитаника, што чини 13.81% испитаника.

У одређеном броју случајева се показало да комуникацијски стил има кључну улогу у осетљивости на родну тематику. Предочићемо конкретне примере где је то случај, а такође и оне где нема разлике у одговорима у односу на комуникацијски стил. Општи закључак укључије опсервацију о извесној мери условљености осетљивости на родно осетљиве аспекте културе у одређеним случајевима и, сходно томе, употребу родно осетљивог језика, али се не би могао донети закључак о драматичном степену ове корелације.

Један од случајева где комуникацијски стил игра улогу у употреби родно осетљивог језика и/или осетљивости на родну тематику јесте реакција на одређену тврдњу. Тврдње са којима су се испитаници сусрели су:

T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.

T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо подржати видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик којим се не врши дискриминација на основу рода.

T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.

- T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике када је реч о високим позицијама.
- T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.
- T6 У комуникацији (било пословној или свакодневной) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.
- T7: Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, оловити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.
- T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, оловити са *Ms*.

Прво је урађена анализа појединачних тврдњи, што обухвата израчунавање средње вредности и стандардног одступања за цео узорак, а затим у три групе студената по стилу комуникације. За сваку тврдњу је урађена ANOVA, како би се добио одговор на питање да ли разлика у мишљењима између студената из различитих група постоји или не. Занимљиво је приметити да је статистички значајна разлика забележена само у вези са тврдњом T1. Ово тврђење је узроковало другачије одговоре у зависности од комуникацијског стила. Конкретно, група испитаника који спадају у категорију говорника са попустљивим комуникацијским стилем је показала виши ниво осетљивости на политику родне равноправности. Приказ резултата је дат на графику 4.

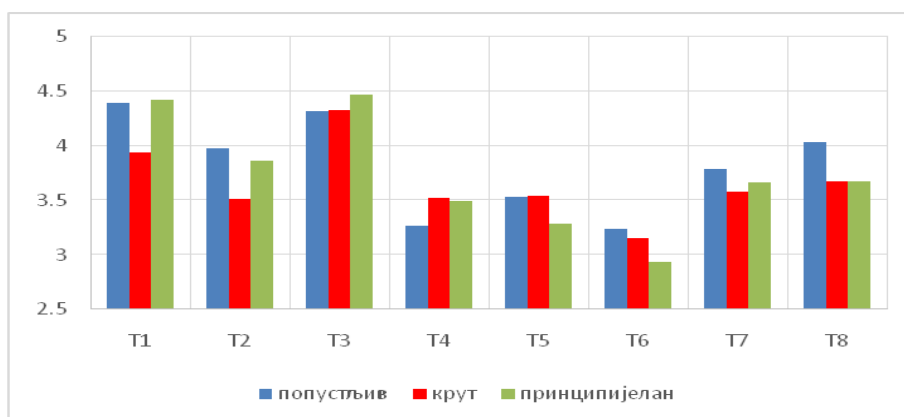

График 4. Тврдње и комуникацијски стил

При избору речи у комуникацији постоје врло мале разлике, које показују да они са принципијелним ставом реагују на родно осетљиву тематику у већој мери него они чији је комуникацијски став крут или попустљив. Питање о употреби речи *policeman* или њене родно осетљиве алтернативе *police officer* дало је резултате по којима је од укупно 239 анкетираних *policeman* изабрало 28 оних који имају попустљив комуникацијски став, 18 оних са крутим комуникацијским ставом и 49 оних са принципијеним комуникацијским ставом, док се за опцију *police officer* определило 38 оних који имају попустљив комуникацијски став, 15 оних са крутим комуникацијским ставом и 91 оних са принципијеним комуникацијским ставом.

Када је у питању избор између *stewardess* и *flight attendant*, веома слично су реаговали они са попустљивим и принципијелним комуникацијским ставом, бирајући *stewardess* у 37.88%, односно 39.29% случајева, док су они са крутим комуникацијским стилем изабрали ту опцију у 51.52% случајева. Што се тиче речи *flight attendant*, прве две групе су је изабрале у 62.12%, односно 60.71%, а трећа група у 48.48% случајева. По питању дистинкције између *chairman* (попустљив 57.58%, крут 69.70%, а принципијелан 65.00%) и *chairperson* (попустљив 42.42%, крут 30.30%, а принципијелан 65.00%), примећујемо да су родно осетљиви највише они са попустљивим комуникацијским ставом, што показују и графикони 5, 5.a и 5.b.

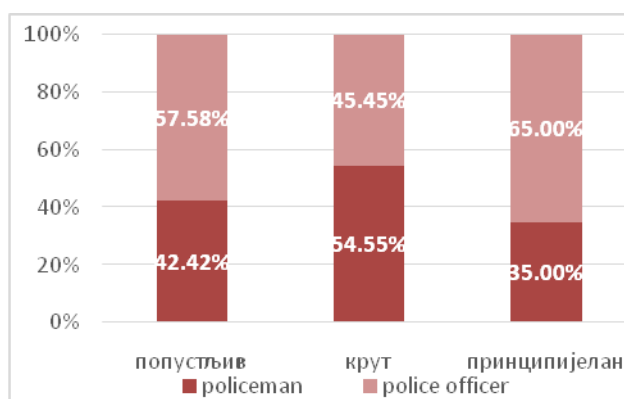

График 5. *Police*

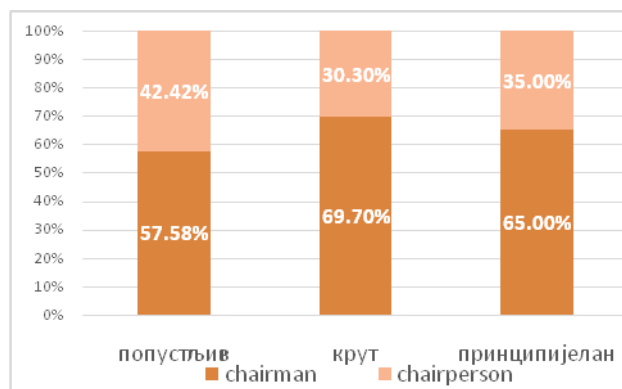

График 5.a. *Chair*

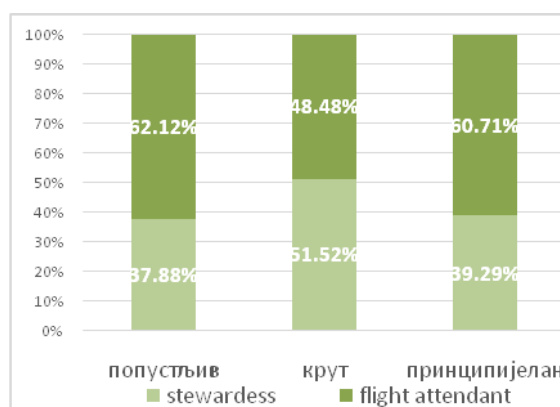

График 5.b. *Flight*

Занимљиво је приметити да је испитивање показало одсуство кохерентности у погледу реакција на лингвистички садржај сличног типа. Наиме, анкетање на тему алтернатива за речи које садрже суфикс *-man* не даје јединствену врсту одговора. Комуникацијски стил се показује као условљавајућа компонента само у малом броју случајева. У већини, језичке навике које осликавају родну осетљивост не могу се довести у везу са комуникацијским стилем. Наиме, статистички значајне разлике у односу на комуникацијски стил потврђене су код речи *businessman* и *cameraman*, где се за алтернативу *businessperson* определило 71.21% испитаника са попустљивим и њих 68.57% са принципијелним комуникацијским ставом, док се за *camera operator* определило 81.82% са попустљивим и 84.29% анкетраних које карактерише принципијелан комуникацијски стил, као што показују табеле 39. и 39.a.

Табела 39. *Businessman*

		businesswoman	businessperson
СТИЛ	попуст.	19 28.79%	47 71.21%
	крут	17 51.52%	16 48.48%
	принци п.	44 31.43%	96 68.57%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

Табела 39.a. *Cameraman*

		camerawoman	camera operator
СТИЛ	попуст.	12 18.18%	54 81.82%
	крут	14 42.42%	19 57.58%
	принци п.	22 15.71%	118 84.29%
укупно		48 20.08%	191 79.92%

У случају избора између родно искључиве варијанте *manpower* и родно осетљивих *workforce* или *personpower*, *mankind* и *humanity* или *personkind*, те *chairman* и *chairwoman* или *chairperson* нису примећене статистички значајне разлике које би упућивале на висок степен и конзистентност корелације између комуникацијског стила и родно осетљивог језика. Прецизно бројчано стање добијених резултата види се у табелама 39.b, 39.c и 39.d.

Табела 39.b. Manpower

		workforce	personpower
СТИЛ	попуст.	41 62.12%	25 37.88%
	крут	25 75.76%	8 24.24%
	принци п.	92 65.71%	48 34.29%
укупно		158 66.11%	81 33.89%

Табела 39.c. Mankind

		humanity	personkind
СТИЛ	попуст.	51 77.27%	15 22.73%
	крут	26 78.79%	7 21.21%
	принци п.	94 67.14%	46 32.86%
укупно		171 71.55%	68 28.45%

Табела 39.е: *Chairman*

		chairwoman	chairperson
СТИЛ	попуст.	14 21.21%	52 78.79%
	крут	12 36.36%	21 63.64%
	принцип	34 24.29%	106 75.71%
укупно		60 25.10%	179 74.90%

У делу анкете који се тиче избора реченице у комуникацији, анкетирани су били изложени језичком материјалу који у себи садржи контраст по питању родне осетљивости. Први пар испитује осетљивост на присвојни придев у мушком роду (*his*) насупрот родно неутралне варијанте изражене употребом одређеног члана уместо присвојног придева у мушком роду (*the*):

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Други пар ставља акценат на исти језички аспект, с тим што нуди присвојни пример у трећем лицу множине уместо неодређеног члана:

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Наредни пар као контраст присвојном придеву у мушком роду даје алтернативну опцију присвојних придева у мушком роду и женском роду (*his or her*):

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Ни у једном случају није установљена статистички значајна разлика, што се види и из статистичких података предочених у табелама 40. ,40.a, и 40.b.

Табела 40. Личне заменице и присвојни придеви

		А	В
СТИЛ	попуст.	24 36.36%	42 63.64%
	крут	8 24.24%	25 75.76%
	принцип п.	37 26.43%	103 73.57%
укупно		69 28.87%	170 71.13%

Табела 40.а. Личне заменице и присвојни придеви

		С	Д
СТИЛ	попуст.	23 34.85%	43 65.15%
	крут	11 33.33%	22 66.67%
	принцип .	46 32.86%	94 67.14%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

Табела 40.б. Личне заменице и присвојни придеви

		Е	Ф
СТИЛ	попуст.	24 36.36%	42 63.64%
	крут	14 42.42%	19 57.58%
	принцип .	50 35.71%	90 64.29%
укупно		88 36.82%	151 63.18%

Сличан језички аспект је посматран и кроз део упитника који поставља питање о честом коришћењу именица (*man, men*), заменица (*he, him, himself*), присвојних придева (*his*) и других одговарајућих алтернатива. Понуђене језичке опције могу бити бремените родним маркирањем и показати или осетљивост на политику родне равноправности или одсуство исте. При посматрању ове три опције, разлика у резултатима се уочава само код трећег питања, тј. при давању исте врсте информација и описа. Конкретно, студенти који су сврстани у групу коју одлику је крут комуникацијски стил чешће су одговарали да дате изразе користе ретко и/или никад.

Део анкете која се искључиво фокусира на употребу личних заменица јасније указује на статистички значајне разлике у употреби понуђених опција код говорника који припадају различитим групама по комуникацијском стилу. Наиме, они са принципијелним комуникацијским стилем показују највећу склоност ка коришћењу неутралног облика *they* и одговарајућег присвојног придева *their* уместо родно детерминисаних *he/his* и *she/her* или родно неутралне алтернативе *ze/zir*. Резлтати су понуђени у графику 6.

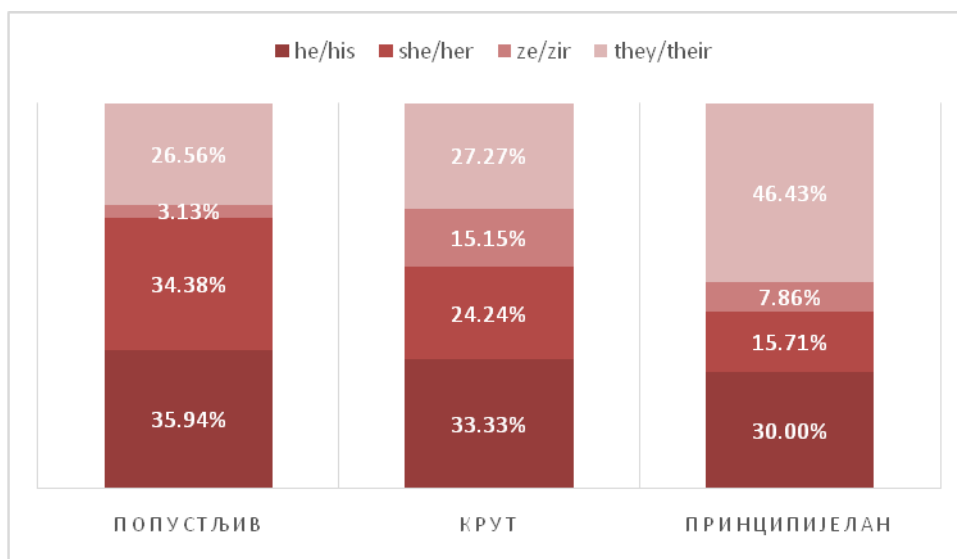

График 6. Изабрана заменица/присвојни придев по комуникацијском стилу

Помало различити резултати се добијају када се истој теми приступи на другачији начин. Другим речима, у делу анкете који такође разматра проблем личних заменица и присвојних придева, испитаницима је постављено питање о коришћењу ових форми. Прецизније говорећи, не ради се о питањима у

стриктном смислу упитним реченицама формулисаног испитивања, него понуђених тврдњи које су анкетирани прихватили или не. Тврдње о којима је реч су следеће:

- O1: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.
- O2: Покушавате сазнати њихов прави пол (мушко, женско).
- O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).
- O4: Покушавате да ставите именице и заменице у множину.
- O5: Користите „they” као заменицу у једнини.

Одговори не указују на статистички значајне разлике у погледу утицаја комуникацијског стила. „Питања” о поступању у одређеним ситуацијама су дата у делу који следи, а график 7 даје одговоре изражене у процентима, на основу чега се закључује да не постоји зависност између изабраног одговора и комуникацијског стила.

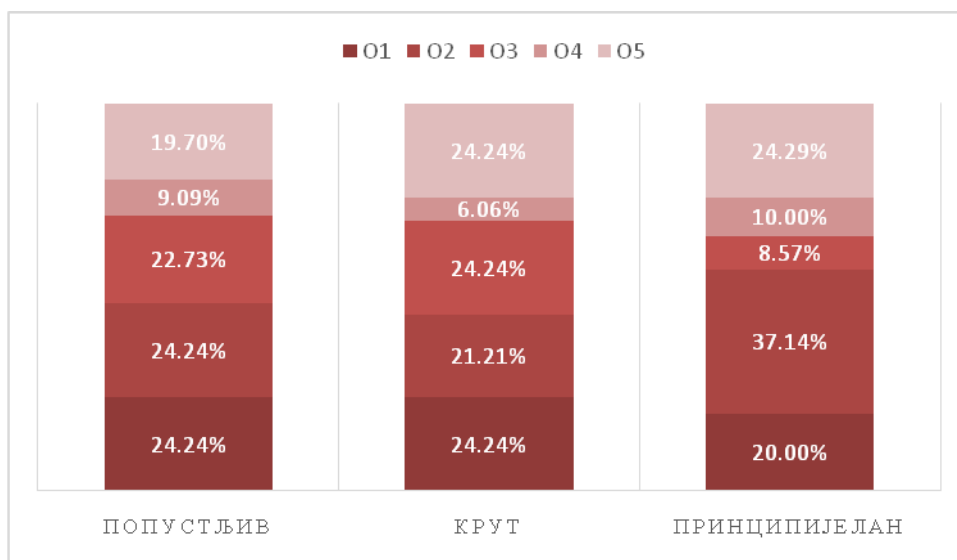

График 7. Одабир поступања у по стиливима

Међутим, уочене су разлике у реакцијама на тврдње посматране у делу који следи:

T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица „he” и „she”.

T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална „they”, уместо родно обојених „he” или „she”.

T3: У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4. Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

Код слагања са наведеним тврдњама, утврђена је значајна разлика на основу комуникацијског стила. За другу и трећу тврдњу принципијелни су дали одговоре „Уопште се не слажем” и „Делимично се не слажем”.

Део резултата који се тиче поређења реакција у погледу употребе родно осетљивих или родно искључивих језичких варијанти указује на одређене разлике које могу бити од значаја и интереса како у лингвистичком, тако и у културолошком смислу, а засигурно су рефлексива неких аспеката друштвено-политичке динамике. Посматран је случај превода енглеског термина *war veteran* на српски. Уочене су статистички значајне разлике у односу на комуникацијски стил. Ова разлика као да је индикација мање родне осетљивости оних са попустљивим и принципијелним комуникацијским стилем у поређењу са испитаницима које карактерише крут комуникацијски стил, што се није добијало као резултат у претходним питањима која истражују корелацију између родне осетљивости и комуникацијског стила.

За разлику од овог превода, питање о српским еквивалентима за енглеску реч *beautician* показује одсуство разлике између различитих комуникацијских стилова. Готово је иста учесталост избора српске речи „козметичарка” у свим групама, што значи подједнако мали проценат опредељивања за алтернативу

„козметичар” у све три групе. Врло висок степен сличности је заступљен у смислу истог избора превода када је у питању енглеска именичка синтагма *truck driver*, с тим што је у овом случају у свим групама већи проценат оних који се опредељују за родно искључиву варијантну него у питању о преводу лексеме *beautician*. Конкретно, готово сви испитаници са попустљивим и принципијелним ставом бирају српски превод „возач камиона”, а не „возачица камиона”. Табеле 41., 41.a и 41.b дају прецизнији статистички увид у ове опсервације.

Табела 41. *War veteran*

		ратни ветеран	ратна ветеранка
стил	попуст.	60 90.91%	6 9.09%
	крут	24 72.73%	9 27.27%
	принцип	132 94.29%	8 5.71%
укупно		216 90.38%	23 9.62%

Табела 41.a. *Beautician*

		козметичарка	козметичар
стил	попуст.	51 77.27%	15 22.73%
	крут	24 72.73%	9 27.27%
	принцип	107 76.43%	33 23.57%
укупно		182 76.15%	57 23.85%

Табела 41.b. *Truck driver*

		возач камиона	возачица камиона
СТИЛ	попуст.	62 93.94%	4 6.06%
	крут	29 87.88%	4 12.12%
	принцип.	132 94.29%	8 5.71%
укупно		223 93.31%	16 6.69%

Када је реч о преводу са српског на енглески, стиче се утисак да је ситуација врло слична оној коју емпиријски подаци предочавају за примере превода са енглеског на српски. Израз „матерњи језик” највише се доживљава као нешто чему у енглеском језику одговара израз *native language* код говорника са попустљивим и принципијелним комуникацијским ставом, док се они са крутим комуникацијским ставом опредељују за *mother tongue*. Међутим, статистички гледано, значајна разлика се запажа само у случају превода речи „полицајац и полицајка”. Прецизније речено, енглески превод родно неутралног типа, који указује на родну осетљивост, изабрао је велики проценат оних са принципијелним комуникацијским стилем, за разлику од врло малог процента оних са крутим и попустљивим комуникацијским стилем, који су се махом одлучили за превод у облику *policeman and policewoman*. Детаљнији увид у бројчано изражене резултате налази се у табелама 42. и 42.а.

Табела 42. Матерњи језик

		native language	mother tongue
СТИЛ	попуст.	53 80.30%	13 19.70%
	крут	14 42.42%	19 57.58%
	принцип. п.	106 75.71%	34 24.29%
укупно		173 72.38%	66 27.62%

Табела 42.а. Полицајац и полицајка

		police officers	policeman and policewoman
СТИЛ	попуст.	30 45.45%	36 54.55%
	крут	13 39.39%	20 60.61%
	принци п.	107 76.43%	33 23.57%
укупно		150 62.76%	89 37.24%

Тешко је одредити у којој мери су овакви резултати последица владања језичким вештинама на српском или енглеском језику, а колико сама друштвено политичка стварност креира ситуацију на коју могу указати одговори добијени анкетом. Како је логично претпоставити да се ради о интеракцији фактора, чини се да опаска и увид који налазимо у Tannen (2001), а којом се инсистира на препознавању јединственог идиолекта својственом одређеној особи, може донекле расветлити ситуацију и допринети подизању свести о родној равноправности, па и обликовати језичку стварност у складу са тим, нарочито стављајући акценат на стварност и значај хетерогености, слојевитости и разноврсности комуникацијског стила.

Занимљиво је да сама доминација није увек резултат намере да се доминира. Говори се о женама на руководећим положајима којима су оне у почетку приступале са становишта комуникационог модела за који су се раније опредељивале, да би у наредној фази промениле регистар и усвајале мушки комуникацијски стил, што је наилазило на доста строгу осуду. Стога се инсистира на освешћеном приступу тим разликама, јер је то једини начин да се избегне робовање једнообразном комуникацијском стилу (Tannen, 2001, стр. 8).

Део анкете који посматра превод српске речи „човечанство” показује да се она врло уједначено, у свим групама у већини случајева доживљава као

humankind, а мање као *mankind* када су у питању енглеске речи. У табели 42.с су представљене интерпретације изражене бројчано.

Табела 42.б. Човечанство

		humankind	mankind
СТИЛ	попуст.	44 66.67%	22 33.33%
	крут	22 66.67%	11 33.33%
	принци п.	91 65.00%	49 35.00%
укупно		157 65.69%	82 34.31%

Као што је претходно предочено, претпоставља се да постоји веза између локалне друштвено-политичке и културолошке динамике с једне стране и, с друге, онога што се дешава у свету чији је локална култура део. С тим у вези, намеће се питање о томе колико је и како глобализација узроковала контакт и размену међу културама. Од нарочите важности за овај рад је питање како се тај интеркултурни дијалог осликава на лингвистичком плану, у сфери родне политике и спони између ова два, тј. употреби родно осетљивог језика, и то у врло специфичном контексту: у пословној комуникацији на енглеском језику. Потребно је имати у виду да су испитаници у овом истраживању изворни говорници српског језика и да је њихово знање енглеског језика на различитим нивоима, а то се може рећи и за њихову осетљивост на питања и теме од значаја за политику родне равноправности. Ова чињеница поставља одређена ограничења у погледу начина на који анкетирани праве језички избор, а можда и на сам начин на који доживљавају друштвено-политичку стварност.

Осим тога како се свест о употреби језика специфично посматра у контексту пословне комуникације, може се такође поставити питање о томе каква ограничења условљавају језичку праксу испитаника. Прецизније речено, узима се у обзир да испитаници углавном партиципирају у корпоративном свету у улози

потрошача, мада постоје и они који имају искуство пружања услуга и производње, јер имају радно искуство. Ова ограничења у исто време условљавају закључаке до којих се може доћи у овом истраживању, нарочито у погледу степена општости онога што се примећује у језичким навикама анкетираних. Стога, иако се не може доћи до ригидних генерализовања на основу добијених одговора, резултати, ипак, могу указати на неке аспекте језичке и екстралингвистичке стварности у контексту који је у фокусу ове дисертације. Они такође могу представљати артикулацију смерница за даље истраживање и указати на одређена својства и аспекте самог модела истраживања. Сасвим је сигурно да одговори који су добијени анкетом сигнализирају степен, интензитет и опсег значаја ове теме, како у лингвистичком, тако и у културолошком, друштвеном и политичком смислу, те да акцентују и важност саме друштвене појаве.

Иако се питања која ова дисертација обрађује и у теоријском и у емпиријском смислу посматрају у глобалним оквирима, локални аспект се узима као оквир који у врло специфичном смислу боји и манифестације и интерпретације истраживаних феномена. У том смислу, узима се у обзир спона између корпоратизације и технологије у контексту глобализације, али и локалне специфичности које обликују конкретне видове манифестовања динамике о којој је реч. Карактеристике националних и регионалних друштвено-политичких и културних одредница одређују начине на које се могу посматрати степен глобализације и корпоратизације у високообразовним институцијама у Србији на тремеђи финансијског капитала, светског тражишта и постсоцијалистичког система. Ово се може, а и треба схватити као контекст за промишљање родне тематике и употребе родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском језику, овде и сад.

Иако спона можда није толико видљива као у осталим примерима, ово је од подједнаке важности за контекстуализовање и разумевање питања у анкети које се тиче превода енглеског израза *Hey guys!*. Понуђени преводи на српски језик су „Ћао, људи”, „Ћао, људи и жене”, „Ћао, момци” и „Ћао, друштво”. Статистички говорећи, не постоји зависност између изабраног одговора и комуникацијског стила испитаника. Највећи број анкетираних, без обзира у коју

групу комуникацијског стила спада, сматра да је израз „Ћао, људи” одговарајући превод на српски језик. Табела 43 изражавају бројчано ову тврдњу.

Табела 43. *Hey guys*

		одговор			
		Ћао, људи	Ћао, људи и жене	Ћао, момци	Ћао, друштво
СТИЛ	попуст.	35 53.03%	0 0.00%	10 15.15%	21 31.82%
	крут	13 39.39%	2 6.06%	6 18.18%	12 36.36%
	принцип	70 50.00%	3 2.14%	14 10.00%	53 37.86%
укупно		118 49.37%	5 2.09%	30 12.55%	86 35.98%

Знање, у смислу културолошког контекста на који позива Браунанд Јул (Brownand Yule, 1983) у контексту анализе језичких садржаја, предочено у претходном делу рада, долази до изражаја у делу анкете који од испитаника тражи да изабере одговарајућу фразу са значењем које у енглеском језику има израз *hey guys*. Овај израз је дубоко културолошки обојен и упућује на различите видове обраћања, што у оквиру родне тематике има велики значај. У основном значењу, реч *гју* се односи на особу мушког пола и својствена је колоквијалном изразу, али се користи и у медијима који, као и јавни дискурс, уопште, све више попримају својства неформалног обраћања. У великом броју случајева, ово резултује језичким разводњавањем, те стилским и граматичким странпутицама уместо стилским експериментом у домену потенцијала разиграног језичког израза. Овај стил је, наравно, веома присутан на друштвеним мрежама и манифестује се у деградирајућим језичким манифестацијама, али и у експерименталној језичкој игри. То указује и на потенцијал размене језичких садржаја на релацији висока–популарна култура. Такође је корисно приметити да се у енглеском реч *гју* у множини употребљава и када се ословљава група људи која се састоји од особа мушког и женског пола, као што је случај са реченицом *Hey guys!* Она је део културног наслеђа и социолекта који је манифестација способности да се родно

осетљива тематика инкорпорира у језичку праксу на мање формалан, али не и деградирајући начин. Питање је да ли су говорници осетљиви на такве језичке игре.

7.6. Познавање пословне комуникације

На основу одговора на прелиминарни сет питања испитаници су класификовани у две групе: они који познају (139 или 58.16%) и они који не познају пословну комуникацију (100 или 41.84%). Посматрано кроз призму поменутог критеријума, праћене су реакције испитаника на понуђене тврдње, које су дате у наставку текста.

Тврђење:

T1: Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.

T2: Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо да подржимо видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик који не дискриминише на основу рода.

T3: Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.

T4: Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике када је реч о високим позицијама.

T5: Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих корака у постизању родне равноправности уопште.

T6: У комуникацији (било пословној или свакодневной) неопходно је вербално назначити пол, односно род неке особе.

T7: Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, ословити са *Mrs*, а уколико је неудата са *Miss*.

T8: Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на то да ли је удата или неудата, да ли је познајемо или је први пут срећемо, ословити са *Ms*.

Прво је урађена анализа појединачних тврдњи, што обухвата израчунавање средње вредности и стандардног одступања за цео узорак, а затим

је анализирана група студената који познају, па потом и она где се налазе студенти који слабо познају пословну комуникацију. За сваку тврдњу је урађена ANOVA, како би се установило да ли постоји разлика у мишљењима између две групе студената постоји или не. Резултати су дати у табели 44.

Табела 44. Тврђење и реакције

тврдња	укупно		познају		слабо познају		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	4.35	0.95	4.60	0.74	4.00	1.10	25.78	0.00	ДА
T2	3.85	1.14	4.02	1.07	3.60	1.19	8.25	0.00	ДА
T3	4.41	0.90	4.62	0.68	4.12	1.07	19.11	0.00	ДА
T4	3.44	1.21	3.47	1.16	3.38	1.28	0.35	0.55	НЕ
T5	3.38	1.13	3.50	1.18	3.22	1.03	3.72	0.05	ДА
T6	3.05	1.40	3.14	1.43	2.92	1.37	1.49	0.22	НЕ
T7	3.68	1.29	3.76	1.31	3.58	1.26	1.08	0.30	НЕ
T8	3.77	1.24	3.73	1.25	3.82	1.23	0.28	0.60	НЕ

Студенти који познају пословну комуникацију су знатно позитивније вредновали, те дали статистички уочљивије потврдне одговоре на тврдње 1, 2, 3 и 5 у поређењу са групом испитаника који слабо познају пословну комуникацију.

Исти критеријум је био оквир за резултате добијене одговорима испитаника када је у питању избор речи у комуникацији. Када су били замољени да изаберу једну од понуђених лексема (*policeman* или *police officer*), избор родно неутралног *police officer* су у већој мери, мада не у драматичном степену, направили они који познају пословну комуникацију (61.15% у поређењу са 59.00% оних који слабо познају пословну комуникацију). И једни и други су већински бирали родно осетљив/неутралан облик, што се види у табели табели 45.

Табела 45. : policeman/police officer

		policeman	police officer
ПОСЛ. КОМ.	познају	54 38.85%	85 61.15%
	слабо познају	41 41.00%	59 59.00%
укупно		95 39.75%	144 60.25%

Помало другачију динамику пратимо када је у питању избор између родно обележене *chairman* и родно осетљиве *chairperson*, где су се испитаници и из једне и из друге групе више опредељивали за родно маркирану опцију, и то са превагом, иако не великом, међу онима који слабо познају пословну комуникацију (66.00% у односу на 61.87% оних који познају пословну комуникацију), као што се види у табели 45.а.

Табела 45.а. chairman/chairperson

		chairman	chairperson
ПОСЛ. КОМ.	познају	86 61.87%	53 38.13%
	слабо познају	66 66.00%	34 34.00%
укупно		152 63.60%	87 36.40%

На релацији између родно дискутабилне речи *stewardess* и родно недискриминишућег решења *flight attendant*, преференце су сличне као у случају првог пара. Наиме, већина гласова је дата родно неутралној варијанти, с тим што су они који познају пословну комуникацију то чинили у већем проценту, иако не знатно (61.15% вс. 57.00% оних који слабо познају пословну комуникацију). Детаљи су представљени у табели 45.с. Генерално, долази се до закључка да

статистичке разлике у односу на познавање пословне комуникацијенема ни код једне речи.

Табела 45.b. *flight*

		stewardess	flight attendant
ПОСЛ. КОМ.	познају	54 38.85%	85 61.15%
	слабо познају	43 43.00%	57 57.00%
укупно		97 40.59%	142 59.41%

Поставља се питање да ли и колико познавање пословне комуникације условљава избор између употребе родно обележеног присвојног придева у трећем лицу јединине мушког рода (*his*) и његове алтернативе дате у виду одређеног члана (*the*). Испитаници су у ту сврху били замољени да изабере једну од две понуђене реченице.

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Као што сугеришу резултати предочени у табели 46., одговори нису изненађујући. Иако су испитаници и из једне и из друге групе више бирали родно осетљиву опцију, процентуално је то више учинило оних који познају пословну комуникацију (75.54%), а нешто мање оних који је слабо познају (65.00%).

Табела 46. Личне заменице и присвојни придеви

		A	B
ПОСЛ. КОМ.	познају	34 24.46%	105 75.54%
	слабо познају	35 35.00%	65 65.00%
укупно		69 28.87%	170 71.13%

Такође се родна тематика прати и у погледу избора личне заменице у трећем лицу једнине мушког рода (*he*) и личне заменице у трећем лицу множине (*they*). Прва варијанта је дискриминишућа јер се њеном употребом подразумева примат мушке родне парадигме у генеричком значењу, а друга је родно осетљива јер не прави дистинкцију између женског и мушког рода.

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Табела 46.а предочава детаље, а уочава се да су родно неутралну опцију у већем проценту бирали испитаници из обе групе, и то 68.35% оних из групе која познаје пословну комуникацију, а 64.00% оних који је слабо познају.

Табела 46.а. *he/they*

		C	D
ПОСЛ. КОМ.	познају	44 31.65%	95 68.35%
	слабо познају	36 36.00%	64 64.00%
укупно		80 33.47%	159 66.53%

У енглеском језику се присвојни придев у трећем лицу једнине мушког рода (*his*) не мора користити у генеричком значењу. Уместо тога, може се употребљавати алтернација симултано присутних облика присвојних придева у трећем лицу једнине и за женски и за мушки род (*his or her*), чиме се сугерише могућност равноправне засупљености оба рода и пола. У том смислу, кроз наредних пар реченица пропитује се осетљивост испитаника на такву могућност. Већина њих је изабрала родно осетљиву варијанту, а из тог броја великом већином су такав избор правили они који познају пословну комуникацију (процентуално изражено, 65.47%), и нешто мање оних који је слабо познају (60.00%). Прецизније предочен бројчани увид налази се у табели 46.б.

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Табела 46.b. his/his or her

		E	F
посл. ком.	познају	48 34.53%	91 65.47%
	слабо познају	40 40.00%	60 60.00%
укупно		88 36.82%	151 63.18%

Резлтати одговора на ова три пара реченица указују да ни у једном случају није установљена статистички значајна разлика у односу на познавање пословне комуникације. Ови одговори су обједињени и бројчано изражени у табели 47, где су дате средње вредности и стандардна одступања одговора на посматрана три пара реченица, као и резултати одговарајућег теста. Још једном се закључује да разлика у одговорима између две групе студената на основу познавања пословне комуникације није уочена ни у једном случају.

Табела 47. Коришћење

	укупно		познају		слабо познају		вредност		разлика
	просек	СД	просе к	СД	просек	СД	Ф	п	
коришћење man, men	2.90	1.07	2.83	1.05	2.99	1.11	1.22	0.27	НЕ
he, him, his, himself	3.04	1.10	3.06	1.13	3.02	1.06	0.07	0.79	НЕ
иста врста	3.21	1.07	3.25	1.02	3.14	1.14	0.63	0.43	НЕ

Као што је познато и наглашено у више наврата у овом сегменту дисертације, речи у којима се користи суфикс *-man* су врло индикативне у контексту родно осетљивог језика. Оне се ослањају на логику употребе речи *man*

у генеричком смислу за припаднике људског рода, што релативизује, или у „најбољем” случају маргинализује присуство особа женског пола у скупу који се зове човечанство. Стога се посебна врста поклања таквим речима и прати се родна осетљивост кроз сензитивност на родно осетљив језик путем одговора испитаника на понуђене језичке варијанте. Реч *businessman* може као алтернативу имати родно маркирану, али и родно осетљиву именицу *businesswoman* или родно неутралну именицу *businessperson*. За другу се определила већина испитаника, а од тога, помало изненеђујуће, 70.00% оних који слабо познају пословну комуникацију и 64.03% оних који је познају. Афикс *-man* се појављује у речи *manpower*. Родно осетљиве алтернативе овој речи су *workforce* и *personpower*. Испитаници обе групе су се више опредељивали за реч *workforce*: 66.91% оних који познају пословну комуникацију и 65.00% оних који слабо познају пословну комуникацију. Особа која снима камером може се назвати *cameraman*, чиме се може сугерисати родна искључивост, али за то занимање/активност постоје и родно осетљиве алтернативе, као што су речи *camerawoman* и *camera operator*. У овом делу упитник пред испитанике поставља избор између ове две опције како би се докучила логика која руководи родном осетљивошћу. Резултати показују да је већина испитаника из обе групе бирала родно неутралну варијанту (*camera operator*), и то са процентуалном заступљеношћу од 81.29% међу онима који познају пословну комуникацију и 78.00% међу онима који је слабо познају.

Именица *mankind* је једна од оних које постављају највећи изазов по питању родне осетљивости, јер не подразумева него изражава значење које се односи на читаву људску расу именицом у чијој је основи реч *man*. Алтернативе су речи *humanity* и *personkind*, које не поседују родни набој и стигме родно дискриминисаних друштвених сегмента. Прва могућност одабрана је од стране већине испитаника: процентуално, то су у 71.94% случајева чинили они из групе који познају пословну комуникацију и 71.00% оних који је слабо познају. Слично је и са именицом *chairman*, чије су алтернативе *chairwoman* и *chairperson*, при чему се за потоњу варијанту определила већина анкетираних. Изражено у процентима, резултати су следећи: 72.66% међу онима који познају пословну комуникацију, као и 78.00% међу онима који је слабо познају изабрало је варијанту *chairperson*. Посматрајући добијене резултате, закључује се да у

статистичком смислу ни код једног избора значајна разлика између две групе студената на основу познавања пословне комуникације није установљена.

Када је у питању превод са српског на енглески и са енглеског на српски, родна остелјивост долази до изражаја кроз избор алтернатива које умањују дискриминациону ситуацију на пољу језика. Конкретно, превод фразе *war veteran* може бити традиционална, родно обојена фраза „ратни ветеран”, за коју се већина определила. Процентуално, у незнатно вичем проценту њу су бирали они који слабије познају пословну комуникацију (91.00%), за разлику од оних који је познају (89.93%). Детаљи статистичких увида су представљени у табели 48.

Табела 48. *War veteran*

		ратни ветеран	ратна ветеранка
ПОСЛ. КОМ.	познају	125 89.93%	14 10.07%
	слабо познају	91 91.00%	9 9.00%
укупно		216 90.38%	23 9.62%

Енглеска именица *beautician* на српском се може изразити именицом „козметичар” или „козметичарка”. Друга варијанта представља већински избор испитаника, и то са процентуалном заступљеношћу од 76.98% међу онима који познају пословну комуникацију и 75.00% међу онима који је слабо познају. Прецизнији и детаљнији приказ ситуације изражене статистичким средствима налази се у табели 48.а.

Табела 48.а. *Beautician*

		козметичарка	козметичар
ПОСЛ. КОМ.	познају	107 76.98%	32 23.02%
	слабо познају	75 75.00%	25 25.00%
укупно		182 76.15%	57 23.85%

Превод енглеске синтагме *truck driver* може бити „возачица камиона” или „возач камиона”. Велика већина испитаника одабрала је мушку родну варијанту, с тим што су у нешто већем проценту то чинили испитаници који слабије познају пословну комуникацију (96.00%), за разлику од оних који је познају (91.37%). Табела 48.b предочава ову чињеницу у статистички детаљнијем и свеобухватнијем светлу.

Табела 48.b. *Truck driver*

		возач камиона	возачица камиона
ПОСЛ. КОМ.	познају	127 91.37%	12 8.63%
	слабо познају	96 96.00%	4 4.00%
укупно		223 93.31%	16 6.69%

У статистичком смислу, ни код једног превода разлика између две групе студената на основу познавања пословне комуникације није уочена.

Алтернативе понуђене за превод српске синтагме „матерњи језик” су *mother tongue* и *native language*. Друга опција је наилазила на бољи пријем, и то процентуално више код оних који познају пословну комуникацију, и то у 74.82%, него код оних који је слабо познају (69.00%). Бројчано изражено, ситуацију је у потпуности могуће сагледати на основу података представљених у табели 49.

Табела 49. Матерњи језик

		native language	mother tongue
ПОСЛ. КОМ.	познају	104 74.82%	35 25.18%
	слабо познају	69 69.00%	31 31.00%
укупно		173 72.38%	66 27.62%

Посматрана је динамика одговора када је у питању превод српског пара „полицајац и полицајка”, који се може превести као *police officers* и *policeman and policewoman*. Оба превода нуде родно осетљиве опције, а већина испитаника се опредељује за прву. Процентуално говорећи, варијанту *police officers* бира 66.19% оних који познају пословну комуникацију и 58.00% оних који је слабо познају. Даљи увид у статистички изражену ситуацију може се наћи у табели 49.а.

Табела 49.а. Полицајац и полицајка

		police officers	policeman and policewoman
ПОСЛ. КОМ.	познају	92 66.19%	47 33.81%
	слабо познају	58 58.00%	42 42.00%
укупно		150 62.76%	89 37.24%

Превод на енглески језик српске речи „човечанство” нуди изражавање родно дискриминишућег става ако се употреби реч *mankind*, док именица *humankind* сигнализира родну освешћеност и употребу родно осетљивог језика. Другу варијанту је изабрала већина испитаника, и то 69.06% оних који познају пословну комуникацију и 61.00 оних који је слабо познају. Појединости и прецизније статистички обједињени резултати налазе се у табели 49.б.

Табела 49.б. Човечанство

		humankind	mankind
ПОСЛ. КОМ.	познају	96 69.06%	43 30.94%
	слабо познају	61 61.00%	39 39.00%
укупно		157 65.69%	82 34.31%

Примећује се да ни код једног превода није уочена статистички значајна разлика у односу на познавање пословне комуникације.

У наставку анкете, испитаници су били замољени да изразе слагање или неслагање са наведеним тврдњама:

T1: У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица „he” и „she”.

T2: У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална „they”, уместо родно обојених „he” или „she”.

T3: У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

T4: Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

У табели 50 су дати резултати, који се у сажетом облику могу изразити закључком да су тврдње T1 и T3 од стране студената који познају пословну комуникацију оцењени статистички значајно већом оценом него од стране студената који слабо познају пословну комуникацију.

Табела 50. Реакције на тврдње

тврдња	укупно		познају		слабо познају		вредност		разлика
	просек	СД	просек	СД	просек	СД	Ф	п	
T1	3.08	1.36	3.26	1.35	2.84	1.35	5.60	0.02	ДА
T2	3.33	1.21	3.42	1.30	3.21	1.07	1.84	0.18	НЕ
T3	3.47	1.10	3.66	1.04	3.21	1.14	10.13	0.00	ДА
T4	3.63	1.19	3.72	1.14	3.51	1.24	1.82	0.18	НЕ

Такође, испитаници су давали одговоре на исказе који се односе на поступање у одређеној ситуацији. Избор који су направили говори о осетљивости на родна питања и језичку праксу која то рефлектује у виду родно осетљивог

језика. Посматране су следеће ситуације, у којима се прате реакције на употребу личних заменица:

- O1: Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.
 O2: Покушавате сазнати њихов прави пол (мушко, женско).
 O3: Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).
 O4: Покушавате да ставите именице и заменице у множину.
 O5: Користите „they” као заменицу у једнини.

Табела 51 пружа увид у статистички детаљно описану ситуацију и говори о томе како не постоји зависност између изабраног одговора и познавања пословне комуникације.

Табела 51. Ситуације и родно осетљив језик

		одговор				
		O1	O2	O3	O4	O5
ПОСЛ. КОМ.	познају	27 19.42%	40 28.78%	23 16.55%	12 8.63%	37 26.62%
	слабо познај у	25 25.00%	35 35.00%	12 12.00%	10 10.00%	18 18.00%
укупно		52 21.76%	75 31.38%	35 14.64%	22 9.21%	55 23.01%

Када је у питању енглеска реченица *hey guys* и њени потенцијални еквиваленти на српском, долазимо до сазнања да је највише испитаника дало преимућство преводу „ћао, људи”, с тим што је, изражено у процентима, заступљеност оних из групе који слабије познају пословну комуникацију 52.00%, а оних који је познају 47.48%.

Процентуално је доста заступљен и избор реченице „ћао, друштво”, за коју су незнатно већи број гласова дали испитаници из групе са слабијим

познавањем пословне комуникације (36.00%) у односу на испитанике из групе са бољим познавањем (35.97%). Веома мали број испитаника је изабрао превод „ћао, момци”, и то 13.67% оних из групе са slabим познавањем пословне комуникације и 11.00% анкетираних из групе са бољим познавањем пословне комуникације. Израз „ћао, људи и жене” наилазио је на прихватање као превод енглеског *hey guys* у свега 2.88% код оних који познају пословну комуникацију и 1.00% код оних који је слабо познају, што се види у табели 52, која говори у прилог закључку да не постоји зависност између изабраног одговора и познавања пословне комуникације.

Табела 52. *Hey guys!*

		одговор			
		Ћао, људи	Ћао, људи и жене	Ћао, момци	Ћао, друштво
ПОСЛ. КОМ.	познају	66 47.48%	4 2.88%	19 13.67%	50 35.97%
	слабо познају	52 52.00%	1 1.00%	11 11.00%	36 36.00%
укупно		118 49.37%	5 2.09%	30 12.55%	86 35.98%

Овај део упитника се поново враћа на тему употребе личних заменица и присвојних придева. Док је у претходним питањима то било посматрано или у контексту употребе одређених речи или кроз употребу реченица у којима се ова лингвистичка средства јављају и контрастирају у светлу родно осетљивих и родно искључивих варијанти, у овом делу се сумирају бројчани увиди до којих се дошло. Резултати су предочени у табели 53, која упућује на закључак да не постоји зависност између изабраног одговора и познавања пословне комуникације.

Табела 53. Присвојне заменице/присвојни придеви

		одговор			
		he/his	she/her	ze/zir	they/their
ПОСЛ. КОМ.	познају	44 31.88%	30 21.74%	14 10.14%	50 36.23%
	слабо познају	32 32.32%	22 22.22%	4 4.04%	41 41.41%
укупно		76 32.07%	52 21.94%	18 7.59%	91 38.40%

Критеријум употребљен у овом делу емпиријског истраживања се у великој мери ослања на саму природу проучаваног проблема, те се у складу са тим посматрају и из њега произашли резултати. Прецизније говорећи, претпоставка да познавање пословне комуникације може условљавати употребу родно осетљивог језика полази од свести о постојању система конвенција које управљају понашањем и језичким навикама говорника по питању пословне језичке етике с једне и родно осетљивог језика с друге стране. Другим речима, ради се о метајезицима који одређују конкретно језичко понашање на објект-нивоу. Да би се комуникација у комуникационом каналу могла одвијати без шума, потребно је да њени учесници буду упознати са сетом конвенција артикулисаним на метанивоу, као што интерлокутори морају познавати писмо одређеног језика ако имају амбицију да читају оно што је онај други написао.

Имајући то у виду, потребно је инсистирати на чињеници како је у комуникационом каналу обострано познавање конвенција неопходно да би се могло претпоставити оно што је полазна хипотеза у овом делу истраживања претпоставила – да постоји зависност између познавања пословне комуникације и употребе родно осетљивог језика. Да би се таква хипотеза уопше поставила, мора јој претходити претпоставка о заједничкој територији између учесника у комуникацији, која се састоји од заједничког познавања конвенција одређеног комуникационог аспекта, што омогућава аутентичност перцепције комуникационог садржаја, на шта упућују закључци који се могу наћи у

литератури: „Аутентичност, дакле, зависи од слагања између намере говорника и интерпретације саговорника, а то сагласје се читује у њиховом познавању конвенција” (Widdowson, 1979, стр. 162)⁴⁰. Међутим, иако видимо да је та заједничка територија нужан услов за формирање хипотезе, испоставља се да није и довољан услов за њену потврду, јер резултати анкете не могу непобитно бити показатељ валидности почетне хипотезе. Тешко је рећи шта би засигурно омогућило такав исход, али није нелогично претпоставити да би подизање нивоа свести о родној осетљивости, упознавање већег броја говорника са конвенцијама тог „жанра” и имплементација садржаја који се тичу родно осетљивог језика у високообразовну наставу пословне комуникације могла поспешити употребу родно осетљивог језика у ширим друштвеним оквирима и допринети и самом друштвеном функционисању у кључу родне равноправности, хуманости и просперитета људске заједнице и комуникације у њој.

7.7. Употреба речи које означавају мушки род без обзира на критеријум анализе

Осим претходно предочених анализа језичких избора које су испитаници правили у оквиру емпиријског дела истраживања, а на основу којих се могу формирати одређене претпоставке о језичким навикама, покушава се сазнати да ли постоје статистички индикатори који би указивали на већинску употребу речи у мушком граматичком облику или речи које означавају мушки род, а не јављају се у мушком граматичком облику будући да језик не нуди такву опцију. Ово се односи на инстанце у језицима као што је енглески, где не постоји граматички род или, у великом броју случајева, не постоји реч која означава мушки род. Прецизније говорећи, у овом делу квалитативне анализе резултата емпиријског дела истраживања, фокус је на хипотези која претпоставља да ће већина испитаника у случајевима када род није експлицитно и јасно наглашен употребити реч у мушком граматичком роду.

⁴⁰ „Authenticity, then, depends on a congruence of the language producer’s intentions and language receiver’s interpretation, this congruence being effected through a shared knowledge of conventions” (слободан прев. Тамара Стефановић)

У ту сврху, посматрана су питања у вези са мишљењем и афинитетом који се тичу избора између родно обојених и родно неутралних, односно родно осетљивих именица. Такође, језички материјал укључује приказ ситуација у којима је личну заменицу или присвојни придев у мушком роду могуће заменити неким обликом који би указивао на родну освешћеност. Изабране су именице за које се сматра да могу бити полазиште за формирање слике о језичким инклинацијама по питању употребе речи у мушком граматичком роду. У ту сврху, нарочито је посвећена пажња следећим именицама:

policeman vs. *police officer*
chairman vs. *chairperson*
stewardess vs. *flight attendant*

У неким случајевима, као што је употреба речи *policeman* и *police officer*, већински избор припао је родно неутралном термину *police officer* (изабрало га је 60.25% испитаника), а не родно обојеном *policeman* (добило је 39.75% гласова). Међутим, када је у питању избор између *chairman* и *chairperson*, примећено је да је већинско опредељење анкетираних отишло на страну родно искључивог облика *chairman* (63.60% је изабрало тај облик), уместо родно неутралне речи *chairperson* (36.40% испитаника се определило за њу). Избор између речи *stewardess* и лексеме *flight attendant* је нарочито занимљив, јер одсликава контраст између именице која означава особу женског пола и родно неутралног термина. Наиме, реч *stewardess* се употребљава да би се означила особа женског пола на позицији која подразумева пружање услуга послуживања хране и пића у авиону и утолико је она индикативна по питању родне тематике. Традиционално је та позиција била у домену особа женског пола, а данас смо сведоци измењене ситуације и заступљености особа мушког пола у том занимању више него у прошлости. На ово упућују и језичке навике које сигнализирају перцепцију улога које се особама одређеног пола „одобравају”. Тако је термин *flight attendant* већински изабран, и то од стране 59.41% анкетираних, док је реч *stewardess* добила 40.59% гласова. Табела 54 даје увид у детаљније и прецизније изражену статистичку слику о овом проблему.

Табела 54. Именице и род

policeman	police officer
95	144
39.75%	60.25%
chairman	chairperson
152	87
63.60%	36.40%
stewardess	flight attendant
97	142
40.59%	59.41%

Осим именица и именичних синтагми, посматране су и личне заменице и присвојни придеви, које такође могу указати на извесно стање и динамику кад је у питању родна осетљивост или одсуство исте. Понуђени су лична заменица и присвојни придев у мушком граматичком облику (*he, his*), а алтернативе су дате у облицима личне заменице у трећем лицу мужине која нема родни облик (*they*), одређеног члана (*the*) или присвојног придева у трећем лицу множине који нема родни облик (*their*). Испитаници су замољени да изабере једну од понуђених опција у оквиру сваког понуђеног пара реченица:

A – The director must submit his annual report by the end of next month.

B – The director must submit the annual report by the end of next month.

Већина (71.13%) изабрала је другу, родно неутралну опцију, док је прву опцију изабрало 28.87% анкетираних.

Исти проблем се испитује контрастирањем присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*, потенцијално дискриминаторни) у првој и присвојног придева у трећем лицу множине (*their*, родно неутралан) у другој реченици.

C – The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual.

D – Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.

Већина анкетираних је изабрала другу опцију, и то 66.53% њих, док се за родно обојену варијанту определило 33.47% испитаника.

Родна осетљивост коју сигнализира реаговање и употреба присвојних придева посматрана је и на примеру у којем је контрастирана употреба присвојног придева у трећем лицу једнине у мушком роду (*his*, потенцијално дискриминаторни) у првој, коју је изабрало 36.82%, и симултано употребљена алтернација присвојних придева у трећем лицу једнине и у мушком и у женском роду (*his or her*, родно неутрално) у другој реченици, за шта се определило 63.18% испитаника.

E – Each applicant must submit his resumé.

F – Each applicant must submit his or her resumé.

Табела 55 пружа детаљнију и прецизнију слику о коментарисаној динамици.

Табела 55. Личне заменице/присвојни придеви

his annual	the annual
69	170
28.87%	71.13%

his job	their job
80	159
33.47%	66.53%

his resumé	his or her resumé
88	151
36.82%	63.18%

Испитаницима је постављено питање о учесталости употребе именица *man* или *men*, или именица које садрже афикс *-man/-men* (на пример, *councilman*,

chairmen). Понуђени су одговори на скали која указује на фреквентност када су у питању језичке навике у домену наведеног језичког материјала. На питање колико често користе именице *man* или *men* или именице које садрже афикс *-man/-men* како би указали на особе које можда нису мушкарци, анкетирани су могли, заокружујући број испод прилога за учесталост, дати следеће одговоре:

увек	често	понекад	ретко	никада
5	4	3	2	1

Табела 56 и график 8 показују да велика већина испитаника изражава став о спорадичној употреби језичког материјала о којем је реч.

Табела 56. *man/-men*

одговор	студенти	%
никада	25	10%
ретко	58	24%
понекад	90	38%
често	48	20%
увек	18	8%

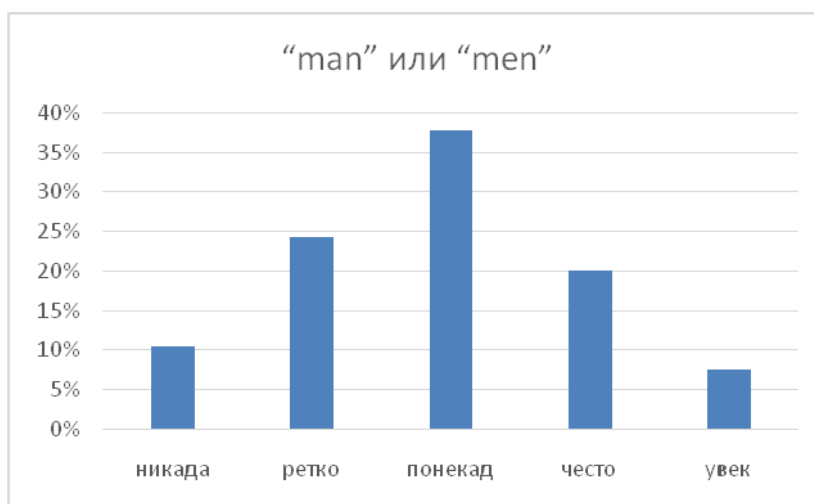

График 8. *-man/-men*

Исто тако, испитаницима је постављено питање о учесталости употребе личних заменица *he/him*, повратне заменице *himself* и присвојног придева *his* у

трећем лицу јединине у мушком роду при указивању на особе које можда нису мушкарци. Анкетирани су давали одговоре у оквиру скале која указује на фреквентност када су у питању језичке навике у домену наведеног језичког материјала тако што су заокруживали број испод прилога за учесталост:

увек	често	понекад	ретко	никада
5	4	3	2	1

Табела 57 и график 9 показују да, као у претходном случају, велика већина испитаника тврди да понекад користи језичка средства о којима говоримо у овом делу анкете.

Табела 57. he/him, himself, his

одговор	студенти	%
никада	26	11%
ретко	41	17%
понекад	90	38%
често	61	26%
увек	21	9%

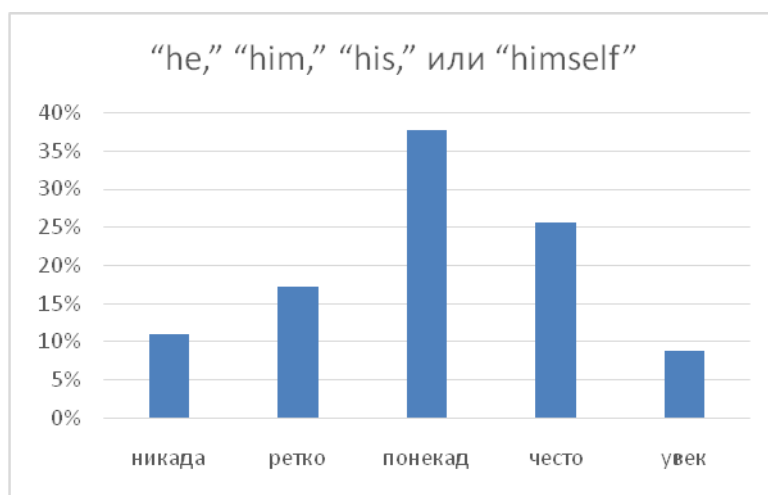

График 9. he/him, himself, his

Овој теми се приступило и из другог угла. Наиме, у питањима су понуђени описи језичког понашања у одређеној ситуацији. Сматра се да би опције

које су понуђене могле да пруже назнаке за патерне по питању употребе родно осетљивог језика. Конкретно, испитаницима је било понуђено да се одреде за искључиву употребу родно обојене личне заменице *he*, што је било изабрано у 22% случајева, док је 31% испитаника прибегло опцији да сазна прави пол особе којој се обраћа или на коју реферира. Само 15% испитаника сматра да је наизменична употреба рода и заменице адекватан избор, 9% учесника у анкети бира именице и заменице у множини, док је 23% испитаних изабрало личну заменицу у трећем лицу множине, која у енглеском језику нема родну варијанту. Табела 58 и график 10 показују да већина испитаника изражава став о потреби да сазна пол особе којој се обраћа или о којој говори и у складу са тим направи одговарајући језички избор.

Табела 58. Личне заменице, пол и род

одговор	студенти	%
Увек користите „he”	52	22%
Покушавате сазнати њихов прави пол	75	31%
Наизменично користите род и заменицу	35	15%
Именице и заменице у множини	22	9%
Користите „they”	55	23%

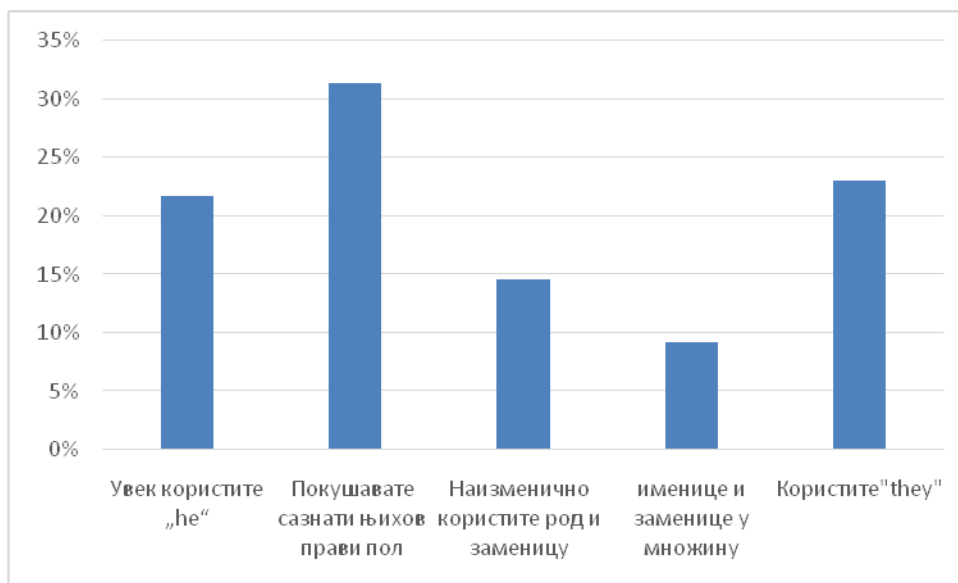

График 10. Личне заменице, пол и род

На основу статистичких података, на основу употребе родно осетљивог језика не може се установити општа правилност у избору језичког материјала који показује родну осетљивост. Резултати добијени статистичком обрадом не говоре безрезервно у прилог потврди хипотезе о већинској употреби речи у мушком граматичком облику или речи које означавају мушки род. Има случајева када је родно неутрална или родно осетљива опција већински избор, а такође и оних где се види да постоји употреба родно искључивог језика, али или не у убедљиво већинском проценту или спорадично, што опет умањује убедљивост аргумента да се ради о децидираној већини.

7.8. Употреба „родно обојених” именица у значењу занимања/професија и/или групе људи без обзира на критеријум анализе

Део наредне анализе прати динамику која се тиче употребе именица за означавање занимања/професије или реферирисања на групу људи. Посматран је контраст између, с једне стране, родно маркираних именица које могу сугерисати на родну неједнакост и, с друге, родно неутралних или родно осетљивих алтернатива које сигнализирају родну осетљивост. У том контексту, емпиријски

део истраживања полази од хипотезе да већина испитаника користи родно обојене именице када говори о занимањима/професијама и/или о групи људи.

У ту сврху, посматране су реченице које илуструју пословну комуникацију. Реченице описују став према опхођењу са неком особом у зависности од пола те особе. Конкретно, узима се у обзир одабир језичког материјала који може имплицитно пружити информацију о приступу проблему родне равноправности. Испитаници су били замољени да, у складу са пословним бонтоном, одговоре на питање са ким се прво треба руковати при пословном упознавању. Понуђене су следеће опције као могућ избор:

А – Са старијим мушкарцем без обзира на позицију.

В – Са женом без обзира на године и позицију.

С – Са директором без обзира на пол и старост.

Истраживање показује да је 62.34% испитаника изабрало опцију С, да се за В опцију определило 27.20% анкетираних, а да је одговор А изабрало 10.46% учесника у анкети.

Потом се истраживање фокусирао на избор језичког материјала говорника који се тиче њиховог става према обављању одређених занимања. Стога је испитаницима понуђено да изаберу језичке опције у српском језику које означавају професије. Овим путем, испитаници изражавају перцепцију о томе ко врши та занимања у смислу пола. Са тим циљем, анкетирани су замољени да изаберу једну од три понуђене реченице које се тичу поменуте проблематике. На питање о избору речи које означавају професију у српском језику, понуђен је одговор да се увек употребљава облик за мушки род (на пример, „тренер“), што је изабрало 18.83% испитаника. Затим је понуђена опција да се употребљавају именице и у мушком и у женском роду само када је то у духу језика („доктор” – „докторка“), што је изабрало 61.09% испитаних. Алтернативу да се обавезно употребљавају именице и у мушком и у женском роду („психолог” и „психолошкиња”) изабрало је 20.08% учесника у анкети.

Када је у питању избор речи на енглеском језику које се односе на занимања и професије, понуђена је опција да се бира реч у зависности од пола особе, као у случају *statesman/stateswoman*, за шта се определило 27.62%

испитаника. Опцију да се употребљава неутрални облик, као у случају *senior politician*, изабрало је 63.18% учесника у анкети, а да се увек користи мушки облик именице било је избор 9.21% анкетираних.

Слично томе, наредни део анкете проматра избор који испитаници праве у погледу именица. Понуђени су парови, у оквиру којих један члан има родно маркиран, а други родно неутралан/осетљив облик. Између „ратни ветеран” и „ратна ветеранка”, прву опцију бира 90.38%, а другу 9.62% испитаника. Између „козметичар” и „козметичарка” први одговор је изабрало 23.85%, а други 76.15% испитаних. Лексему „возач камиона” је бирало чак 93.31%, а фразу „возачица камиона” 6.69% учесника у анкети. Табела 59 пружа увид у бројчано стање по питању поменутих избора.

Табела 59. Именице/занимања

ратни ветеран	ратна ветеранка
216	23
90.38%	9.62%

козметичар	козметичарка
57	182
23.85%	76.15%

возач камиона	возачица камиона
223	16
93.31%	6.69%

Када је енглески језик у питању, испитаници су били замољени да своје схватање примерене употребе језичких алтернатива изразе бирајући један језички ентитет у сваком понуђеном пару. Када је у питању синтагма *native language*, 72.38% испитаника се определило за ту опцију, док је синтагму *mother tongue* одабрало учесника 27.62% у анкети. Лексема *police officers* добија 62.76% гласова, за разлику од израза *policeman and policewoman*, за који се определило 37.24% испитаника. Именица *humankind* је избор 65.69% испитаних, док је именицу

mankind изабрало 34.31% анкетираних. Табела 60 указује на исход анкете у детаљнијем и статистички прецизније израженим терминима.

Табела 60. Именице/именске фразе и род

native language	mother tongue
173	66
72.38%	27.62%

police officers	policeman and policewoman
150	89
62.76%	37.24%

humankind	mankind
157	82
65.69%	34.31%

Даље, испитаницима је предочена чињеница да се у комуникацији наилази на употребу именица и заменица мушког рода којима се реферира или се ословљавају групе људи који заправо нису мушкарци или су у питању особе чији је пол нејасан или променљив. Поставља се питање да ли треба да будемо прецизнији у избору језичких средстава како бисмо омогућили родно осетљиву комуникацију. Испитаници су били замољени да изаберу један од одговора на скали од 1 до 5. Највише њих је изразило амбивалентан став (36.8% испитаника), а доста њих се и одлучило за избор нечега што више нагиње ка подржавању предлога из питања (28.5% анкетираних). Изричито је против тога било 6.7% учесника у анкети, помало на страни негативног одговора је било 8.0% испитаних, а они који се у потпуности слажу су заступљени са 20.1% гласова. Табела 61 пружа детаљнији увид у бројчано стање које посматрамо.

Табела 61. Слагање/неслагање са понуђеним опцијама

одговор	студенти	%
Уопште се не слажем	16	6.7%
Делимично се не слажем	19	8.0%
И слажем се и не слажем се	88	36.8%
Делимично се слажем	68	28.5%
У потпуности се слажем	48	20.1%

Контроверза и специфичност енглеске фразе *hey guys* је посматрана кроз призму превода на српски језик. Овде се мисли на оригинално значење именице *гиу*, које упућује на обраћање или реферирање на особу мушког пола с једне стране и, с друге, савремену, измењену употребу те речи, на основу ког се она употребљава за ословљавање или упућивање на особу и/или женског и мушког пола. Као један од могућих превода на српски језик, понуђена је фраза „ћао, људи!”, за коју се определило 49.37% гласова. Фраза „ћао, људи и жене!” била је избор 2.09% испитаника. 12.55% анкетираних је изабрало фразу „ћао, момци!”, а 35.98% анкетираних је сматрало да је одговарајући израз на српском „ћао, друштво!”. Табела 62 нуди податке који у потпунијем смислу илуструју резултате поменуте у процентима.

Табела 62. *Hey guys!*

Ћао, људи	Ћао, људи и жене	Ћао, момци	Ћао, друштво
118	5	30	86
49.37%	2.09%	12.55%	35.98%

Табела 63 даје детаљне и прецизне бројчане податке о избору именица које су груписане у три категорије: мушки (коришћена је именица мушког рода), женски (коришћена је именица женског рода) и неутрално (коришћена је комбинација, као у случају професор/ка). Ова табела у наставку текста даје статистички увид у језичке навике и избор језичког материјала који могу

упућивати на родну осетљивост и показати како се она манифестује у виду родно осетљивог језика.

Табела 63. Именице и род (мушки, женски и неутрално)

	мушки	женски	неутрално	број одговора
Fire fighter	235	1	3	239
Trainer	234	1	2	237
Professor	211	1	27	239
Librarian	178	25	33	236
Secretary	131	85	19	235
Leader	231	0	4	235
Ballet dancer	120	89	30	239

Резултати указују на флуидност језичког понашања и променљивост избора језичког материјала и језичких навика и утолико је веома тешко установити правилност употребе језичких средстава која би непобитно оправдала аргумент и потврдила хипотезу о већинској употреби речи у мушком граматичком облику или речи које означавају мушки род. Иако постоје случајеви који указују на већинску употребу родно дискриминаторног језика, постоје и ситуације у којима изабрана опција представља родно осетљив језички материјал, што може сугерисати на одсуство родне неједнакости. Постоје случајеви у којима се испитаници опредељују за мушки облик речи или реч која означава особу мушког рода, али има и инстанци у којима је избор именица женског рода, што опет може одсликавати друштвену стварност у којој има родне неједнакости. Постоји и велики број случајева где се види родна осетљивост и присуство свести о родној равноправности изражена кроз употребу родно осетљивог језика. Бројчано стање не нуди угао из којег би се са сигурношћу могло говорити о родној политици и језичкој ситуацији на начин који би могао расветлити питање о друштвеним односима и политичкој ситуацији које условљава родну осетљивост или одсуство исте, те рефлексију феномена из те сфере у домену језика.

Међутим, ослањајући се на рад ветерана из поља родне тематике и језичких истраживања, приметимо значај емпиријског истраживања и података

до којих се тим путем долази. Како сведочи глас ауторитета из домена родних студија, подједнако важна као и само истраживање и бројчани подаци јесте њихова дисеминација, чиме они постају доступни ширем кругу јавности. Савић (2010) се фокусира на комуникацију у оквиру академске заједнице у тексту који се бави прегледом развоја и формирања академске заједнице у контексту професионалног одрастања Свенке Савић. На основу њених других радова, као и на основу њених активности, познато је да се ни истраживање ни доступност информација не ограничава само на академску заједницу. Исто тако је јасно да та мрежа у оквиру које се генерише, промовише, размењује и преноси знање има битну улогу у динамици везаној за родну политику. Указује се на потребу за чувањем, архивирањем и преношењем увида до којих се долази кроз научно истраживање:

„Поука нам је из овог искуства за прикупљање, сортирање и чување емпиријског материјала за анализу да се брз развој технологије одражава на ширу доступност емпиријских језичких података у академској заједници. Појединци у заједници морају на време преточити сакупљене емпиријске податке у нове технолошке облике. У противном, истраживања у језику остају невидљива за генерације истраживача које долазе” (Savić, 2010, стр. 58).

Као што ауторка наглашава улогу технологије у чувању и ширењу информација, тако се на карактер рада Свенке Савић упућује у опасности у „знак захвалности Свенки, дедикаткињи овог пригодног зборника” (Prčić, 2010, стр. 400), чиме се акцентује значај ширине опсега у оквиру којег се чују одједи академског истраживања: „Код нас, највећу заслугу у отклону од чисто формалистичког приступа језику, језицима и лингвистици, како у настави тако и у науци, има проф. емер. Свенка Савић, која је 80-их година XX века препознала важност изучавања конкретне употребе језика у конкретним ситуацијама од стране конкретних људи” (Prčić, 2010, стр. 400).

Веома су значајна и академска истраживања у вези са проблемом поузданости и истинитости садржаја који се преносе путем медија. Прилазећи проблему са становишта анализе дискурса, а ослањајући се на традицију

филозофије језика, користе се увиди које дају Расел, Стросон, Грајс, Остин и Серл, формирајући тако оквир анализе кроз који је могуће промишљати питање одговорности, моралних параметара и политичког контекста како медијских садржаја, тако и лингвистичке размене у свакодневном језику. Васић (2010) анализира одређене исказе у којима су предочене информације чија се истинитост утврђује. Фокус је на исказима чија истинитост се доводи у питање. Њу такође треба утврдити и, уколико се испостави да услов истинитости није испуњен, одбацити. Дат је увид у широк спектар фактора који формирају перцепцију исказа: „Како ће истинитост исказа у медијском дискурсу оценити примаоци поруке не зависи само од односа p је q нити интенције пошиљалаца, већ и од њиховог знања, образовања, година, искуства у примању и разумевању медијске поруке и ставова, али и од тренутног расположења” (Vasić, 2010, стр. 347). Указује се на могућност превиђања неистинитости исказа због недостатка информације или знања о неком проблему. Међутим, недвојбено се инсистира на потреби да се не допусти да такви пропусти остану непримећени, а академска заједница може имати важну и одговорну улогу у том смислу, што се да закључити из опажања: „Међутим, увек ће се наћи и неко ко ће такве исказе са констернацијом одбити и искористити као потврду немарности и неодговорности медија према информацијама које прослеђују те ће му управо они послужити да проблемитизира услов истинитости у оним примерима чија му провера није доступна” (Vasić, 2010, стр. 347). У том смислу, није тешко разумети какав је значај неких академских дисциплина, укључујући анализу дискурса, за смислену, одговорну, уљудну и добронамерну комуникацију између људских бића и просперитет људске заједнице.

7.9. Закључна разматрања

Основна хипотеза је потврђена. Да бисмо потврдили основну хипотезу нашег рада извршили смо корелациону анализу између ставова студената, која јасно осликава њихов однос према родној осетљивости, и примене њихових ставова у реалном, свакодневном језичком контексту. Веродостојност истраживања огледа се у томе што је приближан проценат оних студената који имају позитиван став о родној равноправности и проценат оних који га и

употребљавају у језику, и то посматрајући како ставове по питању приватности, уљудности и родне политике, тако и одговоре када је у питању конкретна примена у језику. На пример, у табелама 4, 5, 6, 7 и 8 можемо видети да је степен слагања различитог интензитета присутан у већем проценту код студената пословно-економског усмерења, што се може показати кроз корелациону анализу са подацима из табела 9а, 9б, 9с, 10а, 10б, 10с, 11, 12, 13. На тај начин смо дошли до закључка да ставови о родној равноправности и родно осетљивом језику уопште утичу на примену родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском као нематерњем језику, те потврдили нашу основну хипотезу. Код примера где видимо да већина не примењује родно осетљив језик вероватно је да узроци леже у норми српског језика. Међутим, без обзира на норму, део испитаника је ипак одговорио у корист наше хипотезе, што нам говори да у српском језику још увек не постоји снажна иницијатива о трансформисању језика из родног у неутрални. Ови закључци су праћени у светлу теоријских увида које даје литература у оквиру које се акценат ставља на улогу анализе дискурса у јавном дијалогу (Vasić, 2010), потребу да интерлокутори познају конвенције које чине оквире комуникације (Widdowson, 1979) и културолошке условљености у вези са родним стереотипима и њиховим манифестацијама у језику (Tannen, 1991).

8. ЗАКЉУЧАК

Ово поглавље приказује закључке до којих се дошло након анализе и тумачења резултата истраживања. Оно упућује на могућност даљег истраживања на ову и сличне теме. Нарочито су од значаја предлози који се тичу саме наставе пословног енглеског језика у високом образовању као канала за освешћивање и примену родно осетљивог језика.

Идеја да се спроведе истраживање описано у дисертацији јавила се након десетогодишњег искуства у настави енглеског језика струке и раду са студентима академских и струковних студија који предмет „Енглески језик струке” и предмет „Пословне комуникације” уче као обавезне на основним студијама. Интересовало нас је у којој мери студентска популација примењује родно осетљив језик у енглеском језику као нематерњем, према критеријумима датим у посебним хипотезама у овом раду. С тим у вези је и предмет истраживања ове докторске дисертације, који се односи на примену родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском језику код студената струковних и академских студија пословно-економског усмерења.

Истраживање је за циљ имало утврђивање степена примене родно осетљивог језика међу студентском популацијом пословно-економског усмерења у Републици Србији, а у светлу фактора као што су пол, регион одакле потичу, ниво знања енглеског језика, врста студија и комуникацијски стил, а сходно томе, разматрано је и питање родне равноправности у сегменту пословне комуникације која се одвија на језику глобалне комуникације, али и родно проблематичном енглеском језику.

Крајњи циљ који смо поставили у овом истраживању јесте осмишљавање педагошко-методолошког приступа настави енглеског језика, као и креирање едукативног садржаја у којем се усваја лингвистички садржај везан за родно осетљив језик и уважавање принципа једнакости и равноправности.

У раду је спроведено емпиријско истраживање на узорку од 239 испитаника, студената струковних и академских студија, тачније Академије пословних струковних студија Београд и Економског факултета Универзитета у Београду, који су говорници српског језика, а пословни енглески језик уче на

основним студијама као први страни језик. Испитаници су се изјашњавали о употреби енглеских речи и израза који се односе на родну тематику у пословној комуникацији у домену пословног бонтона.

У емпиријском делу дисертације користили смо структурисани упитник као инструмент за прикупљање података, израђен искључиво за потребе овог истраживања. Корпус коришћен у упитнику састављен је на основу наставних материјала испитиване студентске популације, а извори коришћеног корпуса су дати у Додатку 2 који се налази на крају дисертације. Резултати квантитативног истраживања добијени статистичком анализом приказивани су табеларно и описно, а квалитативна анализа заступљена је у већем делу дисертације због комплексности и динамике ове изузетно деликатне теме, пружајући тиме увид не само у језичку него и ванјезичку стварност.

Упитник је састављен из четири блока питања, у оквиру којих су се студенти изјашњавали у вези са употребом родно осетљивог језика у различитим контекстима, као што су пословна комуникација, титуле у српском и енглеском језику, употреба личних заменица, обраћање особама женског пола, однос између родности и приватности, као и однос између родности и политике. Језичке формулације у упитнику односиле су се на избор речи и реченица у комуникацији, коришћење сложеница са афиксом *-man* за особе које нису мушког рода, коришћење личних заменица *he, his, himself* за особе које нису мушког рода, превод реченица са енглеског на српски језик и обрнуто, избор српских термина за одређене професије у енглеском језику, а у циљу утврђивања нивоа свести о родно осетљивом језику и родној равноправности уопште.

Подаци су обрађивани у односу на независне (пол, врста студија, ниво знања енглеског језика, географски положај регије испитаника и комуникацијски стил) и зависне варијабле (ставови о родним разликама уопште и посебно у пословном енглеском језику), на шта указују и разлике међу појединим аспектима примене родно осетљивог језика у статистичкој анализи података у зависности од поменутих варијабли.

Главна хипотеза овог истраживања је да се у савременом свету ставови о родној равноправности и родно осетљивом језику недвосмислено и у великој мери рефлектују на вербалну пословну комуникацију на енглеском као

нематерњем језику. У циљу потврде главне хипотезе анализирали смо паралелно ставове студената према родној осетљивости и примену њихових ставова у свакодневном и пословном језичком контексту. Резултати анализе показали су да корелација између студената који имају позитиван став о родно осетљивом језику и оних који га примењују даје приближан однос. Такође, у истраживању смо дошли до закључка да се ставови о родној равноправности рефлектују на примену родно осетљивог језика у пословној комуникацији на енглеском као нематерњем језику. Добијеним резултатима потврдили смо полазну хипотезу и дали смернице за унапређивање наставе енглеског језика струке у контексту родно осетљивог језика.

На овај начин су сагледана питања која су била представљена у теоријском делу дисертације, а тичу се употребе родно осетљивог језика у светлу конкретних језичких ситуација, што је омогућено употребом методе анализе дискурса. Поред ове, коришћена је и метода контрастивне анализе у проучавању језичког материјала на релацији енглески–српски и обрнуто. Анализом података дошло се до закључка да је основна хипотеза потврђена, што значи да се у савременом свету ставови о родној равноправности и родно осетљивом језику у знатној мери и недвосмислено рефлектују на вербалну пословну комуникацију на енглеском као нематерњем језику.

Резултати емпиријског дела истраживања говоре о постојању осетљивости за родну тематику, свести о родној дискриминацији, родној неједнакости и потреби за инсистирањем на унапређењу и језика и друштвених односа у кључу родне равноправности. Испитаници су показали знатан ниво свести о начину на који родно осетљив језик промовише, осликава и поспешује комуникацију на основама родне равноправности. Треба нагласити да су испитаници, иако у мејнстрим дискурсу наилазимо на веома често коришћење мушког рода када род није експлицитно наглашен, показали свест и знање о постојању и употреби родно осетљивих алтернатива и да су их у великом броју случајева и подржали, и то више у примерима на енглеском него на српском језику. Исто тако, приметна је знатна превага употребе „родно обојених” именица када се говори о занимањима/професијама и/или о групи људи. Ово није изненађујуће, с обзиром да је стандардна варијанта коју прописује САНУ таква да, у складу са граматичко-

творбеним системом српског језика, не заговара употребу родно осетљивих термина који нису у духу језика, а који би означили присуство женске особе на одређеној позицији и тиме јој признали инклузивност. Дакле, ради се о доминантној лингвистичкој форми, коју диктира врховни ауторитет за питања стандардизације и нормативности српског језика. То је форма која је присутна у средствима јавног информисања, друштвеним институцијама и званичном обраћању. Међутим, као што је поменуто у раду, уз позивање на мишљење еминентних стручњака из области лингвистике, нарочито анализе дискурса, један од облика револта и протеста против дискриминације је лингвистичка грађанска непослушност. С обзиром да се стандардна језичка норма ослања на родно искључиву језичку патерну, није нелогично језичке садржаје довести у везу са конкретним феноменима родне дискриминације и приметити како је друштвена стварност потврда присуства бројних родних стереотипа, који се рефлектују и у пословној комуникацији, што се такође могло видети у одговорима испитаника. Потребно је истаћи и тенденције које иду против ове језичке и друштвене динамике, која по инерцији употребљава постојеће дискриминишуће облике. Постоји одређени број одговора који јасно указује и на информисаност и на осетљивост за родну тематику, а такође и заинтересованост и вољност да се алтернативе уврсте у свакодневну језичку праксу, што је на неким инстанцама већ актуелно језичко стање у пословној комуникацији и шире. Треба још једном истаћи да су у великом броју случајева испитаници бирали родно осетљиве енглеске облике. Иако се не може рећи да у матерњем језику наилазимо на исту превагу, ипак примећујемо значајан број примера у којима је видна рефлексивна енглеска родно осетљива стварности и није нереалистично очекивати да би се та тенденција могла развити у нормализовани облик лингвистичких навика и добити на интензитету, значају и самој употреби.

У великој мери је присутно мишљење да је језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика један од првих корака у постизању родне равноправности. Један аспект такве друштвене и лингвистичке динамике ставља у фокус могућности које пружа систем високог образовања. У том контексту ова дисертација ставља акценат на могућности које пружа настава пословне комуникације на енглеском језику. Конкретно, едукација у оквиру

високообразовних институција може допринети одомаћености родно равноправних друштвених односа, у оквиру којих се практикује комуникациони модел који истовремено потврђује, рефлектује и генерише родну осетљивост и родну политику утемељену на принципима антидискриминације, инклузивности, сарадње, уљудности и хуманости. Није чудо што велики број анкетираних студената истиче значај учења пословног енглеског језика у односу на усвајање ставова о родно осетљивој комуникацији уопште.

Из тог разлога, посматрајући потенцијал оваквих врста истраживања, потребно је приметити да она имају свој комуникациони канал у оквиру уско стручног оквира дефинисаног границама дисциплине чији су део. Међутим, како сам предмет истраживања доводи основну дисциплину из које потиче у контакт са другим дисциплинама, тематика дисертације и резултати истраживања могу имати одјека и наићи на пријем и у другим сегментима дискурса. У том интердисциплинарном дијалогу многи аспекти дисертације се или обраћају или једноставно могу бити детектовани и перципирани од стране оних који нису директно укључени у активности артикулисане том комуникацијом, али су осетљиви на неке њене компоненте или их сматрају значајним и корисним за развој других сегмената друштвеног функционисања. То говори у прилог мишљењу да ова студија може бити од значаја како за академике, тако и за неакадемске мислиоце и активисте које занима родна политика. Такође, иако теме и приступи представљени у оквиру ове дисертације превасходно имају лингвистички оквир, оне могу заинтересовати и социолингвисте, затим оне који се фокусирају на анализу дискурса, оне који проучавају студије рода, студије културе и друге хуманистичке и друштвене дисциплине, а исто тако и правнике, социологе, психологе, те оне чија се стручност тиче политичких наука и других дисциплина у оквиру друштвених наука, као и оне који се људским правима, питањима једнакости и људске заједнице баве кроз базичну (*grassroots*) комуникацију и активности.

Резултати емпиријског дела истраживања дају назнаке које могу бити од помоћи у промишљању тренутног стања у језику, а које је у тесној вези са друштвено-политичком и културном стварношћу и инспиришу могућност даљег истраживања на ову и сличне теме. Нарочито су од значаја аспекти који се тичу

саме наставе пословног енглеског језика у високом образовању као канала за освешћивање и примену родно осетљивог језика. У смислу специфичних и конкретних предлога у вези са самом наставом, педагошки приступ инсистира на контакту студената са аутентичним језичким материјалом, јер се на тај начин могу испољити реакције које су значајан показатељ њиховог доживљаја саговорника, другости и лингвистичких средстава којима се тај доживљај изражава. У том контексту, говоримо о способности да се саслуша саговорник, чује садржај који је део његове поруке и одговори на начин који ће изразити уважавање људског бића и заинтересованост за успостављање тока сигнала кроз комуникациони канал. Начин на који се неки језички садржаји усвајају у великој мери се ослања на интерпретацију, реформулацију питања, прекидање и слично, што су све елементи комуникационог процеса који могу указати на начин на који појединац доживљава и рефлектује феномене као што су моћ, доминација, једнакост, право и слобода.

Приступ теми родно осетљивог језика укључује и питања која се тичу образовања и саме улоге таквог језика у високообразовном систему. Исто тако, промишља се значај образовних институција за примену родно осетљивог језика. Овде се неминовно дотичу проблеми из сфере која задире у питања демократије, грађанске свести и слобода. Контрастивни и интегрални приступ овим аспектима културе и језика може указати на актуелну језичку ситуацију, што може допринети аутентичном усвајању језичких садржаја, смисленој комуникацији и антиконзумерском, органском приступу овладавања језиком, те знању и учењу шире гледано.

Као што је предочено у претходним поглављима, у том смислу и са тим циљем, потребно је инсистирати на аутентичном материјалу, говорним ситуацијама које су део друштвене динамике, језику који се употребљава у онлајн и офлајн комуникацији, специфичностима језика на друштвеним мрежама, свакодневном говору, академском дискурсу, а такође и сферама где се нека од наведених поља укрштају или преклапају. Овакав приступ може бити од виталног значаја за свест говорника, превасходно студената, о актуелној језичкој ситуацији. Као такав, он може допринети подизању свести о родној осетљивости и, самим тим, шире гледано, одређеним друштвеним, политичким и културним

феноменима, али не само из перспективе посматрача, већ и из позиције активних учесника. На овај начин се потцртава, поспешује и практикује дејствовање које не само да освешћује везу између језика и ванјезичке стварности, него даје и другачији угао гледања појединца на сопствени удео у креирању друштвено-политичких односа и стања у култури.

Ово је један од разлога због којих се препоручује употреба вежби које укључују дијалоге засноване на улогама (*role play*). У том контексту, значајно је обратити пажњу на динамику у учионици примећену кроз студију која посматра ситуације где се негује неизменично учешће у комуникацији. Примећује се да такав приступ може показати пут до проблема, јер се они који доминирају чешће нађу у активној улози учешћа, а ситуација је често родно условљена или се тиче специфичности одређене културе. Први проблем може се решити тако што ће се водити рачуна о равнотежи улога које се додељују и онима који су повучени и оним бучнијима (McCarthy, 1991, стр. 128).

Такође, симулирање комуникације на друштвеним мрежама може се упражњавати као практична активност у настави енглеског језика. Постоји и могућност коришћење мрежа као што су Твитер или Фејсбук. Учесће на овим мрежама подразумева много више од пуког доприноса коментара у вербалном, визуелном и аудио-формату. Оно има изражену језичку и друштвено-политичку компоненту, јер подразумева присуство свести о политици и филозофији специфичних корпоративних јединица, које се крију иза имена одређених друштвених мрежа. Тако је, на пример, познато да су потребне мере опреза и стога је препоручљиво студенте упозорити и предочити им да учесници преузимају ризик услед могућности да им буде онемогућен приступ овим платформама уколико не користе политички коректан језик. Осим ових, предлажу се активности у којима би се симулирао разговор са потенцијалним будућим послодавцем.

Када је реч о писменим вежбама, предлози се тичу интензивирања модела који базирају на постојећим формама писаног облика изражавања у комуникацији. Стога, сматра се да би било корисно увести практичне задатке који могу укључивати кореспонденцију путем електронске поште, како би се указало на манифестације појединих лингвистичких структура у директном обраћању.

Такође би било корисно проучити језик који је у употреби у домену приказа представа, филмске критике, писања пријава за посао и писања редакцији часописа. Писање оваквих жанровских стилских варијација би допринело дубљем схватању улоге појединих језичких структура у одређеним стилски обележеним контекстима, али би и пружило прилику да се доживи избор и расуђивање самог писца при селекцији језичког материјала. Практичне вежбе које моделују обраћање колегама могу постојати и у говорној верзији и од велике су важности јер дају непосредан увид и доживљај теме у реалној академској ситуацији.

Читање треба да обухвата и академски дискурс. Такође, веома је ефективна примена аутентичног материјала у виду одломака из теоријског, књижевног, економског, научног, друштвеног и политичког регистра. Овде спадају и академске публикације објављене у специјализованим стручним часописима, доступни у базама података на које је универзитет претплаћен. Међутим, постоји знатан број извора који нуде материјал и специјализовану стручну литературу бесплатно. Та чињеница и освешћен приступ о њеном присуству у савременој култури су од вишеструког значаја. Као прво, тиме се се увиђа класна и економска перспектива савременог друштва, јер се јасно указује на могућност приступа широком спектру материјала и онима који би у неком другачијем сценарију из економских разлога били ускраћени и којима би едукативни садржаји били недоступни. Оваква комуникација шаље јасну поруку емпатије и охрабрења онима који би се могли се осећати дискриминисано у условима економских неједнакости. Такође, на тај начин се едукативни садржај обогаћује етичком компонентом, будући да се тиче свесног коришћења материјала објављеног као *open source*, којем лиценца *creative commons* омогућује да буде употребљен без кршења ауторских права.

Популарна култура игра велику улогу у савременом животу и појединца и заједнице, те је стога треба уврстити у наставу. Анализа и обрада текста стихова песама које се могу слушати у оквиру вежби слушања могу представљати веома инспиративан облик ангажовања у језичкој пракси. Врло је вероватно да сам материјал може бити близак студентима, и да, чак и ако им није познат, може бити интригантан, те самим тим поспешити или пробудити интересовање за језичке суптилности. Савремено књижевно стваралаштво може бити изузетно

подстицајно образовно средство. У том контексту, треба имати у виду оно на шта упућује проучавање наратива северноамеричких Индијанаца, а у вези са дечијом перцепцијом и учењем језика, па и перцепцијом саме организације и структуре света. Њихови текстови су прозни, али им је немогуће приступити као типичном прозном тексту услед контрадикције између жанра, језичког израза и садржаја, будући да захтевају посебну врсту читања, којом би се продрло у њихову структуру, тежину и поруку (Humes, 1996, стр. 121).

Слично томе, експериментални идиом, инстанце из поља визуелних уметности, под чиме се подразумевају, на пример, видео, фотографија, постер, слика или перформанс, могу представљати драгоцен извор инспирације језичких наставних јединица. И књижевни и визуелни садржаји могу бити средство које помаже изоштравању перцепције и декодирању фиктивних садржаја, те бити оријентир у прављењу разлике између виртуалне сфере и тродимензионалног света чији смо становници. Ово се нарочито може довести у везу са материјалом доступним путем медија, што може укључивати и новинске чланке и текстове који могу постојати и у штампаној верзији, а који објављују дневна штампа и часописи различито политички оријентисани, културно обојени и друштвено сензитивисани-нуде конкретна запажања, примере језичког апарата и посебне регистре и тематске оквире којима се одређена питања проблематизују и чиме се позива јавност на учешће у јавној дебати. Филмови су још један од драгоцених извора језичког корпуса. Филм као жанр који спаја фикцију и свакодневно доноси језичке изразе богате симболиком, али и бремените обичним језиком којим људи говоре. У том смислу, употреба материјала из домена књижевности, визуелних уметности и музике могла би се схватити као паралела, али у обрнутом смеру. Речено се може схватити у контексту употребе свакодневног говора у сврху проучавања и упознавања са књижевним регистром: примећена је могућност проучавања књижевних елемената кроз анализу понављања у језичким садржајима који се размењују у свакодневном језику, што показује да се књижевна својства појављују у свим врстама текста, те се стога наставници позивају да у настави употребљавају богатство извора материјала доступног у свакодневном језику (McCarthy, 1991, стр. 149).

У исто време, телевизијске и радио-емисије, дискусије и предавања могу бити од великог значаја, јер нуде како сагледавање родне тематике на метанивоу, тако и непосредни увид у језик који се користи у поменутиим садржајима, а могу имати и обележја академског дискурса, специфичних социолеката, па и свакодневног језика. Ово је врло важан аспект укрштања стилских варијетета, јер указује на везу између популарне и високе културе, на језичке специфичности које карактеришу ове сфере, као и на пропитивање дестабилизовања границе између њих у савременој култури и потенцијалних импликација које могу омогућити подизање свести о родној осетљивости, једнакости и инклузивности. С тим у вези, увек је корисно подсетити се услова који обавезују интерлокуторе на познавање конвенција вокабулара, у оквиру којег остварују комуникацију, и на дистанцу, која је потребна када се свакодневни језик и књижевни израз сагледавају из перспективе размене између ова два плана (Widdowson, 1979, стр. 162).

Постулати који се промовишу у оквиру политике родне једнакости обухватају и истраживање самог језика, што омогућује посматрање, увиђање и указивање на различите видове обраћања. Дакле, употреба специфичних језичких склопова у циљу комуницирања са одређеном особом неумитно подразумева и употребу родно условљених форми. Ово може играти значајну улогу у оквиру родне тематике, јер подразумева свестан одабир лингвистичких средстава којима се индивидуе обраћају једне другима. Као и друге врсте аутентичног језичког материјала, што укључује садржаје са друштвених мрежа, и ово може допринети повећању сензитивности на родно осетљиве садржаје код студената, те, самим тим, бити од помоћи у изградњи друштвених односа заснованих на једнакости, демократским постулатима, толеранцији, емпатији и хуманости. Језик друштвених мрежа у великој мери одражава доминантан комуникациони код у данашњој култури, заснован на фрагментарности и диктиран брзином. Стога, коришћење језичког материјала из виртуелне сфере може допринети освешћивању потенцијала за отпор таквим дистракцијама. Поред релативизовања ригидне поделе на популарну и високу културу, то може бити и оквир за широко распрострањени (*grassroots*) отпор присили и репресивној контроли као таквој.

Настава енглеског језика у спрези са темом родне осетљивости је још један канал кроз који се манифестује међусобна условљеност између језика и ванјезичке стварности. С тим у вези, постоји могућност усвајања неких постулата из домена људских права кроз учење језика. Овладавање родно инклузивним језиком у оквиру пословне кореспонденције на енглеском језику може допринети освешћивању сфере која се тиче родне равноправности и успостављању комуникације засноване на уважавању другог, толеранцији, скромности и хуманости.

У том светлу, уљудност игра улогу компоненте која омогућује несметани проток сигнала у комуникационом каналу и елементата који учествују у генерисању значења. Комуникациони канал у којем сигнал протиче неометано може се успоставити уколико се задржи свест о дистинкцији између учтивости која је с једне стране израз пуке нормативности и формалности, а с друге стране аутентичне манифестације свести о другом и другости и демонстрације критичког мишљења и слободе говора.

Овде се скреће пажња на стилске нијансе у комуникацији које су ствар избора учесника у њој. Конкретно, ставља се акценат на важност учтивог обраћања уопште, а нарочито у пословној комуникацији, и то у контексту родне тематике. Деликатност теме, као и самог феномена, ствара тензију између слободе избора и нормативности, која се намеће у циљу ефикасније комуникације. Наиме, уљудност је нешто што аутентично доживљавамо и примењујемо у комуникацији и опхођењу са другима. С друге стране, конвенционална учтивост може се свести на пуку формалност која је релативизује, те мења и начине на које се она манифестује и ефекат који има у комуникацији.

Уљудност треба и може да обезбеди проходност сигнала у комуникационом каналу, олакша несметано слање и пријем поруке без шума. Тако се истиче вербално и невербално уважавање саговорника, што омогућује комуникацију у духу поштовања, хуманости и једнакости. Кохезија садржаја и форме је основа за лингвистичку размену засновану на уважавању и једнакости. Дакле, укључивањем уљудности као компоненте у комуникацији и елементата који учествује у генерисању значења може се постићи несметани проток сигнала у комуникационом каналу. За то је неопходно задржати свест о дистинкцији између

бесадржајне, формалне учтивости, која не обезбеђује уважавање, и оне која је аутентично уљудна, те самим тим и истинска манифестација свести о другом и другости, и не искључује критичко мишљење и не цензурише слободу говора. Поменуте карактеристике међуљудских односа, друштвених релација, политичког дискурса и комуникације уопште укључују и свест о родној равноправности. Ова дисертација је глас који позива на подизање те свести и неговање људске интеракције у кључу слободе говора и уважавања другости. Родно осетљив језик може имати виталну улогу у развијању такве комуникационе климе и, самим тим, у одржавању смислене и хумане друштвене стварности. Пословни сегмент друштва је неодвојива компонента друштвене динамике, а образовање је неоспорно један од њених стожера. Како је енглески језик незаобилазна валута у глобалној комуникационој размени, сматра се да имплементација родно осетљивог језика у наставу енглеског језика у високообразовним институцијама, са посебним акцентом на пословну комуникацију, потенцијално представља допринос стабилизовању друштвено-политичког и лингвистичког аспекта функционисања људске заједнице у ненасилном духу процвата људских права, скромности, добронамерности и хуманости.

ЛИТЕРАТУРА

КЊИГЕ

1. Alvesson and Due Billing 1997, citirano prema Alto, 2002: Aalto, I. i Mills, A.J. (2002). *Gender, Identity and the Culture of Organizations*. London and New York: Routledge.
2. Butler, J. (2001). *Tela koja nešto znače: O diskurzivnim granicama "pola"*. Prevela Slavica Miletić. Beograd: Samizdat B92.
3. Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
4. Berg, A. i P. O. (1992). *Corporate Culture and Organizational Symbolism*. Berlin, W. de Gruyter.
5. Birns, N. (2010). *Theory after Theory: An Intellectual History of Literary Theory from 1950 to the Early Twenty-First Century*. Toronto: Broadview Press.
6. Bleich, D. (2013). *The Materiality of Language: Gender, Politics, and the University*. Indiana University Press.
7. Brown, G. (1856). *The Institutes of English Grammar*, New York: Samuel S. and William Wood.
8. Brown, G. and Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Brown, G. (1828). *The Institutes of English Grammar*, New York 1st Ed., stereotyped in 1828, p. 146.
10. Dallos, S. and Dallos, R. (1997). *Couples, Sex, and Power: The Politics of Desire*. Philadelphia, PA: Open University Press.
11. Daniel, N. (1992). *A Guide to style and mechanics*. New York: Harcourt Brace Jovanovic College Publishers.
12. Eckert, P. and McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Fishman, J. (1978). *Sociologija jezika. Interdisciplinarni društveni pristup jeziku i društvu*. Sarajevo: Svjetlost.
14. Geeraert, D. (1997). *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*. New York: Oxford University Press.

15. Gordić Petković, V. (2017). *Na ženskoj liniji: kako govorimo o matrilinearnosti*, Časopis Kultura. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
16. Goleman, D. (1998). *Emocionalna inteligencija*. Beograd: Geopoetika.
17. Goleman, D. (2006). *Socijalna inteligencija*. Beograd: Geopoetika.
18. Green, S. (1874). *An Analysis of the English Language*, New York: Scholars' Facsimiles and Reprints, 1983.
19. Haspelmath, M. and Sims, A. (2010). *Understanding Morphology* (2nd ed.). London: Routledge.
20. Hellinger, M. and Bussmann, H. (2003). *Gender across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
21. Hobs, T. (1960). 1651. *Levijatan*, Beograd: Kultura.
22. Holmes, J. i Meyerhoff, M. (2003). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
23. Hymes, D. (1996). *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice*. London: Taylor and Francis.
24. Đurović, Đ. i Jerinić, D. (2014). *Komunikacije u biznisu*. Beograd: Beogradska poslovna škola.
25. Ileš, M. (2014). *Terminologija rodne ravnopravnosti u engleskom, srpskom i mađarskom jeziku: uporedna kritička analiza*, Zavod za ravnopravnost polova i ACIMSI Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu.
26. Itakura, H. (2001). *Conversational Dominance and Gender, a Study of Japanese Speakers in First and Second Language Contexts*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
27. Kameron i Kouts, 2014. Cameron and Coates, J. and Cameron, D. (2014). *Women in Their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex*. London and New York: Routledge.
28. Kittredge, G. i Farley, F. (1913). *An Advanced English Grammar*, Boston: Ginn and Company; 1st edition.
29. Crystal, D. (1997). *English as a Global Language*, London.
30. Crystal, D. (2004). *Language and the Internet*, Cambridge University, Press.

31. Crystal, D. (2006). *English Worldwide*. In Hogg, Richard and David Denison (eds.). *A History of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Curzan, A. (2003). *Gender Shifts in the History of English*. New York: Cambridge University Press.
33. Lykke, N. (2010). *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge.
34. Leap, W. (2020). *Language before Stonewall: Language, Sexuality, History*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
35. Litosseliti, L. (2013). *Gender and Language Theory and Practice*. London: Routledge.
36. Leech, G. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. New York: Oxford University Press.
37. Money, J., Ehrhardt, A. A., (1972). *Man and Woman, Boy and Girl*. Baltimore: John Hopkins University Press.
38. Matić, 1976. *Psihoanaliza mitske prošlosti I*. Beograd: Prosveta. Citirano prema Jerinić, 1982. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Beogradu. Preuzeto 11. juna 2019 ca <http://eoscentar.com/index.php/component/content/article/88-magazin/152-srpske-bajke>.
39. McCarthy, M. (1991). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. McCarthy, M. and Carter, R. (1994). *Language as Discourse: Perspectives for language teaching*. London: Longman.
41. Milivojević, Z. (2004). *Analiza transakcija*. Novi Sad: TA centar.
42. Mrđenović D. (2011). *Temelji moderne demokratije: izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1990)*. Beograd: Zavod za udženike i Dosijs studio.
43. Pilcher, J. i Whelehan, I. (2004). *Fifty concepts in gender studies*. London: Thousand Oaks, SAGE Publications.
44. Pavlenko, A., Blackledge, A., Piller, I., and Teutsch-Dwyer, M. (Eds.). (2001). *Multilingualism, second language learning, and gender*, vol. 6. Berlin: Walter de Gruyter.

45. Riley, D. (1988). *“Am I That Name?”: Feminism and the Category of Women in History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
46. Rugoff, M. (1971). *Prudery and passion*. New York: G.P. Putnam`s Sons.
47. Rasel, B. (1998). *Istorija zapadne filozofije*. Beograd: Narodna knjiga, Alfa.
48. Savić, S. (2004). *Žena skrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.
49. Cixous, H. (1994). Preface. *The Hélène Cixous reader*. Edited by Susan Sellers. New York: Routledge.
50. Spasić, D. (2005). *Engleska neodređena zamenica One: upotreba i prevođenje*. Kosovska Mitrovica: Filozofski Fakultet.
51. Sweeney, S. (1997). *English for Business Communication, Teacher’s Book*. Cambridge: Cambridge University Press.
52. Tannen, D. (1991). *You just don’t understand: Women and Men in Conversation*. 1990. First Ballantine Books Edition, New York: Ballantine Books.
53. Tannen, D. (1994). *Women and Men in the Workplace: Language, Sex and Power*, Avon Books.
54. Titjen, F. (2018). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
55. Vajninger, O. (2013). *Pol i karakter*. Beograd: Delfi knjižare.
56. Widdowson, H. G. (1979). *Explorations in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
57. Vulf, V. (2014). 1929. *Sopstvena soba*. Prevela Jelena Marković. Beograd: Plavi jahač.
58. Zaharijević, A. (2007). *Neko je rekao feminizam?: Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*. Beograd: Žene u crnom, Centar za ženske studije i istraživanje roda i Rekonstrukcija Ženski fond. 368–393.
59. Zimmerman, D. H., and West, C., (1975). *Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation Language and Sex: Difference and Dominance*. Stanford, CA: Stanford University Press. 105–129.
60. Shor, I. (1992). *Culture wars: School and society in the conservative restoration*. Chicago: University of Chicago Press.

ЧЛАНЦИ

61. Abolaji, S. M. (2013). Gender and Language Education Research: A Review. *Journal of Language Teaching and Research*. 4 (3), 454–463.
62. Babić Antić, J. (2013): Jezik, rod i obrazovanje: stav studenata Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici o pitanju rodnih teorija i njihovom značaju u jeziku i obrazovanju. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*. XLIII (2), 593–609.
63. Bhatia, V. and Bhatia, A. (2011). Business Communication. *The Routledge handbook of applied linguistics*. Edited by Simpson, J. Abingdon: Taylor and Francis, 24–38.
64. Blumberg, R. (2007). Gender Bias in Textbooks: a Hidden Obstacle on the Road to Gender Equality in Education, UNESCO Education for All Global Monitoring Report 2008.
65. Bogdanović, M. (2006). Žene u obrazovanju i nauci, *Sociologija*, Vol. XLVIII, 4, 327–340.
66. Blommaert, J. and Bulcaen, C. (2000): Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29. Palo Alto: Annual Reviews, 447–466.
67. Brabazon, T. and Schulz, S. (2018). Braving the bull: Women, mentoring and leadership in higher education. *Gender and education*. 30, 1–18. New York: Routledge, Taylor and Francis group. DOI: 10.1080/09540253.2018.1544362.
68. Koliver (2021). Colliver, B. (2021). Claiming Victimhood: Victims of the 'Transgender Agenda'. *Handbook on Technology-Facilitated Violence and Abuse: International Perspectives and Experience*. Emerald Publishing.
69. Fishman, P. M. (1983). *Interaction: The work women do*. In B. Thorne, C. Kramarae and N. Henley (eds.), *Language, Gender and Society*. Rowley, MA: Newbury House, 89–102.
70. Fishman, P. M. (1997). Interaction: The Work Women Do. In Nikolas Coupland and Adam Jaworski (eds.), *Sociolinguistics: A Reader. Modern Linguistic Series*. 1978. London: Palgrave, 416–429.
71. Lakoff, (1973). Language and Woman's Place. *Language in Society*. Cambridge University Press. 45–80.

72. Kiesling, S. F. (1997). Power and the Language of Men. In Johnson, S. and Meinhof, U. H. (eds.), *Language and masculinity*, Introduction. Oxford: Blackwell, 65–85.
73. Kramsch, C. (2014). Teaching Foreign Languages in an Era of Globalization: Introduction. *The Modern Language Journal*. 98 (1), 296–311. Преузето 21. октобра 2020. са from <http://www.jstor.org/stable/43651759>.
74. Maltz, D. and Broker, R.A. (1998[1982]). A Cultural Approach to Male-Female Miscommunication. In J. Coates (ed.), *Language and Gender: A reader*. Oxford: Blackwell Publisher Ltd, 417–434.
75. Maltz, D., and Borker, R. (1983). A cultural approach to male-female miscommunication. In J. Gumperz (Ed.), *Language and Social Identity: Studies in Interactional Sociolinguistics*, 196–216. Cambridge: Cambridge University Press.
76. Marot, D. (2005). Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. *Fluminensia*. 1, 53–70.
77. McConnell-Ginet, S. (2014). Gender and its relation to sex: The myth of ‘natural’ gender. *The Expression of Gender*. Edited by Greville G. Corbett. 3–38. Berlin: Walter de Gruyter GmbH.
78. Milani, T. M. (2014). Queering Masculinities. *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*, 260–278. Chichester: John Wiley and Sons, Inc. Преузето 24. октобра 2020. са <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118584248.ch13>.
79. Mohindra, V, Azhar, S (2012): Gender Communication: A Comparative Analysis of Communicational Approaches of Men and Women at Workplaces, *IOSR Journal of Humanities and Social Science (JHSS)*, Vol. 2, Issue 1, 18–27.
80. Noels, K. (2014). Language variation and ethnic identity: A social psychological perspective. *Language and Communication*, 35, 88–96.
81. Pauwels, A. (2000). Inclusive language is good business. In Janet Holmes (ed.), *Gender speech in social context: Perspectives from gown and town*, 134–151. Wellington: Victoria University Press.

82. Pauwels, A. (2003). Linguistic sexism and feminist linguistic activism. In J. Holmes and M. Meyerhoff (eds.), *The Handbook of Language and Gender*. Blackwell Publishing, 550–570.
83. Prčić, T. (2010): Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*. Uredila Vera Vasić. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 399–415.
84. Rose, F. (2018). A Typology of Languages with Genderlects and Grammatical Gender. *Non-Canonical Gender Systems*. Edited by Sabastian Fedden, Jenny Audring, and Greville G. Corbett. New York: Oxford University Press. 211–246.
85. Savić, S. (2010): Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010. *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, 47–69. Uredila Vera Vasić. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
86. Siksu, E. (2006). Smeh Meduze. Prevela sa francuskog Sanja Milutinović Bojanić. *ProFemina*, 43/45, 67–82. Beograd: B92.
87. Simić, M. i Simić, I. (2019). Who should care about our children?: Public childcare policy in Yugoslav socialism and its Serbian aftermath. *Journal of family history*, 44 (2), 145–158. DOI:10.1177/0363199019831402. Preuzeto 13. marta 2019. sa <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0363199019831402?journalCode=jfha>.
88. Simpson-Zin (1985). Simpson-Zinn, J. (1985). The Différence of l'écriture féminine. *Chimères*, 18 (1), 77–93.
89. Stefanović, T., Spasić, D. (2019). Gender sensitive and gender neutral language: The word-world nexus and its fluctuations. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLIX (3)/2019*, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, DOI:10.5937/ZRFFP49-21671, 149–167.
90. Stefanović, T. (2018). Konverzacijsko rodna dominacija. Studija slučaja polaznika radionica „EOS“ centra za primenjenu psihologiju čiji je srpski maternji (L1), a engleski prvi strani jezik (L2). Međunarodni naučni skup „Nauka bez granica“, *Zbornik radova*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, Univerzitet u Prištini, 289–310.

91. Swan J. (2003). Schooled Language: Language and Gender in Educational Settings. In J. Holmsand M. Meyerhoff (eds.), *The handbook of language and gender*. Oxford: Blackwell Publishing, 624–641.
92. Tannen, D. (1983). Oral and literate strategies in spoken and written discourse. In: *Literacy for life: The demand for reading and writing*. Edited by Richard W. Bailey and Robin Melanie Fosheim. NY: The Modern Language Association, 79–96.
93. Tannen, D. (2012). Turn-Taking and Intercultural Discourse and Communication. In Christina Bratt Paulston, Scott F. Kiesling, Elizabeth S. Rangel (eds.), *The Handbook of Intercultural Discourse and Communication*. Chichester: Wiley-Blackwell, 135–157.
94. Vasić, V. (2010). Uslov istinitosti u medijskom diskursu. *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, 337–354. Uredila Vera Vasić. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
95. Jones, A. (1993). Becoming a "Girl": Post-structuralist suggestions for educational research, *Gender and Education*, No. 5, 157–66.
96. Jones, A. (2005). Teaching Post-Structuralist Feminist Theory in Education: Student Resistances. In Christine Skelton and Becky Francis (eds.), *A Feminist Critique of Education: 15 Years of Gender Education*. Abington: Taylor and Francis Group, Routledge, 87–95.

ИНТЕРНЕТ-ИЗВОРИ

97. Anonim. (2019). Čestitka gradonačelnika Miloša Vučevića povodom Dana žena. *Dnevnik*. Preuzeto 15. marta 2019. ca <https://www.dnevnik.rs/novi-sad/cestitka-gradonacelnika-vucevica-povodom-dana-zena-07-03-2019>.
98. Bašaragin, M. (2016). Životne priče univerzitetskih profesorki (Svenka Savić, ur., Profesorke Univerziteta u Novom Sadu: životne priče, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2015). *Genero: Časopis za feminističku teoriju i studije kulture*. 20, 181- 187. Beograd: Centar za studije

- roda i politike, Fakultet političkih nauka. Preuzeto 16. jula 2019. ca <http://generojournal.org/downloads/genero-20-2016>.
99. Blumberg (2009). Blumberg, R. (2009): Gender Bias in Textbooks: a Hidden Obstacle on the Road to Gender Equality in Education, background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2008. *UNESCO*. Preuzeto 23. decembra 2020. sa http://www.lsc.vu.lt/dokumentai/renginiai/BlumbergThe_invisible_obstacle_to_educational_equality_2008.pdf.
100. Birdsmore, 1971: Birdsmore, B.H. (1971). A gender problem in a language contact situation. *Lingua*. 27, 141-159. Amsterdam: North Holland Publishing Company. Preuzeto 5. septembra 2019. sa https://www.academia.edu/27506328/A_gender_problem_in_a_language_contact_situation.
101. Bojanović, K. (2018). Agir-femme/parler-femme: o jeziku i jezikom polne razlike. *Genero: Časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, 22, strp. 59–70. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka. Preuzeto 16. jula 2019. ca <file:///C:/Users/Win7/Downloads/genero-22-2018-pp-059-070>.
102. Beare, Kenneth. (2020, August 26). Gender-Inclusive Language for English Learners. *ThoughtCo*. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <https://www.thoughtco.com/gender-inclusive-language-for-english-learners-4048873>.
103. Brabazon. T. *Women, PhDs, and having it all*. Tara Brabazon podcasts, vlog 138. Preuzeto 26. jula 2019. sa <https://www.youtube.com/watch?v=glwOwxiHXTE>.
104. Brief history of globalization. World economic forum. Preuzeto 27. jula 2019. sa <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/how-globalization-4-0-fits-into-the-history-of-globalization/>.
105. Canales, M. G. (2020, March 9). Why Gender Neutral Language Matters. *Global Lexicon*. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <https://www.globalexicon.com/news/blog/why-gender-neutral-language-matters/>.

106. Carvalho, D. da Silva (2016). Remarks on the complexity of gender. *Caderno de Squibs*. 2, 10-19. Brasília: Universidade de Brasília. Preuzeto 4. septembra 2019. sa https://www.researchgate.net/publication/308077586_Remarks_on_the_complexity_of_gender.
107. Census records, 1870. Census data. Preuzeto 28. jula 2019. sa https://www.censusrecords.com/content/1870_Census.
108. Цисродност. Преузето 17. маја 2021. са <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%A6%D0%B8%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82>
109. Drejk, 2020: Drake, A. (2020, June 23). An Employer’s Guide to Using Gender-Inclusive Language in the Workplace. *Learning Hub*. Preuzeto 24. oktobra sa <https://learn.g2.com/gender-inclusive-language>.
110. Dubois-Shaik, F.,and Fusulier, B. (2017). Understanding gender inequality and the role of the work/family interface in contemporary academia: An introduction. *European Educational Research Journal*. 16 (2–3), 99–105. Preuzeto 21. oktobra 2020. sa <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1474904117701143>.
111. Elomaki (2015). Elomäki, A. (2015). Economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women's organisations. *The European Journal of Women’s Studies*. 22(3): 288–302. Preuzeto 21. oktobra sa <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1350506815571142>.
112. Elsesser, K. (2020, July 8) How To Use Gender-Neutral Language, And Why It’s Important To Try. *Forbes*. Preuzeto 24. oktobra sa <https://www.forbes.com/sites/kimelsesser/2020/07/08/how-to-use-gender-neutral-language-and-why-its-important-to-try/#45a30bd426ba>.
113. Zurn (2019). Zurn, P. (2019), Waste Culture and Isolation: Prisons, Toilets, and Gender Segregation. *Hypatia*, 34: 668–689. Preuzeto 30. oktobra sa <https://doi.org/10.1111/hypa.12498>.
114. Florida, R.and Kenney, M. (1993). The new age of capitalism: Innovation-mediated production. *Futures*. 25, (6), 637–651. Preuzeto 10. jula

2019. sa <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328793901053> стр. 643.
115. Furedi (2019). Furedi, F. (2019). The gender-neutral attack on motherhood. *Spiked*. Preuzeto 30. decembra 2020. sa <https://www.spiked-online.com/2019/10/01/the-gender-neutral-attack-on-motherhood/>.
116. Gender neutral language in the European Parliament guidelines. (2018). The European Parliament (EP). Preuzeto 15. marta 2019. sa http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf.
117. Граспутс. Преузето 17. маја 2021. са <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%93%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%80%D1%83%D1%82%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B5>
118. Hamlet: Princess of Denmark comes to Bryant Park with the Drilling Company. (2019). *Broadway World*. Preuzeto 17. jula 2019. sa <https://www.broadwayworld.com/off-broadway/article/HAMLET-PRINCESS-OF-DENMARK-Comes-to-Bryant-Park-With-The-Drilling-Company-20190423>.
119. Hannah, K. (n.d.). The riot grrrl manifesto. *History is a weapon*. Preuzeto 14. marta sa <https://www.historyisaweapon.com/defcon1/riotgrrrlmanifesto.html>.
120. Jezik rodne ravnopravnosti. Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU). Preuzeto 20. jula 2019. sa <http://www.isj.sanu.ac.rs/2018/05/14/jezik-rodne-ravnopravnosti/>.
121. Jule, A. (2018). Gender and Language. *The International Encyclopedia of Anthropology*, 1–9. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118924396.wbiea2158>.
122. Квир. Преузето 17. маја 2021. са <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%9A%D0%B2%D0%B8%D1%80>
123. Learning dreamers and dissenters: riot grrrl. (n.d.). The British library. Preuzeto 5. juna 2019. sa <https://www.bl.uk/learning/histcitizen/21cc/counterculture/doityourself/riotgrrrl/riotgrrrl.html>.

124. Magno, C. et al. (2003). *Open Minds- Opportunities for Gender Equity in Education*. New York: Open Society Institute. Preuzeto 3. februara 2018. sa https://www.academia.edu/754796/Open_Minds_Opportunities_for_gender_equality_in_education.
125. Miller, M. and James, L. (2009). Is the generic pronoun he still comprehended as excluding women? *The American Journal of Psychology*, 122(4), 483–496. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <http://www.jstor.org/stable/27784423>.
126. O'Connor, E. (2020, January, 23). Encouraging the use of gender-inclusive language in the workplace. *We Are the City*. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <https://wearethecity.com/encouraging-the-use-of-gender-inclusive-language-in-the-workplace/>.
127. Rikardeli, Feniks i Gazek (2020). Ricciardelli, R., Phoenix, J. and Gacek, J. (2020), 'It's Complicated': Canadian Correctional Officer Recruits' Interpretations of Issues Relating to the Presence of Transgender Prisoners. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 59: 86–104. Preuzeto 30. decembra 2020. sa <https://doi.org/10.1111/hojo.12354>.
128. Safety of, from or including transgender people in prison? (n.d.). The Scottish Centre for Crime & Justice Research (SCCJR). Preuzeto 30. decembra 2020. sa <https://www.sccjr.ac.uk/safety-of-from-or-including-transgender-people-in-prison/>.
129. Stav, A. and Ferguson, M. J. (2018). How gender determines the way we speak about professionals. *PNAS*. Proceedings of the National Academy of Sciences Jul 2018, 115 (28) 7278-7283; DOI: 10.1073/pnas.1805284115. Preuzeto 24. oktobra 2020. sa <https://www.pnas.org/content/115/28/7278#abstract-2>.
130. Tsui, J. (2015). Is there a systemic gender bias in knowledge production? A look at UK Universities and Think Tanks. *On Think Tanks: Independent Research, Ideas and Advice*. Preuzeto 19. oktobra 2020. sa <https://onthinktanks.org/articles/is-there-a-systemic-gender-bias-in-knowledgeproduction-a-look-at-uk-universities-and-think-tanks/>.

131. Trans gender. (n.d.). GLAAD. Preuzeto 20. jula 2019. sa <https://www.glaad.org/reference/transgender>.
132. Trust mozgova. (n.p.). Preuzeto 17. maja 2021. sa https://sr.wikipedia.org/wiki/Trust_mozgova
133. Shariatmadari, D. (2019, 29. juli). What Jacob Rees-Mogg's language rules reveal about him. *The Guardian*. Preuzeto 7. avgusta sa <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jul/29/jacob-rees-mogg-language-rules>.
134. Šubarić, S. (2018). Rod u gramatičkom opisu imenica (prilog stabilnosti kategorije imeničkog roda) / Gender in the grammatical description of nouns (a contribution to the stability of the category of nominal gender). *Folia Linguistica et Litteraria: Časopis za nauku o jeziku i književnosti / Folia Linguistica et Litteraria: Journal of Language and Literary Studies*, 20, 21–44. Nikšić: Institut za jezik i književnost, Filološki fakultet. Preuzeto 3. septembra 2019. sa https://www.researchgate.net/publication/326328797_ROD_U_GRAMATICKO_M_OPISU_IMENICA_PRILOG_STABILNOSTI_KATEGORIJE_IMENICKO_G_RODA_GENDER_IN_THE_GRAMMATICAL_DESCRIPTION_OF_NOUNS_A_CONTRIBUTION_TO_THE_STABILITY_OF_THE_CATEGORY_OF_NOMINAL_GENDER.

РЕЧНИЦИ

125. Buč. (2018). Jovanović D. i Otašević Đ. *Rečnik feminističkih termina*. Beograd: Alma.
126. Direktor. (2007). Vujanić, M. i dr. *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
127. Direktorka/direktorica. (2006). Klajn, I. i Šipka, M. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
128. Esq. (n.d.). *Cambridge dictionary*. Preuzeto 31. jula 2019. sa <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/esq>.

129. Femme. (n.d.). *Urban dictionary*. Preuzeto 20. jula 2019. sa <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=femme>.
130. Gender. (n.d.). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 3. septembra 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/gender>.
131. Isonomy. (n.d.). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 13. jula 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/isonomy>.
132. Isonomia. (n.d.). *Online etymology dictionary*. Preuzeto 13. jula 2019. sa <https://www.etymonline.com/search?q=isonomia>.
133. Logos. (n.d.a) *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 16. jula 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Logos>.
134. Logos. (n.d.b). *Online etymology dictionary*. Preuzeto 16. jula 2019. sa <https://www.etymonline.com/word/logos>.
135. CD: Sexting. (n.d.). *Cambridge dictionary*. Preuzeto 31. jula 2019. sa <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sexting>.
136. McMD: Suffragette. (n.d.a). *MacMillan dictionary*. Preuzeto 13. marta 2019. sa <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/suffragette>.
137. MWD: Suffragette. (n.d.b). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 13. marta 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/suffragette>.
138. OEtD: Suffragette. (n.d.c). *Online etymology dictionary*. Preuzeto 13. marta 2019. sa <https://www.etymonline.com/search?q=suffragette>.
139. MWD: Trans man. (n.d.). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 20. jula 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/trans%20man>.
140. MWD: Trans woman. (n.d.). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 20. jula 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/trans%20woman>.
141. MWD: Vice. (n.d.). *Merriam Webster dictionary*. Preuzeto 17. jula 2019. sa <https://www.merriam-webster.com/dictionary/vice>.

ДОДАТАК 1

УПИТНИК

Молим Вас да за потребе израде докторске дисертације одговорите на питања из овог упитника. Упитник је анониман и неће се користити ни у које друге сврхе! НЕ ПОСТОЈЕ НЕТАЧНИ ОДГОВОРИ!

І БЛОК

Блок питања који следи односи се на добијање информација о испитанику које су релевантне за ово истраживање. Молим Вас да код сваког питања квадрат означите са X уколико представља Ваш одговор. Код сваког питања означити само један квадрат (одговор).

1. Пол: М Ж

2. Врста студија: Струковне Академске

3. Знање енглеског језика (означите ниво знања):

Не знам енглески Почетни Средњи Виши Напредни
Ниво изворног говорника

4. Из које географске регије Србије долазите?

Источна Србија Западна Србија Војводина Јужна Србија Београд

5. У пословним комуникацијама најчешће се користи класификација на: попустљив, крут и принципијелан стил. Сваки од ових стилова са собом носи одређене карактеристике видљиве у комуникацији. Ставити X у квадрат поред реченице која описује Ваш став.

- Инсистирам на споразуму, покушавам да избегнем сукоб и често подлежем притиску, верујем другима, прихватам и своје губитке да бих досао/ла до споразума.
- Циљ је победа, не верујем другима, инсистирам на свом ставу, често тежим да победим у сукобу воља.
- Циљ ми је разуман резултат, усредсређујем се на интересе, а не на позиције, тежим проналажењу узајамно корисних опција и инсистирам на примени објективних правила.

У конфликтним ситуацијама најчешће:

6. Пред Вама је табела са десет исказа. За исказе за које сматрате да показују асертивно понашање (карактерише га самоуверена комуникација свесна сопствених права и вредности, али без омаловажавања и повређивања друге стране) заокружите Т за тачно, или за оне који не показују заокружите Н за нетачно.

ИСКАЗ	Тачно	Нетачно
Пажљиво слуша туђе мишљење.	Т	Н
Приписује кривицу другима.	Т	Н
Има самопоштовања и поштовања за друге.	Т	Н
Прихвата одговорност за своје понашање и одлуке.	Т	Н
Стално избегава конфронтацију и неугодне ситуације.	Т	Н
Тежи показивању моћи.	Т	Н
Уочава туђе потребе и жеље.	Т	Н
Прихвата да и он/она и други имају своја права.	Т	Н
Тежи сукобима и наметању своје воље.	Т	Н
Добија оно што жели, преко леђа других.	Т	Н

II БЛОК

Блок питања који следи односи се на родне разлике и понашање у пословним ситуацијама. Молим Вас да сваки квадрат означите са X уколико се односи на Ваше ставове. Код сваког питања означити само један одговор.

1. Код пословног упознавања, узимајући у обзир пословни бонтон, прво се треба руковати са:

- Са старијим мушкарцем Са женом без обзира Са директором без обзира
- без обзира на позицију на године и позицију на пол и старост

2. У пословној комуникацији, узимајући у обзир пословни бонтон, ословљавање личним именом иде са дозволом:

- Жене Мушкарца Особе са вишим статусом, без обзира на пол

3. Титуле по професији у српском језику треба употребљавати:

- Обавезно у оба рода У оба рода само када су у духу језика Само у мушком роду
- (нпр. психолог–психолошкиња) (нпр. доктор–докторка) (тренер)

4. Титуле по професији у енглеском језику треба употребљавати:

- у зависности од рода особе у неутралном облику Увек у мушком облику
- (e.g. statesman/stateswoman) (e.g. senior politician) (e.g. statesman)

5. Обраћање особи женског пола са *Miss* или *Mrs.* није учтиво, с обзиром на то да се на тај начин ставља акценат на брачно стање особе, што спада у приватност.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
5	4	3	2	1

6. Постоји мишљење да питање родности спада у домен приватности, те да је употреба личних заменица којима се, заправо, отворено наглашава род у обраћању (he, she, they) неучтиво.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
---------------------------	------------------------	----------------------------------	---------------------------	------------------------

5	4	3	2	1
---	---	---	---	---

7. Неки сматрају да је питање родности политичке природе, јер постоји родна неједнакост и родна дискриминација. Као такво, питање родности спада у јавну, а не у приватну сферу. Из тог разлога се инсистира на јасном изражавању рода особе у обраћању. Сматра се да је употреба одговарајућих личних заменица (he, she, they) у том смислу израз учтивости.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
5	4	3	2	1

III BLOK

Блок питања који следи односи се на родну осетљивост у пословном комуницирању на енглеском језику. Молим Вас да, у складу са својим искуством и/или на основу свог мишљења, одговорите у којој мери сте сагласни са следећим тврдњама. Заокружите одговарајући број код сваке тврдње, односно ставите X у квадрат уколико се односи на Ваш став.

1. У којој мери сте сагласни са следећим тврдњама? Заокружите одговарајући број код сваке тврдње.

Тврђење	И				
	Да, веома	Да, делимично	да и не	Не, углавном	Не уопште
Ја сам особа која подржава принцип родне равноправности.	5	4	3	2	1
Родно осетљив језик је језик који користимо када желимо да подржимо видљивост и једнакост жена у друштву. То је језик који не дискриминише на основу рода.	5	4	3	2	1
Подржавање равноправности мушкараца и жена је значајан сегмент савременог друштва.	5	4	3	2	1
Жене у Србији су недовољно заступљене у областима економије, технологије и политике, када је реч о високим позицијама.	5	4	3	2	1
Језичка видљивост жена кроз употребу родно осетљивог језика представља један од првих	5	4	3	2	1
У комуникацији (било пословној или свакодневној) неопходно је вербално назначити	5	4	3	2	1
Женску особу ћемо приликом комуникације на енглеском језику, уколико је удата, ословити са	5	4	3	2	1
Женску особу ћемо приликом обраћања, у комуникацији на енглеском језику, без обзира на	5	4	3	2	1

2. У сваком испод наведеном пару енглеских речи (пар а, пар б, пар с.) изаберите ону реч коју бисте користили у писаној или усменој комуникацији тако што ћете квадрат обележити са X поред речи која представља Ваш избор:

- a. Policeman Police officer
b. Chairman Chairperson
c. Stewardess Flight attendant

3. У сваком испод наведеном пару реченица (пар а, пар б, пар с.) изаберите ону реченицу коју бисте користили у писаној или усменој комуникацији тако што ћете квадрат обележити са X поред реченице која представља Ваш избор:

- a. The director must submit his annual report by the end of next month. The director must submit the annual report by the end of next month.
b. The carpenter can perform his job in a better way if he makes use of the latest manual. Carpenters can perform their job in a better way if they make use of the latest manual.
c. Each applicant must submit his resumé. Each applicant must submit his or her resumé.

4. Колико често користите „man” и „men” или сложенице које садрже ове речи (e.g. *councilman, chairmen*) како бисте указали на особе које можда нису мушкарци? Заокружите одговарајући број испод изабраног одговора.

Увек	Често	Понекад	Ретко	Никада
5	4	3	2	1

5. Колико често користите „he,” „him,” „his,” или „ himself” (e.g. *A student lost his book*) како бисте указали на особе које можда нису мушкарци? Заокружите одговарајући број испод изабраног одговора.

Увек	Често	Понекад	Ретко	Никада
5	4	3	2	1

6. Колико често дајете исту врсту информација и описа када говорите/пишете о особама различитог пола? Заокружите одговарајући број испод изабраног одговора.

Увек	Често	Понекад	Ретко	Никада
5	4	3	2	1

7. Именица *man* у енглеском језику и речи које се завршавају на *-man* вероватно су најчешће коришћене родне именице. Да би се избегли неспоразуми који прате ове речи, требало би их заменити алтернативним речима. Обележите квадрат са X поред алтернативе коју бисте користили за дате речи.

Businessman →	Businesswoman ☐	Businessperson ☐
Manpower →	Workforce ☐	Personpower ☐
Camerman →	Cameraswoman ☐	Camera operator ☐
Mankind →	Humanity ☐	Personkind ☐
Chairman →	Chairwoman ☐	Chairperson ☐

IV БЛОК

Блок питања који следи односи се на значај усвајања родно осетљиве/неутралне лексике пословног енглеског језика као нематерњег језика за пословно комуницирање уопште. Молим Вас да, у складу са својим искуством и/или на основу свог мишљења, одговорите у којој мери сте сагласни са следећим тврдњама? Заокружите одговарајући број код сваке тврдње, односно ставите X у квадрат уколико се односи на Ваш став.

1. У следећим примерима, који се тичу превода са енглеског на српски језик, означите квадрат са X код оног превода који представља Ваш избор, а тиче се болдованих именица:

a. A **war veteran** was awarded the medal of honour.

Ратни ветеран је одликован орденом части.

Ратна ветеранка је одликована орденом части.

b. The **beautician** has done my nails perfectly.

Козметичарка ми је савршено средила нокте.

Козметичар ми је савршено средио нокте.

c. A **truck driver** provoked terrible accident.

Возач камиона је изазвао ужасну несрећу.

Возачица камиона је изазвала ужасну несрећу.

2. У следећим примерима, који се тичу превода са српског на енглески језик, означите квадрат са X код оног превода који представља Ваш избор, а тиче се болдованих именица/заменица:

a. Анин матерњи језик је француски.

Ann's **native language** is French.

Ann's **mother tongue** is French.

b. Полицајац и полицајка су зауставили пешака, јер је направио саобраћајни прекршај.

Police officers stopped a pedestrian, as **ze** made a traffic offense.

Policeman and **policewoman** stopped a pedestrian, as **he** made a traffic offense.

c. Човечанство данас више пажње поклања социјалним питањима.

Humankind is paying more attention to social issues today.

Mankind is paying more attention to social issues today.

3. Да ли сте сагласни са следећим тврдњама? Заокружите одговарајући број код сваке тврдње.

3.1 У енглеском језику потребна је родно неутрална лична заменица, поред заменица „he” и „she”.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
5	4	3	2	1

3.2 У комуникацији бих добровољно изабрао/ла другу заменицу, као што је родно неутрална „they”, уместо родно обојених „he” или „she”.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
5	4	3	2	1

3.3 У документима и пословној комуникацији наилазим на употребу именица и заменица мушког рода које се односе на „субјекте” чији је пол нејасан/ променљив, или на групе у којима су људи који заправо нису мушкарци. Да бисмо постигли родно осетљиву комуникацију, требало би да будемо прецизнији у својој комуникацији.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
---------------------------	------------------------	----------------------------------	---------------------------	------------------------

5 4 3 2 1
3.4 Учење пословног енглеског језика корисно је за усвајање родно осетљиве комуникације.

У потпуности се слажем	Делимично се слажем	И слажем се и не слажем се	Делимично се не слажем	Уопште се не слажем
---------------------------	------------------------	----------------------------------	---------------------------	------------------------

5 4 3 2 1

4. Молим Вас да квадрат означите са X уколико се односи на Ваш поступак у датој ситуацији. Обележите ЈЕДАН од понуђених одговора.

Када се приликом комуникације на енглеском језику нађете у ситуацији да разговарате о особи за коју нисте сигурни којег је пола (*singer, dancer, doctor, student, police officer, writer*), Ви:

- Увек користите „he”, јер су дате именице на српском језику граматичког мушког рода.
- Покушавате сазнати њихов прави пол (мушко, женско).
- Наизменично користите род и заменицу (користећи мушке заменице на неким местима, а женске на другим).
- Покушавате да ставите именице и заменице у множину.
- Користите „they” као заменицу у једнини.

5. Која је најадекватнија српска верзија енглеске фразе „Неу guys!”? Молим Вас да квадрат означите са X уколико се односи на Ваше мишљење. Обележите један од понуђених одговора.

„Ћао, људи!”; „Ћао, људи и жене!”; „Ћао, момци!”; „Ћао, друштво!”;

6. Која заменица (е) / присвојни придев (и) би одражавала/ли признавање избора пола неке особе? Молим Вас да квадрат означите са X уколико се односи на Ваше мишљење. Обележите један од понуђених одговора.

he/his; she/her; ze/zir; they/their;

7. Молим Вас да напишете одговарајуће српске термине за следеће енглеске именице.

Fire fighter	
Trainer	
Professor	
Librarian	
Secretary	
Leader	
Ballet dancer	

ДОДАТАК 2

ИЗВОРИ КОРПУСА КОРИШЋЕНОГ У ИСТРАЖИВАЊУ⁴¹

A

Applicant:

Shields, J. (2018, August 30). 8 Things You Need To Know About Applicant Tracking Systems. Preuzeto sa <https://www.jobscan.co/blog/8-things-you-need-to-know-about-applicant-tracking-systems/>

B

Ballet dancer:

Blennerhassett, P. (2018, October 1). The ballet dancer's life: strength training, strict diet, ice packs and constant pain. Preuzeto sa <https://www.scmp.com/lifestyle/arts-culture/article/2166222/ballet-dancers-life-strength-training-strict-diet-ice-packs>

Jones, K. (2018, January 30). What a professional ballet dancer eats in a day. Preuzeto sa <https://www.harpersbazaararabia.com/health-fitness/what-a-professional-ballet-dancer-eats-in-a-day>

Beautician:

Leach, A. (2018, June 7). Golden girls: how beauty therapy boosts self-esteem in care homes. *The Guardian*. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/careers/2018/jun/07/golden-girls-how-beauty-therapy-boosts-self-esteem-in-care-homes>

Businessman:

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*. Unit 14, str. 131. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

⁴¹ Речи и изрази коришћени у Упитнику из Додатка 1 преузете су из наставних материјала испитиване студентске попилације. На основу речи које се јављају у наставним материјалима, у Упитнику су коришћени и други облици наведених речи (мушки/женски/неутрални).

Jokanović, V., Stefanović, T.(2015). Learn and Practice English, str.206.
Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

C

Cameraman:

Hutchinson, P. (2018, January 25). 'Ever heard of a woman cameraman?': why female cinematographers get overlooked.*The Guardian*. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/film/2018/jan/25/woman-cameraman-snubbed-mudbound-rachel-morrison-nominated-oscar>

Carpenter:

Aitken, S., C. (2018, April 10). The Gardener and the Carpenter: What the New Science of Child Development Tells Us About the Relationship Between Parents and Children.Pages 101-103. Preuzeto sa <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2325548X.2018.1440836>

West, H. (2018, May 30). Parenting Styles: Are You a “Carpenter” or a “Gardener?”. Preuzeto sa <http://www.harperwest.co/parenting-styles-are-you-a-carpenter-or-a-gardener/>

Chairperson:

Maevoco. (2018, September 17). The Role and Importance of the Board Chairperson.*Corporate Governance*. Preuzeto sa <https://maeveoconnell.eu/2018/09/17/the-role-and-importance-of-the-board-chairperson/>

Councilman:

Maresh, M. (2018, May 10). Columbia councilman considers airport parking fees.*Columbia Daily Tribune*. Preuzeto sa <https://www.columbiatribune.com/news/20180510/columbia-city-council-considering-airport-parking-fee>

D

Director:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). *Focus on Everyday English in Use*. (5. izd.).Unit 2, str.33; Unit 3, str.38. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*.Practicing English Grammar and Structure, str.259. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T.(2016). *Tourism Wordbuilder*.Unit 4, str. 25. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder*.Review and Practice English Grammar, str.286. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T.(2015). *Learn and Practice English*, str.144,214,248. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

F

Firefighter:

Brugger, K. (2018, July 30). Firefighters Are Focused on Flames, Not Climate Change.*Scientific American*. Preuzeto sa<https://www.scientificamerican.com/article/firefighters-are-focused-on-flames-not-climate-change/>

Flight attendant:

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T.(2016). *Tourism Wordbuilder*. Unit 1, str. 3, 5; Unit 8, str. 58. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

H

Hey Guys!

Pinsker, J. (2018, August 23). Is It Okay to Say “Hey Guys”? *The Atlantic*.
Preuzeto sa <https://www.theatlantic.com/family/archive/2018/08/guys-gender-neutral/568231/>

Humanity:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). Focus on Everyday English in Use. (5. izd.). Unit 6, str.71; Unit 11, str.133. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T.(2016). Tourism Wordbuilder. Grammar, str.132.Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

L

Leader:

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). Focus on Business English in Use.Unit 6, str.51; Unit 14, str.129; Unit 17, str.156. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T.(2016). Tourism Wordbuilder.Unit 4, str.27; Unit 10, str.72; Unit 14, str.99. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T. (2015). Learn and Practice English, str.143, 144, 165. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Librarian:

Jokanović, V., & Stefanović, T. (2015). Learn and Practice English, Food idioms, str.164. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

M

Mother tongue:

Jokanović, V., & Stefanović, T.(2015). Learn and Practice English, str.204. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

N

Native language:

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder. Grammar*, str.175. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

P

Policeman:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). *Focus on Everyday English in Use*. (5. izd.). *Review and Practice English Grammar*, str.184. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*. Unit 18, str.170. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use. Practicing English Grammar and Structure*, str. 223, 259. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder. Grammar*, str.208. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T., (2016). *Tourism Wordbuilder. Review and Practice English Grammar*, str.229, 260, 285. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T., (2015). *Learn and Practice English*, str.131. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Police officer:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). *Focus on Everyday English in Use*. (5. izd.). *Review and Practice English Grammar*, str.223. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*. Practicing English Grammar and Structure, str.222. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder*. Review and Practice English Grammar, str.255,259. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Professor:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). *Focus on Everyday English in Use*. (5. izd.).Unit 1, str.9. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). *Focus on Everyday English in Use*. (5. izd.).Review and Practice English Grammar, str.186. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*. Focus on Business Correspondence, str.198, 204. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). *Focus on Business English in Use*. Practicing English Grammar and Structure, str.242. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder*. Grammar, str.182. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder*. Travel Correspondence, str.213. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). *Tourism Wordbuilder*. Review and Practice English Grammar, str.231,274. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T. (2015). *Learn and Practice English*, str.174, 236. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

S

Secretary:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). Focus on Everyday English in Use. (5. izd.). Unit 2, str.33; Unit 10, str.123. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija.

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). Focus on Business English in Use. Practicing English Grammar and Structure, str.211, 230. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T. (2016). Tourism Wordbuilder. Grammar, str.129. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Kažanegra-Veličković, A., & Stefanović, T., (2016.). Tourism Wordbuilder. Review and Practice English Grammar, str.264. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T. (2015). Learn and Practice English, Food idioms, str.164. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Stateswoman:

Watson-Lynn, E. (2018, April 12). Presumably, we shall have to call her a Stateswoman. *The Interpreter*. Preuzeto sa <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/presumably-we-shall-have-call-her-stateswoman>

T

Trainer:

Stefanović, T., & Vukčević, V. (2019). Focus on Everyday English in Use. (5. izd.). Review and Practice English Grammar, str.190. Beograd: Akademija poslovnih strukovnih studija Beograd.

Truck driver:

Gabriel, T. (2017, May 22). Interviewing Truck Drivers at a Crossroads. The New York Times. Preuzeto sa <https://www.nytimes.com/2017/05/22/insider/interviewing-truck-drivers-at-a-crossroads.html>

W

War veteran:

Brayshaw, E. (2017, April 25). How embroidery therapy helped first world war veterans find a common thread.*the Guardian*. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/apr/25/how-embroidery-therapy-helped-first-world-war-veterans-find-a-common-thread>

Workforce:

Stefanović, T., Kažanegra-Veličković, A., & Vukčević, V. (2014). Focus on Business English in Use. Unit 6, str.51,53; Unit 20, str.182. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

Jokanović, V., & Stefanović, T. (2015). Learn and Practice English, str.226. Beograd: Beogradska poslovna škola-Visoka škola strukovnih studija.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Тамара Стефановић рођена је у Алексинцу, Република Србија, 1985. године. Основну школу и гимназију (друштвено-језички смер) завршила је у Алексинцу. Енглески језик и књижевност завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2008. године, а на истом факултету је 2009. године завршила мастер студије одбранивши завршни рад са темом: „Characters' development in *Mrs. Dalloway* and *To the Lighthouse*“ под менторством проф. др Зорана Пауновића. Године 2015. уписује докторске академске студије на Филозофском факултету у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, на студијском програму Језик и књижевност, на модулу: Језик.

Од 2011. године запослена је као стручни сарадник за енглески језик на Београдској пословној школи-Високој школи струковних студија у Београду, а 2014. године изабрана је у звање наставника за енглески језик. У исто звање поново је изабрана 2019. године на Академији пословних струковних студија Београд (некадашња Београдска пословна школа-Висока школа струковних студија, а данас Београдска академија пословних и уметничких струковних студија).

Њене уже области научног интересовања су: англистичка лингвистика, енглески језик струке, методика наставе енглеског језика, родно осетљив језик, пословне комуникације, анализа дискурса. Објавила је више стручних и научних радова на теме из ових области, као и три уџбеника и једну збирку тестова, а учествовала је на више научних и стручних конференција.

Говори енглески и шпански језик.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Тамара М. Стефановић

број индекса 15/16

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом
**ПРИМЕНА РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА У ПОСЛОВНОЈ
КОМУНИКАЦИЈИ НА ЕНГЛЕСКОМ КАО НЕМАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ -
СТАВОВИ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ПОСЛОВНО-ЕКОНОМСКОГ
УСМЕРЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

резултат сопственог истраживачког рада,

да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена
за добијање било које дипломе према студијским програмима других
високошколских установа,

да су резултати коректно наведени и

да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину
других лица.

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, _____

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора Тамара М. Стефановић

Број индекса 15/16

Студијски програм Језик и књижевност

Наслов рада Примена родно осетљивог језика у пословној комуникацији
на енглеском као нематерњем језику - Ставови студентске
популације пословно-економског усмерења у Републици
Србији

Ментор проф.др Драгана Спасић

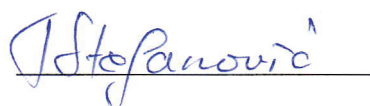
Потписани/а _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици унесе моју докторску дисертацију под насловом:

**ПРИМЕНА РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА У ПОСЛОВНОЈ
КОМУНИКАЦИЈИ НА ЕНГЛЕСКОМ КАО НЕМАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ -
СТАВОВИ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ПОСЛОВНО-ЕКОНОМСКОГ
УСМЕРЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

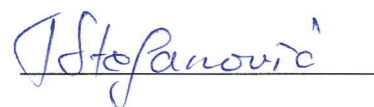
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Косовској Митровици, _____

1. Ауторство - Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.